

T. C.

**BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
ARAP DİLİ VE BELAGATİ BİLİM DALI**

HAŞİM er-RİFAİ ÖRNEĞİNDE ARAP SİYASÎ ŞİİRİ

(DOKTORA TEZİ)

Muhammed Recai GÜNDÜZ

BURSA-2020

T. C.

**BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
ARAP DİLİ VE BELAGATİ BİLİM DALI**

HAŞİM er-RİFAİ (1935-1959) ÖRNEĞİNDE ARAP SİYASÎ ŞİİRİ

(DOKTORA TEZİ)

Muhammed Recai GÜNDÜZ
Orcid No: 0000-0001-8226-1439

Danışman:
Prof. Dr. İsmail GÜLER

BURSA-2020

ÖZET

Yazar Adı Soyadı	: Muhammed Recai GÜNDÜZ
Üniversite	: Uludağ Üniversitesi
Enstitü	: Sosyal Bilimleri Enstitüsü
Ana Bilim Dalı	: Temel İslam Bilimleri
Bilim Dalı	: Arap Dili ve Belâgati
Tezin Niteliği	: Doktora tezi
Sayfa Sayısı	: xii / 180
Mezuniyet Tarihi	:
Tez Danışmanı	: Prof. Dr. İsmail GÜLER

HAŞİM er-RİFÂ'Î ÖRNEĞİNDE ARAP SİYASİ ŞİİRİ

Napolyon öncülüğünde Fransız askerlerinin Mısır'ı işgali ile başlayan Mısır Modern Arap siyasi tarihi, Mısır'ın siyasî, toplumsal ve edebî hayatını derinden etkilemiştir. Mısır, ekonomik zorluklar, gelir dağılımındaki dengesizlikler, fakirlik gibi birçok sorunla karşı karşıya kalmıştır. Halkı etkileyen bu olayların, şairlere etki etmemesi düşünülemez. O dönemi yaşayan şairler, ülkelerindeki siyasal ve toplumsal hayatı şiirlerine yansıtmış, siyasî ve dinî eğilimlerine göre de bir tutum sergilemişlerdir. Bunlardan biri olan Hâşim er-Rifâ'î, Mısır'ın sorunlarını yansıtmak, halkını bilinçlendirmek ve yöneticileri uyarmak amacıyla bir çok şiir kaleme alarak edebî sanatını icra etmiştir. Genç yaşta ölmesine rağmen geride bıraktığı eserler, muhteva ve edebiyat bakımından son derece zengindir. Genelde siyasî ve toplumsal şiirler kaleme alan şair, diğer şiirler türlerine de yer vermiştir. Edebî sanatları doğru bir şekilde kullanmış ve zamanının ileri gelen şairlerinden olmuştur. Şiir tecrübesini genellikle halkının inancını ve gayretini diri tutmak ve İslam ümmetinin daha önce olduğu gibi tekrar aziz olduğu günlerine dönmesi için kullanmıştır.

Tez; giriş ve üç bölümden oluşmaktadır. Girişte, Hâşim er-Rifâ'î'nin yaşadığı yüzyılda meydana gelen siyasal olaylara göz atılmakta, birinci bölümde, siyasi şiirin genel hatlarıyla incelenmekte, ikinci bölümde, hayatı ve şiir konuları ele alınmakta, üçüncü bölümde ise, şiirlerinin dil, üslup ve edebî unsurlar açısından değerlendirilmesi yapılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Hâşim er-Rifâ'î, Modern Arap siyasî şiiri, Siyasî şiir

ABSTRACT

Writer's Name	: Muhammed Recai GÜNDÜZ
University	: Uludağ Üniversitesi
Institution	: Sosyal Bilimleri Enstitüsü
Field	: Temel İslam Bilimleri
Branch	: Arap Dili ve Belâgati
Degree Awarded	: Doktora tezi
Page Number	: xii / 180
Degree Date	:
Supervisor	: Prof. Dr. İsmail GÜLER

ARABIC POLITICAL POETRY IN THE CASE OF HASİM AL RİFAİ

The modern Arab political history of Egypt, which started with the occupation of Egypt by the French soldiers under the leadership of Napoleon, has deeply affected the political, social and literary life of Egypt. Egypt faced many problems such as economic difficulties, imbalances in income distribution, and poverty. It is inevitable that these events affecting the public will affect the poets. The poets lived in that period reflected their countries' political and social life in their poems and displayed an attitude according to their political and religious tendencies. Among them, Hasheem al-Rifâ'î, has performed his literary art by writing many poems in order to reflect the problems of Egypt, to raise awareness of its people and to warn the rulers. Although he died at a young age, the works he left behind are extremely rich in terms of content and literature. The poet, who generally wrote political and social poems, also included other types of poems. He used literary arts correctly and became one of the leading poets of his time.

The thesis consists of introduction and three parts. In the introduction part a look at the political events that took place in the period of Hasheem al-Rifâ'î has been taken, in the first part, political poetry is examined in general terms, in the second part, his life and poetry are discussed and in the third part, his poems are evaluated in terms of language, style and literary elements.

Keywords: Hasheem al-Rifâ'î, modern Arab political poem, political poem

İÇİNDEKİLER

YEMİN METNİ	ii
YÜKSEK LİSANS/DOKTORA İNTİHÂL YAZILIM RAPORU	iii
ÖZET.....	v
ABSTRACT	vi
İÇİNDEKİLER	vii
KISALTMALAR	x
ÖNSÖZ.....	xi
GİRİŞ	1
A. ARAŞTIRMANIN AMACI.....	1
B. ARAŞTIRMANIN ÖNEMİ	1
C. ARAŞTIRMANIN YÖNTEM, KAPSAM VE SINIRLARI	2
D. MISIR'IN MODERN DÖNEM SİYASÎ VE EDEBÎ HAYATINA GENEL BİR BAKIŞ	2

BİRİNCİ BÖLÜM

MODERN SİYASÎ ŞİİRİ VE KONULARI

1. Modern Siyasî Şiir, Konuları ve Temaları	18
1.1. Siyasî Şiir.....	18
1.2. Siyasî Şiirin Konuları	19
1.2.1. Vatan Sevgisi ve Özlemi.....	19
1.2.2. Arap Milliyetçiliği.....	24
1.2.3. Filistin Trajedisi	28
1.2.4. Günlük Siyasî Meseleler	30
1.2.5. İslami Söylemler	36
1.2.6. Zindan Edebiyatı	39
1.3. Siyasî Konuları Ele Alan Şairler.....	43
1.3.1. Mahmud Samî Bârûdî (1839-1904)	43
1.3.2. Ahmed Şevkî (1868-1932).....	46
1.3.3. Hâfız İbrahim (1870-1932)	49
1.3.4. Abdurrahman Şükrî (1886-1958).....	51
1.3.5. Ahmed Muharrem (1877-1945)	53
1.3.6. İsmail Sabri (1854-1923)	56
1.3.7. Mahmud Guneym (1902-1972)	58
1.3.8. Ali el-Cârim (1879-1949)	59
1.3.9. Abbâs Mahmûd el-Akkâd (1889-1964)	61
1.3.10. Mustafa Sâdık er-Râfi'î.....	63

İKİNCİ BÖLÜM

HÂŞİM ER-RİFA'İ'NİN HAYATI VE EDEBÎ KİŞİLİĞİ

1. Hayatı	66
1.1. Doğumu ve Ailesi	66
1.2. Eğitimi	67
1.3. Vefatı	68
1.4. Yaşadığı Dönemin Siyasî Durumu	69
1.5. Yaşadığı Dönemin Kültürel Durumu	70
1. Eserleri	71
2. Siyasî ve Toplumsal Görüşleri	72
3. Şiirinde Ele Aldığı Konular	75
3.1. Siyasî Şiirleri	75
3.1.1. Vatan Sevgisi	75
3.1.2. Milliyetçilik	80
3.1.3. Arap ve İslam Ülkeleri	88
3.1.4. Filistin	94
3.1.5. Özgürlük ve Bağımsızlık	96
3.1.6. Siyasî Söylemler	100
3.2. Toplumsal Şiirleri	106
3.2.1. Sosyal Problemler	106
3.2.2. Bayram, Yıl Dönümü, Münasebet ve Hatıra Şiirleri	109
3.3. İslami Şiirler	110
3.3.1. Hz. Peygamber	110
3.3.2. İslam Gençliği	114
3.3.3. Ahlak	117
3.4. Doğa Şiirleri	118
3.5. Zecel, Alay ve Mizah şiirleri	120

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

HÂŞİM ER-RİFA'İ'NİN ŞİİR SANATI

1. Şairliği ve Şiir Anlayışı	126
2. Şair Hakkında Söylenenler	130
3. Şiiri Oluşturan Etkenler	131
3.1. Dinî Etkenler	131
3.2. Siyasî ve Kültürel Etkenler	133
3.3. Çevresi ve Yeteneği	133
4. Kaside Yapısı (Mûsiki ve Ritim)	134
4.1. Vezin	134
4.2. Kafiye	135
4.3. Harf ve Kelime Uyumu	137
5. Şiir Türleri	138
5.1. Mersiye	138
5.1.1. Aile ve Akraba Mersiyeleri	139

5.1.2. Arkadaş Mersiyeleri	141
5.1.3. Alim ve Önderlere Ağıtlar	142
5.1.4. Şehirlere Ağıt	144
5.2. Hiciv	145
5.3. Gazel	148
5.4. Medih	151
5.5. Fahr (Övünme).....	153
5.6. Tasvir	156
6. Edebî Unsurlar.....	158
6.1. Teşbih	158
6.2. İstiare	159
6.3. Kinaye.....	160
6.4. İktibas	161
7. Risâle fi Leyleti't-Tenfiz Şiiri	162
SONUÇ.....	170
KAYNAKÇA	173
ÖZGEÇMİŞ.....	180

KISALTMALAR

Kısaltma	Bibliyografik Bilgi
a.g.e.	Adı Geçen Eser
ö.	Vefat
bkz.	Bakınız
s.	Sayfa
DİA	Diyanet İslam Ansiklopedisi
C.	Cilt
ty.	Basım Tarihi Yok
thk.	Tahkik Eden
S.	Sayı

ÖNSÖZ

Şair, içinde yaşadığı toplumdaki meselelere kayıtsız kalmaz ve bu meseleleri sanatı ile dile getirerek çözüme çabasında olur. Milletine yapılan hiçbir hukuksuzluğu, eşitsizliği, baskıyı kabul etmez. Bu sorunları bir yandan muhataplarına doğru şekilde ulaştırmaya çalışırken diğer taraftan o milleti bu sorunlara karşı nasıl ne nerede durmaları gerektiği konusunda bilinçlendirir. Bu tür sorunlarla ilgilenen şairlerin temel özellikleri ise genelde siyaset ile doğrudan veya dolaylı olarak bağlantılı konuları ele almalarıdır.

İşte Hâşim er-Rifâ'î, milletinin derdi ile dertlenen, sıkıntılarına çare bulma arayışında olan, ülkesinin işgal altında olmasını kabul etmeyen ve bu uğurda mücadele eden şairlerden birisidir. Sadece yirmi dört yıl yaşamış olan Rifâ'î, başta siyasî şiirler olmak üzere bir çok türde şiirler kaleme almış ve arkasında büyük eserler bırakmıştır. Hem erken yaşta vefat etmesi hem de çoğu şiirinin sonradan gün yüzüne çıkması kendisine ve şiirlerine olan ilginin az olmasına neden olmuştur.

Bir giriş, üç bölüm ve sonuçtan oluşan çalışmamızda farklı kaynaklardan yararlanmakla beraber, daha çok yazarın kendi eserleri esas alınmıştır. Çalışmamızın giriş kısmında modern dönemde Mısır'daki siyasî, edebî ve kültürel durumu inceledik. Ayrıca Rifâ'î'nin yaşadığı dönemde Mısır'ın siyasî durumuna ve Arap edebiyatının durumu ve edebiyattaki yenilikçi faaliyetlere değindik.

Birinci bölümde Siyasî şiirin tanımı, Mısır'da siyasî şiirle dolaylı veya doğrudan ilgili konuları işleyerek örnekler verdik. Ayrıca şiirlerinde siyaset ile ilgili konulara çokça yer veren şairleri kısaca ele aldık.

İkinci bölümde Hâşim er-Rifâ'î'nin hayatı, yaşadığı dönemin siyasî ve kültürel durumuna yer vererek bu durumların şiirlerine olan etkisinden bahsettik. Şiirlerinde ele aldığı siyasî şiirleri ve bu şiirlerle bağlantılı olan diğer konuların yanı sıra siyaset ilgisi olmayan konulara da kısaca yer vererek örnekler sunduk.

Son bölümde ise Rifâ'î'nin şiirdeki yerini, şiir anlayışını, şiire olan bakışını, şiirlerinde etkilendiği konuları inceledik ve döneminde yaşayan büyük ediplerin kendisi için söylediklerini aktardık. Ayrıca şiirlerindeki kaside yapısına, şiir konularına ve belagat sanatlarına değinerek örneklerle zenginleştirdik.

Çalışmamda yardımını esirgemeyen tezin konu ve dil yönünü inceleyerek yaptığı düzeltmeleriyle bana yol gösteren değerli danışman hocam İsmail GÜLER'e, özellikle şair ile ilgili kaynakları bulmamda yardımcı olan ve şair hakkında bilgiler veren Rifâ'î ailesine, beni çalışmaya teşvik eden, maddi ve manevi desteklerini esirgemeyen Hüseyin ARSLAN ve Ahmet MEYDAN hocalarıma en derin saygılarımı ve teşekkürlerimi sunarım. Ayrıca tezin okunması ve düzeltilmesinde desteğini sunan meslektaşım Nurbanu COŞKUN'a teşekkür ederim.

GİRİŞ

A. ARAŞTIRMANIN AMACI

Modern zamanların Arap edebiyatı başlangıcı Fransız askerlerinin Mısır'ı işgali (1798-1801) ile başlar. Fransızların yaklaşık olarak üç yıl süren işgalinin Mısır'ın sosyal, siyasî ve kültürel yapısına bıraktığı etki derindir. Bu işgali izleyen süreçte Mısır, birçok büyük siyasî olaylar yaşamıştır. Bu olaylar işgal, işgal girişimleri, devrimler ve yerel hükûmetlerin siyasetleri şeklinde sınıflandırılabilir. Dolayısıyla modern dönem Mısırlı edip ve şairler yaşamış oldukları karmaşık, hareketli siyaseti şiirlerine konu yapmaktan kaçınmamışlardır.

Bu şairlerden birisi de hocaları ve dönemindeki büyük edebiyatçılar tarafından övülen, şiirleri birçok edebiyat ödülüne layık görülen Hâşim er-Rifâ'î'dir. Bu çalışmanın amacı da genç yaşta vefat etmesinden dolayı ülkesi Mısır'da dahi yeni keşfedilen bu şairin Türk edebiyat severlere ve okuyuculara tanıtılmasıdır.

B. ARAŞTIRMANIN ÖNEMİ

İslam dünyasında yaşanan hiçbir siyasî olay bir diğer Müslüman ülkeden bağımsız gerçekleşmemekte ve söz konusu olaylar birbirine etki etmektedir. Mısır'da yaşanan siyasî gelişmelerin hemen hepsi Türkiye'de ve diğer İslam ülkelerinde benzer şekilde gerçekleşmektedir. Dolayısıyla bu olayların nasıl geliştiğini, nasıl savunulduğunu ve bu olaylara karşı ülkenin nasıl korunacağını öğrenmek son derece önemlidir.

Hâşim er-Rifâ'î yaşadığı dönemde çok büyük siyasî gelişmelere ve krizlere şahit olmuştur. Filistin trajedisi, 1952 Devrimi ve Üçlü Düşman Hamlesi bunların başında gelmektedir. Şair sadece sanatsal becerilerini ortaya koymak için değil, aynı zamanda Mısır'ın sorunlarını yansıtmak, halkını bilinçlendirmek ve yöneticileri uyarmak amacıyla şiirler kaleme almıştır.

Araştırmayı önemli kılan iki unsur vardır. Birincisi şairin henüz gençliğinin baharında ölmesine rağmen geride bıraktığı eserlerin muhteva ve edebiyat açısından zenginliğidir. Öyle ki şair henüz yirmi dört yaşındayken vefat etmiş, çok erken yaşlarda halkı, devleti ve dini için büyük eserler ortaya koymuş ve bu eserler sebep gösterilerek de çok büyük sıkıntılara maruz kalmıştır. İkincisi ise şair yazmış olduğu şiirlerin hemen hepsinde içinde yaşamış olduğu toplumun yararını amaçlamaktadır. Bu şairi tanımak,

genç yaşta neler yapılabileceğinin yanında bir insanın toplum yararına yeteneğini nasıl kullanabileceğine dair soruların da cevabı olacaktır.

C. ARAŞTIRMANIN YÖNTEM, KAPSAM VE SINIRLARI

Araştırma, Hâşim er-Rifâ‘î'nin şiirleri ve onun daha iyi anlaşılabilmesi için de sadece modern dönem Mısır siyasî şiirleri ile sınırlı tutulmuş, diğer Arap ülkeleri kapsam dışına alınmıştır. Dönem olarak da Napolyon'un Mısır'ı işgali ile başlayıp şairin vefat ettiği tarihe kadar olan zaman dilimi göz önünde bulundurulmuştur.

Şairin divanı üç yazar tarafından tahkik edilmiş ve kitaplaştırılmıştır. Bunlardan ilki kardeşi Abdurrahim er-Rifâ‘î'nin derleyip topladığı ve hayatı ile ilgili özel bilgiler verdiği baskısıdır. İkincisi Muhammed Kâmil Hatte'nin “eş-Şa‘iru’s-Şehîd Hâşim er-Rifâ‘î” adlı çalışmasıdır. Ancak bu çalışmaya ulaşamadık. Üçüncüsü ve çalışmamızda asıl kaynak olarak kullanılan ise Muhammed Hasan Bureyğış'in topladığı ve tahkik ettiği divandır. Çalışmada bu tahkikin tercih edilme nedeni ise diğer bütün tahkiklerden yararlanmış olması nedeniyle daha kapsayıcı olmasıdır

Şairin şiirlerinin tümüne yer verilmediği gibi, her bir şiirin de tamamı alıntılanmamış, sadece ilgili kısmına yer verilmiştir. Ancak “Risâle fi Leyleti't-Tenfiz” şiirinin tamamı ele alınmıştır. Bunun nedeni ise şairin daha çok bu şiirle tanınıyor olması ve bu şiirde birçok edebî sanatın yer alıyor olmasıdır. Şiirleri göz önünde bulundurularak siyasî, toplumsal ve dinî düşüncelerine ve şiirini oluşturan unsurlara yer verilmiştir.

Şiirinin ihtiva ettiği bütün konulara yer vermeye gayret gösterilmekle birlikte, siyasî ve toplumsal şiirlerine ayrıca önem verilmiştir.

D. MISIR'IN MODERN DÖNEM SİYASÎ VE EDEBÎ HAYATINA GENEL BİR BAKIŞ

Edebiyat ve şiir, içinde doğduğu toplumun yaşadığı siyasî ve sosyal olaylardan etkilenir ve bu etki kendisine yansır. Çünkü edebiyat, toplumun geçirdiği siyasî, sosyal ve kültürel değişimlerin aynası konumundadır ve bunların kendisinde bundan dolayı siyasî olayların edebiyata yansması kaçınılmazdır. Edebî eserler yaşanan siyasî değişim

ve dönüşümleri yansıttıkları için de bir ülkenin tarihini yazacak olanlar bu eserleri göz önünde bulundurmaları zorundadır. Bu bağlamda Mısır'ın geçirdiği siyasî, sosyal, edebî ve kültürel değişimleri de bu edebî mahsuller üzerinden takip edebilmek mümkündür.

Mısır'ın tarihinde 1798 Fransız İşgali modern dönemin başlangıcı olarak kabul edilir. Yaklaşık 3 yıl süren bu işgal boyunca Mısır halkı ile Fransızlar arasında sürekli çatışma ve mücadeleler meydana gelmiştir.¹ Bazı araştırmacılar, bu işgali Haçlı Saldırıları'nın bir devamı şeklinde yorumlamıştır. Bazıları ise Mısır'ın stratejik konumundan dolayı Fransa'nın Mısır'ı işgal ettiği iddiasındadır. Bunun sebebi de Mısır'ın çevresinde kurulan imparatorlukların geleceğinin buraya bağlı olduğu düşüncesinden hareketle Fransa'nın burada yer almak istemesi ve buranın yönetim ve askerî gücünün zayıflaması ile çok kısa bir sürede ele geçirileceğine inanılmasıdır.² Ancak Mısırlılar, Fransız işgalini İslam topraklarına yapılan bir Hristiyan saldırısı olarak gördüklerinden bu saldırıya karşı düşmanca bir tutum takındılar. Bunu gören Napolyon'un zihinlerdeki bu algıyı yıkmak için Memluklerden daha Müslüman ve adil olduğu iddiasıyla birçok yalan ve hileye başvurmuş olsa da başarılı olamamıştır.³ Fransızlardan sonra Mısır'ın yönetimi; Osmanlı valisi, işgalci güçler komutanı ve Memluk beylikleri güçleri arasında bölüşülmüştür.⁴

Fransız işgalinin en önemli sonuçlarından bir diğeri de Memluk gücünün çöküşüdür. Britanya Mısır'ın stratejik konumunu fark ettikten sonra en kolay şekilde boyunduruğu altına girecek olan Memluk yönetimini tekrar başa getirmek istedi.⁵ Yine Mısır'ı Fransa ve İngiltere'nin gündemine sokan ve Doğu Sorunu'nu yani Osmanlı İmparatorluğu'nun durumunu gündeme getiren bu işgaldir. Bütün bunlara ilaveten Mısırlılarda bir milli bilinçlenme ortaya çıkmıştır. Bu bilinçlenmenin ardından Mehmet Ali Paşa döneminde iyice gün yüzüne çıkan ve İsmail Paşa döneminde zirveye ulaşan bağımsızlık fikri, çeşitli siyasî kargaşalara neden olmuştur.⁶

¹ Şevkî Dayf, *el-Edebu'l-'Arabiyyu'l-Mu'âsir fi Mısır*, Kahire: Daru'l-Me'ârif, 1992, s.12.

² Ahmet Çelebi, *Mevsu'atu't-tarihî'l-İslamî ve'l-hadâretî'l-İslamiyye*, Kahire: Mektebetu'n-Nahdatî'l-Mısriyye, 7. baskı, 1986, C.5, s.313.

³ Abdulmuhsin Tâhâ Bedr, *Tatavvuru'r-rivayeti'l-hadîse fi Mısır 1870-1938*, Kahire: Daru'l-Me'ârif, s.21.

⁴ Bedr, *Tatavvuru'r-rivayeti'l-hadîse fi Mısır*, s.18.

⁵ Ömer Abdulaziz Ömer, *Dirâsât fi Tarihi'l-edebi'l-hadîs ve'l-mu'asır*, Kahire: Daru'n-Nahdatî'l-'Arabiyye, 1990, s.151.

⁶ Muhammed Sabri, *Tarihu Mısır min Muhammed 'Ali ilâ 'Asri'l-hadîs*, Kahire: Mektebetu'l- Medbûli, 1996, 2. Baskı, s.30-31.

Fransız İşgali'nin bu siyasî sonuçlarının yanında Arap edebiyatına etkileri halen tartışılmaktadır. İşgalin devam ettiği 1789-1801 yılları, Arap edebiyatçıları tarafından “*Nahda*” adı verilerek özellikle ilmî, edebî ve kültürel alanlardaki Arap aydınlanma hamlesinin başlangıcı kabul edilmiştir.⁷

Napolyon'un Mısır seferi Arap edebiyat ve tarihinde bir dönüm noktası kabul edilir. Bu sefer Batı'nın İslam dünyasına kültür, edebiyat, ekonomik ve siyaset alanında nüfuzunun başlangıcı olarak görülür. Mısır'a giren Napolyon ordusu içinde yer alan doktor, edip, şair, eleştirmen, filozof ve zanaatkarlar sayesinde Mısırlılar, Avrupalılar ile yoğun bir temasa geçtiler. Napolyon'un Mısır'ı işgali esnasında beraberinde getirdiği bu bilginler, Mısır'da okul, enstitü, rasathane, kütüphane, matbaa ve ilmi ve edebi çalışmaların yapılacağı bilimsel birçok merkez açtılar. Bunun yanında iki Fransızca dergi çıkardılar ve bir Arapça yayınevi kurdular. Bütün bu kuruluşlar ile, Mısır'da her alanda ilim, edebiyat ve araştırmanın yoğunlaşma süreci başlamış oldu.⁸ Bu dönemdeki edebiyat ise hiçbir etki göstermemiş olup sadece Ezher Üniversitesi'nde okutulan İslami ilimlerden ibaret kaldı.⁹

Mehmet Ali Paşa, 1801'de Fransızları Mısır'dan çıkarmak için Osmanlı tarafından gönderilen askerler içinde yer aldı. Öncelikli gayesi Mısır'ı bağımsızlığına kavuşturmak, ardından da Asya ve Afrika'yı içine alacak şekilde merkezi Mısır olan büyük bağımsız bir imparatorluk kurmaktı.¹⁰ Dehası ve zekâsı ile Fransızlara karşı ortaya çıkan halk hareketlerini kendine çekerek büyük bir ordu kurdu ve bunun neticesinde 1805 yılında Mısır'ın başına geçti. Mehmet Ali Mısır'ın başına geçtiğinde ilk olarak yeni bir ordunun temellerini attı. Ancak bu ordunun Avrupa ordularına benzer bir yapıda olması için Avrupa ülkeleri ile direk olarak bağlantı içinde olması gerekiyordu. Modern çağda Mısır'ın Batı medeniyeti ile buluşması bu dönemde başladı. Orduyu modernleştirmesi için tıp okulları, daha sonra da eczacılık, veterinerlik ve mühendislik okulları kurdu. Buna ek olarak harp okulları kurarak Avrupa'ya heyetler gönderdi. Gönderilen bu heyet ve öğrenciler daha sonra ülkelerine dönerek Mısır'da açılan okullarda çalışmaya ve kitaplar

⁷ Corci Zeydân, *Tarihu'l-âdâbi'l-lûğati'l-'Arabiyye*, Mısır: Hindâvi Eğitim Kurumu Yayınları, 2012, s.1179.

⁸ Hannâ el-Fâhûrî, *el-Cami' fi Edebi'l-'Arabiyyi'l-hadîs*, Beyrut: Daru'l-Ciyl, 1986, s.11; Ahmed Heykel, *Tatavvuru'l-edebi'l-hadîs fi Mısır*, Kahire: Daru'l-Me'arif, 6.baskı, s.25.

⁹ Zeydân, *Tarihu'l-âdâbi'l-lûğati'l-'Arabiyye*, s.1179.

¹⁰ Sabri, *Tarihu Mısır min Muhammed 'Ali*, s.30; Heykel, *Tatavvuru'l-edebi'l-hadîs fi Mısır*, s.26.

tercüme etmeye başladılar.¹¹ Ayrıca Rifâ‘a et-Tahtâvî’nin (ö. 1873) önerdiği, kurduğu ve başına geçtiği dil okullarında Fransızca, İtalyanca, Türkçe ve Farsçanın yanı sıra Arap dili ve edebiyatına önem verildi. Bunun sonucunda da bu okuldan mezun olanlar birçok dilden önemli kitaplar tercüme ederek Mısır’ın ilmi ve kültürel gelişimine katkı sağladılar.

Bu dönemin kültür ve edebiyat alanındaki en büyük gelişmelerinden birisi de Emiriyye Matbaası’nın kurulması ve bu matbaada Türkçe ve Arapça dergilerin basılmasıdır. Mehmed Ali Paşa daha sonra iç ıslahatlara yöneldi, ancak hastalığından dolayı 2 Ağustos 1849’da vefat etti.¹²

Mehmet Ali Paşa’dan sonra yerine oğlu Abbas geçti. Abbas, babasının açtırdığı bütün okulları kapatıp Batı’ya gönderdiği bütün heyetleri geri çağırdı. Onun bu hareketi Mısır’ın Batı’yla ilişkisini zayıflatmaya yönelik olsa da Mısır ile Batı arasındaki zihnî ve fikrî ilişkiler üç sebepten dolayı yok edilemezdi. Bu sebeplerden birincisi Avrupa’ya gönderilen heyetlerden eğitimi tamamlayıp dönenlerin edindikleri Avrupaî düşüncüyü Mısır’a uyarlama çalışmaları, ikincisi birçok Avrupalının Mısır’a göç edip burada okullar ve şirketler açması, üçüncüsü Batılı bir kısım edebiyatçının Mısır’a geldikten sonra ülkenin modern ve klasik edebî tarihinden etkilenmeleridir.¹³

Abbas Paşa’dan sonra onun yerine geçen Said Paşa, okulları tekrar açtı ve bu modernleştirme hareketini büyütüp geliştirdi. Ancak hareket meyvelerini İsmail Paşa zamanında verdi.¹⁴

Abbas Paşa’dan sonra yönetimi, Mısır’ı seven, adaletle hükmeden, idarî ve malî ıslahatlar yapan Said Paşa devraldı. Babası döneminde savaşlardan, çatışmalardan ve vergilerden yorulan Mısır halkını idari ıslahatlarla rahatlattı. Halka zulmeden sorumlu ve yöneticileri kendi döneminde tekrar hayata geçirdiği içişleri bakanlığının denetimine vermesi, vergi sistemini adil bir şekilde düzenlemesi, ziraat arazilerini çiftçilere bölüşürmesi ve demir yolları inşa etmesi bu ıslahatlardan bazılarıdır.¹⁵ Ancak Said Paşa

¹¹ Heykel, *Tatavvuru’l-edebi’l-hadîs fi Mısır*, s.27.

¹² Sabri, *Tarihü Mısır min Muhammed ‘Ali*, s.79; Ahmed Heykel, *Tatavvuru’l-edebi’l-hadîs fi Mısır*, s.26-27.

¹³ Dayf, *el-Edebu’l-‘Arabiyyu’l-mu‘âsir fi Mısır*, s.14.

¹⁴ Dayf, *el-Edebu’l-‘Arabiyyu’l-mu‘âsir fi Mısır*, s.15.

¹⁵ Sabri, *Tarihü Mısır min Muhammed ‘Ali*, s.86-88.

döneminde Mısır'da eğitim durumunun daha kötüleştiği, okulların kapandığı, halkın kasten cahil bırakılmak istendiği ve matbaaların azaldığı bilinmektedir.¹⁶

Bu dönemde özellikle Suriye ve Lübnan'dan Mısır'a göç eden edebiyatçılar, dil ve edebiyat alanında yapmış oldukları çalışmaları da beraberlerinde getirerek Mısır'daki edebî ve kültürel faaliyetlerin ve özellikle de basının gelişmesine katkıda bulundular. Örneğin halen günümüzde yayın hayatını sürdüren Mısır'ın en eski gazetesi olan *el-Ahrâm*, Suriye'den Mısır'a göç eden edebiyatçılar tarafından kurulmuştur.¹⁷

İsmail Paşa, eğitime çok önem verdiği için modern bilimin gelişimine katkıda bulunmak ve aynı zamanda Avrupa ile bağları güçlendirmek adına Opera ve Hidiviyye Kütüphanesi'ni açtı. İlköğretim ve lise okullarını çoğalttı ve kızlara özel okullar kurdu. Bu süreçten etkilenen Mısırlı aydınlar, yerel ilim hamlesi başlatarak kendi edebiyat ve kültürlerinin yabancı ve ithal kültürlerden daha değerli olduğunu savundular. Bunun neticesinde doğuda ve Endülüs'te kaleme alınan birçok edebiyat, kültür, tarih eserleri ve şiir divanları basıldı.¹⁸ Yönetimi üstlendiği 1863 tarihinden Süveyş Kanalı'nı inşa ettiği 1869 tarihine kadarki dönem, İsmail Paşa'nın bütün yetkilerin bizzat kendisinde olduğu en parlak dönemiydi. Yabancı güçlerin ve devletlerin iç işlerine karışmasıyla birlikte sonraki dönemi çok sıkıntılı geçti.¹⁹ Bir yandan Mısır'ı geliştirmek diğer yandan da yabancıları memnun etmek isteyen İsmail Paşa, 1876'da İstişare Meclisi'ni kurduğu gibi bazı gazete ve dergilerin de açılmasına izin verdi. Açılan dergiler ilkin siyasetten uzak bir yol takip edip edebî ürünler yayınladı. Bunlardan birisi de öğrenci iken buraya şiir gönderip yayınlanan ve daha sonra büyük şairlerden olacak olan İsmail Sabri idi.²⁰ Ancak sonraları bu dergiler çeşitli nedenlerle siyasete müdahil oldular.

Bu dönemdeki en önemli olay, doğu ile batıyı birbirine yaklaştıran Süveyş Kanalı'nın (1869) açılmasıdır. Bu kanalın açılması, Mısır'ın siyasî geleceğini etkileyen ve bunun yanında İngiltere'nin Mısır'ı işgal etmesine zemin hazırlayan derin siyasî etkileri olmuştur. Bu kanalın açılmasıyla, Mısır ile Avrupa ülkeleri arasındaki ilişki daha

¹⁶ Ömer, *Dirâsât fi Tarihi 'l-edebi 'l-hadis ve 'l- mu 'âsır*, s.274.

¹⁷ Bedr, *et-Tatavvur ve 't-tecdid fi 'ş-şi 'ri 'l-Misriyyi 'l-hadis*, Kahire: el-Hey'etu'l-Misriyyetu'l-'Amme li'l-Kitab, 1977, s.430.

¹⁸ Dayf, *el-Edebu 'l-'Arabiyyu 'l-mu 'âsır fi Mısır*, s.15.

¹⁹ Sabri, *Tarihu Mısır min Muhammed Ali*, s.95.

²⁰ Heykel, *Tatavvuru 'l-edebi 'l-hadis fi Mısır*, s.48.

da artmıştır. Böylece birbirine daha da yakınlaşan halk, birbirlerinin kültür ve medeniyetlerinden de etkilenmiştir.²¹

Mehmet Ali Dönemi'nde Mısır'da milliyetçilik eğilimleri yoktu. Ancak sonrasında yönetimi devralan Said ve İsmail Paşa dönemlerinde bu eğilim gözle görünür bir şekilde kendini gösterdi. Bunun neticesi olarak çiftçi çocukları orduya alınarak önemli ve stratejik makamlara getirildi. Bunların başında Batı'nın milliyetçilik anlayışını benimseyerek bölge milletleri hakkında ilk kitap yazan ve İslam şeriatı ile Batı hukukunun ortak noktaları olduğunu ispat etmeye çalışan²² Rifâ'a et-Tahtâvî ile İslam ülkelerini, Mısır'ı işgal girişiminde bulunan İngiltere'ye karşı kıskırtmak için Avrupa'da *el-'Urvetu'l-Vuska* dergisini çıkaran ve Avrupa medeniyetinden etkilenerek İslam şeriatını modern çağda yeniden yorumlamak isteyen Muhammed Abduh²³ gelmektedir.²⁴ Muhammed Abduh'u fikri yönden etkileyen Cemaleddin el-Afgânî de 1871 yılında Mısır'a gelerek burada uzun bir süre (18 yıl) kaldı. Bu süre içerisinde İslam'ı savunmak için Batı medeniyetini eleştirerek dinin ıslahına yönelik davet çalışmaları yaptı. Yine Batılı devletlerin emperyalist emellerine ve zalim yöneticilerine karşı Müslümanlara ayaklanma çağrısı yaptı.²⁵

Yukarıda ele aldığımız dönem içerisinde (Mehmet Ali Paşa, Abbas Paşa ve Said Paşa dönemleri) Arap edebiyatında kayda değer bir gelişim olmamıştır. Milliyetçi bir duygu ve şahsiyet arayışından yoksun olan edebiyat algısı edebiyatçılara da sirayet etmiş, onların da durağanlaşmasına ve geleneğe bağlı taklit ürünler vermesine neden olmuştur. Bu taklit de modern hayata uyum sağlamadığından, serbestlikten ve edebî zevkten uzaktır.²⁶ Şiirler, toplumsal sorun ve problemlerden uzak olup belli bir kesime hitap eder. Edebi sanatların çokça kullanılması, sık sık mübalağaya başvurulması, bütün kelimelerin noktalı veya noktasız harflerden oluşması, ebced hesabına göre tarih düşülmesi ve taklitçilik bu dönemin şiirlerinin en önemli özelliğidir.²⁷

²¹ Dayf, *el-Edebu'l-'Arabîyyu'l-mu'âsır fî Mısır*, s.15.

²² Ömer, *Dirâsât fî Tarihi'l-edebî'l-hadîs ve'l-mu'âsır*, s.281.

²³ Ömer, *Dirâsât fî Tarihi'l-edebî'l-hadîs ve'l-mu'âsır*, s.298.

²⁴ Dayf, *el-Edebu'l-'Arabîyyu'l-mu'âsır fî Mısır*, s.16.

²⁵ Dayf, *el-Edebu'l-'Arabîyyu'l-mu'âsır fî Mısır*, s.17.

²⁶ Nevzat Hâfız Yanık, *Mahmut Samî Paşa El-Bârûdî Hayatı, Edebi Kişiliği ve Eserleri*, (Doktora Tezi), Erzurum: Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1991, s.28-29.

²⁷ Heykel, *Tatavvuru'l-edebî'l-hadîs fî Mısır*, s.31.

İsmail Paşa'dan sonra yerine Tevfik Paşa geldi. Toplumsal ve siyasî sıkıntılarının çok olduğu bu dönemde bazı milli bakanlıklar kapatıldığı gibi, birçok gazetenin de faaliyetlerine son verildi. Ancak bu dönem, Mısırlı edebiyatçıların, milli duygularının zirvede olduğu ve Hıdiv ile yabancı işgalcilere karşı halk hareketini başlattıkları dönemdir.²⁸ Bu dönemde Cemaleddin Afgânî'nin Mısır'da olması Vatan Partisi'ni (Hizbu'l-Vatan) ön plana çıkardı. Bu partinin büyümesi ve gelişmesinin de Urâbî Kalkışması'nda büyük bir etkisi oldu. Öyle ki toprak sahiplerinden, edebiyatçılardan, yazarlardan ve özellikle de ordudan bir kesim, ülkeye yabancı ve askeri müdahaleye karşı koyan bir topluluk oluşturdu. Bu da Urâbî Paşa (ö. 1911)²⁹ önderliğinde gerçekleşecek olan ve Urâbî Devrimi olarak bilinen bir hareketin başlangıcı sayıldı.³⁰ Ancak ülkeyi yönetecek ve dış güçlerin müdahalesine engel olacak milli bir parti ve anayasa kurmayı başaramayan Urâbî ayaklanması başarısız oldu.³¹ Bu başarısızlığın en önemli nedenleri de Tevfik Paşa'nın İngiltere ve Fransa'ya güvenmesi, ordudan bazı grupların ihanet etmesi ve ülkenin kapılarının İngiltere başta olmak üzere dış güçlere açılmasıdır. Bu süreçten sonra Urâbî ve Vatanîye Hareketi³² üyeleri sürgün ve hapis gibi yollarla etkisiz hale getirildiler.³³

1892 yılında Tevfik Paşa öldükten sonra yerine İkinci Abbas olarak tanınan Abbas Hilmi Paşa geldi. Yönetiminin ilk dönemlerinde İngilizlere direnmeye çalışarak Vatanîye Hareketi'ne sahip çıksa da buna uzun süre dayanamayarak işgalcilere boyun eğmek zorunda kaldı. Onun bu tavrı halk nezdinde ona karşı büyük bir öfkeye neden oldu.³⁴

²⁸ Ömer, *Dirâsât fi Tarihi'l-edebi'l-hadîs ve'l-Mu'asır*, s.312.

²⁹ Aslen Iraklı olup Mısır'a göç eden ve asıl adı Ahmed olan Urâbî, bir müddet askeriyede çalıştıktan sonra 1863 yılında İsmail Paşa tarafından Mısır valiliğine atanmıştır. Bârûdî hükümetinin Cihâdiye ve Bahriye bakanlıklarına tayin edilmiş daha sonra hidiv tarafından kendisine livâ rütbesi ve paşa unvanı verilmiştir. İngilizler Mısır'ı işgal ettikten sonra asî olarak yargılanmış ve mahkeme sonucunda Urâbî ve arkadaşlarının mal varlıklarına el konulmuş, kendileri de idama mahkûm edilmiştir. Ardından bu ceza ömür boyu hapse çevrilmiş daha sonra aileleriyle birlikte Seylan adasına sürülmüşlerdir. II. Abbas Hilmi'nin 1901'de kendisini affetmesinden sonra ailesiyle beraber Kahire'ye dönmüş, mal varlığı ve özlük hakları iade edilmiştir. Bundan sonraki hayatında siyasete girmemiş ve 21 Eylül 1911'de Kahire'de vefat etmiştir. Detaylı bilgi için bkz. Hilal Görgün, "Urâbî Paşa", İstanbul: *TDV İslam Ansiklopedisi (DİA)*, (2012), XLII, s.167-169.

³⁰ Ömer, *Dirâsât fi Tarihi'l-edebi'l-hadîs ve'l-Mu'asır*, s.310

³¹ Sabri, *Tarihu Mısır min Muhammed Ali*, s.215.

³² Vatan Partisi'nin parti hüviyetini kazanmadan önceki ismidir.

³³ Bedr, *Tatavvuru'r-rivayeti'l-hadîse fi Mısır*, Kahire: Daru'l-Me'arif, s.93.

³⁴ Bedr, *Tatavvuru'r-rivayeti'l-hadîse fi Mısır*, s.373

Vataniyye Hareketi, başkanlığını vatanperver olarak bilinen Mustafa Kâmil'in üstlenmesiyle (1873-1908) daha da güçlendi.³⁵ Ekim 1906'da 1895'ten bu yana gizli bir teşkilât olarak çalışan Vataniyye Hareketi'nin açık bir partiye dönüşmesine müsaade edildi ve böylece Mustafa Kâmil liderliğinde Vatan Partisi'nin kuruluşunun yolu açılmış oldu. Aralık 1907'de Mısır'ın tüzüğü olan ilk siyasî partisi Vatan Partisi resmen kuruldu ve ülkenin her tarafından gelen binden fazla delegenin tamamının oylarıyla Mustafa Kâmil başkanlığa seçildi. Ancak Mustafa Kâmil bir süredir devam etmekte olan verem hastalığından 11 Şubat 1908'de öldü.³⁶ Vatan Partisi'nin yayın organı olması amacı ile *el-Livâ* Dergisi 1900 yılında Mustafa Kâmil ve Muhammed Ferid tarafından yayınlanmaya başlandı.³⁷ 1908 yılında Mustafa Kâmil'den sonra Vatan Partisi'nin başkanlığına gelen Muhammed Ferid, Avrupa'da çeşitli cemiyetler kurarak yazı ve konuşma faaliyetlerinde bulundu. Ona göre bütün Müslümanların halifeyi desteklemesi ve Osmanlı ordusunu güçlendirmek için askeri birliklerini ortaya koyması gerekmektedir.³⁸

Bu dönemin Mısır tarihini etkileyen önemli siyasî şahsiyetlerden birisi olan Sa'd Zağlûl, büyük toprak sahipleri tarafından desteklenen *Hizbu'l-Ummeh* kurucuları arasında yer aldı. 1908'de Butrus Gâfî'nin kurduğu hükümette Eğitim Bakanı olarak görev yaptı. Bakanlığı sırasında okullarda Arapçanın tekrar öğrenim dili haline getirilmesi, okul müfettişi olarak Mısırlıların görevlendirilmesi, Kahire Üniversitesi, sanat ve ziraat okulları ile orta ve yüksek dereceli eğitim kurumlarının açılması gibi hizmetleri gerçekleştirdi. Ancak daha sonra Adalet Bakanlığı yaptığı dönemde Süveyş Kanalı imtiyazını uzatması, basın özgürlük haklarını kısıtlaması gibi Mısır halkının tepkisine neden olacak kararlar aldı.³⁹

Mısır siyasî tarihinin en önemli olaylarından birisi İngiltere'nin Mısır'ı işgal etmesidir. Mısır'ı işgal etmekte ısrarcı olan İngilizler bunu fiili şekilde yapamayınca hedeflerini gerçekleştirmek ve Mısır'a nüfuz etmek için fırsat kollamaya başladılar. İsmail Paşa borçlarını ödemeyince Mısır'ı sıkıştırmaya başladılar ve bunun sonucu olarak

³⁵ Sabri, *Tarihi Mısır min Muhammed Ali ila Asri'l-hadis*, s.237.

³⁶ Ş. Tufan Buzpınar, "Mustafa Kâmil Paşa", İstanbul: *TDV İslam Ansiklopedisi (DİA)*, (2006), XXXI, s.309-310.

³⁷ Hilal Görgün, "Mısır'da XIX. Panislamist Osmanlı tarih yazıcılığı: Muhammed Ferid ve Mustafa Kâmil", *İslam Araştırmaları Dergisi*, S.4, 2000, s.115.

³⁸ Görgün, "Mısır'da XIX. Panislamist Osmanlı tarih yazıcılığı", s.118.

³⁹ Görgün, "Sa'd Zağlûl", İstanbul: *TDV İslam Ansiklopedisi (DİA)*, (2008), XXXV, s.378-379.

1874 yılında Süveyş Kanalı'nın hisselerini satın alarak fiili olarak Mısır'ın işlerine karışma fırsatını elde ettiler. Bunun akabinde de Mısır'ın çıkarlarını gözetmek bahanesi ile ekonomisine ve siyasetine de müdahil olmaya başladılar. Mısır'ı tam anlamıyla işgal etmek için Urâbî ve arkadaşları vasıtasıyla halkın taleplerini gerçekleştirmek isteyen Vataniyye destekçilerinin harekete geçme fırsatını değerlendirdiler ve Vataniyye Hareketinden kurtulmak için sömürge planlarını uygulamaya koyuldular. Eylül 1882 başlarından itibaren İngiliz ordusu denizden İskenderiye şehrine saldırdı ve Süveyş ve İsmailiyye gibi önemli kanal şehirlerini işgal etti. Bedevîlerin desteğini alan Urâbî kumandasındaki Mısır ordusu ile İngiliz ordusu arasında çatışmalar bir süre devam etti. Nihayet Mısır ordusu, 13 Eylül'de Süveyş Kanalı ile Kahire arasındaki Tellu'l-Kebîr mevkiinde İngiliz ordusu karşısında ağır bir yenilgiye uğradı ve ardından Urâbî Paşa da Kahire'ye kaçtı.

Bu işgalin bir ayağı İngilizler diğer ayağı ise Tefvik Paşa'dır. Bu iki güç, işgalin ilk gününden itibaren milliyetçilik ve vatan bilincine sahip bütün güçleri etkisiz hale getirerek Mısır'ı İngiliz fabrikaları yararına pamuk ekilecek devasa bir toprak haline getirmek istedi. Bu işgal, eğitime ve Arap edebiyatına olumsuz yönde etki etti. İşgalin ilk 24 yılında eğitim öğretim oranının yarıya inmesi, eğitim bütçesinin düşürülmesi, İngilizcenin eğitim dili olarak dayatılması sonucu Arap edebiyatında da gerileme olması bu etkinin en belirgin özellikleri olarak sıralanabilir.⁴⁰ 1798 tarihinde Napolyon'un istilası ile ilk defa Fransızca karşısında ihmale uğrayan, fakat Fransızların ülkeden çekilmelerinden sonra özellikle Mahmud Sami el-Bârûdî'nin (1838/1904) şiirleri ile tekrar klasik devirlerdeki güzelliğine ve canlılığına kavuşmaya başlayan Arap dili, bu defa da İngilizcenin hücumuna maruz kaldı. İngilizler, sadece dillerini yaymakla kalmadılar kültür, edebiyat ve din dili olan fasih Arapçayı gözden düşürmek, hatta tamamıyla bozmak için yoğun bir faaliyet içine girdiler.⁴¹ Bütün bunlara rağmen Bârûdî'nin o zamana kadarki Mısır şiirinin zayıf ve ruhsuz yapısını ortadan kaldırarak bölge halkının çektiği sıkıntıları, şiir yoluyla yine halkın ruhuna yansıtması, Mısır edebiyatına ferdi özgürlük ve milli bağımsızlık ilkelerini kazandırmıştır.⁴²

⁴⁰ Heykel, *Tatavvuru'l-edebi'l-hadîs fi Mısır*, s.91; Görgün, "Urâbî Paşa", İstanbul: TDV *İslam Ansiklopedisi (DİA)*, (2012), XLII, s.167-169.

⁴¹ Erol Ayyıldız, "Mısır'da İngiliz İşgalinin Arap Dili Üzerindeki Tesirleri", *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S.1, C.1, (1986), s.69-70.

⁴² Heykel, *Tatavvuru'l-edebi'l-hadîs fi Mısır*, s.44.

Birinci Dünya Savaşı'ndan önce 1840 tarihinde imzalanan Londra Antlaşması Mısır'ın konumunu belirlemiştir. Bu antlaşmanın en önemli maddeleri Mısır'ın bağımsızlığının korunması ve Mehmet Ali ailesinin tahtta kalma garantisiydi. Yani Mısır, Osmanlı Devleti egemenliği altında bağımsız bir devlet konumundaydı. Ancak 1882 yılında İngiltere bu bağımsızlığı yok etti. Bu savaşta Mısır her ne kadar tarafsız olsa da İngiltere-Almanya savaşında Mısır Meclisi İngiltere'nin yanında durma kararı aldı. Bu karar neticesinde Mısır, Almanya ile olan bütün ilişkileri kesmesinin yanında birçok ambargo uyguladı. Kısa bir müddet sonra da Almanya için alınan kararlar Avusturya ve Macaristan için de alındı. Osmanlı'nın İngiltere'ye savaş ilan etmesinden sonra gelişen olaylar neticesinde İngiltere Mısır'ı himayesine aldı.⁴³

Mısır halkı Birinci Dünya Savaşı'nı çok zor şartlar ve baskı altında geçirdi. İşgalci devlet olan İngiltere, bu savaşta ordularını güçlendirmek için Mısırlıların mallarından kesintiler yaparak askeri kanunları yürürlüğe soktu. Bu durum Birinci Dünya Savaşı bitene kadar devam etti. Savaş bitip ateşkes sağlandığında Mısır'ın önde gelen liderleri İngiliz komutanına giderek ellerini Mısır'dan çekmelerini istedi. Ancak İngilizler bu talebi reddetmekle kalmayıp ülkenin önemli liderlerinden bazılarını tutukladı, diğerlerini de Malta'ya sürdü. Bütün bu olaylar sonucunda Mart 1919'da devrim ateşi, başkentte bağımsızlık ve işgalin son bulması sloganları atılan barışçıl gösterilerle yanmaya başladı. Bu tarihe kadar toplumun her kesiminden insan, önce ekonomi ve ticareti elinde tutan İngilizlerin yönetimine geçen ülke idaresi, sonra da savaşın getirdiği zorluklarla beraber yine işgal güçlerince uygulanan politikalar sebebiyle siyasî, ekonomik ve toplumsal açıdan patlama noktasına geldi. Öyle ki harekete geçmek için adeta bir kıvılcım bekler gibiydiler. Başlangıçta bu gösterilerin bir devrimin ayak sesleri olduğu anlaşılmadı ve kısa sürede biteceği zannedildi. Ancak günlerce sürdü ve işgalci askerlerin silah kullanması ve caddelerde kan dökmesine kadar vardı.

Gösteriler Mısır'ın bütün bölgelerine hatta köylerine kadar yayıldı. Yerli güçlerin hemen hepsi bu gösterilere destek verdi. Buna karşılık olarak İngilizler gün geçtikçe şiddeti arttırarak demiryollarını, telefon ve telgraf hatlarını kestiler. Bunun bir devrim olduğuna dair artık kimsenin şüphesi kalmamıştı. Bu devrimin büyüklüğünün ve

⁴³ Abdurrahman er-Râfi'î, *Sevretu 1919 Tarihu Mısri'l-kavmî min 1914 ila 1921*, Kahire: Daru'l-Me'ârif, 1987, s.27-34.

ciddiyetinin en büyük kanıtı her türlü cemaat, parti veya kuruluşun organizesi dışında tamamen halkın iradesi ve öfkesi sonucu gündün güne yayılmasıdır. Bu devrim martta başlayıp ağustosa kadar devam etti. Eylül ve ekim aylarında tekrar başladı. Ancak siyasî sonuçları ve olayları Nisan 1921'e kadar devam etti.⁴⁴

Bütün bu devrim ayaklanmaların sonucunda daha önce durdurulmuş olan yasama meclisi 9 Mart 1920'de Sa'd Zağlûl'un evinde toplanarak İngiltere himayesinin geçersiz olduğu, Mısır ve Sudan'ı kapsayan Mısır topraklarının tam bağımsız olması, yasama meclisinin durdurulduğu süre içerisinde alınan bütün kararların geçersiz sayılması gibi kararlar alarak bunları konsolosluklara, ülkelerin bakanlıklarına, yabancı ve yerli gazetelere tebliğ etti. Bu devrim, 28 Şubat 1922'de İngiltere'nin himayesinin kaldırması ile İngiltere'ye karşı bir başarı olarak kabul edilse dahi Mısır'ın tam bağımsızlığını kazanmış olduğu söylenemez. Bu devrimin en önemli kazanımlarından birisi sosyal bilinç ve kişiliğin gelişmesidir. Öyle ki Mısır halkı, bu devrim sonucunda bireysel ve toplumsal haklarını arama, ekonomik ve sosyal düzeylerini iyileştirme çabalarına girişti. Neredeyse her mesleki alanda birer sendika kuruldu.⁴⁵ Bir anayasa hazırlandı, meclis açıldı ve bir yıl sonra da ilk seçim yapıldı. Ardından Fuâd bağımsızlık belgesini imzalayarak kral unvanı aldı.⁴⁶

Ancak bu devrimin getirdiği birlik havası çok uzun sürmedi. Bağımsızlıkları için mücadele eden partiler ve cemiyetler İngiltere'nin de müdahalesi ile çıkar çatışması ve yönetime olan tamahlarından dolayı kendi aralarında mücadeleye başladılar. Bu çatışmanın bir tarafını saray, İngiltere ve çıkarıcı liderler oluştururken diğer tarafını da bağımsızlık, anayasa ve 1919 Devrimi'nin kazanımlarını korumak isteyen samimi Vataniye Güçleri oluşturuyordu.⁴⁷ 1924 yılının başlarında yapılan seçimde Vefd Partisi oyların %90'ını aldı ve hükümeti kurma görevi Zağlûl'e verildi. Zağlûl başbakan olduktan sonra öncelikle İngiltere ve Mısır arasında çözümlenmemiş olan Sudan ve Süveyş Kanalı meselelerini gündeme getirerek Sudan'ın Mısır topraklarına ilhak edilmesini istedi.⁴⁸ Ancak bir yıl dolmadan düşman güçleri Zağlûl'u istifaya zorlayıp

⁴⁴ Heykel, *Tatavvuru'l-edebi'l-hadîs fi Mısır*, s.105-106; er-Râfi'î, *Sevretu 1919 Tarihu Mısri'l-kavmî min 1914 ila 1921*, s.17-19; Bedr, *Tatavvuru'r-rivayeti'l-hadîse fi Mısır*, s.241; Ayrıntılı bilgi için bkz.:er-Râfi'î, *Sevretu 1919 Tarihu Mısri'l-kavmî*, s.17-50.

⁴⁵ Ayrıntılı bilgi için bkz.:er-Râfi'î, *Sevretu 1919 Tarihu Mısri'l-kavmî*, s.565-595.

⁴⁶ Ömer, *Dirâsât fi Tarihi'l-edebi'l-hadîs ve'l-mu'asır*, s.499.

⁴⁷ Heykel, *Tatavvuru'l-edebi'l-hadîs fi Mısır*, s.234.

⁴⁸ Görgün, "Sa'd Zağlûl", s.378-379.

yerine anayasayı ve parlamentoyu lağvederek yerine Zîver Paşa'yı getirdiler. Bu çatışma dönemi İkinci Dünya Savaşı'na kadar sürdü. Bu dönem her ne kadar bu dönem çatışma dönemi olarak kabul edilse de edebiyat ve kültür alanında önemli gelişmeler oldu. Bu gelişmelerden bazıları üniversitelerin ve mensuplarının desteklenmesi, kadınların eğitimine ve haklarına önem verilmesi, dergi ve gazetelerin çoğalması, en başta Tâhâ Huseyn olmak üzere Avrupa'ya gönderilen heyetlerin geri gelerek kültür ve edebiyat alanında faaliyetlerini sürdürmesidir.

1924 yılında Türkiye'de halifeliğin kaldırılması, İslam dünyasında, özellikle de Mısır'da büyük bir ses getirmişti. Halifeliğin geri getirilmesini hedefleyen fikri ve siyasî mücadeleler meydana geldi. Ezher Üniversitesi, büyük bir kampanya başlatarak hilafet meselesini görüşmek üzere bir konferans düzenledi. Gazeteler, Kral Fuâd'ın en uygun aday olduğunu yazıp duruyorlardı. Buna mukabil başka bir akım, hilafete saldırarak geri gelmemesi için çalışıyordu. Şeyh Ali Abdurrezzak *İslam ve İdare Usulü* adlı kitabını yayınladıktan sonra bu akımın sesi daha gür çıkmaya başladı. Kitap, hilafetin ilgasından ve Thomas Arnold'un *Hilafet* adlı kitabından hemen sonra yayınlanmıştı. Bu dönemde hilafet haricindeki konular da gündemdeydi. Örneğin Tâhâ Huseyn'in *Cahiliye* isimli şiiri yayımlandıktan sonra çok büyük tartışmalara neden oldu. Tâhâ Huseyn, kitabında hocası Margilius'un fikirlerini ortaya atmıştı. Bazıları, bu zamanlamanın ümmetin değişmezleri üzerinde şüphe üretme, İslam düşüncesini bozma ve modernleşmeye çağıran Batı düşüncesini yayma hedefi taşıdığını iddia etmişlerdi.⁴⁹

İngiliz işgalinden itibaren Mısır'daki edebiyat, kültür ve düşünce dünyasında Batı'nın büyük tesiri vardı. Bu durum devrimden sonra devam etse de bunların karşısında Arap medeniyeti ve kültürünü savunanlar da vardı. Tâhâ Huseyn, Muhammed Huseyn Heykel Batı medeniyetini temsil ederken Sâdık er-Râfi'î, Abdulvehhâb Azzâm ve Ahmed Huseyn ez-Zeyyât ise muhafazakâr Müslüman Arap medeniyetini temsil ediyordu. Bu iki taraf kadar güçlü olmasa da Selâme Mûsa'nın temsil ettiği Batı medeniyetine aşırı bağlılığı savunan üçüncü bir taraf daha vardı.

Bir diğer çatışma da Tâhâ Huseyn'in başını çektiği yenilikçilerle Mustafa Sâdık er-Râfi'î'nin başını çektiği gelenekçilerin çatışmasıdır. Bu çatışmada yenilikçiler artık

⁴⁹ Abdulkerim, el-Huseyn, en-Nahda fi 'Asri'l-hadis ve Bidâyetuha, http://karmalhussain.blogspot.com/2016/12/blog-post_10.html

edebiyat alanında her şeyin yeni olması gerektiğini savunurken gelenekçiler de yeniyi tamamen reddetmemiş, sadece gramer kurallarına uygun olan edebiyatı kabul etmişlerdir. Bu çatışma Tâhâ Huseyn'in *Mustakbelu's-Sekâfeti fî Mısr*, Selâme Mûsa'nın *el-Yevm ve'l-Ğad*, Mustafa Sâdık er-Râfi'î'nin *el-Ma' rake Beyne'l-Kadîmi ve'l-Hadîs* ve yine Tâhâ Huseyn'in *eş-Şi'ru'l-Câhilî* kitapları üzerinden gerçekleşmiştir.⁵⁰

Bu dönemde Mısır halkının en önemli kazanımlarından birisi özgürlük ve bağımsızlık bilincidir. Bu bilinç, Mısır'ı salt siyaset hayatından kurtararak onun düşünce hayatına, oradan da edebiyat alanına geçişini hızlandırdı. Muhammed Huseyn Heykel, *fî Evkâti'l-Ferağ* ve *Sevratu'l-Edeb* kitapları ile Batı kültürünü değil, Mısır kültürünü temsil edecek bir edebiyatın oluşturulması çağrısı yaparken Tâhâ Huseyn de sadece Arap kültürüne teslim olmamayı, bunun yanında edebiyatın bilimsel olması gerektiği çağrısı yaparak *Hadisu'l-Erbia* ve *eş-Şi'ru'l-Cahilî* kitaplarını kaleme aldı. el-Akkâd ve el-Mazinî de bu dönemde yazdıkları kitaplara⁵¹ ek olarak Abdurrahman Şükrî ile edebiyat eleştirisine dair iki ciltlik *ed-Divan* isimli ortak bir eser telif ettiler. 1921-1922 yılları arasında yazılan bu eserin isminden yola çıkarak kurdukları topluluğa da "*Divan Grubu*" adını verdiler.⁵²

1921 Devrimi ile İkinci Dünya Savaşı arasındaki süreç her ne kadar çatışma dönemi olsa da 28 Şubat 1922 açıklaması, Mısır'ın özgürlük ve bağımsızlık kazanmasının yanı sıra edebiyat alanında da ilerlemesine zemin hazırlamış ve ciddi anlamda ilerlemeler kaydedilmiştir. İsmail Sabri (1854-1923), Hâfiz İbrahim (1870-1932), Ahmed Şevkî (1869-1932), Halil Mutran (1872-1949), Abdurrahman Şükrî (1886-1958), Abbas Mahmud el-Akkâd (1889-1964), Ahmed Zeki Ebû Şadî (1892-1955), İbrahim Naci (1898-1953), Ali Mahmud Tâhâ (1902-1949), Mustafa Sâdık er-Râfi'î (1880-1937), Muhammed Huseyn Heykel (1888-1956), el-Mazinî (1889-1949), Tâhâ Huseyn (1889-1973) bu dönemin önemli edebiyatçılardan olup Modern Arap Edebiyatı'nın kurucuları olarak değerlendirilmektedir.⁵³

⁵⁰Muhammed Muhammed Huseyn, *İtticâhât vataniyye fî eş-Şi'ri'l-'Arabiyyi'l-mu'âsır*, Beyrut: Muessesetu'r-Risâle, 1984, c.2, s.221.

⁵¹Ayrıntılı bilgi için bkz.: Heykel, *Tatavvuru'l-edebi'l-hadîs fî Mısr*, s.250-266.

⁵²Mehmet Yalar, *Modern Arap Şiiri*, Bursa: Arasta Yayınları, 2003, s.94.

⁵³Dayf, *el-Edebu'l-'Arabiyyu'l-mu'âsır fî Mısr*, s.70; Şairler hakkında detaylı bilgi için bkz.: Dayf, *el-Edebu'l-'Arabiyyu'l-mu'âsır fî Mısr*, s.83-299.

Bu dönemde edebiyat alanında çığır açan ve nerdeyse bu dönemin bütün şair ve edebiyatçılarının merkezi konumunda olan Apollo grubu kuruldu. Eylül 1932 yılında Kahire’de Ebû Şâdî öncülüğünde dernek olarak kurulan Apollo’nun başkanlığına Ahmed Şevkî getirildi. Ancak Şevkî’nin başkanlıktan dört gün sonra vefat etmesi üzerine yerine Halil Mutran geçti ve o yıl grubun adını taşıyan Apollo adında bir dergi çıkardı.⁵⁴ Düzyazıdan ziyade ölçülü veya serbest vezinle şiir yazmaya dair ilk ciddi teşebbüsü yapan Apollo grubu üyeleri, Arap şiirinin yenilenmesi ve modernleşmesi yönünde bir adım atmış ve eskiye bağlılığı bir kenara bırakıp yeni üslup ve denemelere imza atmış oldular.⁵⁵

Birinci Dünya Savaşı’nı izleyen süreçte Mısır’da edebiyat alanında ciddi gelişmeler yaşanırken uluslararası siyaset ve sistemler yeniden şekillendi. Kriz ve parçalanmalar yaşayan İslam dünyası da bu durumdan payını aldı. Özellikle halifeliğın kaldırılmasından sonra İslam’ın temsil ve otorite boşluğu problemi ile karşı karşıya gelindi. Bunun neticesinde Müslüman toplumlarda bu boşluğu doldurma arayışları ve İslam’ı yeniden diriltme çabaları yayılmaya başladı. Bu süreçte birçok hayır cemiyetinde çalışan ve davet faaliyetleri yürüten Hasan el-Benna (ö. 1949), İngilizlerin işğali, Müslüman halkların da buna alternatif üretmemeleri ve 1926 yılında hilafeti yeniden aktifleştirme çabalarının sonuçsuz kalması neticesinde altı arkadaşı ile Mart 1928’de İhvânu’l-Muslimûn (Müslüman Kardeşler) cemiyetini kurdu. Kısa sürede kurumsallaşarak siyasî bir parti hüviyetine bürünen cemiyet, özelde Mısır’ın genelde de İslam dünyasında uzun yıllar İslamiyet’in rol modeli olma hedefini gerçekleştirmek istedi. İslam dünyasının parçalandığı bu yıllarda davet çalışmaları yaparak Müslümanların birliğı ve uyanışını amaçladı.⁵⁶

Muhammed Hüseyin’e göre İngiliz istilâsının sonuçlarından birisi halkın, içinde bulunduğu duruma razı olup İslam’ı salt manevi bir ibadet olarak görmesiydi. Devletin İslamî kanunlarla yönetilmesini talep eden olmadı. Bu cemiyetin kurulmasıyla birlikte ‘Din ve devlet bir bütündür ve ayrılamaz’ ilkesi konuşılmaya başlandı.⁵⁷ Kuruluşunun

⁵⁴ Yalar, *Modern Arap Şiiri*, s.97-99; Dayf, *el-Edebu’l-‘Arabiyyu’l-mu’âsır fi Mısır*, s.70.

⁵⁵ Zafer Ceylan, *Modern Arap Şiirinde Mito Poetik İsyân Temmüzi Şiir Hareketi*, Ankara: Çizgi Kitabevi yayınları, 2019, s.31-32.

⁵⁶ Muhammed Hüseyin Mercan, *Müslüman Kardeşler’in Yükselişi ve Düşüşü*, İstanbul: İlem Yayınları, 2019, s.57-61.

⁵⁷ Ahmed Abdullahtif el-Ced‘, Hüsnü Ethem Cerrar, *Şu’arau’d-da’veti’l-İslamiyye fi’l-Asri’l-hadîs*, Beyrut: Muessesetu’r-Risâle, 1978, C.2, s.56.

ilk yıllarında özgür ve serbest bir şekilde hareket edilse de Abdunnâsır'ın son dönemleri ve sonraki yıllarda baskı ve yasaklamalarla karşı karşıya kaldı ve üyeleri tutuklandı. Lideri olan Hasan el-Benna ise kendi silahıyla şehit edildi.⁵⁸

Kral Fuâd döneminde Mısır, bağımsızlığını kazanmış görünse de Süveyş Kanalı konusunda İngiltere ile ciddi problemler yaşamıştır. 1936 yılında Kral Fuâd öldükten sonra yerine on altı yaşında olan oğlu Fâruk geçmiş ve bu dönemde İngiltere ile bu sorunlar çözüme kavuşturulmuştur. Buna rağmen Mısır'ın tam bağımsızlığını kazanmış olduğunu söylemek güçtür. Ancak 26 Ağustos 1936 tarihinde İngiltere'nin Mısır'ın tam bağımsızlığını tanınması, onu Birleşmiş Milletler'in bir üyesi yapması ve 28 Mayıs 1937'de Montrö Antlaşması'nın geçersiz sayılması Kral Fâruk dönemindeki en önemli siyasî gelişmelerdendir. Bu antlaşmadan sonra Mısır'ın ekonomik durumu ve halkın yaşam koşulları kötüleşti. Bunun yanında siyasî partilerin kapatılarak farklı siyasî gruplara bölündüğü çalkantılı bir dönem yaşandı.⁵⁹ Milliyetçilik hareketleri ortaya çıktı ve Muhammed Necîb ile arkadaşlarının oluşturduğu 'Hür Subaylar Komitesi' örgütü kuruldu. Hem halkın hem de ülkenin silahlı kuvvetlerinin desteğini alan örgüt, 23 Temmuz 1952'de Kral Fâruk'u devirerek yönetimi ele geçirdi. Cemal Abdunnâsır liderliğindeki subayların öncelikli hedefi ülkedeki İngiliz egemenliğine son vermek, ardında ABD'nin de desteğiyle kalkınma ve modernleşme hamleleri yapmaktı.⁶⁰ Bu ihtilalin başına saray ile yakın ilişkisi olduğu bilinen General Muhammed Necîb getirilse de asıl yönetimin Abdunnâsır'da olduğu bilinmekteydi. 1953 yılında cumhuriyet yönetimine geçilirken Necîb hem başbakanlık hem de cumhurbaşkanlığı yaptı. Bu süreçte yönetimin asıl sahibi olan ve başbakan yardımcılığı gibi farklı görevlerde bulunan Abdunnâsır, yaşadıkları görüş ayrılıklarından dolayı 1954 yılında istifa eden Necîb'in yerine geçerek Cumhurbaşkanı olmuştur.⁶¹

Mısır eski dönemlerden beri bütün Arap toplumları ile sosyal, kültürel ve edebi olarak bir olmakla birlikte Arap kültürünün ve İslam medeniyetinin yıkılmaz kalesi olmuştur. Ancak yaşadığı siyasî ve kültürel olaylar Mısır'ı modern dönemde bağımsız bir bakış açısı olan yeni bir medeniyet aramaya hazırlamıştır. Napolyon öncülüğündeki

⁵⁸ Müslüman kardeşler hakkında detaylı bilgi için bkz. Muhammed Hüseyin, *Müslüman Kardeşler'in Yükselişi*, s.57-168

⁵⁹ Ömer, *Dirâsât fi Tarihi'l-edebi'l-hadîs ve'l-mu'asır*, s.514.

⁶⁰ Ömer, *Dirâsât fi Tarihi'l-edebi'l-hadîs ve'l-mu'asır*, s.524.

⁶¹ Davut Dursun, "Cemal Abdunnâsır", İstanbul: *TDV İslam Ansiklopedisi (DİA)*, (1993), VII, s.296-301.

Fransız işgali, Mehmed Ali ve soyunun idaresi, kısmen Osmanlı'dan ayrılması ve devrimler modern Siyasî hareketlerde Mısır'ı tecrübeli devlet haline getirmiştir. Sonrasında Mustafa Kamîl'in ortaya çıkışı, Dinşavay Hadisesi⁶² (1906) ve siyasî partilerin kurulması bu tecrübenin tezahürü olarak 1919 yılındaki devrimin gerçekleşmesine zemin hazırlamış ve daha sonra "Mısır Mısırlıdır" sloganı ile milliyetçilik hareketi başlamıştı. Bu milliyetçilik sadece yabancı devletlere karşı oluşu değil, kendilerini firavunların torunları olarak görmenin verdiği övünç ile diğer Arap devletine karşı bir duruşu da ifade ediyordu.⁶³

Bu siyasî süreç ve çalkantıların arasında kalmış olan şairlerin bu dönemdeki eserlerinde ve şiirlerinde "siyasal baskıya başkaldırı" konusu ortak tema olmuş; şiir, sembol, mitoloji ve kutsal kitaplardan alıntılarla da göndermelerde bulunulmuştur. Bu dönem edebî eserlerinde ve özellikle şiirlerinde öne çıkan hususlar şunlardır:⁶⁴

- Vezin ve kafiye serbestliği
- Mitoloji, halk hikayeleri ve mitolojik sembollerin kullanımı
- Bütün tarihi geçmişini kullanma teşebbüsü
- Modern çağa, olaylara ve toplumsal tecrübelerle ayak uydurma
- Toplumsal, kültürel ve siyasî olaylarla bağlantılı olma
- Şiir konusunu, şiirdeki en önemli unsur olmayıp sadece şiiri güçlendiren sebeplerden biri olarak görme.

⁶² Dinşavay Hadisesi: 13 Temmuz 1906 yılında Mısır'ın Munufiye şehrinin Dinşavay köyünde meydana gelmiştir. Güvercin avlamak için çıkan İngiliz askerlerinden biri, bir köylü kadını yaralamış, köylüler de askerlere saldırmışlardır. Çıkan olaylar sonucunda askerlerden biri ölmüştür. Güneş çarpması nedeniyle ölen asker köylüler tarafından öldürüldüğü iddia edilmiştir. Bunun üzerine pek çok köylü tutuklanmış ve hızı bir şekilde mahkeme kurulmuştur. Mahkemenin 5 üyeden oluşan heyetinde, Arapça bilmeyen 3 İngiliz hukukçusu yer almıştır. Yapılan hızlı yargılamada köylülerin çoğuna savunma hakkı dahi verilmeden bazılarının idam, birçoğuna ise ömür boyu hapis cezası verilmiştir. Bu hadise, Mısır halkı ve lideri konumunda olan Mustafa Kamîl'in öfkesine neden olmuştur. Detaylı bilgi için bkz. Dayf, *el-Edebu'l-'Arabiyyu'l-mu'âsir fi Mısır*, s.17.

⁶³ Selma Hadrâ el-Ceyyûsî, *el-İtticâhât ve'l-harekât fi'ş-şi'ri'l-'Arabiyyi'l-hadîs*, Trc. Abdulvahid el-Lu'lue, Beyrut: Merkezi Dirâsât Vahdeti'l-'Arabiyye, 2007, s.197. ; Ömer Dakkâk, *el-İtticâhu'l-kavmî Fi'ş-Şi'ri'l-'Arabî'l-hadîs*, Halep: Mektebetü'ş-Şark, 1963, s.106-107.

⁶⁴ İzzuddin İsmâil, *Kadâya'ş-şi'ri'l-'Arabiyyi'l-mu'âsir*, Beyrut: Daru'l-Fikri'l-'Arabi, 1981, s.13-15.

BİRİNCİ BÖLÜM

MODERN SİYASÎ ŞİİRİ VE KONULARI

1. Modern Siyasî Şiir, Konuları ve Temaları

1.1. Siyasî Şiir

Sözlükte yönetimi üstlenme ve işleri yerine getirme gibi anlamlara gelen siyaset, milletleri yönetme sanatıdır. Dolayısıyla siyasetçi, ülkesinin içişlerini yönettiği gibi diğer ülkelerle olan ilişkilerini kendi ülkesinin çıkarlarını koruma çerçevesinde yönetir.

Siyasi şiir ise bir hedef doğrultusunda hiciv, övme, yerme gibi şiirin özelliklerinin kullanıldığı bir şiir türüdür. Bu şiirde bir siyasî görüş, parti veya düşünce eleştirilir, hicvedilir veya methedilir.⁶⁵ Hanân Abdurrahman'ın tanımına göre siyasî şiir, şairin siyaset, rejim, demokrasi, seçim, savaş, sömürge, şehit ve kahramanların övülmesi gibi konuları işleridir. Şairin beyitler ile, hedeflediği bir sorunu dile getirerek çözme çabasında olduğu şiir sanatlarından biridir.⁶⁶ Eskiden olduğu gibi modern dönemdeki yönetim ve otorite sistemleri de sosyal ve toplumsal yapıyı etkileyen eğitim, sağlık vb. meselelerle ilgilendiğinden siyasî gelişmeler sosyal hayatı etkilemekte ve birbiri ile ayrılmaz bir ilişki içindedir. Dolayısıyla devlet, toplumu etkileyen en önemli unsurdur. Toplumsal ve sosyal problemleri devlete ulaştırmanın yollarından birisi de şairlerin bu sorunları farklı üsluplarla dile getirerek bu sorunlara çözüm aramasıdır.⁶⁷

Eski dönemlerden itibaren olan var olan ve Emevî dönemi siyasî ve mezhepsel grupların artmasıyla birlikte ortaya çıkan siyasî şiir, XIX. yüzyılın sonlarına doğru neredeyse bitme noktasına gelmiştir. Ancak özelde Mısır'da Fransız harekatıyla başlayan siyasî süreç, genelde de Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra Batı ülkelerinin Arap ülkelerine işgal girişimleri sonucunda yeniden önem kazanmaya başlamıştır. Sanat açısından

⁶⁵ Hannâ el-Fahûrî, *Tarihu 'l-edebi' l-'Arabî*, Beyrut: Menşûrâti'l-Mektebeti'l-Bulsiyye, 1987, s.267

⁶⁶ Gadbân Zeynep, *Mezâhiru 'ş-şi'ri s-siyasî fi Şi'ri Halil Mutrân*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Cezayir: Muhammed Boudiaf üniversitesi Dil ve Edebiyat Fakültesi, Arap Dili ve Edebiyatı Bölümü, 2016, s.7.

⁶⁷ Habib er-Râvî, *eş-Şi'ru s-siyasî fi'l-'Iraki'l-hadîs*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Beyrut: Amerikan Üniversitesi, 1954, s.2.

gelişme kaydetmesine rağmen şairlerin halka sunmak istedikleri mesajların doğrudan anlaşılması için belagat sanatından yoksun, sade bir dille ifade edilmiştir.⁶⁸

1.2. Siyasî Şiirin Konuları

1.2.1. Vatan Sevgisi ve Özlemi

İnsanoğlu sosyal bir varlık olup içinde yaşadığı toplumdan bağımsız değildir. Komşusunda, köyünde, mahallesinde veya şehrinde meydana gelen bir olaya tepki verdiği gibi vatanındaki her bir mesele ve hadiseye karşı da bir tepkisi olur. Kişisel ve toplumsal her felaketten etkilenir, acı çekenin acısını taşır, mutlu olanın ise mutluluğunu paylaşır. Genel olarak bir insanın durumu bu şekilde iken, böylesi hadiselerle en içten ve duygusal tepki verebilecek olan edebiyatçı ve şair kimliğine sahip bireylerin, bu olaylara karşı tepkisiz ve sessiz kalmaları düşünülemez.⁶⁹

Vatan sevgisi veya vatanperverlik, kişinin yaşadığı veya doğduğu ülkenin bir parçası olduğunu hissetmesi, onu savunmak ve korumak için üzerine düşen görevi yapma bilinci, geçmişi ile övünmesi ve geleceğin tesisi için çabalamasıdır. Dolayısıyla vatan sevgisi şiirleri, şairin bu hissiyatı, vatanına duyduğu sevgi ve özlemi şiirlerine aksettirmesidir.⁷⁰ Vatan sevgisi ve vatana duyulan özlem şiirleri Arap edebiyatının en eski temalarından olup siyasî şiirlerde en fazla işlenen konuların başında gelir. Eski dönemlerde Arap toplumları arasındaki kabile çatışmaları, savaşlar ve yaşam tarzlarının bir gereği olarak vatanlarından uzak yaşamaları, bu temanın daha ziyade milliyetçi duygular ile kabile özlemi ve taassubu gibi amaçlar için kullanıldığını göstermektedir. Aynı zamanda bu tema, modern dönemde siyasî tutumlarından dolayı sürgüne gönderilen veya maruz kaldıkları işgallerden dolayı bağımsızlık mücadelesi veren şairlerin vatana olan sevgi ve özlemlerinin farklı bir ifadesi olarak da değerlendirilebilir. Mısır'da modern dönemde birçok şair işgalci devletlere veya otoriter rejime karşı tutumlarından dolayı sürgüne gönderilmiştir. Dolayısıyla modern dönemde vatan özlemi şiirleri en çok sürgünde olan şairler tarafından dile getirilmiştir.

⁶⁸ Salih Tur, *Modern Arap Edebiyatının Ünlü Şairi Nizâr Kabbânî ve Poetikası*, Ankara: Gece Kitaplığı, 2020, s.258.

⁶⁹ Ubeyde eş-Şiblî, *Şi'ru'l-Gurbe 'Ani'l-vatani beyne'l-kadîmi ve'l-hadîs*, Katar: Dirâsât fi'l-Edebi ve'l-Fen, 2018, s.15

⁷⁰ Huseyn, *İtticâhâtu'l-vataniyye fi'ş-şi'ri'l-'Arabiyyi'l-mu'âsır*, s.184.

Urabî Devrimi başarısızlıkla sonuçlanınca bu ayaklanmanın liderleri sürgüne gönderildiler. Sürgün edildiklerinde acı ve hüznün içerisindeydiler. Zira uzak ülkelerde sürgündeyken aileleri, akrabaları ve dostlarından ayrı kalan liderler, aynı zamanda daima çoğunluğun ve gücün yanında olan insanlar tarafından da terk edilip yalnız bırakıldılar. Sürgüne gönderilenlerden biri de Bârûdî'dir. Sürgünde 17 yıl kalmış ve orada kendisini en güzel şekilde yetiştirerek İngilizce öğrenmiştir. Sürgünde olduğu dönemde edebiyatçılarla sürekli mektuplaşan Bârûdî şiir yazmaya devam etmiş şiirlerinde vatana, ailesine, akrabalarına ve dostlarına duyduğu özlemi konu almış, vefat eden dostlarına mersiyeler yazmıştır. Onun en dokunaklı şiirleri, vatanından ve yakınlarından uzak, vatan özlemi içinde Seylan'da yazdıklarıdır. Geniş edebî kültürü yanında Türkçe ve Farsçayı da bilmesi, Fransız ve İngiliz dil ve edebiyatlarına hâkim olması şiirinin muhtevasını zenginleştirmiştir. Mısır'dan ayrılırken söylediği şu dizeler ne derece acı çektiğini gözler önüne sermektedir:⁷¹

فَشَبَبْتُ وَلَمْ أَقْضِ اللَّبَّانَةَ مِنْ سِنِّي	مَحَا الْبَيْنُ مَا أَبْقَتْ عِيُونَ الْمَهَا مِي
أَلَا شَدَّ مَا أَلْقَاهُ فِي الدَّهْرِ مِنْ عَيْنِ	عَنَاءٍ وَيَأْسٍ وَاشْتِيَاقٍ وَغُرْبَةٍ
فَوَادٍ أَضَلَّتْهُ غُيُونُ الْمَهَا مِي ⁷²	فَإِنْ أَكَّ فَارَقْتُ الدِّيَارَ فَلِي بِهَا

Ayrılık sevgilinin gözlerinin bende bıraktıklarını da aldı götürdü

Artık yaşım ile kendimi kandıramayacak kadar yaşlandım

Sıkıntı, umutsuzluk, özlem ve gurbet

Bakar mısın dünyada ne kadar sıkıntı çektiğime

Memleketten ayrılmış olsam da benim orada

Sevgilinin gözlerinin, benden alıkoyduğu bir gönlüm vardır.

Bu şiirde geride bıraktığı vatanını, ailesini ve dostlarını göremeyecek olmanın hüznünü, mahrum kaldığı sevgilisinin gözleri ile tasvir ederken vatandan ayrılmanın da ne derece zorlu ve kötü bir durum olduğunu “hayatında gördüğü en zor sıkıntı” olarak

⁷¹ Abdurrahman er-Râfi’i, *Şu’arau’l-vataniyye fi Mısır*, Kahire: Daru’l-Me’arif, t.y., s.24; Ömer ed-Dusûkî, Mahmud Samî el-Bârûdî, Kahire: Daru’l-Me’arif, t.y., s.25; Şevkî Dayf, *el-Edebu’l-‘Arabîyyu’l-mu’asır fi Mısır*, s.91; Nasuhi Ünal Karaarslan, “Bârûdî”, İstanbul: *TDV İslam Ansiklopedisi (DİA)*, (1992), V, 90-91.

⁷² Mahmud Samî el-Bârûdî, *Dîvânu’l-Bârûdî*, thk. Ali el-Carim-Muhammed Şefik Ma’ruf, Beyrut: Mektebetu’l-‘Avde, 1998, s.625.

nitelendirmiştir. Burada geçen المها kelimesi Arabistan ceylanı (oryx) için kullanılmış olup kadınlardan alımlı ve gözleri güzel olanlara teşbih edilmiştir.⁷³

Seylan'da⁷⁴ geçirdiği sürgün hayatı vatan sevgisini perçinleştirmiş, vatanına daha çok bağlanmış, onun güzelliklerini ve değerini yeniden keşfetmiştir.

أَرَكَ الْجَمَى شَوْقِي إِلَيْكَ شَدِيدُ وَصَبْرِي وَتَوَمِّي فِي هَوَاكَ شَرِيدُ
مَضَى زَمَنٌ لَمْ يَأْتِنِي عَنْكَ قَادِمٌ بِيْشْرِي وَلَمْ يَعْطِفْ عَلَيَّ بَرِيدُ
وَجِيدٌ مِنَ الْخُلَانِ فِي أَرْضِ عَرَبِيَّةٍ أَلَا كُلُّ مَنْ يَبْغِي الْوَفَاءَ وَحِيدُ⁷⁵
لَا فِي سَرَنْدِيبَ لِي خَلٌّ أَلْوَدُّ بِهِ وَلَا أَنْيْسُ سِوَى هَمِي وَإِطْرَاقِي⁷⁶

Ey ülkemin Erâk ağacı!⁷⁷ Sana olan özlemim büyüktür

Uykum ve sabrım senin aşkından tükendi

Çok zaman geçti sende birinin bana gelmediği

Ve bir postacının yanıma uğramadığı

Gurbet elde dostlardan uzağım

Vefa bekleyen herkes yalnızdır

Seylan'da sığınacağım bir dostum olmadığı gibi

Acı ve hüzünden başka arkadaşım da yoktur.

Gurbette çok büyük sıkıntılar çekmiş ve hastalıklarla mücadele etmiştir. Bu süreçte gözlerini kaybeden, işitme kaybı yaşayan ve bünyesi de güçsüz duruma düşen Bârûdî, bu süreci şu şekilde anlatmaktadır:⁷⁸

كَيْفَ لَا أُنْدُبُ الشَّبَابَ وَقَدْ أَصُ بَحْتُ كَهْلًا فِي مَحَنَةٍ وَأَعْتَرَابِ
أَخْلَقَ الشَّيْبُ جِدَّتِي وَكَسَانِي خَلَعَهُ مِنْهُ رَثَّةَ الْجُلْبَابِ⁷⁹

Sıkıntı ve gurbette yaşlanmışken

Gençliğimin yasını nasıl tutmam ki

⁷³ Bârûdî, *Dîvânu'l-Bârûdî*, s.625.

⁷⁴ Resmî adıyla Sri Lanka Demokratik Sosyalist Cumhuriyeti Güney Asya'da, Hindistan'ın 31 kilometre güneyinde ve Hint Okyanusu'nda bulunan bir ada ülkesidir. 1972 yılından önce Seylan olarak bilinirdi.

⁷⁵ Bârûdî, *Dîvânu'l-Bârûdî*, s.143.

⁷⁶ Bârûdî, *Dîvânu'l-Bârûdî*, s.370.

⁷⁷ Dallarından misvak yapılan bir ağaç türüdür.

⁷⁸ Ömer ed-Dusûkî, *Fi'l-edebi'l-hadîs*, Beyrut: Daru'l-Fikr, 1973, C.2, s.223.

⁷⁹ Bârûdî, *Dîvânu'l-Bârûdî*, s.68.

Yaşlılık enerjimi söndürdü ve bana

Hibe olarak elbiselerin en eskisini giydirdi.

Bârûdî burada gurbetin ve gurbette çektiği sıkıntılarının kendisini yaşlandırdığını ve bu yaşlılığının bütün enerjisini alarak onu soldurduğunu ifade etmektedir. Vatan özlemine dair şiirlerini henüz vatandan ayrılırken yazmaya başlayan Bârûdî, gurbette geçirdiği 17 yıl boyunca gördüklerini ve hissettiklerini, vatanına olan özlemini tasvir ederek dile getirmiştir. 17 yıllık sürgünün ardından ağır hastalığa yakalanmış ve o dönemin yöneticilerinin izni ile 1900 yılında tekrar vatanına dönmüştür. Mısır'a dönmesi edebiyat bayramı olarak görülerek evi, edebiyatçıların, şairlerin ve eleştirmenlerin merkezi haline gelmiş ve burada edebî çalışmalar yapmıştır.⁸⁰

Ahmed Şevkî'nin şiir yönelimleri, 1914 yılında İspanya'ya sürgüne gönderilmeden önce ve sonra olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Sürgüne gönderilmeden önce saray şairi olarak görülmekte ve şiir muhtevasının neredeyse hepsi, o dönemde yönetimde olan 2. Abbas çerçevesindeydi. Ahmed Şevkî Avrupa edebiyatından etkilenmiş olsa da klasik şairler gibi her münasebet ve toplantıda yönetimi ve sarayı öven şiirler okurdu. Ancak İspanya'ya sürgün edilmesinden ve Endülüs'te kaldığı beş yıl içerisinde çektiği sıkıntılardan sonra içinde alevlenen vatan sevgisi ve özlemine dair şiirler yazdı. Sürgünden döndükten sonra da bu eğilimini sürdürerek tam bir halk şairi oldu.⁸¹ Yaşlılık döneminde yazdığı şiirleri gençliğindeki şiirlere nazaran daha güçlüdür. Bunun nedeni de saraydan ayrıldıktan sonra şiirinin muhtevasını saraydan bağımsız bir şekilde serbest ve geniş tutmasıdır.⁸² 1920 senesinde sürgünden döndüğünde ülkesine ne kadar hasret kaldığını şu beyitlerle ifade etmektedir:

وَيَا وَطَنِي لَقَيْتُكَ بَعْدَ يَأْسٍ كَأَنِّي قَدْ لَقَيْتُ بِكَ الشَّبَابَا
وَلَوْ أَنِّي دُعَيْتُ لَكُنْتُ دِينِي عَلَيْهِ أَقَابِلُ الْحَتَمِ الْمُجَابَا
أُدِيرُ إِلَيْكَ قَبْلَ الْبَيْتِ وَجْهِي إِذَا فُهِتُ الشَّهَادَةَ وَالْمَتَابَا

Ey Vatanım! Ümitsizlikten sonra kavuştum sana

Sanki sende gençliğimi bulmuş gibiyim

Ölüme çağrıldığımda dinim sen olurdun

⁸⁰ Dusûkî, *Fi'l-edebi'l-hadîs*, s.224-225.

⁸¹ Dayf, *el-Edebu'l-'Arabîyyu'l-mu'asır fi Mısır*, s.119-120.

⁸² Râfi'î, *Şu'arau'l-vataniyye fi Mısır*, s.46.

Ve bu din üzere canımı verirdim.

Şehadet ve dönüş zamanı geldiğinde

Kabe'den önce sana dönerdim.

Vatan sevgisini konu eden şiirler, sadece gurbette yazılan ve muhtevası özlem olan şiirlerden ibaret değildir. Ülkenin içinde bulunduğu siyasî ve sosyal durumlara karşı halkı uyarmak, medeniyeti ve kültürünü övmek de vatan sevgisine dair yazılan şiirler olarak kabul edilir. Özellikle işgal ve zulüm altında olan devletlerdeki insanlar ruhlarına iyi gelecek ve doyuracak bir şey bulamadıklarında, eski görkemli tarih ve medeniyetlerine dönerler. Hâfız İbrahim, “Vatanım” adlı şiirinde ülkesinin yaşadığı siyasî süreçlerde maruz kaldığı sıkıntılardan ötürü vatan sevgisini dile getirmektedir. Daha sonra da bu şiiri Kızlar Okulu’na destek amacıyla yapılan törende okur.⁸³

فِي حُبِّ مِصْرَ كَثِيرَةَ الْعُشَّاقِ	كَمْ ذَا يُكَايِدُ عَاشِقٌ وَيُلَاقِي
يَا مِصْرُ قَدْ خَرَجْتَ عَنِ الْأَطْوَاقِ	إِنِّي لِأَحْمِلُ فِي هَوَاكِ صَبَابَةً
يَحْمِي كَرِيمَ جَمَاكِ شَعْبُ رَاقِي	لَهْفِي عَلَيْكَ مَتَى أَرَاكَ طَلِيقَةً

Çokça aşığı olan Mısır sevgisinden

Aşık ne sıkıntılar çekiyor ve rahatından vazgeçmiyor

Ben sana olan aşkımdan derin özlem duyuyorum

Ey Mısır! Bu özleme artık tahammülüm yok

Ah bir bilsem ne zaman göreceğim seni hür

Ve yüce bir halkın toprağını koruduğunu

İngilizlerin Mısır’dan çekilmesine sevinen Hâfız İbrahim bu sevincini “Kurtuluş Günü” adlı şiiri ile ifade ederek bu bağımsızlığın gurbete sürgün edilen veya zindana atılan edebiyatçı dostlarının geri dönmesine ve kurtulmasına vesile olacağını ummaktadır.⁸⁴

وَأَمِطْ لِثَامَكَ عَنِ نَهَارِ ضَاحِي	أَشْرِقْ فَدَتَاكَ مَشَارِقُ الْإِصْبَاحِ
عَنَّاكَ السُّعُودُ بِعُدْوَةٍ وَرَوَاحِ	بُورِكَتْ يَا يَوْمَ الْخَلَاصِ وَلَا وَنْتَ
فِي رَدِّ مُغْتَرِبٍ وَقَلْبِكَ سَرَاحِ	بِاللَّهِ كُنْ يُمْنًا وَكُنْ بُشْرَى لَنَا

⁸³ Arif Hıccâvî, *İhyau 'ş-Şi'ri*, Kahire: Daru'l-Maşrık, 2018, s.444.

⁸⁴ Ahmet Yıldız, *Nil Şairi Hâfız İbrâhîm ve Siyasî Şiirleri*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Konya: Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2017, S.78.

Doğ ey Mısır, sabahın ışıkları sana feda olsun
Peçeni kaldır aydınlık olan gündün
Mübarek olsun en kurtuluş günün
Sabah akşam hep bahtın açık olsun
Bize bereket getir ve müjdeci ol
Gurbette olanların geri dönmesi ve esirlerin serbest bırakılmasında

1.2.2. Arap Milliyetçiliği

Siyasî anlamda milliyetçilik fikri, Müslümanlar arasında Batı dünyası ile yoğun temas geçilmesi sonrasında yayılmaya başlamıştır. XIX. yüzyıl başlarında Avrupa’da bulunan bazı Türkler ve Mısırlı Araplar Fransız İhtilâli ile birlikte Avrupa’da yayılmış olan ‘anavatan’ ve ‘millet’ gibi fikirleri öğrenmişlerdir. Bu anlamda Araplar arasında milliyetçilik fikirlerinin yayılmasındaki önemli isimlerden biri Mısırlı Rifâ‘a et-Tahtâvî’dir. Tahtâvî 1826-1831 yılları arasında Fransa’da bulunmuş ve 1834 yılında yayımladığı kitabında⁸⁵ orada edindiği tecrübelerini aktarırken milliyetçilik ile ilgili kavramlara vurgu yapmaktadır. Ülkede kendini farklı şekillerde gösteren milliyetçilik akımı Mısır’da, Avrupa’nın Müslümanlar aleyhine ilerleyişine ve İngilizlerin Mısır’daki uygulamalarına reaksiyon şeklinde gelişerek İslâm modernizmi ve Mısır milliyetçiliği olarak kendini göstermiştir.⁸⁶ Yine Napolyon’un 1798 yılındaki harekâtında Fransa, Mısır’a her yönüyle hâkim olmak amacıyla Mısır’da milliyetçilik fikirlerini yayıp gerekli ortamı sağlamıştır. Arap coğrafyasının tamamına hâkim olacak milliyetçilik hareketlerinin başlamasına öncelik etmesi de modern dönemde bu akımın başlamasında önemli rol oynamıştır.

Yine siyasî anlamda 1948 yılında yaşanan Filistin trajedisi, sadece Filistinlilerin değil bütün Arap ülkeleri arasında bir bilinçlenmenin başlamasına vesile olmuş hem duygusal hem de politik anlamda birleştirici bir rol oynamıştır. Mısır’da Arap

⁸⁵ “Tahlisu’l-İbrîz” kitabı, modern zamanda batılılaşmanın ve o zaman ortaya atılan “iktibas, kadın ve özgürlük meseleleri” gibi konuların teorik temelinden bahseder.

⁸⁶ Bayram Soy, “Arap Milliyetçiliği: Ortaya Çıkışından 1918’e Kadar”, *Bilig*, S.30 (2004), s.176-177.

milliyetçiliği söz konusu olduğunda hiç şüphesiz bu fikri büyük Arap kitleleri ile buluşturan Cemâl Abdunnâsır'ın adı ön plana çıkmaktadır.⁸⁷

Edebî anlamda ise, klasik dönem şiirinde olmayan bu tema Modern Arap şiirinin en önemli temalarından biri olmuştur. Arap ülkelerinin yabancı işgallere maruz kalmasının neticesinde o dönemdeki Arap şairlerinin bir ideolojisi haline gelerek şiirlerinde işledikleri en temel konu haline gelmiştir.⁸⁸ XIX. yüzyılda başlayan Arap milli kalkınma bilincinin doğuşu ile milliyetçi şiirlerin ortaya çıkışı birbirine paraleldir. Ancak bu çıkış, yağmurun ilk damlasından ibaretti. Alevlenen anayasa ve özgürlük hareketlerinin başlamasıyla kök salan Arap siyasî şiiri, sonraları Arap ülkelerinin sömürge altında girmesinden Birinci Dünya Savaşı'na kadarki zaman diliminde varoluş, milliyetçilik mücadelesi ve Batı sömürgeciliğine olan tepkisellik ile yeni bir evreden geçmiştir.⁸⁹

Mısır'da Arap milliyetçiliği konusunda şiir yazan şairler arasında Hâfız İbrahim, Ali el-Cârim (1881-1949), Ahmed Muharrem (1877-1945) ve Mahmud Guneym'in öne çıktığı görülür.⁹⁰ Türk kökenli Kahire doğumlu Ahmed Muharrem, Mısır'a olan sevgisinden ve Mısır'ı bölünmez ve bağımsız bir ülke olarak görmek istediğinden her türlü yabancı hareket ve istilaya karşı çıkan devrimlere ve ayaklanmalara destek olmuştur. Milliyetçiliği ve Arap birliğini konu edinen şairlerin başında gelmektedir.⁹¹

وإلى مكانك فانهضي وتقدمي	أُمَّمَ العُروبيةِ جاءَ يومُكِ فاعلمي
ينفي القرارَ عن الشُّعوبِ النَّومِ	لَكَ في فَمِ الأحداثِ دعوةٌ صارخِ
وخذِي السَّبيلَ إلى المَقامِ الأَظيمِ	فَدَعِي المضاجعَ وانفُضي عنكِ الكَرى
عربيةً تحمي اللِّواءَ وتحتمي	ضُمِّي القُوى وتجمعي في وَحدةٍ
خُلُقِ الضَّعيفِ وشيمةَ المُستَسَلِمِ	لا تُؤثري العيشَ الدَّليلَ وجانبي

Ey Arap halkları, artık gün senin günün bunu bil

Ayağa kalk ve layık olduğunu yere doğru ilerle

⁸⁷ Ceylan, *Modern Arap Şiirinde Mito Poetik İsyân*, s.189.

⁸⁸ Yalar, *Modern Arap Şiiri*, s.211.

⁸⁹ Ömer ed-Dakkâk, *el-İtticâhu'l-kavmî fi'ş-Şi'ri'l-'Arabî'l-hadîs*, Halep: Mektebetu'ş-Şark, 1963, s.416.

⁹⁰ Dakkâk, *el-İtticâhu'l-kavmî fi'ş-Şi'ri'l-'Arabî'l-hadîs*, s.30.

⁹¹ Muhammed Abdulmun'im el-Hafâcî, *Dirâsât fi Edebi'l-'Arabiyyi'l-mu'âsir ve Medârisuhu*, Beyrut: Daru'l-Ciyîl, 1992, C.1, s.138.

*Her olayda sana apaçık bir davet vardır
Tüm halklara uykuyu haram edecek
Uyumayı bırak ve uykuyu kendinden defet
Artık en büyük makama doğru yol al
Toplan ve güçlerini birleştir
Sancağı koruyacak ve kendini koruyacak Arap birliği için*

Muharrem, bu şiirinde Arap milletlerinin artık ayaklanmasını, kenetlenmesini, bir olmasını ve güçlenmesini vurgularken bu birliğin hem Arapçılığı hem de kendi ülkelerini koruması bağlamındaki önemine dikkat çekmektedir. Kendisi aslen Türk olmasına rağmen düşüncesi, ruhu ve dili ile tam bir Arap milliyetçisiydi.⁹² Ancak bu milliyetçilik onu İslam birliği ve İslam düşüncesinden alıkoymamaktaydı. Şiirlerinde Arap milliyetçiliğinin yanında İslami hassasiyetini ortaya koyan konulara da çokça yer vermektedir.⁹³ ‘*el-İlyazet’ul-İslamiyye*” adlı divanında İslam dini çerçevesinde başta peygamberimiz olmak üzere Arapların kahramanlıklarını ele alan Muharrem,⁹⁴ Osmanlı hilafeti yıkılmadan önce de çoğu Mısırlı şairin aksine Osmanlı’yı ve yönetimini savunarak İslam birliğine vurgu yapmıştır.⁹⁵

يا آل عثمان من تركٍ ومن عربٍ وأي شعبٍ يساوي الترك والعرب
صونوا الهلال وزيدوا مجده علماً لا مجد من بعده إن ضاع أو ذهب

*Ey Türk’ten ve Arap’tan oluşan Osmanoğulları
Hangi millet Türk ve Arap gibi olabilir ki
Hilali koruyun ve şerefini yüceltin ve bilin ki
O olmayınca veya gidince şeref kalmaz*

Arap milliyetçiliğine olan sevgisinin yanı sıra Arap diline duygusal bağı ile de bilinen ve ‘Arapçılık ve İslam’ şairi olarak adlandırılan Ali el-Cârim, Arapların izzet ve şereflerini korumaları için bu iki temaya sınımsız bağlanmaları gerektiğini savunmuştur. Özellikle de Mısır’ın maruz kaldığı istila girişimleri, düşmanlarının içlerine salmak istedikleri korku ve halkın bağımsızlık mücadelesi içinde olduğu dönemlerde bu iki olguya bağlı kalmanın gerekliliğine işaret etmiştir. Şiirlerinde Araplığa olan mensubiyeti

⁹² Hafâci, *Dirâsât fi Edebi’l-‘Arabiyyi’l-mu‘âsir ve Medârisuhu*, s.139.

⁹³ Mustafa Abdurrahman Talib, *Şa‘iru’l-‘Urûbe ve’l-İslam Ahmed Muharrem ve Divânuh*, (Yayımlanmamış doktora tezi), Pakistan, 1992, s.28.

⁹⁴ Dakkâk, *el-İtticâhu’l-kavmî fi’ş-Şi’ri’l-‘Arabiyyi’l-hadîs*, s.230.

⁹⁵ Dakkâk, *el-İtticâhu’l-kavmî fi’ş-Şi’ri’l-‘Arabiyyi’l-hadîs*, s.37.

ile övünürken aynı zamanda peygamber soyundan gelmesinden bahsederek bunun kendisi için bir şeref olduğunu ifade etmektedir.⁹⁶ Mısır edebiyatına ve milliyetçiliğine olan katkısı Mısır'da 'Nil'in Şairi' olarak bilinen Hâfız İbrahim'den daha az olduğu söylenemez. Edebiyattaki başarısı ve milliyetçilik ruhu ile Arap toplumlarının övüncü olarak görülmektedir.⁹⁷ Cârîm, Mısır'ı, Mısır'a mensup ve Mısır'da yetişmiş her bireyi, toprağını, piramitlerini ve dahi Mısır'a ait olan her şeyi sevdiğini ifade ederek medeniyeti, kültürü ve mescitleri ile övünmektedir.⁹⁸ Şair 1939 yılında Kahire Üniversitesi'nde Arap Sağlık Kongresi'nin açılışında okuduğu 'Mısır' adlı şiirinde bu sevgisini şöyle dile getirmiştir:⁹⁹

فابُلُغِي مَا أَرَدْتَهُ ثُمَّ زَيْدِي	صَوَّرَ اللَّهُ فِيكَ مَعْنَى الْخُلُودِ
ضِي وَعَيْنُ الْعُلَا وَوَاوُ الْوُجُودِ	أَنْتِ يَا مِصْرُ جَنَّةُ اللَّهِ فِي الْأَرْضِ
يَتَحَدَّى الْوَرَى وَبَيْنَ تَلِيدِ	أَنْتِ أُمُّ الْمَجْدِينَ بَيْنَ طَرِيفِ
وَقَدِيمِ عَلَيْهِ حُسْنُ جَدِيدِ	كَمْ جَدِيدٍ عَلَيْهِ نُبُلٌ قَدِيمِ

(Ey Mısır) Allah sende ebediliği tasvir etmiş

İstedığın kadar yüksel ve büyü

Sen ey Mısır! Ey Allah'ın yeryüzündeki cenneti

Ve sen ey Varlığın v'si ve ululuğun u'su

Sen ki insanlığa meydan okuyan yeni ile

Eski asaletlerin anasıdır.

Üzerinde eskinin şânı olan nice yeniler

Üzerinde yeninin zarafeti olan nice eskiler vardır.

Cârîm bu şiirinde Mısır'ı ebediliği ile tasvir ederken onun tarihten bile daha eski olduğunu vurgulamaktadır. Zira o, eskiye dair istediği her şeyi elde etmiş ve gerçekleştirmiş, istediği her yeniye de vermiştir. Kendisine verilen doğal güzelliklerin yanı sıra konumundan dolayı da Allah'ın yeryüzündeki cennetidir. Şiirde varlığının (v) harfi ile, ululuğun (u) harfi sembol olarak kullanılmış olup kelimenin başında

⁹⁶ Sâdık Abdullah Ebu Süleyman, "el-'Urûbe fi Dîvâni'l-Cârîm", Şam: *Mecelletu-Mecme'i'l-luğati'l-'Arabîyye*, (2006), S.107, s.57.

⁹⁷ Ahmed Zeki Ebû Şadî, *Kadâya 'ş-şi'ri'l-mu'asır*, Kahire: Hindâvi yayımları, 2014, s.74.

⁹⁸ Bedreddin Süleyman Ahmed, *Mısır fi Şi'ri'l-Carim*, Kahire: Mektebetu'l-Ezher, y.y, s.41.

⁹⁹ Ali el-Cârîm, *Dîvânu Ali el-Cârîm*, Beyrut: Daru'ş-Şurûk, 1986, s.21.

geçmesinden ötürü önemine vurgu yapmaktadır. Mısır'ın hem geçmişin hem de geleceğin tam ortasında olduğunu ve ikisine de hükmettiği ifade etmiştir.¹⁰⁰

Milliyetçi duyguların oraya çıkardığı düşüncelerden birisi, insanların gözlerini büyüleyen Batı medeniyeti ve geleneklerine karşı kendi medeniyet ve geleneklerini savunmaktır. Bu medeniyeti korumanın tek yolunun İslamî değerlerin korunması olduğunu savunan Mahmud Guneym, Müslüman toplumlarının izzetinin İslam'ın izzetine bağlı olduğunu vurgulamıştır.¹⁰¹ Guneym, Arapça ve belagat sevgisi ile yetişmiş aydınların başında gelmektedir. Değişik birçok konuda şiirler yazdığı gibi siyaset, vatan sevgisi ve İslam medeniyeti konulu şiirler de kaleme almıştır.¹⁰²

Genelde milliyetçilik çağrısı yapan şairler İslam ve Arapçılığı birbirinden ayırt etmemiş, Arapları tek çatı altında birleştirmeyi ve ülkelerini yabancı sömürgelerden kurtarmayı amaçlamışlar, ancak bunu yaparken Arap ülkeleri ile diğer Müslüman ülkeleri birbirinden farklı görmüşlerdir. Ancak Mahmud Guneym, bu düşünceye karşı olduğunu belirterek Arapçılığın bütün İslam alemini içine aldığını ifade etmiştir.¹⁰³

وما العروبة لفظ إن نطقت به فالشرق والصداء والإسلام معناه

*Arapçılık alelde bir söz değildir, onu söylediğinde
Doğuyu, Arapları ve İslam'ı kastetmiş olursun*

1.2.3. Filistin Trajedisi

Bu trajedinin temeli 1917 yılındaki Balfour Deklarasyonu ve sonrasında 1948 yılında İsrail Devleti'nin kurulmasının ardından yaşanan çatışmalar, savaşlar, zulümler, sürgünler ve Filistinlilerin çektiği acılar olduğu söylenebilir. Her ne kadar özelde Filistinlileri ilgilendiren bir mesele olsa da hem Arapçılık hem de İslami düşünce çerçevesinde bütün Arapları ve Müslümanları ilgilendirir. Dolayısıyla bu trajedinin bütün Arap ve Müslüman şairlerin şiirlerine konu olması kaçılmazdır.

¹⁰⁰ Bedreddin Süleyman Ahmed, *Mısır fi Şi'ri'l-Carim*, s.42.

¹⁰¹ Muhammed Veylâlî, *el-Kadâya'l-esasiyye ve's-suveri'l-beyaniyye fi Şi'ri Mahmud Guneym*, [*https://www.alukah.net/literature_language/0/29144/\(20.01.2011\)*](https://www.alukah.net/literature_language/0/29144/(20.01.2011))

¹⁰² el-Ced', Cerrar, *Şu'arau'd-da'veti'l-İslamiyye fi 'Asri'l-hadîs*, C.2, s.51-52.

¹⁰³ İbrâhim el-Ni'me, *ed-Da'vatu'l-kavmiyye*, Amman: Daru'l-Me'mûn, 2008, s.40-41; İbrâhim el-Ni'me, *Muamerât fi Muvâceheti'l-İslam*, Amman: Daru'l-Me'mûn, t.y., s.211-212.

Arapların neredeyse ittifak ettikleri tek konu olan Filistin meselesi, İsrail'in işgal ve zulüm politikası izleyerek birçok Filistinli insanı öldürmesi, İslam aleminin bütününde bir tepkiye dönüşmüştür. Bu tepkilerini şiirlerine yansıtarak dile getirenlerin başında Mahmud Derviş, Nizâr Kabbânî ve Emel Dunkul yer almaktadır.¹⁰⁴ Bu bağlamda şiir yazan şairlerin gayesi Filistin'de yaşanan zulmü, sürgünü ve tecridi kaleme alarak halk nezdinde direnişi canlı tutmaktır.¹⁰⁵ Şairlerin ve edebiyatçıların bu bağlamda ele aldıkları konular “hürriyet, özgürlük, siyaset, aidiyet ve Filistin sorunu” olarak sıralanabilir.¹⁰⁶ 1950 yılı sonrası Filistin şiirlerinin direniş temasına doğru bir eğilimi olduğu görülmektedir. Bu eğilimin önemli şairlerinden birisi olan Emel Dunkul, “Barışma” adlı şiirinde Filistinlileri her türlü zulme ve işgale karşı başkaldırmaya çağırır:¹⁰⁷

! لا تصالح
ولو منحوك الذهب..
أترى حين أفقاً عينيك
..ثم أثبتت جوهرتين مكانهما
هل ترى..
هي أشياء لا تشتري
! لا تصالح على الدم.. حتى بدم
لا تصالح! ولو قيل رأس برأس
أكلُ الرؤوس سواء؟¹⁰⁸

Barışma, sana altın dahi verseler, senin gözlerini çıkarsam ve yerine iki mücevher koysam, görebilir misin?! Bunlar paha biçilmez... Kana karşılık kan bile olsa sakın pazarlık yapma, başa karşılık bir baş deseler dahi... Her baş aynı mı sanıyorsun?!

Dunkul, Filistin meselesini bir “varlık” sorunu olarak görüp direnişin bağımsızlık için tek çare olduğunu ve Arap liderlerinin hiçbir antlaşma için İsrail ile yakınlaşmaması gerektiği görüşünü savunur. “İtiraz Prensi” olarak bilinen Dunkul “Barışma” şiirini de bu bağlamda kaleme almıştır.¹⁰⁹

¹⁰⁴ Ahmet Kazım Ürün, “Modern Arap Edebiyatında Öne Çıkan Bazı Temalar”, *SÜEFD*, S.35 (2016), s.139.

¹⁰⁵ Muhammet Berat Can, “Filistin Direniş Edebiyatı”, *Sssjournal*, C.5, S.7 (2019), s.3390.

¹⁰⁶ Ürün, *Modern Arap Edebiyatı*, Çizgi Kitabevi, Konya 2018, s.135

¹⁰⁷ Ürün, *Modern Arap Edebiyatında Öne Çıkan Bazı Temalar*, s.140.

¹⁰⁸ Şiirin tamamı için bkz. Emel Dunkul, *al-A'malu's-Şi'riyyetu'l-Kâmile*, Kahire: Mektebetu'l-Medbûli, 1987, s.324-336.

¹⁰⁹ Mehmet Hakkı Suçin, “İtiraz Prensi: Emel Dunkul”, *Aksi Sanat Edebiyat Dergisi*, S.3 (2018), s.34.

Yusuf Karadavî de Filistin’i konu edinen şiirler yazmıştır. Şiirlerinde Filistin’e olan özlem, Filistin davası uğruna şehit düşenleri anma, Filistin’in özgürlüğüne kavuşması gibi konuları ele almıştır. Filistin’in bir gün tutsaklığından kurtulma düşüncesi her Müslümanda var olan bir inançtır. Karadavî de, bu inancın Müslüman gençlerin dillerinde bir şarkı gibi dolaşması ve Müslümanların bu inancı asla unutmamaları gayesiyle “el-Avde” şiirini kaleme almıştır.¹¹⁰

أنا عائد.. أنا عائد، أفسمتُ أُنِّي عائدُ
والحقُّ يشهدُ لي ونعم الشَّاهدُ
ومعي القذيفةُ والكتابُ الخالدُ..
ويقودني الإيمانُ نعم القائد
يا ثالثَ الخرمينِ يا أرضَ الفدا..
آليتُ أجعلُ منك مقبرةَ العدى
ذُقْتُ الردى إن لم أعد لك سيدًا..
طعمُ الردى دون الحياة مشردًا

Döneceğim, döneceğim, yemin olsun döneceğim

Allah şahidim olsun ki o ne güzel şahittir

Elimde silahlarla ve Sonsuz kitap ile

İmanımdır beni yöneten o ne güzel komutandır

Ey Haremeyn 'in üçüncüsü ey uğruna can verilesi toprak

Seni düşmana mezar yapmaya yemin ettim

Sana başım dik olarak gelmezsem ölümü tadayım

Vatansız yaşamaktansa ölümü tercih ederim.

1.2.4. Günlük Siyasî Meseleler

Şairler, içinde yaşadıkları toplumlarda siyasî düşünceleri, hayata ve siyasete bakış açılarına göre farklı yöntemlerle kaleme almışlardır. Bazı şairler siyasî otoritenin yanında tavır alırken bazı şairler de bu otoriteye muhalif bir tavır takınmışlardır. Bu şiirleri kaleme alma amaçları da genelde halkı bilinçlendirmek, otoriteyi eleştirmek veya övmektir. Bu şiirleri isim vererek veya hadiseyi zikredip doğrudan sunmayı tercih edenlerin yanında ima yolu ile ve farklı imgelerin arkasına sığınarak da sunmayı tercih edenler olmuştur.

¹¹⁰ Yusuf Karadavî, *Nefehât ve Lefehât*, Thk. Husni Edhem Cerrâr, Amman: Daru'l-Me'mûn, 2008, s.129.

Mısır’da modern dönemdeki çalkantılı ve değişen siyasî yaşam bu temayı konu edinen şairlerin şiirlerinde çeşitliliğe yol açmıştır.

Siyasî olaylardan son derece etkilenen, duyguları kabaran, öfkelenen ve bu duygular neticesinde olaylara şiirleri ile ayna tutan şairlerin başında Ahmed Şevkî, Hâfız İbrahim, İsmail Sabri gelmektedir. İsmail Sabri, Hâfız ve Şevkî’nin aksine siyasî olaylara genelde tarafsız bakmayı tercih etmiştir. Örneğin Sultan Abdülhamid’in tahttan indirilmesini konu edinen şiirinde olaya yaklaşım şekli bunu göstermektedir.¹¹¹ Ancak Abbas Paşa’yı övmüş ve siyasetini beğendiğini, zekasına hayran kaldığını ifade etmiş,¹¹² hac görevini yerine getiren Abbas Paşa’nın sonrasında ülkeye dönüşüne dair bir şiir yazarak gelişile bölgenin şenlendiğini ifade ederek onu övmüştür.¹¹³

عباس... قد سئست البلاد سياسةً سيحدث التاريخ عنها الأعصرا
أنفدت حُكْمَكَ بِإِدهَا بِمَسَائِلَ دَقَّتْ عَلَى الحُكْمَاءِ أَنْ تُتَّصَوَّرَا
وَبَنَيْتَ سَدًا بِذِكَائِكَ دُونَهُمْ فَأَرَيْتَنَا الْيَأْجُوجَ وَالْإِسْكَندرا
حَقَّقْتَ أَمَالَ الْبِلَادِ وَجُرَّتْهَا شَأوًا وَمَا جُرَّتْ الشَّبَابَ الْأَنْضرا

*Ey Abbas! Ülkeyi öyle güzel yönettin ki
Asırlar boyunca tarih bundan bahsedecek,
Yönetimini büyüleyici fikirlerle icra ettin
Yöneticilerin tasavvur edemeyeceği incelikte,
Zekanla onlara bir set çektin,
Bizlere Yecüc ve İskender’i gösterdin.
Ülkelinin arzularını yerine getirmekten çok daha fazlasını yaptın
Sen daha gençliğinin başındayken*

İsmail Sabri bu şiirinde o dönemin hükümdarı olan Abbas Paşa’yı överek bozguncuları Yecüc’e benzetip, Abbas’ı da Yecüc ve Mecüc’ten insanları korumak için set inşa eden İskender’e benzetmiştir.¹¹⁴

¹¹¹ Ömer ed-Dusûkî, *fi Edebi'l-hadîs*, Beyrut: Daru'l-Fikr, 1973, C.1, s.124.

¹¹² Muhamed Muhammed Huseyn, *İtticâhatu'l-vataniyye*. s.184.

¹¹³ İsmail Sabri, *Dîvân İsmail Sabri*, thk.: Muhammed el-Kassâs, Amir Muhammed Buhayri, Ahmed Kemal Zekî, Beyrut: Daru'l-İhyai't-Turasi'l-'Arabî, t.y., s.132.

¹¹⁴ Huseyn, *İtticâhat el-Vataniyye*, s.184.

Şairler günlük siyasî söylemlerinin yanında o halkın aydınları ve manen liderleri konumunda olduklarından halkın sorunları ile birebir ilgilenirler. Örneğin Vasıf el-Gali, babasının vefat yıl dönümünün yaklaşması ile İsmail Sabri'ye mektup yazarak, şairlerin düşünce adamları ve halkın liderleri olduğunu ifade etmiş ve çatışma içinde oldukları grupla aralarında (Müslüman ve Kıptiler) aracı olmasını talep etmiştir. Bunun için de söz konusu hadisenin içinde olduğu bir şiir kaleme almasını rica etti. İsmail Sabri bu isteğe olumlu cevap vererek Butrus Gâlî konusunda Müslüman ve Kıptilere aynı vatanın evlatları olduğuna, İslam ve Hristiyanlığın iyiliği emredip kötülükten alıkoyduğuna ve Hristiyanların kulaklarını yanlış sözlere kapamalarına vurgu yapan bir şiir yazdı:¹¹⁵

السَّراءِ وَقَدْ كُنْتُمْ فِي الضَّرَّاءِ	مَعْشَرَ الْقِبْطِ يَا بَنِي مِصْرَ فِي
كَانَ بِالْأُمْسِ زِينَةَ الْكِبْرَاءِ	قَدْ فَقدْنَا مَنَا وَمِنْكُمْ كَبِيرًا
أَحْمَدَ يَأْمُرُونَنَا بِالْإِخَاءِ	دِينُ عِيسَى فَيْكُمْ وَدِينُ أَخِيهِ
قَامَتْ بِتَفْرِيقِنَا دَوَاعِي الشَّقَاءِ	مِصْرَ أَنْتُمْ وَنَحْنُ إِلَّا إِذَا
كُنَّا وَإِلَّا فَمِصْرُ لِلْغُرَبَاءِ	مِصْرَ مَلِكٌ لَنَا إِذَا تَمَّاسَ

Ey Kıptiler, Ey bollukta olduğu gibi /Zorlukta da var olan Mısır'ın evlatları

Hem sizden hem bizden bir büyüğü kaybettik /Daha düne kadar büyüklerin efendisi olan

Ki hem İsa hem de Kardeşi Ahmed'in dini/ Bize kardeş olmayı emrediyor

Mısır siz ve bizleriz/ düşmanca nedenler bizi ayırmadığı sürece

Birbirimize bağlandığımızda Mısır bizimdir /Aksi halde gariplerin olacaktır.

Bir halk şairi olarak bilinen Hâfiz İbrahim'in şiirlerini ülkesinin toplumsal ve siyasî meselelerini değerlendirmek ve bu meseleleri halka ulaştırmak için kullanmıştır. Hicri yıl dönümü münasebetiyle yazmış olduğu "Hicri Yılı Selamlama" şiirinde Mısır için hayal ettiği yönetici, alim ve aydınların ne gibi vasıflara sahip olması gerektiğini ortaya koymuş ve ülkelerinin kalkınması için çok çalışmaları gerektiğini ifade etmiştir. Mısır'a yönetici olanların ve olacakların ülkenin bağımsızlığı için hiç durmamalarını, umutsuzluğa kapılmamaları ve Osmanlı'nın başarılı olduğu örneğiyle kendilerinin de başarılı olması için Osmanlı'nın izinden gitmelerini tavsiye etmiştir. Sultan

¹¹⁵ Huseyn, *İtticâhat el-Vataniyye*, s.139-140.

Abdülhamit'in başarısına değinen ve onu öven Hâfız İbrahim, Türklerin nasıl başarılı olduklarını araştırmalarını ve onlarla istişare ederek tavsiye almalarını vurgulamıştır. Bunun yanında Fars, Afgan, Tunus, Hint ve Cezayirlilerden örnekler vererek siyâsî başarılarına işaret etmiştir.¹¹⁶

إلى قَادَةِ تَبْنِي وَشَعْبٍ يُعَمِّرُ	رجالَ الغدِ المأمولِ إِنَّا بِحَاجَةٍ
إلى عالمٍ يَدْعُو وَدَاعٍ يُذَكِّرُ	رجالَ الغدِ المأمولِ إِنَّا بِحَاجَةٍ
إِلَيْكُمْ فَسُدُّوا النِّقَصَ فِينَا وَشَمِّرُوا	رجالَ الغدِ المأمولِ إِنَّا بِحَاجَةٍ
يَمْرُ مَرُورِ الأَمْسِ وَالْعَيْشِ أَغْبِرُ	رجالَ الغدِ المأمولِ لا تَنْزُكُوا غَدًا
نُنَاثِدُكُمْ بِاللهِ أَنْ تَنْذَكَّرُوا	رجالَ الغدِ المأمولِ إِنَّ بِلَادَكُمْ
تَعُهُدُ رَوْضِ العِلْمِ فَالرَوْضُ مُقْفَرُ	عَلَيْكُمْ حُقُوقٌ لِلْبِلَادِ أَجْلُهَا
يَدًا تَبْتَنِي مَجْدًا وَرَأْسًا يُفَكِّرُ ¹¹⁷	فُصَارَى مُنَى أوطانِكُمْ أَنْ تَرَى لَكُمْ

Ey Yarının Adamları! İnşa eden bir lidere ve imar eden bir halk istiyoruz

Ey Yarının Adamları! İyiliğe çağırın bir davetçiye ve hatırlatıcı bir alim istiyoruz

Ey Yarının Adamları! Size muhtacız, eksiklerimizi kapatın ve yola koyulun

Ey Yarının Adamları! Hayat bu kadar zor iken yarının da dün gibi olmasına izin vermeyin,

Ey Yarının Adamları! Ülkeniz “Bizi unutmayın” diye sizlere sesleniyor

Ülkenin haklarını korumak size düştü, bunun en değerlisi de ihmal edilen ilimdir

Vatanınızın size dair en büyük arzusu sizleri inşa eden bir el ve düşünen bir baş olarak görmektir.

Birinci Dünya Savaşı'nda Müslümanların maruz kaldığı felaketlere bütün Müslümanlar gibi Hâfız İbrahim de üzölmüş, etkilenmiş ve bu gelişmeleri kaleme alarak hilafete bağlılığını dile getirmiştir. Hâfız, sadece yerelde değil bütün dünyadaki Müslümanların durumları ile alâkardı. Bu dönemde başkent İstanbul'un simgesi konumunda olan Ayasofya'nın gururunun incinmesinden dolayı ona hitaben “Ayasofya” adında şiir kaleme almış, şiirinde hilafet başkentinin zelil duruma düşmesi halinde bütün

¹¹⁶ Hicri Yılı selamlama şiirinin tamamı için bkz.: Hâfız İbrahim, *Dîvânu Hâfız İbrahim*, thk. Ahmed Emin, Ahmed ez-Zeyn, İbrâhim el-Ebyârî, Kahire: el-Hey'etu'l-Misriyyetu'l-'Amme li'l-Kitab, 1987, s.351-356.

¹¹⁷ İbrahim, *Dîvânu Hâfız İbrahim*, s.355-356.

Müslümanların da bundan etkileneceği uyarısında bulunmuştur.¹¹⁸ Bu şiir Birinci Dünya Savaşı akabinde müttefik devletlerin İstanbul’u Türklerin elinden alması nedeniyle söylenmiş, ancak 1932 yılında yayımlanmıştır.¹¹⁹

أيا صوفيا حان التفرُّقُ فاذكُري عُهودَ كِرامٍ فيكِ صلّوا وسلّموا
إذا عُدتِ يوماً للصليبِ وأهليه وحلّى نواحيكِ المسيحِ ومريمِ
ودقّتِ نواقيسٍ وقامَ مُرَمِّزُ من الرومِ في محرابِهِ يتزَنُّمُ
فلا تُتكري عهدَ المآذنِ إنّه على الله من عهدِ النواقيسِ أكرمُ
وكيفَ يذُلُّ المسلمونَ وبينهم كتابكِ يُتلى كلَّ يومٍ ويُكرمُ
نبيُّكِ محزونٌ وبيئتكِ مُطرقُ حياءَ وأنصارُ الحقيقةِ نُومُ
عصينا وخالفنا فعاقبتِ عادلاً وحكمتَ فينا اليومَ من ليسَ يرحمُ

Ah Ayasofya! Ayrılık vakti geldi çattı. Sende, Salât-u Selam getiren büyüklerin dönemlerini hatırla,

Bir gün haçlıların olur ve duvarlarını Mesih ve Meryem resimleri süslerse

Çanlar vurulur ve mihrabında Bizans müzikleri çalınır olursa

Minarelerinin olduğu zamanı unutma, çünkü Allah nezdinde çanlar döneminden daha üstündür

Kitabın aralarında okunup hürmet görürken, Müslümanlar nasıl zelil olabilir

Resulün mahzun, evin utancından başını eğmiş ve hakikat destekçileri ise uyumakta

İsyan ettik, sana uymadık, sen de adaletle bizi cezalandırdın ve bize merhametsiz bir yönetici gönderdin

Bir saray şairi olarak bilinen Ahmed Şevkî, günlük siyasete dair şiirleri daha çok Arap ve Osmanlı dünyasında cereyan eden olayları kapsar. Kendi döneminde şairlerin çoğu Osmanlı’yı eleştirip İngilizleri desteklerken Şevkî, Osmanlı yanlısı bir tutum içinde olarak onu hilafetin sahibi olarak görmüştür.¹²⁰ Siyasî ve sosyal meselelerde Osmanlı’ya ve özellikle II. Abdülhamit’e bu denli destek vermesinin nedenlerinden birisi İngilizlerin

¹¹⁸ Ahmet Yıldız, “Hâfız İbrahim’in Şiirlerinde Türk İmajı”, Konya: *Türk İslam Medeniyeti Akademik Araştırmalar Dergisi*, S. 25, (2018), s.208.

¹¹⁹ İbrahim, *Dîvânu Hâfız İbrâhim*, s.355-356.

¹²⁰ Enis el-Hûri el-Makdisî, *el-İtticâhâtu’l-edebiyye fi ‘Alemin’l-‘Arabiyyi’l-hadîs*, Beyrut: Amerikan Üniversitesi Edebiyat Fakültesi yayınları, t.y., s.13.

Mısır'ı terk etmesini Osmanlı'nın güçlü olmasına bağlamasıydı. Bunun yanında annesinin de Türk olduğu unutulmamalıdır.¹²¹

Ahmed Şevkî, 1923 Lozan Antlaşması'nda İngilizlerin Mısır'a karşı böhürlenmesini ve Mısır hakkında bir şey bilmemesini eleştirmiş ve bağımsızlık kazanılana kadar mücadeleye çağıran bir şiir kaleme almıştır.¹²² Mısır'da cereyan eden siyasî meselelere değindiği gibi bütün İslam ülkelerindeki meselelere de duyarsız kalmamıştır. 1926'daki Suriye trajedisine atıfta bulunarak Suriye ve Mısır'ın dil ve din bakımından bir olduğuna vurgu yapmış, ülkesinin ve Suriyeli kardeşlerinin çektiği sıkıntıları dile getirmiştir. Filistin ve diğer ülkelerde öldürülen birçok kişiye mersiyeler yazmıştır.¹²³

Şevkî, ülkesinde yabancılar ile iş birliği içinde olanlara karşı da şiiri bir silah olarak kullanmış ve ihtilal toplantılarına katılanları deli olarak nitelendirmiştir. Dinşavay Hadisesi'nden sonraki ilk yıldönümünde bu meseleyi ele almıştır:

يا دنشواي على رُبَاكِ سَلَامٌ ذَهَبَتْ بِأَنْسِ رُبُوعِكَ الْأَيَّامُ
شُهَدَاءُ حُكْمِكَ فِي الْبِلَادِ تَفَرَّقُوا هَيْهَاتَ لِلشَّمْلِ الشَّتِيتِ نِظَامُ
نُوحِي حَمَائِمَ دِنْشَوَايَ وَرَوِّعِي شَعْباً بِوَادِي النِّيلِ لَيْسَ يَنَامُ

Ey Dinşavay, tepelerine selam olsun, günler dost meclisinde geçti

Hükmünle şehit olanlar birbirinden ayrıldılar, nerede onları toplayacak bir sistem

Ey Dinşavay güvercinleri ses verin, Mısır'da uyuyamayan bir halkı korkutun

Divanında, siyasî şiirlere özel olarak yer vermiş bir diğer şair Veliyuddin Yeken (ö.1921), özgürlük ve bağımsızlık çağrısı yaparak kötü ve zorba yönetimleri sert bir şekilde eleştirmiştir. Bir Osmanlı sevdalısı olmasına rağmen şiirlerinde her türlü zulmü ve haksızlığı eleştirerek Mısır'da özgür insanları koruduğuna inandığı Lord Kromer'i (ö. 1917) de övmektedir. Özellikle “Vatan, Sahibini Şikâyet Ediyor” ve “Acılarımdan Bir Acı” şiirlerinde İslam ülkelerinin içinde bulunduğu bozgunculuğu diri diri gömülmesine

¹²¹ Hüseyin Yazıcı, “Mısırlı Bir Arap şairi Ahmed Şevkî ve Şiirlerinde Sultan II. Abdulhamid”, İstanbul: *İlmî Araştırmalar Dergisi*, Sayı 4, (1997), s.183-184.

¹²² Heykel, *Tatavvuru'l-edebi'l-hadîs fi Mısır*, s.275.

¹²³ Heykel, *Tatavvuru'l-edebi'l-hadîs fi Mısır*, s.281.

benzeterek bu bozgun ve zulüm sonucunda Müslüman evlatlarının kanlarının oluk oluk aktığını vurgulamaktadır.¹²⁴

1.2.5. İslami Söylemler

İslam'ın ilk dönemi başta olmak üzere klasik dönemlerde İslam temasını konu alan şiirlerde ihlas, şirkten korunma, ahlak, ibadet ve cihat konuları ele alınmaktaydı.¹²⁵ Ancak modern dönemde İslam ülkeleri ve diğer ülkelerinin statülerinin değişimi ve İslam toplumları ile diğer toplumlarda hemen her alanda, yeniliklerin ve gelişmelerin olması ile birlikte İslami şiirlerin konuları da değişmiştir. Modern dönemde söz konusu şiirlerin konuları, Avrupa ve sömürge devletlerinin fikir ve edebiyat savaşları ve bunlara karşı yürütülen mücadeleler çerçevesinde şekillenmektedir.¹²⁶

Mısır'da İslam kaygısı taşıyan modern dönem şairleri, ülkelerinin maruz kaldığı istilâ ve Batılılaştırma girişimlerine karşı hem İslami hassasiyetlerin artması hem de Müslümanların tek bir çatı altında birleşmeleri için şiirlerini birer araç olarak kullanmışlardır. Bazı şairler doğrudan halka hitap ederek onları bilinçlendirmek gayesiyle şiirler kaleme alırken bazıları da hükümdarlara, istilacılara ve İslam'ı olumsuz yansıtanlara karşı reddiye niteliğinde şiirler ele almıştır.

Ahmed Muharrem, İslam'ın modern hayata uyum sağlamadığı, bu sebeple ona tabi olanların da cahil ve geri kalmasına neden olduğunu ileri süren Mısır'daki İngiliz istilası komutanı Lord Cromer'e cevap vermek için bir şiir yazdı. Şiirinde İslam'ı savunarak Müslümanların geri kalmışlığının asıl sebebinin tam manasıyla İslam ahlakı üzere yaşamamaları olduğunu vurgulamış, İslam'ın bilim ve hayat dini olduğunu savunmuştur. Bu şiirini Mısır'ın tam da çalkantılı olduğu dönemde kaleme alarak Müslümanların İslam dinine gerektiği gibi bağlanmamalarının sonucu olarak yaşadıkları sorunları açıklamış ve bunlara çözüm önerileri sunmuştur.¹²⁷

¹²⁴ Makdisî, *el-İtticâhâtü'l-edebîyye fi 'Aleml-'Arabîyyi'l-hadîs*, s.19.

¹²⁵ Sanâullah el-Ezherî, "Mefhûmu'l-edebî'l-İslamî ve İslamiyyetu'l-edebî 'Abre'l-'Usûr", *Journal of Islamic and Religious Studies*, C. 2, S. 2, s.68.

¹²⁶ Ezherî, *Mefhûmu'l-edebî'l-İslamî*, s.71.

¹²⁷ Ced' ,Cerrar, *Şu'arau'd-da'veti'l-İslamiyye fi 'Asri'l-hadîs*, C. 4, s.71.

زَعَمَتْ بنا مزاعم كاذباتٍ وما يغني مقال الزاعمينا
زَعَمَتْ الدينَ والقرآنَ جاءا بما يشقي حياة المسلمينا
زَعَمَتْ محمداً لم يؤت رشداً ولم يسلك سبيل المصلحينا

Yalan iddialarla hakkımızda iftiralar attın, iftira atanların sözlerinin ne değeri var

Kuran ve sünnetin, Müslümanların hayatlarını zorlaştırdığını iddia ettin

Muhammed'in (a.s.) doğru yol için gönderilmediğini ve doğru yolda olmadığını iddia ettin.

Yine Fransız bakan Hanoto'nun Peygamber Efendimize hakaret edip kabrinin açılarak incelenmesini istemesi ve İslam ve Müslümanlar ile açıkça alay etmesi üzerine Ahmed Muharrem'in aynı üslup ile şiir kaleme alması onurlu bir duruş olarak tarihe geçmiştir.¹²⁸ Mısır sultanlarını zulmün destekçisi olmakla itham ederek onların Allah'ı unuttuklarını ifade etmiş, dünyalık karşılığında Allah'ın dinini sattıklarını söylemiştir. Şiirlerinde, yakınlarına bu zulüm sahiplerinin peşinden gitmemelerini ve onlara tabi olmamalarını tavsiye etmiştir. İslam hilafetini de Müslümanların ve İslam dininin kalkanı olarak görmüştür.¹²⁹

يا أيُّها النَّاسُ إِنَّ اللَّهَ يَأْمُرُكُمْ أَنْ لَا تَكُونُوا لِأَهْلِ الظُّلْمِ أَعْوَاناً
يا قومُ إلا تُطِيعُوا اللَّهَ أَمْطَرَكُمْ رجزاً وجللكم خزيًا وخُسْراناً
يا قومُ لا تَنْصُرُوا مَنْ لَيْسَ يَنْصُرُهُ ولا تَكُونُوا لِمَنْ عاداه إِخْوَاناً

Ey İnsanlar! Allah size, zalimlere destek olmamanızı emrediyor

Ey milletim Allah'a itaat etmezseniz size bela yağdırır ve sizi rezillik ve bozgun ile imtihan eder

Ey milletim! Allah'ın dinine yardım etmeyenlere yarım etmeyin ve ona düşmanlık edenler ile birlikte olmayın.

Muhafazakâr, dindar ve şiirlerinde din simgelerini konu edinen şairlerden biri olan Muhammed Abdulmuttalib,¹³⁰ kadının İslam'daki yerine ve örtünmesi konusuna çok önem vermiştir. Şiirlerinde başörtünün, kadının ilim ve bilim öğrenmesine asla bir engel teşkil etmediğini savunmuştur. Kadını bir güneşe, başındaki hicabı da karanlıklardan ve

¹²⁸ Abdullah Fethi ez-Zâhir, “eş-Şa'ir Ahmed Muharrem ve Şi'ruhu'l-İslamî”, Musul: *Mecelletu'l-kulliyeti'l-İslamiyye*, S.12, (2012), s.18.

¹²⁹ Zâhir, *eş-Şa'ir Ahmed Muharrem*, s.17.

¹³⁰ Şair Hakkında detaylı bilgi için bkz. Muhammed Abdüşşafî, *A'lamu's-sa'îd fi Karni'l-'işrîn*, Kahire: Mektebetu Cezireti'l-'Arab, 2017, s.32.

kötülüklerden sakınan geceye benzetmiştir. O dönemde toplumsal bir sorun olarak karşısına çıkan başörtüsü meselesi, Abdulmuttalib'in bu konu üzerinde durmasına sebep oluşturmuştur. Başörtüyü Müslüman kadının zîneti olarak değerlendirerek, başörtüsüz bir kadının İslam'ın gerektirdiği şekilde davranmadığını ifade etmiştir.¹³¹

وَنورُ العِزِّ فانْ مُخْتَجِبَاتِ	رَعْمُوهُنَّ بِالْحِجَابِ عَنِ العِلْمِ
اللَّيْلِ وَرَاءَ الأفَاقِ وَالظُّلُمَاتِ ¹³²	بُنْتُ مِصرَ كَالشَّمْسِ يَحْجُبُهَا
رَأَى لِلْبَصَائِرِ وَالعُقُولِ	يَا مُنْزَلَ القُرْآنِ نو
الأنبيلِ عَن وَضْحِ السَّيْبِيلِ ¹³³	عَمِيَّتْ بَصَائِرُ أَهْلِ وادي

Hicabın, onları ilim ve irfan nurundan alıkoyduğunu düşündüler

Mısır'ın kızı, ufukların ve karanlıklarından arkasından gecenin kendisini koruduğu güneş gibidir.

Ey gözlerin ve akılların nuru olan Kur'an'ı indiren!

Nil Vadisi'nin sakinlerinin gözleri doğru yolu görmekten kör oldu

İslam düşüncesine dair eserlerinin yanı sıra şiirleri de bulunan Seyyid Kutup (ö. 1966), özgürlük, vatan sevgisi, toplumsal meseleler ve İslam toplumlarının bir olması konularının yanında İslam'ın gelecek nesillere doğru şekilde aktarılması gayesiyle Müslüman kişiliğinin gelişmesi, hurafelerden arınmış bir düşünce yapısına sahip olması gibi konuları de ele almıştır.¹³⁴ 'Muhimmetu 'ş-Şa 'iri fi'l-Hayat' kitabında şiir ve şairliği konu edinmiş olan Kutup, şiiri ticareti yapılan bir eşya veya eğlence olarak görmemiş, güzel ahlak ve prensiplerin ortaya koyulduğu bir sanat olarak kabul etmiştir. Kalem ile daima mazlumların yanında olduğu ve dışarıdaki sömürgecilerle ve içerdeki zalimlerle mücadele ettiği şiirlerine açıkça görülmektedir.¹³⁵

Şiirlerinde zalimlerle mücadelenin asla bitmeyeceğini, bu yolun sonunda kazananın İslam olacağını vurgulayarak ahirete olan inancını, kalıcı yurdunun ahiret olduğunu ve orada dostlarıyla karışılacağını ifade etmiştir.

¹³¹ Dusûkî, *Fi'l-edebi'l-hadîs*, C.2, s.410-411.

¹³² Dusûkî, *Fi'l-edebi'l-hadîs*, C.2, s.412.

¹³³ Dusûkî, *Fi'l-edebi'l-hadîs*, C.2, s.411.

¹³⁴ Hâfiz eş-Şemri, *en-Nusûs Şi'riyye ve Teşkilâtuhu fi's-Şi'ri'l-'Arabiyyi*, Ürdün: Merkezi'l-kitabi'l-akadîmî, 2020, s.118.

¹³⁵ el-Ced', Cerrar, *Şu'arau'd-da'veti'l-İslamiyyeti fi 'Asri'l-hadîs*, C.4, s.29.

أَجِي إِنْ نُمْتُ نَلَقَ أَحْبَابَنَا فَرَوَّضَاتُ رَبِّي أُعِدَّتْ لَنَا
وَأَطْيَارُهَا رَفْرَفَتْ حَوْلَهَا فَطُوبَى لَنَا فِي دِيَارِ الْخُلُودِ¹³⁶

*Kardeşim! Biz ölürsek sevdiklerimize kavuşacağız
Rabbimizin bahçeleri bizim için hazırlanmıştır
O Cennetin kuşları etrafımızda kanat çırpacaktır
Müjdelers olsun bize ebedilik yurdunda*

1.2.6. Zindan Edebiyatı

Zindan, beşerî sosyal toplumlarda zaman zaman zulmün zorbalığının, yıldırmanın ve baş eğdirmenin yollarından biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Ülkesinin sosyal ve milli sorunları için mücadele edenler de bundan nasibini almışlardır.¹³⁷ Zindan şiirleri, vatan, ümmet, İslam veya şehadet arzusu konularını içeren kalem ve bedenle yapılan bir direnişi ve mücadeleyi temsil etmektedir. Duvarlar arasında zifiri karanlıkta işkence gören ve ülkelerinin özlemi ile tutuşan şairlerin dillerinden dökülen bir feryat, haykırış ve dertleşmedir.

Modern döneme ait zindan şiirleri 1800'lü yıllardan başlayarak günümüze kadar devam etmiştir. Bu şiirlerin, yönetim şekli ve bu yönetimin halk ile olan siyaseti ile doğrudan bağlantısı vardır. Zira zindan şiirlerini ele almak, dönemin siyasî ve toplumsal meselelerine adım atmak anlamına gelir.¹³⁸ Bu şiirler incelendiğinde modern dönemde istila girişimlerine ve Batılaştırma çabalarına karşı çıkanların ya sürgüne gönderildiği ya da zindanlara atıldığı, zindana atılan önder ve aydınların da zindan hayatlarını boş geçirmeyip içerden de olsa halkı bilinçlendirmeye yönelik yazım faaliyetlerine imza attıkları bilinmektedir. Öyle ki zindandaki suçlular dahi yapılan bu faaliyetlerden istifade etmiştir.¹³⁹

Bunun canlı bir örneği olarak Mahmud Sami el-Bârûdî verilebilir. Nitekim Urâbî kalkışmasının başarısızlığından sonra bu kalkışmayı gerçekleştirenler ya zindana atılmış ya da sürgün edilmişken kalkışmanın lideri olan Bârûdî, sürgüne gönderilmeden önce

¹³⁶ Ced' ,Cerrar, *Şu'arau'd-da 'veti'l-İslamiyye*, C.4, s.48.

¹³⁷ Hasan Na'isa, *Şu'arâ Varâe'l-kudbân*, Beyrut: Daru'l-Hakâik, 1986, s.9-10.

¹³⁸ Salim el-Ma'avvaş, *Şi'ru's-sucûn fi Edebi'l-'Arabiyyi'l-hadîs ve'l-mu'asır*, Beyrut: Daru'n-Nahdati'l-'Arabiyye, s.20.

¹³⁹ Süleyman el-Huraşî, *el-Meşahîr ve's-Sucûn*, Riyad: Daru İbni'l-Esîr, 2003, s.24

zindana atılmıştır. Dört duvar arasındaki karanlık hücrede yalnızlık çekmiş ve ailesine ve ülkesine olan özlemi artmıştır. Onu bu hüznünden, acısından ve yalnızlığından kurtaracak sabahı beklediğini şiirlerine yansıtmış ve önünde sabretmekten başka bir yol olmadığını ifade etmiştir.¹⁴⁰

شَقْنِي وَجَدِي وَأَبْلَانِي السَّهْرُ وَتَعَشَّنِي سَمَادِيرُ الْكَدْرُ
فَسَوَادُ اللَّيْلِ مَا إِنْ يَنْقُضِي وَبَيَاضُ الصُّبْحِ مَا إِنْ يُنْتَظَرُ
لَا أَنْيْسُ يَسْمَعُ الشَّكْوَى وَلَا خَبْرٌ يَأْتِي وَلَا طَيْفٌ يَمُرُ
فَاصْبِرِي يَا نَفْسُ حَتَّى تَطْفِرِي إِنْ حُسْنَ الصَّبْرِ مِفْتَاحُ الظَّفَرِ
هِيَ أَنْفَاسٌ تَقْضَى، وَالْفَتَى حَيْثُ مَا كَانَ أَسِيرٌ لِقَدَرِ

*Aşk beni aldı götürdü, uykusuzluk beni yıprattı, hüznün aklımı başımdan aldı
Gece karanlığı bitmeye yaklaştığında sabahın aydınlığı da beklenmeye başlar
Ne derd dinleyen bir dost ne gelen bir haber ne de geçen bir kervan var
Ey nefis! Kazanana kadar sabret, kazanmanın anahtarı güzel bir sabırdır
İnsan her ne kadar kaderin esiri olsa da bu dünya bitecek birkaç nefestir.*

Bârûdî, hapsedildiğinde hem kendisi hem de vatanı için üzülmüş ve acı çekmişti. Çünkü nimet içindeyken sıkıntıya düşmüş, lider konumundayken en alt tabakaya indirilmiş ve özgür iken tutuklanmış ve özgürlüğü kısıtlanmıştı. Bütün bu sıkıntıları yaşamış olan bir şairin yaşadığı her olayı sanatına yansıtması kaçınılmazdır.¹⁴¹ Şiirlerinde vatana olan sevgisini dile getiren ve siyasî meselelere yer veren Bârûdî'nin bu şiirinde sadece kendine yer vermesi ve kendi sıkıntılarını dile getirmesi, başlangıçta akıllarda korktuğu veya pişman olduğuna dair soru işaretleri bıraksa da sonraki şiirlerinde dostlarının ve dava arkadaşlarının kendisini yarı yolda bıraktığını ve başına gelenlerin müsebbibi olan olayları “Bozguncuların Devrimi” olarak nitelendirmiştir.¹⁴²

صَبِرْتُ عَلَى رَيْبِ هَذَا الزَّمَانِ وَلَوْلَا الْمَعَاذِرُ لَمْ أَصْبِرْ
فَلَا تَحْسِبْنِي جَهْلْتُ الصَّوَابَ وَلَكِنْ هَمَمْتُ فَلَمْ أَقْدِرْ
تَنَّتْ عَزْمَتِي ثَوْرَةٌ الْمُفْسِدِينَ وَغَلَّتْ يَدِي فَتْرَةُ الْعَسْكَرِ

¹⁴⁰ Na'isa, *Şu'arâ Varae'l-kudbân*, s.177-178.

¹⁴¹ Muhammed Huvver, *el-Kabdu 'Ale'l-cemri Tecrubetu's-sicni fi's-şi'ri'l-mu'asır*, Ürdün: el-Muessesetu'l-'Arabiyye li'd-Dirâseti ve'n-Neşr, 2004, s.54.

¹⁴² Huvver, *el-Kabdu 'Ale'l-cemri*, s.55.

وَكُنَّا جَمِيعًا، فَلَمَّا وَقَعَتْ صَبَرْتُ، وَغَادَرَنِي مَعْشَرِي
وَقُلْتُ لَهُمْ: كُفُّوا عَنِ الشَّرِّ تَعْنَمُوا فَلِلشَّرِّ يَوْمٌ -لَا مَحَالَةَ- مَاجِقٌ¹⁴³

*Bu devrin töhmetlerine sabrettim, hoşgörüden olmasaydı sabretmezdim
Doğruyu bilmediğimi sanmayın, doğruyu yapmaya çalıştım ama gücüm yetmedi
Bozguncuların devrimi azmimi kırdı, asker dönemi ellerimi bağladı
Hep birlikteydik, bu musibet geldiğinde, sabrettim ve dostlarım beni terk etti.
Onlara “kötülükten sakının ki kazanasınız” dedim, “Kötülük bir gün yok olmaya
mahkumdur”.*

Siyasî görüşleri ve İslam’a olan bağlılığından dolayı zindana atılmış ve daha sonra bu uğurda şehit edilmiş olanlardan biri de edip ve şair Seyyid Kutub’dur. 1954’te Cemal Abdunnâsır’a karşı girişilen başarısız suikasttan sorumlu tutulan Müslüman Kardeşler örgütü yöneticileriyle birlikte Seyyid Kutub da tutuklandı ve on beş yıl hapse mahkûm edildi. Hapishane şartlarında sağlık durumu iyice bozulan Seyyid Kutub, cezasının on yıllık kısmını çektikten sonra 1964’te tahliye edildi. Hapisten çıktıktan sonra bir grup Müslüman Kardeşler Cemaati mensubuyla birlikte teşkilâtı yeniden canlandırma faaliyetlerine katılması sebebiyle 1965’te tekrar tutuklandı. Uzun süren yargılama sonunda idam cezasına çarptırıldı ve 1966’da cezası infaz edildi.¹⁴⁴

Zindanda kaldığı süre içerisinde davasına bağlı kalarak dışarıda olan kardeşlerine şiirleri ile mesajlar vermiştir. Zindanda olan bir kişinin, zindandan ve ona işkence edenden daha güçlü olduğunu, zindanda olan mümin kişinin hâkim olan yöneticiden daha üstün ve mutlu olduğunu ifade ederek onları daha çok fedakârlık yapmaları ve daha aktif olmaları gerektiği konusunda uyarmaktadır.¹⁴⁵

Kutub, zindandayken ara sıra koğuş dışına çıkmasına izin verilmekteydi. Tek başına dolaşırken demirlerinin arkasından bir elin onu hararetle selamladığı görmüş ve kim olduğunu çıkaramamıştı. Bu durumdan çok etkilenen ve kardeşlik ve cihat duyguları

¹⁴³ Huvver, *el-Kabdu ‘Ale’l-cemri*, s.56.

¹⁴⁴ Hilal Görgün, “Seyyid Kutub”, İstanbul: *TDV İslam Ansiklopedisi (DİA)*, (2006), XXXVII, 64.68.

¹⁴⁵ Yûsuf el-Azm, *Râidu’l-fikri’l-İslâmiyyi’l-mu‘âsir eş-Şehîd Seyyid Kutub*, Şam, Beyrut: Daru’l-Kalem, 1980, s.114-115.

kabaran Kutub, “Kardeşim” adlı şiiri yazmıştır. Yazdığı bu şiir edebiyat dünyasında büyük bir yankı uyandırmış ve büyük şairler tarafından bu şiire cevap verilmiştir.¹⁴⁶

أخي أنت حر وراء السُّود أخي أنت حرٌ بِتِلْكَ القُيُودِ
إِذَا كُنْتَ بِاللَّهِ مُسْتَعَصِمًا فَمَاذَا يَصِيرُكَ كُنَيْدُ العَبِيدِ
أخي سَتَبِيدُ جُيُوشُ الظَّلَامِ وَيَشْرِقُ فِي الكَوْنِ فَجْرٌ جَدِيدُ
فَأَطْلِقْ لِرُوحِكَ إِشْرَاقَهَا تَرَى الفَجْرَ يَرْمُقُنَا مِنْ بَعِيدِ

Kardeşim sen parmaklıklar ardında da olsan özgürsün, kardeşim sen prangalara vurulsan da özgürsün

Sen Allah’a bağlı olduğun zaman, kölelerin tuzağı ne zarar verebilir ki sana

Kardeşim karanlığın ordularını kökten yok edeceksin ve bununla yeryüzünde yeni bir sabah doğacak

Sen ruhunu bu fecrin doğuşuna teslim et, o zaman fecrin bizi uzaktan karşıladığını göreceksin

Bu şiire, Iraklı şair Velid el-A’zamî (Ö. 2004), “Mücadele Yankısı” şiiri ile cevap vermiş ve kendisini selamlamıştır:¹⁴⁷

أخي يا مُقِيمًا وَرَاءَ السُّودِ تَلُوحُ بِوَجْهِكَ سَيِّمًا السُّجُودِ
فَمَهْمَا أَعَدَّ العَدَى مِنْ قُيُودِ فَلَنْ نَسْتَكِينُ لِحُكْمِ العَبِيدِ

Ey parmaklıkların arkasındaki kardeşim, Secde izleri yüzünde parlıyor

Düşmanlar seni prangalara vursa da kölelerin hükmüne boyun eğmezsün

Seyyid Kutub, zindanda kaldığı süre içerisinde davetçi kimliğini şiirlerine de yansıtmıştır. Zaten zulüm ve köleliğe karşı olan tutumu, zindanda daha da ön plana çıkmıştır. İnsanların, özgür olarak ruhlarını zalimlere satarak köleleştirmesine ve özgür dünya değerlerinin yanlarında değersizleşmesine dayanamamış ve zalimleri putlara benzeten bir şiir kaleme almıştır. “Hubel”¹⁴⁸ adlı şiirini Mısır’ın ve Mısırlıların içinde bulunduğu duruma ithafen yazarak meydanlarda boy gösteren ve insanları sapıklığa ve

¹⁴⁶ Ced’ı, Cerrar, *Şu’arau’d-da’veti’l-İslamiyye fil-‘Asri’l-hadîs*, C.4, s.38.

¹⁴⁷ Ced’ı, Cerrar, *Şu’arau’d-da’veti’l-İslamiyye*, C.4, s.37.

¹⁴⁸ Kâbe’de bulunan en büyük putun torunu olarak görülen putun adıdır. Bir eli kırık olduğu için Kureyşliler tarafından kendisine altından bir el yaptırılmıştır. Kırmızı akik taşından insan suretinde yapılmıştır.

fesada götüren yeni bir puttan bahsetmiş¹⁴⁹, köleliğe ve kulluğa olan öfkesini,¹⁵⁰ Abdünnâsır'ın zalim olduğunu ve insanların elinden adaleti ve özgürlükleri aldığı bilinmesine rağmen insanların onun etrafında olmasına anlam vermediğini dile getirmiştir.¹⁵¹

هُبْل... هُبْلُ رَمَزُ السَّخَافَةِ وَالذَّجَلِ مِنْ بَعْدِ مَا أُنذِرْتِ عَلَى أَيْدِي الْأَبَاةِ
عَادَتْ إِلَيْنَا الْيَوْمَ فِي تَوْبِ الطُّغَاةِ تَنْتَشِقُ الْبُحُورَ تَحْرِقُهُ أَسَاطِيرُ الْإِنْفَاقِ
مَنْ قُبِدَتْ بِالْأَسْرِ فِي قَيْدِ الْخَنَا وَالْإِرْتِزَاقِ وَتَنْ يَفُودُ جُمُوعَهُمْ ... يَا لَلْخَجَلِ

Hubel... Hubel, rezillik ve yalancılığın sembolü, Kahramanların elleri ile yok edildikten sonra

Bugün bize zalimler kılığında geri geldi, Münafıkların hikayeleri ile yakılan buhuru (tütsüyü) koklarlar

Arsızlık ve dilencilik prangaları ile bağlanmış olanları yöneten bir puttur, Ne utanç verici bir durumdur.

1.3. Siyasî Konuları Ele Alan Şairler

1.3.1. Mahmud Samî Bârûdî (1839-1904)

Belli bir dönem Mısır'ı yöneten Memlûk Sultanı Baybars'ın kardeşi Nevrûz Atabegî'nin soyundan gelen Çerkez asıllı Bârûdî, varlıklı bir ailenin çocuğu olarak 1839 yılında Kahire'de doğdu. Dedesi Murad, Osmanlılar Dönemi'nde Buhayra şehrine bağlı olan Îtâyu'l-Barûd kasabasının mültezimi¹⁵² olduğundan bu kasabaya nispeten her mültezim gibi ona da Bârûdî unvanı verildi.¹⁵³ Babası, topçu sınıfının komutanlarından birisidir. Mehmet Ali Paşa tarafından Sudan'da Berber ve Donkula'da askeri bir kuruma müdür olarak atandı, vefatına kadar da bu görevde kaldı. Babası vefat ettiğinde henüz

¹⁴⁹ Azm, *Râidü'l-fikri'l-İslâmiyyi'l-mu'âsir eş-Şehîd Seyyid Kutub*, s.113.

¹⁵⁰ Muhammed el-Muntasır er-Reysûni, *Seyyid Kutub ve Menhecûhû fi't-tefsir*, Mısır: Daru'l-Kelime, 2011, s.70.

¹⁵¹ Huvver, *el-Kabdu 'Ale'l-Cemr Tecrubetu's-sicni fi 'ş-Şi'ri'l-mu'âsir*, s.108.

¹⁵² Özel bir şahsın devlete ait herhangi bir vergi gelirini toplamayı belirli bir yıllık bedel karşılığında üzerine alan kişi için kullanılmaktadır. Bkz. Mehmet Genç, "İltizam", İstanbul: *TDV İslam Ansiklopedisi (DİA)*, (2000), XXII, 154-158.

¹⁵³ Bârûdî, *Divânu'l-Bârûdî*, s.6

yedi yaşında olan Bârûdî'nin eğitimini akrabaları üstlendi ve onun yetişmesinde büyük rol oynadılar.¹⁵⁴

Babasını erken yaşta kaybetmesinden dolayı aile şefkatinden mahrum kalan ve bunu şiirlerinde mersiyelerle dile getiren¹⁵⁵ Bârûdî, annesi ve akrabaları tarafından özel hocalar tutularak ilk öğreniminin yanında Kur'an, hadis, tarih ve dilbilgisi gibi ilimler öğrendi. On iki yaşına bastığında her Türk ve Çerkez gibi askeri okula yazıldı.¹⁵⁶ On altı yaşında askeri okulu bitirdikten sonra Mısır'ın içinde bulunduğu siyasî ve ekonomik istikrarsızlık dolayısıyla kendine bir iş bulamadı. Ancak Bârûdî, boş kalmayı sevmediğinden annesinin bir mirası olarak gördüğü ve yetenekli olduğu şiire kendini verdi.¹⁵⁷ Askeri okul mezunu olan Bârûdî, edebiyata ve şiire dair hiçbir eğitimi olmamasına rağmen bu alana olan yeteneği ve zekâsı sayesinde okuduğu şiir ve divanları kısa sürede ezberleyerek şiir sanatını dair her şeyi öğrendi. Çağdaşlarının şiirlerini beğenmeyerek Cahiliye, İslam ve Abbasi dönemleri şiirlerine önem verdi. Askeri görevine devam edemediği için babası gibi savaflara katılamamış olmanın verdiği hüznün ile savaş tasvirleri, kahramanlık öyküleri ve övgü (medh) şiirlerine önem vererek bu tür şiirleri ezberledi.¹⁵⁸

Okuduğu edebiyat kitapları ve şiir divanlarındaki hamaset, savaş ve mücadele konuları sayesinde ruhunda beliren coşku, heyecan ve hareketli bir ortamda yaşama arzusu, Bârûdî'yi İstanbul'a seyahat etmeye sevk etti. Burada Hariciye Nâzırlığında çalışarak aynı zamanda Türkçe ve Farsçayı öğrendi. Yazdığı Arapça şiirleriyle edebiyata olan ilgisini ve becerisini ortaya koyan Bârûdî, Türk ve Fars edebiyatını öğrenerek bu dillerde de şiirler yazmaya başladı. İstanbul'daki kütüphanelerde Cahili, Emevi ve Abbasi dönemlerine ait şiirleri inceleme fırsatı buldu.¹⁵⁹

Kendisini valiliğe terfi ettirdiği için Osmanlı yönetimine şükranlarını sunmak amacıyla İstanbul'a giden İsmail Paşa, burada Bârûdî ile tanıştı. Ona karşı beslediği

¹⁵⁴ Ahmed Halid Abdulmun'im, *Mahmud Samî el-Bârûdî: Dirase Tahliyye*, 2015, s.9; Şevkî Dayf, *el-Edebu'l-'Arabîyyi'l-Mu'asır fî Mısır*, s.83

¹⁵⁵ Atilla Yargıcı, "Mahmud Sami El-Bârûdî, Hayatı, Edebî Kişiliği ve Şiirlerinden Örnekler", *Doğu Araştırmaları Dergisi*, Sayı 1, Ocak 2018, s.139.

¹⁵⁶ Dusûkî, *Fi'l-edebi'l-hadîs*, C.1, s.213.

¹⁵⁷ Dayf, *el-Edebu'l-'Arabîyyu'l-mu'asır fî Mısır*, s.84.

¹⁵⁸ ed-Dusûkî, *fi'l-edebi'l-hadîs*, C.1, s.213; Dayf, *el-Edebu'l-'Arabîyyu'l-mu'asır fî Mısır*, s.84; Bârûdî, *Dîvânu'l-Bârûdî*, s.8.

¹⁵⁹ Yanık, *Mahmut Sami Paşa El-Bârûdî Hayatı, Edebî Kişiliği ve Eserleri*, s.48.

yakınlık ve hayranlık neticesinde Mısır'a dönerken onu da yanına aldı. Şair, İsmail Paşa'nın yanında önemli bir makama sahip oldu. Bir müddet orduda hizmet ettikten sonra, bazı subaylarla Fransız askerlerinin yıllık gösterilerini izlemek üzere Fransa'ya gitti. Bununla da yetinmeyen Bârûdî, Manş'ı geçerek İngiltere'nin askeri faaliyetlerini izlemek üzere Londra'ya gitti. Tekrar Mısır'a dönen Bârûdî, hayatının bu döneminde yaşanan toplumsal ve siyasî olayları ve Mısır'ın doğal güzelliklerini şiirlerinde tasvir etmeye başladı. Daha sonra Mısır'da valilik, nazırlık ve bakanlık gibi birçok görevde bulundu.¹⁶⁰

Bârûdî'nin edebî kişiliğinin oluşmasında yaşadığı hayatın ve ortamın etkilerinin yanı sıra bazı sebepler de vardır ki onun alelade şairlik çerçevesini aşarak usta bir şair olmasına katkı sağlamıştır. Bu sebeplerden bazıları şiire olan yüksek kabiliyeti ve tabiatı, siyasî ve millî hadiseleriyle Mısır çevresi faktörüdür. Bu çevre, onun edebî varlığına çok önemli katkılar sağlamıştır.¹⁶¹

Fasih şiirlere önem vermiş ve benimsediği şiirlerinden anlaşılacağı üzere de Abbasi dönemi şiirlerini kendine ekol olarak seçmiştir.¹⁶² Mahmud Şakir tarafından "lider, önder" olarak nitelenen Bârûdî, Mustafa Sâdık er-Râfi'î tarafından da birçok kez övülmüştür.¹⁶³

Mısır'da aktif olarak siyasetin içinde yer alması ve yine siyasî olaylar neticesinde sürgüne gönderilmesi dolayısıyla siyaset ve gurbet konulu birçok kaleme almıştır. Eserleri, şiirlerini toplamış olduğu *Dîvan*, Busirî'nin *Bürde'sini* vezin, kafiye ve konu yönünden taklit ederek yazdığı *Keşfü'l-gümme fi Medhi Seyyidi'l-Ümme* ve sürgünden sonraki çalışmalarının toplandığı *Muhtârât* kitaplarından ibarettir.

Bârûdî, çağdaş dönemde Arap şiirini modernleştiren ve yenileyen ilk kişidir. Bu yenileme de iki esas üzerine dayanır. Birincisi şiirin temellerinin aslına rücu etmesi yani klasik eski şiire dayanması, ikincisi de şairin kendini, milletini, çevresini ve dönemini en güzel şekilde tasvir etmesidir.¹⁶⁴

¹⁶⁰ Dayf, *el-Edebu'l-'Arabiyyu'l-mu'asır fi Mısır*, s.84-85.; el-Bârûdî, *Dîvânü'l-Bârûdî*, s.8.

¹⁶¹ Dayf, *el-Edebu'l-'Arabiyyu'l-mu'asır fi Mısır*, s.87.

¹⁶² Hıccavî, *İhyau'ş-Şi'ri*, s.18.

¹⁶³ Hıccavî, *İhyau'ş-Şi'ri*, s.24.

¹⁶⁴ Dayf, *el-Edebu'l-'Arabiyyu'l-mu'asır fi Mısır*, s.91.

En güzel şiirlerini sürgünde kaldığı yıllarda yazmış ve ölmeden önce yazdığı şiirleri toplayıp divan haline getirerek kendi şiirine hizmet etmiştir. *Divan 'a* mukaddime yazmış ve şiirlerinden bazı beyitlerini değiştirerek bazı sert ifadelerini biraz daha yumuşatmıştır. Hayatının son dönemlerinde gözlerini kaybeden Bârûdî'nin evi, sonraları edebiyatçıların toplanıp bilgi alışverişinde bulunduğu merkez haline gelmiştir.¹⁶⁵

1.3.2. Ahmed Şevkî (1868-1932)

Modern dönemin en meşhur şairlerinden olup Emiru'ş-Şu'arâ (Şairlerin Emiri)¹⁶⁶ olarak tanınan¹⁶⁷ ve tam adı Ahmet Şevkî Bey bin Ali bin Ahmet Şevkî Bey olan şair¹⁶⁸, farklı uyruklardan oluşan bir ailenin çocuğu olarak 1868 yılında Kahire'de dünyaya gelmiştir. Babasının damarlarında Kürt, Arap ve Çerkez kanı dolaşırken annesi Türk ve Yunan soyundan gelmektedir. Kendi tabiri ile şahsiyeti beş asıldan oluşmaktadır.¹⁶⁹

Küçük yaşta olmasına rağmen hukuk eğitimine başlamış, ancak çok geçmeden benimsemekte zorlandığı bu bölümü terk ederek tercüme bölümüne yazılmış ve buradan mezun olmuştur.¹⁷⁰ Şiir kabiliyetinin ortaya çıkmasında yine bir şair olan Arapça hocası Şeyh Muhammed el-Besyûni el-Beybâni'nin (ö. 1953) etkisi büyüktür. Öğrenim hayatının bu aşamasında Şevkî, Arapça, Fransızca ve Türkçe dillerini öğrenmiştir. Yazdığı ilk şiirleri *el-Ahram*, *el-Muayyad*, *el-Liva*, *el-Mecelle*, *ez-Zuhur* ve *el-Vekai 'ul-Mısriyye* gazetelerinde yayımlanmıştır.¹⁷¹ Öğrencilik yıllarında yazıp yayınladığı bu şiirlerden hoşlanan Tevfik Paşa, onu hukuk ve edebiyat eğitimi alması için masraflarını hazine-i hassadan ödeyerek Fransa'ya göndermiştir. Şevkî, Fransa'da üç yıllık hukuk eğitiminden mezun olduktan sonra Paris'te altı ay daha kalarak Fransa müzelerini, tarihi yerlerini ve medeniyetini incelemiştir. Onun Fransa'daki bu ikameti, entellektüel gelişimini sağlamış, düşünce dünyasını ve siyasi hayatını etkilemiş, ayrıca tüm bunlar

¹⁶⁵ Hıccavî, *İhyau 'ş-Şi 'ri*, s.24.

¹⁶⁶ 1927 yılında Kahire Opera binasında düzenlenen edebî bir toplantıda kendisine bu isim verilmiştir. Bkz. Yusuf Uralgiray, "Ahmet Şevkî" *Doğu Dilleri Dergisi*, Ankara 1969, C. 1, S. 3, s.213.

¹⁶⁷ Hayruddin ez-Zirikli, *el-A 'lam*, Beyrut: Daru'l-'İlmi li'l-Melâyin, 2002, C.1, s.135.

¹⁶⁸ Yazıcı, "Mısırlı Bir Arap şairi Ahmed Şevkî ve Şiirlerinde Sultan II. Abdulhamid", s.179.

¹⁶⁹ Hannâ el-Fâhûri, *el-Cami ' fi Edebi 'l- 'Arabıyyi 'l-hadıs*, s.972; Dayf, *el-Edebu 'l- 'Arabıyyu 'l-mu 'asır fi Mısır*, s.110.

¹⁷⁰ Fâhûri, *el-Cami ' fi Edebi 'l- 'Arabıyyi 'l-hadıs*, s.972

¹⁷¹ Zeki Tekin, İsmâil Kırmızı, "Mısır'da Osmanlı Hayranı Bir Entelektüel: Ahmet Sevki ve Fikirleri", *Karabük, Tarih Kültür ve Sanat Araştırmaları Dergisi*, C.2, S.4, (2013), s.118.

daha sonraları yazdığı şiirlerine de açıkça yansımıştır. Çocukluğundan beri sarayda yaşayıp büyüyen Şevkî, artık saraydan bağımsız hareket etmeye başlamış olsa da çok geçmeden tekrar yenilikten uzak sıradan bir hayatın parçası haline gelmiş, her memur gibi dönemin padişahı olan İsmail Paşa'yı dinî ve milli münasebet ve törenlerde öven ve saltanatını destekleyen şiirler yazmak zorunda kalmıştı.¹⁷²

Sarayda bulunduğu zamanlardaki siyasî konulara ait görüşleri ile sürgün dönüşü sarayla ilişkisinin kopmasından sonraki görüşleri arasında çelişkiler vardır. Önceleri sarayın görüşüne uygun olarak İngilizlerin Mısır siyaseti aleyhinde bir beyanda bulunmadığı halde daha sonra İngilizlere karşı çıkmıştır. Ancak hilâfetin ve İslâm dünyasının liderliğinin Osmanlı'nın elinde kalması gerektiği konusundaki siyasî görüşlerinde değişiklik olmamış, bu fikirlerini sonuna kadar savunmuştur.¹⁷³

Şevkî, Türklere ve Osmanlı'ya sevgisini her fırsatta dile getirmiş ve bağlılığını ifade etmiştir. Osmanlı-Yunan savaşında “Amire” şiirini yazmış, Edirne'ye ağıt yaktığı bir kaside kaleme almıştır. Şiirlerinin doğruluk ve duygusallık bakımından en güçlülerinin Türkçe yazdığı şiirler olduğu bilinmektedir.¹⁷⁴

Şevkî'nin şairliğini ve şahsiyetini oluşturan iki temel unsur vardır. Bunlardan birincisi damarlarında Arap, Kürt, Türk, Çerkez ve Yunan gibi farklı ırkların kanlarının bulunması ve özellikle de şiir ve şairlikte bir ekol haline gelmiş olan Arap ve Yunanlıların soyundan gelmiş olmasıdır. İkincisi ise Arapça ve Fransızca'yı çok iyi bilmesi, evinde de Türkçe konuşuyor olmasıdır. Özellikle de şiirlerinde Arapça ve Fransızca izleri açık şekilde görülmektedir.¹⁷⁵ Arap edebiyatçılarına çok önem vermiş ve her şairin kendisine göre en iyi yönünü örnek almaya çalışmıştır. Örn

eğin Ebû Nüvâs'tan içki ve gazel tasvirlerini, Mütenebbî ve Ebu Temmâm'dan anlam zenginliğini, Buhturî'den hayalin saflığını, tasvirin inceliğini ve musikinin güzelliğini almıştır. Şevkî, Arap edebiyatı ile yetinmeyip başta Fransız Edebiyatı olmak üzere Batı edebiyatına ilgi göstermiştir. En çok etkilendiği kişi de Romantizmin öncüsü

¹⁷² Nidal el-İmavî, *el-Gurbe ve l'hanîn fi Şi'ri Ahmed Şevkî*, Gazze: İslam Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), , 2015,s.12.

¹⁷³ Ramazan Şeşen, “Ahmed Şevkî”, İstanbul: *TDV İslam Ansiklopedisi (DİA)*, (1989), II, 136-138.

¹⁷⁴ Ahmed Şevkî, *Şevkîyyât*, Beyrut: Dar'ul-'Avde, 1988, C.1, s.15.

¹⁷⁵ Dayf, *el-Edebu'l-'Arabiyyu'l-mu'asır fi Mısır*, s.114.

olarak görülen Victor Hugo'dur.¹⁷⁶ Shakespeare'i de arkadaşı Halil Mutran'ın Fransızcadan Arapçaya çevirdiği bazı tiyatroları vesilesiyle erken dönemde tanımıştır. Ancak hiç şüphesiz en büyük idolü, “İnsanların dilinden korkmasaydım onu Peygamberleri yücelttiğim gibi yüceltirdim” dediği Mütenebbî'dir. Şevkî'yi etkileyen ve şiirlerinde de kendisinden bahsettiği önemli bir şair olan Mütenebbî, anlama ve yorumlama konusunda kendisine ilmî bir yol gösterici olmuştur.¹⁷⁷ İlmin zirvede olduğu dönemlerde yaşamaları ve şiirlerinde emir ve sultanları övmeleri de bu iki şair arasındaki benzerliği ortaya koyar niteliktedir.¹⁷⁸

Şevkî, hayatı boyunca çok büyük siyasî olaylara tanıklık etmiştir. Hemen her olayda görüşünü veya eğilimini ortaya koymuştur. Duygularını ve inancını ortaya çıkaran siyasî meselelere yönelik tutumlarını şiirlerinde açıkça ifade etmiştir. İslam dini, Osmanlı'nın hilafeti, Mısır özelinde Arap ülkelerinin birliği Şevkî'nin kırmızı çizgisi olmuştur.¹⁷⁹ Şevkî'nin siyasî şiirlerini incelediğimizde kendinden önceki şairler ile arasında çok büyük farkların olduğu görülür. Şevkî, çoğu şairlerin siyasî şiirden anladığı o dar anlamdan çıkarak daha geniş düşünmüştür. Gönlünü her dine, ırka ve eğilime açmış, şiirlerinde belli bir cemaat, kabile veya partiyi ele almamış, bir devletin hatta doğunun bütününe yer vermiştir.¹⁸⁰ Doğup büyüdüğü Mısır'a siyasî bakımdan bağlı olan Şevkî, eski ve yeni Mısır'ı öven çok kasideler yazmıştır. Sürgünden önce saray siyasetine sıkı sıkıya bağlı kalan şair, sürgünden sonra sarayın nimetini inkâr etmemekle beraber milli, dini ve halk siyasetine bağlanmış, önünde halk kitlelerini bulmuş ve Mısırlıların Sâdık bir lisanı haline gelmiştir.¹⁸¹

Şevkî'nin kasideleri uzun olması ve çok çeşitli konular içermesiyle birlikte İslam'ın onaylamadığı hiçbir söz ve eylem onda yer edinmemiş, aksine hemen her iyiliğe yönelik bir çağrının ifadesi olmuştur. Şevkî İslami konulara özel bir ihtimam göstermiş, Allah'a itaat etmeye, anne babaya iyilik yapmaya, vatan sevgisine, alimlere hürmet gösterilmesine ve İslam dünyasının birleşmesine yönelik tavsiyelerde bulunmuştur.¹⁸²

¹⁷⁶ Fâhûrî, *el-Cami' fi Edebi'l- 'Arabiyyi'l-hadîs*, s.975.

¹⁷⁷ Hiccavî, *İhyau 'ş-şi'ri*, s.18.

¹⁷⁸ İzzet Faris, *en-nez'atu'l-İslamiyye fi Şi'ri Şevkî*, Ürdün: Dar'ul-Yâfa el-'İlmiyye, 2010, s.18.

¹⁷⁹ Fâhûrî, *Tarihu'l-edebi'l- 'Arabiyyi'l-hadîs*, s.991.

¹⁸⁰ Fâhûrî, *Tarihu'l-edebi'l- 'Arabiyyi'l-hadîs*, s.994.

¹⁸¹ Uralgiray, “Ahmet Şevkî”, s.240.

¹⁸² Faris, *en-Nez'atu'l-İslamiyye fi Şi'ri Şevkî*, s.13.

Ahmed Şevkî, Türklerle birlikte Arapçayı da çok sevmekte ve iki milletin iki ayrı dilinin olmasını istememekteydi. Bundan dolayı Türklere Arapça öğrenmelerini ve onu ikinci dil olarak kabul etmelerini tavsiye etmiştir. *Ebüssuûd*, *Molla Hüsrev* ve *Fîrûzâbâdî* gibi alimler Arapça öğrenip bu dilde kitaplar ortaya koymuşlardır. Bunun yanı sıra bazı kralların da bu çağrıya uyarak Türk dili ve edebiyatını öğrendikleri gibi Arapçayı da öğrendikleri bilinmektedir.¹⁸³

1.3.3. Hâfız İbrahim (1870-1932)

Babası Mısırlı mühendis İbrahim Fehmi, annesi Ahmet Bursalının kızı Hanım'dır. İbrahim, 1870 yılında babası Nil Nehri çevresinde görevdeyken kaldıkları bir gemide dünyaya gelmiştir.¹⁸⁴ Çok geçmeden dört yaşındayken babasını kaybedince Kahire'de dayılarının kefaletinde kalmış ve ilköğrenimini burada tamamladıktan sonra kitap incelemek ve şiir çalışması yapmak için Tanta şehrine gitmiştir. Daha sonra Harbiye Okulu'na yazılarak komiser rütbesine kadar yükselmiştir. Mısır'ın Sudan'a yaptığı hamlede yer alan İbrahim, oradaki komutanlarla anlaşamayıp Mısır'a dönmüş daha sonra da emekli olmaya zorlanmıştır. Bu aşamadan sonra, şiir ve edebiyatçılar ile ilgilenecek o dönemin büyük edebiyatçısı Muhammed Abduh ile tanışıp ilminden yararlanmışır.¹⁸⁵

Modern Arap şiirinin kalkınması ve gelişmesinde etkisi büyük şairlerden biri olan Hâfız İbrahim,¹⁸⁶ Mısır ve Arap milliyetçisiydi. Hayatını ve şiirlerini geçtiğimiz yüzyılın sonlarından asrımızın ortasına kadar devam eden istila ve sömürge hamlelerine karşı mücadele etmekle sürdürmüştür.¹⁸⁷

Ahmed Şevkî ve Hâfız İbrahim son dönemin en popüler iki şairi olmaları ve aynı asırlarda yaşamaları hasebiyle sürekli birbirleri ile yarıştırmış ve karşılaştırılmıştır. Hangisinin daha iyi olduğu sonucuna varamamış olan edebiyatçılar yarıştırmayı bırakıp karşılaştırmakla yetinmişlerdir. Şevkî ile Hâfız'ın şiirlerindeki en önemli farklardan biri Hâfız'ın şiirleri ve şiirlerindeki maksat kolay anlaşılabiliriyken Şevkî'nin şiirlerinin ise

¹⁸³ Ahmed Muhammed el-Hûfi, *Advâu 'ala'l-edebi'l-hadis*, Kahire: Daru'l-Me'ârif, (1981), s.9

¹⁸⁴ Dayf, *el-Edebu'l-'Arabiyyu'l-mu'asır fi Mısır*, s.114.

¹⁸⁵ Fâhûrî, *Tarihu'l-edebi'l-'Arabiyyi'l-hadis*, s.967.

¹⁸⁶ Muhammed Zekî el-İşmavî, *el-A'lamu'l-edebi'l-'Arabiyyi'l-hadis ve İtticâhâtuhumu'l-fenniyye*, İskenderiye: Daru'l-Ma'rifeti'l-Cami'iyye, 2000, s.36.

¹⁸⁷ Muhammed İsmâil Kânî, *Mukaddimetu Divâni Hâfız İbrâhim*, thk. Ahmed Emin, Kahire: el-Hey'etu'l-Mısriyyetu'l-'Âmme li'l-Kuttâb, 2.baskı, 1987, s.9.

anlaşılmasında güçlük yaşanmasıdır. Hâfız'ın sade ve basit yaşam tarzı diline de yansyarak şiirlerinde basit ve fazla derinlikli olmayan kelimeleri tercih etmesinde etkili olmuşken Şevkî ise, daha zor ve derinlikli kelimeleri seçmiştir. Şiir muhtevasında ise, ikisi arasındaki en belirgin fark siyasî konuları işleyiş biçimlerindedir. Şevkî, sarayda büyüdüğünden dolayı siyasetin sırlarına ve muhaliflerin hilelerine hakim iken Hâfız ise edindiği kültürü ve bilgiyi okuduğu kitaplardan elde etmiş ve bir ilim mücadelesi vermiştir.¹⁸⁸

Hâfız, klasik şiirin bütün temalarını işlediği gibi ayrıca şiire sosyal ve siyasî muhteva kazandırmıştır. Klasik temalarda başarılı olmakla beraber medih temasında zayıf kalmıştır. Çünkü bu tür şiirlerini gerçek duygularından ziyade iş bulma ümidi ve resmi makamlara ulaşma gayesiyle¹⁸⁹ kaleme almıştır. Gerçek duygularıyla ve içtenliğiyle yazdığı zamanlarda daha başarılı methiye örnekleri de vermiştir.¹⁹⁰

Hâfız, Dinşavay Hadisesi'nden sonra Lord Kromer için yazdığı veda şiiri ve bunun dışındaki birkaç kaside ile İngilizleri memnun etmeye çalışmıştır. Bu zamanda dahi yetimlere, Mısır'daki yangında ve İtalya'daki depremde hayatını kaybedenlere mersiyeler yazmayı ihmal etmemiş, sürekli övdüğü İngilizlerin ihtilal girişimlerine karşı çıkmıştır.¹⁹¹

Vatanperverleri destekleyici ve işgalcilere karşı direnişçi bir dille şiirler yazan Hâfız, halka şiirler okumuş ve onların duygularına tercüman olduğu için halk tarafından benimsenerek “Vatan ve Toplum Şairi” olarak kabul edilmiştir. Özellikle siyasî konuları ele almanın ve otoriteyi eleştirmenin suç kabul edildiği bir dönemde bu konuları ele alması halk tarafından takdir edilmiştir.¹⁹²

Halk gibi, ilim adamları, aydınlar ve siyasetçiler de Hâfız'a teveccüh göstermişlerdir. Hiçbir siyasî parti veya grup lehine sözler sarf etmese de sadece vatanperver bir tavır takınmasıyla dönemin siyasetçileri tarafından onun halkçı ve vatanperver olduğu ifade edilmiştir. Abbas Hilmi, Mustafa Kâmil ve Kral Fâruk gibi

¹⁸⁸ Abdulhamid el-Cüнді, *Hâfız İbrâhim Şairu'n-Nil*, Kahire: Daru'l-Me'arif, 4. Baskı, s.197-198.

¹⁸⁹ Hıccavî, *İhyau'ş-şî'ri*, s.413.

¹⁹⁰ Hüseyin Yazıcı, “Hâfız İbrâhim”, İstanbul: *TDV İslam Ansiklopedisi (DİA)*, (1997), XV, 91-92.

¹⁹¹ Hıccavî, *İhyau'ş-şî'ri*, s.414.

¹⁹² Ahmet Yıldız, “Hâfız İbrâhim'in şiirlerinde Türk İmajı”, *Türk İslam Medeniyeti Akademik Araştırmalar Dergisi*, C.13, S.25, (2018), s.199.

siyasetçiler de ona yakınlık göstererek birtakım resmî görevler tevdi etmişlerdir. 1912 yılında Nil nişanı takılarak kendisine “Nil Şairi” unvanı verilmiştir. Her ne kadar o “Sosyal Şair” unvanını daha çok benimsemiş olsa da Nil’in İslam’ı ve Arapları temsil eden Arapçılığın simgesi olmasından ötürü bu unvanı da kabul etmiştir.¹⁹³

Hâfız İbrahim ömrünün sonlarında şeker hastalığına yakalanmış, ancak tedavi olmayı istememiştir. Arkadaşlarının ısrarları sonucunda tedaviyi kabul etse de doğasında melül (bikkın) olan Hâfız, ilaçlarını düzenli bir şekilde kullanmamıştır. Ziyaretine gelen arkadaşlarının, sağlığına dikkat etmesi gerektiğine dair uyarıları karşısında sürekli ölüm hissine kapılmış ve ölümün kendisine yakın olduğunu hissetmiştir. Ömrünün son yıllarında neredeyse bütün münasebetlerinde içinde bulunduğu bu duygu ve psikolojiyi yansıtan şiirleri okumuştur.¹⁹⁴ Hastalığı ilerleyen Hâfız 21 Temmuz 1932 yılında 60 küsur yaşında vefat etmiştir.¹⁹⁵

1.3.4. Abdurrahman Şükrî (1886-1958)

21. yüzyılın başlarında şiir ve edebiyat eleştirisi alanında yenileme ve kalkınma girişiminin başrolünde olan ve Divan Grubu olarak adlandırılan üç şairden birisidir.¹⁹⁶ 12 Ekim 1886 tarihinde Port Said’de Fas kökenli bir ailenin çocuğu olarak dünyaya geldi. Babası Muhammed Şükrî Ayyâd’ın, edebiyatla ilgilenmesi ve Urâbî İsyanı’nın önde gelen bazı yazarlarıyla yakın ilişki içinde bulunmasından dolayı Şükrî, genç yaşta Abdullah Nedîm ve Hamza Fethullah gibi dönemin önde gelen şair ve edebiyatçıları tanıma fırsatı bulmuştur.¹⁹⁷

1904’te liseden mezun olduktan sonra Kahire’de hukuk fakültesine kaydolan, ancak milliyetçi parti liderlerinin taleplerine destek olmak için okul arkadaşlarının kışkırtmasıyla protestolara katılan Şükrî, bu eylemi sebebiyle fakülteden kısa süre içerisinde ayrılmak zorunda kalmıştır. Edebiyata olan ilgisi nedeniyle yüksek öğretmen okuluna girmeye karar vermiş ve 1909 yılında da buradan mezun olmuştur.¹⁹⁸ Yüksek

¹⁹³ Kânî, *Mukaddimetu Divâni Hâfız İbrâhim*, s.27-28.

¹⁹⁴ Cüdi, *Hâfız İbrâhim Şairu’n-Nil*, s.44.

¹⁹⁵ Cüdi, *Hâfız İbrâhim Şairu’n-Nil*, s.46.

¹⁹⁶ Aşmâvî, *el-A’lamu’l-edebi’l-Arabiyyi’l-hadis ve İtticahâtuhumu’l-fenniyye*, s.91.

¹⁹⁷ Dayf, *el-Edebu’l-Arabiyyu’l-mu’asır fi Mısır*, s.128-129.

¹⁹⁸ Dayf, *el-Edebu’l-Arabiyyu’l-mu’asır fi Mısır*, s.129

Öğretmen Okulu, programı ve tanıştığı okul arkadaşları şairin hayatında büyük etkiler bırakmıştır. Burada öğrendiği İngilizcenin yanı sıra disiplinli çalışması neticesinde eğitim almak için gönderilen heyetle beraber İngiltere’de bulunan Sheffield Üniversitesi’ne gitmiştir.¹⁹⁹

Şükrî’nin şiirlerinde Arap-Mısır, İngiliz ve Batıya ait fikirlerin yansımaları bulunmaktadır. Kalkınma dönemi şairlerinin hepsi Fransız edebiyatına ilgi duyarken Şükrî daha çok İngiliz edebiyatı ile bağlantılıydı. Çünkü o, klasik şiiri ve özellikle klasik şiirin ana temalarından biri olan methi beğenmemiştir.²⁰⁰

Klasik şiir olgusuna, Şükrî’nin şiirlerinde çok nadir rastlanmaktadır. Bunun nedeni de bir yandan Şükrî’nin zihinsel yapısı ve doğası diğer yandan da klasik şiire neredeyse hiç bakmamış olmasıdır. Şiir konuları olarak genellikle tarih ve büyük olayları işliyor olması Şükrî’nin klasik şiirlere ilgisiz kaldığı kanaatini geliştirmiştir. Kendi döneminin büyük edebiyatçılarından biri olan Abbas Mahmud Akkad, Şükrî’den şöyle bahsetmektedir:

“Şükrî’yi 45 yıl önce tanıdım. Kendisinden önceki ve sonraki şairlerimizden ve yazarlarımızdan, onun kadar Arap ve İngiliz edebiyatına ve diğer dillerden çevrilen kitaplara hâkim başka birini tanımadım. Yanında adını söylediğim her kitap ve içeriği hakkında bilgisi vardı. Bazen daha önce hiç adını duymadığımız kitaplardan bahsederdi.”

Arap edebiyatçıları içinde modern ve klasik kitaplara en çok hâkim olan edebiyatçı olarak bilinen Akkâd’ın Şükrî hakkında bunları söylemesi, Şükrî’nin ne kadar iyi bir edebiyatçı olduğunu ortaya koymaktadır.²⁰¹

1909’da divanının ilk cildini, 1913-1919 yılları arasında da diğer altı cildini çıkararak Şükrî, her cildin mukaddimesinde şiiri hakkında bilgi vererek metodunu açıklamıştır. İkinci cildini genellikle İngiltere’de olduğu dönemde kaleme aldığı şiirlerden oluşturmuştur.²⁰²

¹⁹⁹ Hamdi es-Sekkût, Marsden Jones, *el-Â‘lamu’l-edebi’l-Mu‘asır fi Mısır Abdurrahman Şükrî*, Kahire: Merkezu’d-Dirâsâti’l-‘Arabiyye bi’l-Cami‘eti’l-Emrikiyyeti, 1980, s.12.

²⁰⁰ Dayf, *el-Edebu’l-‘Arabiyyu’l-mu‘asır fi Mısır*, s.130-131.

²⁰¹ Abdurrahman Şükrî, *Dirâsât fi’ş-şi‘ri’l-‘Arabi*, thk.Muhammed Recep el-Beyyûmî, Kahire: Daru’l-Mısriyyetu’l-Lübniyye, 1994, s.16.

²⁰² Ahmed Ubeyd, *Meşahîru Şu‘arai’l-‘asr fi’l-aktâri’l-‘Arabiyyeti’s-selâse*: Mısır, Suriye ve’l-‘Irak, Dımaşk: Matba‘atü’t-Terakkî, 1.baskı, 1922, C.1, s.250-251.

Akkâd ve Mâzinî gibi Şükrî de şiirde Arap romantizminin kurucularından kabul edilmiştir. Geleneksel şiir sanatına ve retorikine karşı çok sayıda makale yazmış, şiirde gelenekselleşmiş kalıpların dışına çıkılarak bireyselliğin ve duygunun ön plana alınmasının gerekliliğini savunmuştur;²⁰³ İngiliz edebiyatından ve İngiliz edebiyatının ana teması olan doğa ve romantizmden etkilenmiş ve bunu şiirlerinde ele almış olsa da vatan sevgisi, özgürlük ve buna benzer toplumu ilgilendiren konulara da oldukça yer vermiştir. Özellikle hukuk fakültesinden “Sebât” adlı siyasî şiirinden dolayı azledildiği de unutulmamalıdır. Şükrî’nin vatan ve siyaset ile ilgili şiirleri çoktur. Ancak bu tür şiirlerinde daha çok, ülkelerin kalkınması ve gelişmesi için gerekli olan ilme vurgu yapmıştır.²⁰⁴

1944 yılında emekliliğe ayrılan Şükrî, bundan sonraki hayatında hiç şiir yazmamış, onun yerine dergi ve gazetelerde makaleler ele almıştır. 18 Aralık 1958 yılında geçirdiği felç sonrasında İskenderiye’de vefat etmiştir.²⁰⁵

1.3.5. Ahmed Muharrem (1877-1945)

Asıl adı Ahmed b. Hasan Abdullah’tır ve 5 Muharrem 1294 (20 Ocak 1877) yılında Kahire’de²⁰⁶ dünyaya gelmiştir. Babası Türk asıllı annesi ise Mısırlıdır. Kendisine Muharrem isminin eklenmesinin sebebi bu ayda doğmuş olmasıdır.²⁰⁷ Öğrenim çağında babası ile birlikte gittiği ülkelerde kütüphanelerde araştırma imkânı bulmuş ve buralarda okuma yazma ve Kuran-ı Kerim’i öğrenmiştir. İlimde belli bir seviyeye geldiğinde de babası tarafından Ezher Üniversitesi’nin meşhur alimlerinden birinin yanına verilmiştir. Bu alimin yanında henüz on yaşındayken dil ilimleri, edebiyat, belagat ilimlerini öğrenmiştir.²⁰⁸

²⁰³ Hilal Görgün, “Abdurrahman Şükrî”, İstanbul: *TDV İslam Ansiklopedisi (DİA)*, (1997), XXXIX, 253-254.

²⁰⁴ Sekkût, Jones, *el-Â‘lamu’l-edebi’l-Mu‘asır fi Mısır Abdurrahman Şükrî*, s.79-80.

²⁰⁵ Dayf, *el-Edebu’l-‘Arabiyyu’l-mu‘asır fi Mısır*, s.130.

²⁰⁶ Ahmed Ubeyd’e gönderdiği biyografisinde bizzat kendisi Kahire’de dünyaya geldiğini kaydederken Zekî Mücâhid, Zirikî, Yûsuf Es‘ad Dâğır ve diğer birçok tarihçi Buhayre’ye bağlı İbyelhamrâ köyünde doğduğunu belirtir. İkinci rivayetin daha doğru olduğunu kaydeden Zekî Mücâhid diğer kaynakların aksine doğum tarihini 1298 (1881) şeklinde olduğunu belirtir. Bkz. Mustafa al-Fâr, *eş-Şa‘ir Ahmed Muharrem*, Ürdün: Matba‘atu’r-Rozna, s.55.

²⁰⁷ Zahir, *eş-Şa‘ir Ahmed Muharrem ve Şi‘ruhu’l-İslamî*, s.8.

²⁰⁸ Ubeyd, *Meşâhîru Şu‘arai’l-‘asr fi’l-aktâri’l-‘Arabiyyeti’s-selâse*, s.114-115.

Demenhûr şehrinde, Mısır halk edebiyatı şairlerinden biri olan Câd el-Ulvan'ın, edebiyat ve şiir aşıklarının toplandığı bir meclisi vardır. Muharrem bu kişi ile tanışarak onun meclisine gelmiş ve toplantıları takip etmiştir. İlk şiir deneyimlerini de bu mecliste okuyarak insanların onu tanınmasına ve yönelmesini sağlamıştır. Şair, şiirini şu şekilde özetlemiştir:

“İlk şiirlerimi 12 yaşında iken kaleme aldım ve alıştırma niteliğinde olup farklı konuları içeriyordu. Bu ilk deneyimlerimin gazete ve dergilerde çıkmasını istemiyordum. Kendime güvindikten ve şiirimin yeni bir tarzı temsil ettiğinden emin olduktan sonra kendimi öne çıkarmaya başladım. Karşılaştığım övgü ve takdirler özgüvenimi güçlendirdi. Cahiliye şiirlerinden azımsanmayacak derecede etkilendim. Muhadram şairlerinden de bana yetecek kadarını aldım. Ebû Temmâm, Buhturî ve Mütenebbî, Şerîf Radi ve Ma'arri'nin sanatları üzerinde çokça durdum. Bu şairlerden alabileceğim en iyisini almaya çalıştım. Modern şairlerden de Bârûdî, Şevkî ve İsmail Sabri'den etkilendiğim kadar hiçbirinden etkilenmedim. Siyasî ve eğitim hayatıma “Şekva'l-İhtilâl bi Lisani'l-Hâl” adlı şiirimle başladım. Bu kasideyi nerdeyse her dergi ilgilendiği konu bağlamında yayımladı.”²⁰⁹

Düzenli bir eğitim almayan Muharrem, özgürlüğünü kısıtlayacağı, Müslümanlara ve ülkesine hizmet etmesine mâni olacağı düşüncesiyle resmi görevleri kabul etmemiştir. Maddi sıkıntılar içinde olmasına rağmen siyasetçilerin para ve altın karşılığında kendilerini öven şiirler yazması tekliflerini gururla reddetmiş, bazı gazetelerden gelen Yazı İşleri Müdürlüğü taleplerini de geri çevirerek daha sonra üsluplarını eleştirdiği bir şiir kaleme almış ve o şiiri gazetelerde yayınlamıştır.²¹⁰ Yine birçok gazete ve dergiden aynı talep ve teklifleri almış, ancak kalemini hiçbir gücün veya şahsın emri altına vermemek adına bu teklifleri reddetmiştir. Bu şekilde kalemini hiçbir siyasî partinin veya mezhebin yararına kullanmamış, özgür ve kimseye hesap vermeyecek şekilde yazılarını ve şiirlerini kaleme almıştır.²¹¹

Muharrem, siyasî particiliğe, işgal girişimlerine, geri kalmışlığa karşı olmuş, ömrünün sonuna kadar bu uğurda şiirleri ile mücadele etmiş ve zalim yöneticileri ve vatanına ihanet eden hükümdarları kınayarak yaptıklarını ifşa etmiştir.²¹² 1908 yılında yayımlanan divanın ilk cildini siyasî meselelere ayırmış, bu cildi vatanına olan

²⁰⁹ Fâr, *eş-Şa'ir Ahmed Muharrem*, s.58-59.

²¹⁰ Fâr, *eş-Şa'ir Ahmed Muharrem*, s.65.

²¹¹ Ubeyd, *Meşahîru Şu'arai'l-'asr fi'l-aktâri'l-'Arabîyyeti's-selâse*, s.116.

²¹² Hâfacî, *Dirâsat fi Edebi'l-'Arabî'l-mu'âsir ve Medârisuhu*, s.126.

sevgisinden dolayı Nil Nehri'ne ithaf etmiş ve kendisine “Vatan Şairi” lakabını vermiştir.²¹³

1908’de ve 1920’de iki cilt halinde divanı yayımlanan şair, genellikle el-Barûdi’yi taklit etmiştir. Milliyetçilikten ve Arapçılıktan asla taviz vermeyerek milli olayları kendine göre yorumlamıştır. Divanında vatan, siyaset konularının yanı sıra hikmetli sözler içeren şiirler de vardır. Onun en büyük eseri “Dîvânu Mecdi’l-İslâm” adı verilen ve İslam’ın İlyada’sı olarak nitelenen epik şiiri, şairin bu tarz şiire karşı olan yeteneğini ortaya koymaktadır.²¹⁴ Bu eser 3000 beyitten oluşmakta olup Hz. Peygamberin hayatını ve savaşlarını kronolojik ve beyitler şeklinde ele almış ve Hz. Peygamberinin kahramanlıklarını Yunan destanı İlyada’ya benzetmiştir.²¹⁵

Ahmed Muharrem’in 74 yıllık hayatı siyasî ve milli olay ve sarsıntılar ile geçmiştir. Önce Mısırlıların uyanışı, akabinde de Urabî Devrimi gerçekleşmiş, devrim başarısız olunca onu acımasız bir ihtilal takip etmiştir. Sonrasında Mustafa Kâmil ortaya çıkarak işgale karşı direnişin sesi olmuş ve direnme ve mücadele etme bilincinin oluşmasında etkin rol oynamıştır. Sonra Birinci Dünya Savaşı ve ardından Mısır’ın tekrar maruz kaldığı işgaller Muharrem’in şahit olduğu olayların bazılarını oluşturmuştur. Bütün bunlardan etkilenen Muharrem, Mısır evlatlarının düşmanla mücadelede tembel olmalarına kızmış, 1908 yılından önce monarşiye ve hükümdarlara karşı çıkan ve bunu dile getiren ilk Mısırlı şair olmuştur.²¹⁶

Ahmed Muharrem, Filistin trajedisine kayıtsız kalmayan, Kudüs’ün maruz kaldığı tehdidi ilk gören ve dile getirenlerdendir. Müslümanların yekvücut olması için Türkiye’nin gölgesinde el-Cami’atü’l-İslamiyye’ye ilk davet edendir. Birçok şiirinde Müslümanlara hilafet gölgesinde toplanmalarını tavsiye etmiştir. 1909 yılında Abdülhamid azledilince bu duruma çok üzülmüş ve öncesinde onun gölgesi altında nemalanan, ancak azledilince ona hakaret edenlere de cevap niteliğinde şiirler kaleme almıştır.²¹⁷

²¹³ Hûfi, Advâ ‘ala’l-edebi’l-hadîs, s.72.

²¹⁴ Kemal Tuzcu, “Mısırlı Neo-Klâsik Şairler”, Ankara: *Nüşa*, Yıl:2, S.5, (2020), s.123-124.

²¹⁵ İbrâhim Usta, “Arap Edebiyatında Edebi Bir Tür Olarak Destan”, Van: *YYÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, S.47, (2002), s.386.

²¹⁶ Hûfi, Advâ ‘ala’l-edebi’l-hadîs, s.71-72.

²¹⁷ Dusûkî, *fi’l-edebi’l-hadîs*, C.2, s.52-153.

Muharrem hayatının bir döneminde babasıyla birlikte çiftçi olarak çalışmış ve o süre zarfında doğayı daha fazla keşfetme ve düşünme fırsatı bulmuştur. Bazı şiirlerinde veya şiir bölümlerinde çiftçilerin dili ile kaleme almış olduğu helal rızık ve çalışmaya olan teşviklerinin altında da bu dönemde tarımda çalışmış olması yatmaktadır.²¹⁸

Muharrem, hayatı boyunca dik durmak ve gururlu yaşamak uğrunda hiçbir prensipten taviz vermemiş, fakir ve sıkıntılı bir hayatı olmuş ve o şekilde 13 Temmuz 1945 yılında vefat etmiştir.²¹⁹

1.3.6. İsmail Sabri (1854-1923)

Kahire’de 1854 senesinde orta sınıf bir ailenin çocuğu olarak dünyaya gelen Sabri, Mübtediyân Okulu’nda başladığı ilk eğitim serüvenini Techîziyye Okulu ve Hukuk Fakültesi’nde sürdürerek 1874 yılında tamamladıktan sonra bir heyet ile Fransa’ya gönderilmiştir. Orada hukuktan lisans diplomasını almıştır. Bu diploma Mısır’da yargıda birçok görevi üstlenmesinin kapılarını açmış ve daha sonra da İskenderiye’ye vali olarak atanmıştır.²²⁰

Sabri’nin ilk şiirleri, kendisinden önceki şairlerin yolundan gitmesi ve onları taklit etmesi ile kaleme alınmıştır. Sabri henüz 16 yaşındayken şiir nazmetmiş ve bu şiiri “Ravdatu’l-Medâris” dergisinde yayınlamıştır.²²¹ Ancak Fransa’ya gidince orada Batı edebiyatı ile tanışmıştır. Şiir yeteneği atmış yaşında valilikten emekli edildikten sonra ortaya çıkmasına rağmen nağmelerindeki ve duygularındaki incelikleri ile ön plana çıkmıştır. Şiirlerinde tercih ettiği kelimeler sadedir, ancak kelimelerin anlamları ve şairin bu kelimeler ile oluşturduğu hayalleri çok derindir.²²²

Şair, kabalık, şiddet ve güç değil zarafet, incelik ve zevk şairiydi. Siyasî şiirleri dahi direkt olarak eleştiri veya hiciv şeklinde dile getirmemiş, eleştirilerini kelimelerin arkasına saklayarak mizah, sembol ve iğneleyici sözler yardımıyla ifade etmiştir. Özellikle de işgale eğilimleri olanlara karşı bu tarzda şiirler kaleme almıştır. Örneğin

²¹⁸ Fâr, *eş-Şa‘ir Ahmed Muharrem*, s.78.

²¹⁹ Fâr, *eş-Şa‘ir Ahmed Muharrem*, s.79.

²²⁰ Dayf, *el-Edebu’l-‘Arabiyyu’l-mu‘asır fi Mısır*, s.93.

²²¹ Dusûkî, *fi’l-edebi’l-hadîs*, C.2, s.357.

²²² Faḥûri, *Tarihu’l-edebi’l-‘Arabi*, s.965-966

işgalcilerin safında olan, milli duygu ve taleplere uzak olan Mustafa Fehmi, İngilizlerin Mısır’da güçlenmesini İngilizlerden daha çok istediği için işgalci yönetim ile aralarından su sızmamıştır. 13 yıl bakanlık yaptıktan sonra görevden alınınca İsmail Sabri alaycı, ironik ve temsilî bir üslup ile onu eleştirmiştir. Şiirinde, Mısır’da adam olsaydı onun bu kadar uzun süre bakanlık yapamayacağını, onun İngilizlerin maşası olduğunu, istifa etmesinin nedeninin de milletin İngilizlere boyun eğmemesini istediği için olduğunu mizah ve ironi yolu ile ifade etmiştir.²²³

İsmail Sabri’nin şiirleri kısa olup genellikle iki, üç veya en fazla altı beyitten oluşur. Konuları ise sevgi, güzellik, sadâkat, ölüm ve siyasî olaylardır. Halil Mutran, onun şiirlerinin çoğunun meydana gelen bir olaydan, duyduğu önemli bir haberden veya incelediği haberden sonra kaleme aldığını ifade eder. Şiir konularında klasikleri taklit eden şairin usta bir şair olmadığı ve genelde aklına gelen bir hatıratı ifade etmek için şiir nazmettiği ifade edilir.²²⁴

İsmail Sabri, o dönemde milliyetçi şairlerin “Mısır Mısırlılarıdır” prensibini benimsediğinden İsmail Tevfik Paşa, Abbas Hilmi ve Huseyn Kâmil Paşa gibi yöneticilerini övmüş, Bâbîâli’ye ise tarafsız kalmıştır. Osmanlı ile İtalya arasında Trablusgarp Savaşı’na dair yazdığı şiirinde de tarafsız kalarak savaşın insani boyutunu ele almıştır. Yine Sultan Abdülhamit’in tahttan indirilmesine dair şiirlerinde tarafsız kalmayı tercih ettiği görülmektedir.²²⁵ Toplumsal olaylara önem vermiş, ülkesini etkileyen siyasî ve toplumsal olayları konu edinen şiirleri kendi üslubu ile kaleme almıştır. 1909 yılında yazdığı bir şiirinde Firavun’u canlandırarak onun dili ile topluma şereflerini korumalarını tavsiye etmekle geçmişlerini hatırlatmıştır.²²⁶

Kaleme aldığı destan türü iki şiir şairin geride bıraktığı en önemli eserlerlerindedir. Birincisi bin beyitten oluşurken ikincisi altı yüz beyitten oluşmaktadır. Bu kadar uzun iki destan şiirinin Hâfız ve Şevkî’nin yaşadığı dönemde yazılması şair için cüretkâr bir deneme olarak görülmüştür.²²⁷

²²³ Dusûkî, *fi’l-edebi’l-hadîs*, C.2, s.357.

²²⁴ Fâhûrî, *el-Cami’ fi Edebi’l-‘Arabîyyi’l- hadîs*, s.135.

²²⁵ Rahmi Er, “İsmâil Sabri”, İstanbul: *TDV İslam Ansiklopedisi (DİA)*, (2001), XXIII, 120-121.

²²⁶ Sabri, *Dîvân İsmâil Sabri*, s.12; el- Hâfacî, *Dirâsat fi Edebi’l-‘Arabî’l-mu ‘âsır ve Medârisuhu*, s.79.

²²⁷ Sabri, *Dîvân İsmâil Sabri*, s.7.

Sabri, şiir sanatında çok usta kalemlerden sayılmayabilir, ancak anlam ve duygu derinliği onun için her zaman ön plandadır. Şevkî ve Bârûdî kadar siyasî şiirleri ele almamış olmasına rağmen vatan sevgisi noktasında onlardan geri kalır yanı yoktur. Siyasî olaylardan etkilenmiş olsa da görev icabı olayları yeterince özgür bir şekilde yansıtamamıştır. Hiçbir Osmanlı sultanını övmeme sebebi, İngilizlerden korkması mı, yoksa milliyetçi bir refleksle sadece Mısır'a özgü konularla kendini sınırlamış olması mıdır, bilinmemektedir.²²⁸

1.3.7. Mahmud Guneym (1902-1972)

Mahmud Guneym, 30 Kasım 1902 tarihinde Mısır'ın Munûfiyye şehrine bağlı bir köyde ziraat ve ticaret ile uğraşan bir ailenin çocuğu olarak dünyaya gelmiştir. Köy okulunda ilköğrenimini alarak Kur'an-ı Kerim'i ezberlemiş, 13 yaşında Tanta'ya giderek dinî bir okula yazılmıştır. Dinî bir liseden mezun olduktan sonra ilkokullarda bir süre öğretmenlik yapmış ve ardından Daru'l-Ulûm Fakültesi'ne kaydolmuştur. Buheyra kasabasına öğretmen olarak atanıp burada dokuz yıl kalmış ve önemli şiirlerini burada kaleme almıştır. Daha sonra Kahire'ye dönerek meşhur Orman Okulları'na atanmıştır.²²⁹

Kahire'ye dönüşü el-Ahrâm Gazetesi yayın yönetmeninin de içinde bulunduğu bazı edebiyatçı ve şairlerin yönlendirilmesiyle gerçekleşmiş ve orada birçok edebiyatçı ile tanışıp onlarla zaman geçirmiştir.²³⁰

Guneym, modern asırda Mısır'ın öncü şairlerinden biri olarak görülmekte ve bütün Arap ülkelerinde tanınmaktadır. Şairin yıldızı, Akkâd-Şükrî ile Şevkî-Hâfız ikilemi, bir diğer deyişle üslup ve anlam arasındaki çatışma zamanında parlamıştır. Bu çatışma birçok şairi yerle bir ederken Mahmud Guneym'i daha da ön plana çıkarmıştır. Öyle ki 'Sarhatun fî Vadin' divanı ile 1947 yılında "Mecme'ul-Luğa" tarafından Arap şairleri arasında düzenlenen ve Abbas Akkâd'ın kurul başkanı olduğu bir yarışmada birincilik ödülü almıştır.²³¹

²²⁸ Dusûkî, *Fi'l-edebi'l-hadîs*, C.2, s.124.

²²⁹ Ced'î, Cerrar, *Şu'arau'd-da'veti'l-İslamiyye fî 'Asri'l-hadîs*, C.2, s.50.

²³⁰ Hâfacî, *Dirâsat fî Edebi'l-'Arabî'l-mu'âsir ve Medârisuh*, s.225.

²³¹ Mahmud Guneym, *Sarha fî Vadin*, İbrâhim Dusûkî Abaza Mukaddimesi, Kahire: Mehtebetü'l-İ'timad, 1947, s.6.

İslamiyet, şairin şiirlerinde en önemli tema olarak karşımıza çıkmaktadır. Guneym insana, doğaya, hayata ve kâinata İslam çerçevesi ile bakmaktadır. En önemlisi de İslami şiirin sadece vaaz, tasavvuf veya dua ile sınırlanmadığını, aksine insan vicdanını, insanın hayata olan bakışını, tarihi ve siyasî olayları ile medeniyetleri de kapsadığını savunmaktadır.²³² İslamiyet konusu dışında milli ve siyasî olaylara, toplumsal meselelere ve tabiat gibi konulara da çokça yer vermiştir.²³³

Şair “Ma’a’l-İslam ve’l’Urûbe” divanında hem İslam dinine olan sevgisini hem de vatanına duyduğu özlemi bir arada tutmuştur. “Tahiyye ve Kadiyye” kasidesinde dinin vatan, vatanın da din olduğunu ifade etmiştir.²³⁴

Devlette eğitim alanında birçok görevde bulunmuş, en son da Millî Eğitim Bakanlığında Arap Dili Bölümü dekanı olarak görev yapmış ve Sanat ve Edebiyat Meclisi’nin şiir heyetine üye olarak seçilmiştir.²³⁵

1.3.8. Ali el-Cârim (1879-1949)

Mısır’ın büyük şairlerinden biri olan Cârim’in doğum yılı ile ilgili net bilgi bulunmamakla birlikte 1901 yılında Ezher Üniversitesi’ne öğrenci olarak yazıldığı bilindiğinden 1879²³⁶ yılında doğduğu tahmin edilmektedir. Mısır’ın kuzeyinde yer alan ve Reşîd şehrinde kültürlü ve dindar bir aile içinde doğmuştur.²³⁷ Peygamber Efendimizi meth için kaleme aldığı bir şiirinde soyunun Hz. Ali’ye dayandığını söylemiştir. Babasının onu Ali olarak isimlendirmesi de dedesi Hz. Ali’ye hürmetendir.²³⁸

Ali Carim on bir yaşına kadar okuma yazmayı ve temel dinî bilgileri öğrenmiş, bu arada hıfzını tamamlamış, ayrıca babasından kıraat ve tecvid dersleri almıştır. Daha sonra Ezher’e kaydolarak orta, lise ve lisans öğrenimini bitirmiştir. Tâhâ Huseyn ile Ahmed Emîn buradaki okul arkadaşlarındandır. Ezher Üniversitesin’nde mantık, felsefe ve

²³² Sabır Abduddayim, *el-Edebu’l-İslamî beyne’n-nazariyye ve’t-tatbîk*, Kahire: Daru’ş-Şurûk,(2002), s.284-285.

²³³ Ced’ ,Cerrar, *Şu’arau’d-da’veti’l-İslamiyye fi ‘Asri’l-hadîs.*, C.2, s.51.

²³⁴ Abduddayim, *el-Edebu’l-İslamî beyne’n-nazariyye ve’t-tatbîk*, s.289-290.

²³⁵ el-Ḥafacî, *Dirâsat fi Edebi’l-‘Arabî’l-mu’âsir ve Medârisu*, s.221-222.

²³⁶ Doğum tarihinin 1881 olduğuna dair rivayetler de vardır. Bkz. el-Fâhûrî, *el-Cami’ fi Edebi’l-‘Arabiyyi’l-hadîs*, s.667.

²³⁷ Edhem el-Cundî, *A’lâmü’l-edebî ve’l-fen*, Kahire: Matba’atu’l-İttihad, 1958, c.2, .472.

²³⁸ Bedruddîn Süleyman Ahmed, *Mısır fi Şi’ri’l-Cârim*, Kahire: Ezher Üniversitesi Yayınları, s.5.

belâgat dersleri veren Muhammed Abduh'tan çok etkilenmiş, ondan belagat ve tefsir dersleri almıştır. Yüksek eğitimini de Daru'l-Ulûm Fakültesi'nden mezun olarak bitirmiştir.²³⁹ 1908'de eğitim bilimleri ve psikoloji tahsili için İngiltere'ye gitmiş, Nottingham ve Exeter üniversitelerinde dört yıl okuduktan sonra 1912'de mezun olmuştur. Shakespeare tiyatrolarında kendisine yapılan teklifleri kabul eden Cârîm, rollerini başarı ile temsil etmiştir. Ayrıca İngiltere'de kaldığı sürede buradaki izlenimlerini dile getirdiği bazı şiirler yazmıştır. Mısır'a dönünce bir müddet Arap dili öğretmenliği yapmış, 1914-1917 yıllarında Dâru'l-'Ulûm Fakültesi'nde ders vermiş, ardından Maarif Bakanlığı Arap Dili Müfettişliğine getirilmiştir. Bu görevi sırasında arkadaşı Mustafa Emîn ile birlikte kaleme aldığı *Naḥvu'l-Vâdiḥ* ve *Belâgatu'l-Vâdiḥa* ile örnekli, açıklamalı, sade ve sistematik bir üslûpla belâgat öğretiminde çığır açanların başında yer almıştır. Dâru'l-'Ulûm Fakültesi'nde eğitim bilimleri öğretim üyesi, dekan vekili ve dekan olarak görev yapmıştır.²⁴⁰

Dilde, edebiyatta ve belagatte hüccet olarak görülen ve muhteva bakımından geniş bir yelpazeye sahip olan Cârîm, farklı meseleleri şiirleri ile dile getirmiştir. Şiirlerinde klasik şiir kurallarına bağlı kalarak ve döneminde cereyan eden olayları ele alarak Muhadram şairlerin yolunu takip etmiştir.²⁴¹

Cârîm, siyasî açıdan çalkantılı bir dönemde yaşamasından dolayı sürekli siyasî olaylara yönelik mülahazalarını dile getirmiş, milli duygularını ve Arapçılık idealini ortaya koymuş, Arapların uyanması ve bir olması için büyük çaba sarf etmiştir. Kültür ve medeniyet birliğini, duygu ve his eşitliğini sağlayan fasih Arapçayı, milliyetçiliğin en güçlü bağlarından biri olarak görmüştür. 1949 yılında Tıp Birliği Toplantısı'nın Kahire'de düzenlenmesine sevinen Cârîm, bu sevincini şiire dökmüştür. Fasih Arapçanın vatanları birleştirdiğini, sınırları ve engelleri kaldırdığını ve herkesi kardeş yaptığını belirtmiştir.²⁴²

Abbas Akkad, Cârîm'in divanının mukaddimesinde onu şu şekilde anlatmaktadır:

“Cârîm, meclislerin ve toplantıların neşesiydi. Katıldığı her mecliste edebî nükteler anlatır, toplumsal bir destandan bahseder veya dil konusunda bir

²³⁹ Cundî, *A'lâmü'l-edeb ve'l-fen*, s. 472.

²⁴⁰ İsmâil Durmuş, “Ali Cârîm”, İstanbul: *TDV İslam Ansiklopedisi (DİA)*, (2001), ek.I., s.250-252.

²⁴¹ Fâḥûrî, *el-Cami' fi Edebi'l-'Arabîyyi'l-hadîs*, s.668.

²⁴² Ḥûfî, *Advâ'ala'l-edebi'l-hadîs*, s.36.

alıntı yapar. Konuşmak için hazırlandığında ne söyleyeceğini kestiremezsin. Bir nükte söyleyeceğini beklerken bilgi ile karşılaşabilirsin. Kendisinden bir meseleye dair bilgi istersin, o kafiyeli kusursuz bir şiir ortaya koyar. Kısacası onun olduğu meclisteysen edebi sanatların birinden muhakkak payını alırsın.”²⁴³

Bârûdî ekolüne yakın olan ve dört divanı bulunan şair, 8 Şubat 1949 akşamı arkadaşı Mahmûd Fehmî en-Nukrâşî'nin anma gecesinde onun için yazdığı mersiye'nin oğlu Bedreddin tarafından okunması sırasında kalp krizi geçirerek vefat etti. Öldüğü güne kadar hayatını dile, edebiyata ve şiire feda etmişti.²⁴⁴

1.3.9. Abbâs Mahmûd el-Akkâd (1889-1964)

Mısır'ın en tanınan edebiyat eleştirmeni, şair ve gazetecisi olan Akkâd, Asvân'da orta sınıf Mısırlı bir ailenin çocuğu olarak dünyaya gelmiştir.²⁴⁵ Babası Mahmûd İbrahim el-Akkâd Dimyatlı, annesi ise Diyarbakırlı bir aileye mensuptur.²⁴⁶ İlköğrenimine burada başlamış, ancak modern eğitim kurumlarının Kahire'de bulunması, bu okulların yaşadığı şehre uzak olması ve ailesinin onu şehir dışına göndermeye sıcak bakmaması gibi sebeplerle eğitimini tamamlayamamıştır. Ancak zorunlu bir şekilde eğitime ara vermesi onun hiçbir bilgi edinmediği anlamına gelmemektedir. Asvân'ın turistik bir şehir olmasından ötürü bölgeye çok sayıda yabancı turist gelmesi onun yabancı dilleri, özellikle de İngilizceyi iyi derecede öğrenmesini sağlamıştır.²⁴⁷

On altı gibi küçük denebilecek yaşta siyasî ve edebi gazete ve dergilere yazdığı makalelerle edebî hayatı başlamıştır. Farklı adlarla birçok divanı yayımlanan Akkâd'ın şiirlerindeki esin kaynağı Mısır'ın toplumsal hayatıdır.²⁴⁸

Resmî kurumlarda memurluk yaptıktan sonra ortaokulda arkadaşı el-Mazinî ile öğrencilere ders vermiştir. Bu arkadaşlığa bir de Abdurrahman Şükrî eklenince İngiliz ve diğer Batı edebiyatları ışığında ortaya çıkan yeni bir şiir anlayışına yelken açtıkları görülmektedir. Akkâd, Şükrî'nin 1913 yılında çıkardığı divanının 2. cildine ve 1914

²⁴³ Ali Cârîm, *Dîvânü Ali el-Cârîm*, Kahire: Mektebetu's-şurûk, 1986, s.7.

²⁴⁴ Cundî, *A'lâmü'l-edeb ve'l-fen*, s. 473.

²⁴⁵ Dayf, *el-Edebu'l-'Arabîyyu'l-mu'asır fi Mısır*, s.136.

²⁴⁶ Recep Cinkılıç, “Abbâs Mahmûd el-Akkâd'ın Hayatı ve Eserleri”, *Nüşa*, S.46, (2018), s.16.

²⁴⁷ Kamil Muhammed Uveydeh, *Abbas Mahmud el-Akkâd: Katerâtun min Bahri Edebihi*, Beyrut: Daru'l Kutubi'l-İlmiyye, 1994, s.5.

²⁴⁸ Ürün, *Modern Arap Edebiyatı*, s.94.

yılında çıkan el-Mazinî'nin divanına mukaddime yazmıştır. Böylelikle bu ekip ile Mısır yeni bir şiir anlayışı ile karşılaşmıştır.²⁴⁹ İngiliz edebiyatını benimseyen bu ekip, ilk başta “İngiliz Ekolü” ile tanınmış olsalar da daha sonra kaleme aldıkları ve edebiyat eleştirisi içeren *ed-Divan* isminden hareketle “Divan Ekolü” adını almışlardır. İngiliz romantizminin etkilerini taşıyan bu ekol, Amûdî şiir olarak bilinen klasik şiirin aksine biçimden çok içeriğe önem vermiş ve şiiri var oluşu ifade eden önemli bir araç olarak görmüştür.²⁵⁰

Ancak edebiyata getirdiği bu yeniliği taklitten kaçmak şeklinde tanımlamış, yeni edebiyatta olduğu kadar eski edebiyatın da güzelliğini ve değerini inkâr etmemiştir. Siyasî konulara olan hakimiyeti ve siyasetteki ileri görüşlülüğü ile bilinen Akkâd, bunu makaleleri ve şiirlerine de yansıtmıştır. Örneğin İngiliz yanlısı Nabhâs Paşa hükümetini on makalede devireceği sözünü vermiş ve bunu dokuzuncu makalede gerçekleştirmiştir.²⁵¹

Siyasî mecrada yıldızı parlayan şair, partiler arası çatışmalar neticesinde başbakan İsmail Sıdkî tarafından dokuz ay hapis cezasına çarptırılmıştır. Ancak hapiste olduğu sürede dahi yazmaktan geri durmamış, başbakana sürekli eleştirilerde bulunduğu edebî eserler kaleme almıştır. Hapse atılma nedeni ise Kral Fuâd'ı kastederek sarf ettiği “Bu millet kendisine ve anayasaya ihanet eden ülkenin en büyük başını yok etmeye hazırdır” sözü olmuştur. Hapisten çıktıktan sonra Sa'd Zağlûl'un mezarına giderek artık döndüğünü, vatan düşmanları ile mücadeleyi sürdüreceğini belirtmiş ve kralı küçümseyen bir şiir okumuştur. Daha sonra Sıtkı'ya savaş açan Akkâd, görevinden istifa ettirene kadar onunla mücadele etmiştir.²⁵²

İkinci Dünya Savaşı'ndan önce Mısır'ın durumu gittikçe kötüleşmiş, kargaşa ve kriz her yeri sarmıştı. Bunun üzerine Mustafa Nabhâs, İngilizler ile ilişkileri düzeltme kararı alarak dostluk antlaşması yapmış, bu duruma öfkelenen Akkâd da Mısır'ın Feta Dergisi'nde bu antlaşmaya karşı savaş açmıştır. 1938 yılında Mecma'u'l-Luğati'l-'Arabiyye'ye üye olarak seçilmesi dahi Akkâd'a geri adım attırmamış, Nazilere,

²⁴⁹ Dayf, *el-Edebu'l-'Arabiyyu'l-mu'asır fi Mısır*, s.136.

²⁵⁰ Zeynep Özkanlı, “Abbâs Mahmûd El -Akkâd'ın Güzellik Anlayışı”, *Bartın Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, C.4, S.2, 2019,s.36.

²⁵¹ Halit Zavalı, “Abbâs Mahmûd el-Akkâd”, İstanbul: *TDV İslam Ansiklopedisi (DİA)*, (1989), II., s.267.269.

²⁵² Cinkılıç, “Abbâs Mahmûd el-Akkâd'ın Hayatı ve Eserleri”, s.17.

faşistlere, sömürgecilere karşı makale ve şiirler yazması noktasında onu durdurmamıştır.²⁵³ 1952 yılında Mısır'ın siyasî özgürlüğü ve sosyal adaleti kazandığına inanarak İngilizlere ve Mısır halkına zulmedenlere karşı kullandığı silahını bırakmış, siyasî mücadeleyi sonlandırma kararı alarak eser telif etmeye, gazete ve dergilere haftalık veya günlük yazılar yazmaya ve edebiyat ufkunu genişletmeye başlamıştır. 1952'den sonra İslami şahsiyetlerden günümüz aydınlarına kadar birçok biyografi kitabının yanında İslam, sömürge, kadın ve bunun gibi birçok alanda kitaplar yazmıştır.²⁵⁴

En önemli siyasî eserleri, Malik Fuâd'a dil uzattığı için dokuz ay hapse mahkûm edilmesine sebep olan *el-Hukmu'l-Mutlak fi'l-karni'l-İşrîn*, *Sa'd Zağlûl*, *Hitler fi'l-Mîzân*, *Benjamin Franklin* ve *es-Sahyûniyyetu'l-Alemiyye*'dir.

1.3.10. Mustafa Sâdık er-Râfi'î

Kuzey Mısır'daki Kalyûbiye şehrinin Behtîm köyünde Lübnan asıllı bir aileden dünyaya gelmiştir. Ailesi Trablusşam şehrinden olup soyu Hz. Ömer'e dayanır.²⁵⁵ Amca tarafı halen orada yaşamakta, ancak Râfi'î Mısır'da doğmuş ve kendini daima Mısırlı olarak görmüştür.²⁵⁶ Ailesinden Lübnan'dan gelerek Mısır'a yerleşen ilk kişi, Osmanlı sultanının emri ile Hanefî mezhebinin kadısı olarak tayin edilen Muhammed Tahir er-Râfi'î'dir. Aynı zamanda kendisi Mısır'da Hanefî mezhebinin ilk şer'i kadısıdır.²⁵⁷

Babası ona önce Mustafa adını vermiş, fakat küçüklüğünden itibaren tavrının dürüst, sözlerinin de doğru olmasından dolayı ismine “Sâdık” sıfatını da ilave etmiştir. Yazı hayatına başladığı ilk yıllarda Farûkî, Ömerî ve Necm takma adlarını, ancak daha sonra edebiyat alanında şöhret kazanınca “Mustafa Sâdık” ismini kullanmıştır.²⁵⁸

Dini ilimleri babasından öğrenmiş, on iki yaşında ilkokula yazılmıştır. Otuz yaşında işitme kaybı problemi yaşadığı bilinmekte olup Mısır'ın farklı şehirlerindeki

²⁵³ Fâhûrî, *el-Cami' fi Edebi'l-'Arabîyyi'l-hadîs*, s.292.

²⁵⁴ Dayf, *Ma'a'l-Akkâd*, Kahire: Daru'l-Me'arif, 1964, s.

²⁵⁵ Dayf, *el-Edebu'l-'Arabîyyu'l-Mu'asır fi Mısır*, s.242.

²⁵⁶ Muhammed Saïd el-'Aryân, *Hayatu'r-Râfi'î*, Kahire: el-Mektebetu't-Ticariyyetu'l-Kübrâ, 1955, 3.baskı, s.23

²⁵⁷ Aryân *Hayatu'r-Râfi'î*, s.24.

²⁵⁸ Erol Ayyıldız, “Mustafa Sâdık er-Râfi'î'nin hayatı, Edebî Cephesi ve Eserleri”, Bursa: *UÜİFD*, S.2, C.2, 1987, s29.

mahkemelerde katiplik görevlerinde bulunmuştur.²⁵⁹ Yazı hayatına şiirle başlayan Râfi'î, daha sonra nesre geçmesine rağmen şiir etkisinden kurtulamamış, özellikle edebî denemelerinde mensur şiir üslubunu bırakmamıştır. Edebî dili ağır ve müphem olan şairi, çağa uygun bir dil kullanmadığı gerekçesiyle Taha Huseyn ve Selâme Mûsa gibi asrın birçok edibi tenkit etmiştir.²⁶⁰

Şair olma yolunda ilerlerken Arapların eski şiirlerinden faydalandığı gibi kendi çağında da el-Bârûdî ve Şevkî'den ilham almıştır.²⁶¹ Yirmi yaşında şiir yazmaya başlamış ve şiirlerini Mısır'da yayın yapan Suriyeli birçok dergi ve gazetede yayımlamıştır. Yazdığı şiirlerini edip arkadaşlarına okuduğu da bilinmektedir.

1919 yılında Mısır'da halk, vatan ve özgürlük sesleri ile ayağa kalkmış, tek yürek, tek ses cihat çağrılarını yapmıştır. Bu direnişin öncülerinden bir grup, bu kalkışmanın gayeleri ve hedeflerini ortaya koyacak ve Mısırlıların şarkısı ve sesi olacak şiirleri ele almasını bekledikleri bir şair aramıştır. Hakem heyetinde olan Şevkî ve Hâfız dışında hemen hemen bütün şairler bu sesin sahibi olmak için şiir heyetine başvurmuştur. Râfi'î de başvuranlardan biridir. Ancak heyetin, başvurmamış olmasına rağmen Şevkî'nin seçilmesini istemesinden dolayı tartışmalar çıkmıştır. Daha sonra Râfi'î bu seçmeler için yazmış olduğu şiiri geri çekse de bir müddet sonra başka bir heyet toplanarak milli şiir sınıfında Râfi'î'nin şiirlerini birinci olarak seçmiştir.²⁶²

Şairin, "İslemi ya Mısır" şiiri, milliyetçilik ve vatan şiiri bağlamında kaleme aldığı en önemli şiirlerinden birisi olup 1923-1936 yılları arasında Mısır'ın milli marşı olarak kalmıştır. 1927 yılında kaleme aldığı "Neşidu'l-İstiklâl" şiiri Müslüman gençlerin rehberi olmuş ve daha sonra da kalemini İslam'ın ve Müslümanların yararına kullanmıştır.²⁶³

Modern dönem, İslam ülkeleri için tarihin en çalkantılı ve hareketli dönemlerinden biridir. Bu çalkantılardan geçen bir şairin bu siyasî olaylara kayıtsız kalacağı düşünülemez. Dolayısıyla yukarıda zikredilen şairler dışında Mısır'da ve diğer Arap ülkelerinde siyasî şiirleri konu edinen birçok şair ve edip bulunmaktadır. Zikredilen şairlerin ortak yönü siyasetin içinden gelmiş olmaları veya siyasetle belli bir süre de olsa

²⁵⁹ Fahûri, *Tarihu'l-edebi'l-'Arabî*, s.1108.

²⁶⁰ Erol Ayyıldız, "Mustafa Sâdık er-Râfi'î'nin hayatı, Edebî Cephesi ve Eserleri", s.33.

²⁶¹ Aryân, *Hayatu'r-Râfi'î*, s.44

²⁶² Aryân, *Hayatu'r-Râfi'î*, s.86-87

²⁶³ Aryân, *Hayatu'r-Râfi'î*, s.88.

ilgilenmiş olmalarıdır. Bu dönemde yaşamış olan şairlerin ekseriyetinin şiirlerinde az da siyasî şiirleri içeren konulara yer verdiği söylenebilir. Bu çalışmada her siyasî şiiri konu edinen şairler değil de şiirlerinde siyasî şiirlere geniş şekilde yer veren şairlere yer verildi.

İKİNCİ BÖLÜM

HÂŞİM ER-RİFA'İ'NİN HAYATI VE EDEBÎ KİŞİLİĞİ

1. Hayatı

1.1. Doğumu ve Ailesi

Şairin gerçek adı Seyyid b. Cami' b. Hâşim b. Mustafa er-Rifâ'î'dir. Ancak dedesinin yaşadığı yerlerde ve civar şehirlerde tanınmış ve değer verilen bir alim olmasından dolayı onun ismini kullanmıştır.²⁶⁴ Gerçek adı bir müddet sonra unutulmuş ve sadece dedesinin adı ile tanınmıştır. 1935 yılında Mısır'ın Şarkiyye şehrine bağlı, şairin şiirlerinde de değindiği ve tasvir ettiği doğa güzellikleri olan Enşâs köyünde doğmuş,²⁶⁵ çocukluk yıllarını Enşâs'ın güzel bağlarında ve bahçelerinde çalışarak geçirmiştir.²⁶⁶

Ailesi dinine, örfüne ve geleneklerine bağlıdır. Babası, dedesinden verasetle Rifâ'î tarikatının şeyhi olup İslami ilimler alanında derin ilme sahiptir. Tarikat liderliğini oğluna vermeyi amaçlamış, ancak oğlu reddedince önce güzel sözle ikna çabasına girişmiş, o da fayda etmeyince sert yaptırımlar uygulamıştır. Hâşim babasını kırmamak ve aralarında mesafe olmaması için bazı akrabalarını araya koyarak bu meseleyi çözmüş, edebiyat ve şiir alanında kendine bir yol haritası çizmiştir. Babası çok ısrar etse de çocukluğundan itibaren özgürlük hayranı ve boyun eğme karşıtı bir yolu benimsemiş ve bu yolda devam etmek istemiştir.²⁶⁷

Babası okullarda eğitim alan birisi değildir. Kendisi de babasının yanında yetişmiş, dini ilimleri ondan öğrenmiş ve Kuran'ı-Kerim'i onun rehberliğinde ezberlemiştir. 1949 yılında da vefat etmiştir. Ancak Rifâ'î'nin dedesi Hâşim, bölgenin büyük alimlerinden biri olup, öğrencilere dersler verir, insanlara dinlerini öğretir, Sahih-i Buharî halkaları kurardı. En büyük dedesi olan Mustafa Rifâ'î ise, Ezher

²⁶⁴ Hâşim er-Rifâ'î, *Dîvânu Hâşim er-Rifâ'î*, thk. Muhammed Hasan Bureyğış, Ürdün: Mektebetu'l-Menâr, 2. Baskı, 1985, s.15.

²⁶⁵ Zuheyr Cemcûm, *Hâşim er-Rifâ'î usturetu 'ş-şî'rî ve 'ş-şehâde*, Ürdün: Daru'l-Ammâr, 2004, s.17.

²⁶⁶ Rezek Muhammed Davûd, "en-Neze'ât'ul-vataniyye Fi Şî'ri Hâşim er-Rifâ'î", Demanhur: *Ezher Üniversitesi dergisi*, 1989, S.6, s.211.

²⁶⁷ Cemcûm, *Hâşim er-Rifâ'î usturetu 'ş-şî'rî ve 'ş-şehâde*, s.17.

Üniversitesi'nin büyük alimlerinden biridir. Bir şiir divanının yanında fıkıh, edebiyat ve tasavvuf alanlarında eserleri vardır.²⁶⁸

Bütün bunlardan anlaşılacağı üzere Hâşim, dindar, mutasavvıf ve edip bir ailede yaşamıştır. Bunun hem kişiliğinin gelişmesinde hem de edebî hayatında büyük etkilerinin olduğu aşikârdır. Aile çevresinin onun şiire yönelmesinde rolü olduğu gibi şiirlerinde daha sonra işleneceği üzere İslami temanın oluşmasında da etkisi vardır.

1.2. Eğitimi

Çocuklukluğunun ardından babası tarafından civar köylerden birinin okuluna yerleştirilmiştir. Burada okuma, yazma, matematik öğrenmiş ve diğer akrabaları gibi çok kısa sürede Kur'an-ı Kerim'i hıfzetmiştir. Memleketinde ilkokula başlasa da bir müddet sonra Zakazık'te Ezher Üniversitesi'ne bağlı ilköğretim okuluna kaydolmuştur.²⁶⁹

Okuduğu tüm okullarda arkadaşları arasından zekâsı ve çalışkanlığı ile ön plana çıkmış, henüz on iki yaşında şiir okumaya başlamıştır. Mısır'ı işgal eden İngilizlere ve Mısır'daki kanunsuz uygulamalara karşı gösteriler ve yürüyüşler organize etmiş ve halkı da bu eylemlere katılmaya davet etmiştir. Bu gösterilerin birinde de alınının kenarından bir kurşun isabet etmiş ve derin iz bırakmıştır. Zulme boyun eğmemesinden dolayı iki defa Zakâzık okullarından atılmış, ancak daha sonra yetkililerin önünde okuduğu şiirlerle beğeni toplayarak kendini affettirmiştir. Bu atılmaları arkadaşlarından geride kalarak mezun olmasına sebep olmuştur.²⁷⁰

Zakâzık'te dokuz yıl kalarak 1951'de ilkokul, 1956'da da lise diploması almıştır. Liseden mezun olduğu yıl Kahire'ye giderek Kahire Üniversitesi Daru'l-'Ulûm Fakültesi'ne kayıt yaptırmıştır. Burada 3 yıl okumuş, ancak mezun olamadan uğradığı saldırı sonucu vefat etmiştir.²⁷¹

Daru'l-'Ulûm Fakültesi'nde okuduğu dönemde kardeşi Mustafa'nın tavsiyesi ile fakültenin dekanı ve aynı zamanda bir şair olan Ali el-Cindî ile tanışmıştır. Cindî, fakültedeki şiir komisyonu sorumluluğunu ona vermiş ve geleceğinin parlak olacağını söylemiştir. Devlet tarafından da dikkatle takip edilerek kendisine "Mısır Cumhuriyeti

²⁶⁸ Hâşim er-Rifâ'î, *Dîvânu Hâşim er-Rifâ'î*, thk. Muhammed Hasan Bureyğış, s.15-16.

²⁶⁹ İsa Muhammed İbrâhim Afifi, *Mersiyyâtu Hâşim*, s.4515.

²⁷⁰ Hâşim er-Rifâ'î, *Dîvânu Hâşim er-Rifâ'î*, s.17-18.

²⁷¹ Hamid Tahir, *Hâşim er-Rifâ'î*, Kahire: Mektebetu'l-Âdâb, s.7.

Örnek Öğrenci” unvanı verilmiş ve 1959 yılında Asya-Avrupa kongresinde Mısır’ı temsil etmiştir.²⁷²

1.3. Vefatı

Daru’l-‘Ulûm Fakültesi üçüncü sınıf final sınavlarına girdikten sonra yaz tatilini değerlendirmek ve devrim yıl dönümü törenlerine katılmak için memleketine dönmüştür. Orada olduğu bir dönemde Enşâs Spor Kulübü’nün yönetim kurulunun belirlenmesi ile ilgili tartışmalar olmuş. Rifâ‘î ve ekibi, kulübü ele geçirerek kendi yönelimleri doğrultusunda bir yönetim kurulu seçmiş, ancak muhalif grup bunu kabul etmemiştir. Her ne kadar barış için görüşmeler yapılmış olsa da muhalif grubun kinine ve intikam duygularına engel olamamıştır. İki taraf arasında sözlü tartışmayla başlayan kavga muhalif gruptan birisinin Rifâ‘î’ye bıçak saplamasına kadar ilerlemiştir. Hastaneye kaldırılan Rifâ‘î, orada vefat ederek kendi köyünde defnedilmiştir.²⁷³

Mısır’da meydana gelen tartışmalar ve kavgalar genelde sözlü atışmalarla noktalanır, öldürücü veya yaralayıcı hiçbir alet kullanılmaz. Bu sebeple yaşanan bu durum Rifâ‘î’nin ölümü ile ilgili bazı şüpheleri beraberinde getirmiştir. Gerçekten bir spor kulübünün alelade bir tartışması mı, yoksa dini şiirleri ile ön plana çıktığı için Rifâ‘î’ye karşı solcular tarafından kurulan bir tuzak mı, sorularının cevabını ailesi dahi bulamamıştır. Şairin cenaze töreni, normalde hiçbir genel törene açılmayan Kahire Üniversitesi Büyük Tören Salonu’nda gerçekleştirilmiştir. Törende edebiyat ve akademinin önde gelenleri konuşma yapmışlar, şairin en meşhur şiiri olan “Risâle fi Leyleti’t-Tenfiz” kendi sesi ile katılımcılara dinletilmiştir.²⁷⁴

Daru’l-‘Ulûm Fakültesi dekanı ve büyük şairlerden biri olan Ali el-Cindî, Hâşim’in vefatı üzerine mersiye okumuştur:

لَهْفَ نَفْسِي عَلَى أَصْبَا الْمُنْضُورِ لَهْفَ الْعَدْرِ فِي ظَلَامِ الْقُبُورِ
لَهْفَ نَفْسِي عَلَى الْقَرِيضِ الْمُصَفَّى طَوَّحْتُ زَهْرَهُ عَوَادِي الشَّرُورِ
بِالْمُكَنَّى فِي شِعْرِهِ بِ"ابْنِ أَوْسٍ الْمُسَمَّى بِ"الْبُخْتَرِيِّ" الصَّغِيرِ

Ey ihanete kurban giderek öldürülen gençliğe olan üzüntüm

²⁷² Cemcûm, *Hâşim er-Rifâ‘î usturetu ‘ş-şi’ri ve ‘ş-şehâde*, s.21.

²⁷³ Abdürrezzâk Abdul’alim Reyyan eş-Şerif, “Haiyetu Hâşim er-Rifâ‘î fi Zikrâ Miladi’r-resûl”, Kahire: *Ezher Üniversitesi Arap Dili ve Edebiyatı Dergisi*, 2010, S.65, s.74.

²⁷⁴ Tahir, *Hâşim er-Rifâ‘î*, s.18.

*Ey saldırganlar tarafından tazeliği koparıp alınan saf şiire olan üzüntüm
Şiirleri için kendisine İbn Evs lakabı verilen ve küçük Buhturî olarak
adlandırılan²⁷⁵*

Yine o dönemin büyük ediplerinden biri olan Ahmed Heykel de vefatından dolayı kendisine mersiyeler dizmiştir:

فَقَدُّهُ جَلٌّ أَنْ يَكُونَ مُصَابَا فَلَقَدْ كَانَ مِخْنَةً وَعَذَابًا
وَلَقَدْ كَانَ وَهُوَ مِثْلُ بَنِينَا إِنَّ شِدَا بَرًّا نَا فَنَحْتِي الرِّقَابَا

Onun yokluğu felaketten öte bizim için bir imtihan ve azaptı

O evladımız gibiydi, şiir söylediğinde bizi bizden alırdı, Biz de ona boyun eğerdik.

1.4. Yaşadığı Dönemin Siyasî Durumu

Hâşim er-Rifâ'î'nin yaşadığı XX. yüzyılın başlarında Araplar, fakirlik, hastalık, cehalet ve geri kalmışlığın pençesine düşmüştür. Bunun yanında zorbalık, aşağılama ve zulmün her çeşidini uygulanan işgalcilerin yemi konumundadır. Arap milletlerinin kötüleşen bu durum karşısında baş kaldırmaktan, direnmekten, mücadele etmekten ve devrim planları yapmaktan başka seçeneği yoktur. Bu durum onlara özgürlüğün, bağımsızlığın ve başı dik olmanın tek yolunun da mücadele etmekten geçtiğini öğretmiştir. Dolayısıyla hemen her mecrada devrim yapmanın sebeplerini aramaya başlamışlardır. Çünkü onlara göre işgalcilerden, ellerinden aldığı özgürlüğü geri almanın, onlara layık gördüğü durağanlığı, geri kalmışlığı da ortadan kaldırmanın ve daha sonra yeni bir dünya inşa etmenin tek yolu devrimden geçmektedir.

Bu süreci yaşayan insan, hayat şartlarının zorluğunun yanında izzetinin de yerle yeksan olmasına tahammülü kalmamış, kökten bir değişim ve ıslaha ulaşmak istemiştir. XIX. yüzyılın sonlarından başlayarak XX. yüzyılın başına kadar bu süreçte sömürge ve destekçilerine karşı gruplar, sistemler ve devrimler gerçekleşmiştir. Bunların amacı insanı özgürlüğüne kavuşturmak, izzetini ve şerefini korumaktır. Halkın bu mücadelesine ve direnişine edebiyatın kayıtsız kalması düşünülemez. Bu sebeple işgalin, sömürgecinin arttığı bu çağda, halkın mücadelesini yansıtan “Özgürlük Edebiyatı” yaygınlaştı. İnsanları

²⁷⁵ Muhammed Abduddayim el-Bâcûrî, “et-Tabî'a fi Şi'ri Hâşim er-Rifâ'î”, Kahire: *Daru'l-'Ulûm Arap Dili ve Edebiyatı dergisi*, S.29, 2007, s.255

bilinçlendiren, coşkularını arttıran ve gafletten uyandıran şiirler çoğalmıştır. Amaçları, istilâ ve sömürgeye karşı zaten alevlenmiş olan ateşe odun atmaktır.

XX. yüzyılın ikinci yarısında çoğu İslam ülkesi ihtilalden kurtularak özgürlüğüne kavuştuktan sonra yerli yönetimlerin başa geçmesi ve sömürge güçlerinin İslam ülkelerini terk etmesi sonucunda şairler, zulüm ve diktatörlüğe karşı halkla omuz omuza vermişlerdir. Bütün kesimlerde insan olma bilincinin uyandırılması, özgürlük coşkusunun yaşatılması ve devrim ateşinin yakılması konusunda katkı sağlamışlardır. Bu, modern çağda siyaset, toplum, devrim ve zulüm temalı şiirlerin artmasına vesile olmuştur.²⁷⁶

Hâşim er-Rifâ'î, diktatörlüğün, sömürgecinin ve zulmün, ülkesini kuşattığı bir zamanda dünyaya gözlerini açmıştır. Ülkesindeki durum bu şekilde iken diğer Arap ülkeleri de bundan farklı değildi. Bu şartlar altında en büyük kayıp da Filistin'in kaybedilmesi ve bunun bütün Arap toplumlarında derin bir acıya ve yaraya sebep olmasıdır. Doğumu ile başlayan bu sürecin yaşamı boyunca devam etmesi şaire bu olayların hepsine tanıklık etme fırsatı vermiştir. O da şerefli her Mısırlı gibi bu düzene baş kaldırarak kurtulacağına inanmış ve küçüklüğünden itibaren devrim sancağını kaldırmaya gayret etmiştir. Ancak Rifâ'î, bütün bunların yanında en iyi yapabileceği işi yapmış ve sözlerini düşmana karşı bir silah olarak kullanmıştır.

1.5. Yaşadığı Dönemin Kültürel Durumu

XX. yüzyılın başlarında Mısır'da ilim, kültür ve düşünce alanında gelişmeler ve kalkınmalar olmuştur. Bunun en önemli göstergeleri üniversitelerin kurulması, eğitim faaliyetlerinin genişletilmesi, günlük gazetelerin, edebiyat dergilerinin ve matbaanın yaygınlaşması, kitap fuarları ve buna benzer ilim toplantılarına katılımın artmasıdır. Bütün gelişmeler sonucunda kişisel özgürlüğe, akılcı ilmi düşünceye inanç, bilinç ve açılım sahibi bilim adamları ortaya çıkmış ve Arap Edebiyatı'na hâkim, araştırma kabiliyeti yüksek kültürlü bir neslin doğmasına vesile olmuştur.²⁷⁷

²⁷⁶ Ubeydurrahman es-Siyalkûtî, "Mukavemetu'l-istibdâd beyne's-şî-reyni'l-Arabî ve'l-Ûrdî", Pakistan: *Basîra Dergisi*, Aralık 2016, s. 3.

²⁷⁷ Dusûkî, *Fi'l-Edebi'l-Hadîs*, Beyrut: Daru'l-Fikr, 1973, C.2, s.173-178.

Bazı Mısırlı aydınların, Arapçanın tek başına bir kültür dili olmaya yetmediği söylemlerinden, İngiliz ve Fransız medeniyetinin etkisinden kurtulamadıkları anlaşılmaktadır. Akkâd başta olmak üzere bazı şairlerin İngiliz Edebiyatı'na eğilimleri söz konusu iken Tâhâ Huseyn'in başını çektiği grup da Fransızların temsil ettiği Latin kültürünü benimsemişlerdir. Bu mücadelenin farklı eğitim ve kültür alanlarında yansımaları görülmüş ve Mısır'daki Arapçaya etkisi olmuştur.

1. Eserleri

Şair çok erken yaşta vefat etmesine rağmen çocukluğundan itibaren şiir yazdığı için geride yüklü sayıda şiir bırakmıştır. İlk şiirlerinin toplandığı şiir grubuna “Nesîmu's-Sahar” adını vermiş ve toplamda 130 beyitten oluşan bu şiirleri el yazısı ile yazmış ve muhafaza etmiştir. İlk yazdığı şiirleri genelde arkadaşları ve ailesinin olduğu tören ve münasebetlerde okumuş ve mukaddimelerinde, bu şiirlerde hata olabileceğini söylemiştir. İkinci şiir mecmuası birincisi ile benzer nitelikte olup toplamda on iki varaktan oluşur. Üçüncü şiir mecmuası ise öncekilerden daha uzun olup “el-Muhtar min Eş'arî” ismini almış ve yirmi beş varaklık bir çalışma haline gelmiştir. Şair bu şiirleri konulara ve temalara göre düzenlemiştir. Dördüncü mecmuaya “Âhât Şerîde” adını vermiş ve kırk beş varakta toplamıştır. Beşinci ve son grup ise en son ve en büyük şiir mecmuasıdır. Önceki gruplardaki şiirleri kapsamış ve üzerine yeni şiirler de eklemiştir.²⁷⁸

Şairin, 1954-1956 yıllarında Abdunnasır'ın ülkeyi yönettiği süreçte Mısır'da cereyan eden ve yaşadığı siyasî olayları anlattığı ve her şiiri kronolojik olarak sıraladığı “Cirâh Mısır” divanı da geriye bıraktığı eserlerindendir. Bu divan toplamda on iki şiirden oluşmakta olup Mısırlıların demokrasi, devrim ve halkçılık adına çektiği dramı anlatmaktadır.²⁷⁹

Şairin bir diğer eseri de “Şehidu Beni Uzra” adındaki şiir tiyatrosudur. Aynı şekilde Rifâ'î'nin komedi tarzı şiirleri de bulunmaktadır. Bu şiirlerini, el-Ba'kûkah Dergisi'nde yayımlamıştır. Şairin lisede ve üniversitede avam dilinde yazılmış olan zecal türü şiirleri de okuduğu bilinmektedir.²⁸⁰

²⁷⁸ Rifâ'î, *Dîvânu Hâşim er-Rifâ'î*, s.25-32.

²⁷⁹ Havva Ali Salih, “Hazanetu'l-edeb”, Riyad: *Mecelettu'l-Faysal el-Edebiyye*, S.2, 2009, s.125.

²⁸⁰ Salih, “Hazanetu'l-edeb”, s.125

Önemli fikirlerini ifade ettiği “Dimâ fi’l-İslam” adlı nesir şeklinde kaleme aldığı tiyatrosu da önemli eserlerinden biri olup daha sonra şiire çevirmiştir.²⁸¹

2. Siyasî ve Toplumsal Görüşleri

Hâşim siyasî olarak genellikle sömürgeciliğe, zulme ve geri kalmışlığa karşı bir duruş sergilerken özgürlüğün, ilericiliğin ve adaletin daima yanında durur. Batı ve Doğuyu karşılaştırırken, Batının şu anki parlak gerçeğine rağmen geçmişinin karanlık olduğunu, Doğunun da şu anki karanlık gerçeğine rağmen parlak geçmişine vurgu yaparak o geçmişe olan özlemini dile getirmektedir. Şu anki Batı medeniyetinin görkemli ve ihtişamlı görünüşüne aldanmamış ve Batının istila girişimlerine asla razı olmamıştır. Halkına da bunlara karşı cesaretli olmalarını ve işgallere karşı direniş halinde bulunmalarını tavsiye etmiş ve bunlara karşı sessiz kalınmasını alaycı bir üslupla eleştirmiştir.

كَانَ هَذَا الشَّرْقُ فِي الدَّهْرِ فَتَى حِينَ كَانَ الْعَرَبُ طِفْلاً مَا حَبَا
وَقَدِيمًا كَانَ خَصْبًا مُتْمَرًا وَأَرَاهُ الْيَوْمَ أَمْسَى مُجْدِبًا
عَادَتْ الْأَذْنَابُ رَأْسًا لِلْوَرَى وَغَدَا الرَّأْسُ لَدَيْهِمْ ذَنْبًا
مَا بَالُ شَعْبِ الْبَيْتِ أَضْحَى هَادِنَا أَتَرَاهُ قَدْ أَلْفَ الْحَيَاةِ ذَلِيلًا
يَا قَوْمُ جُتُّوا وَاعْمَلُوا فَعَدُّونَا لَا يَعْرِفُ التَّصْفِيقَ وَالتَّهْلِيلَ²⁸²

Batı emekleyen bir çocuk iken bu Doğu, geçmişte genç delikanlı idi,

Eskiden verimli ve bereketli iken şu an verimsiz halde

Kuyruklar insanlara baş olmuş, başlar onlar için birer kuyruk olmuş

Nedir bu Nil halkının sessiz hali, yoksa zelil bir hayatı kabul mu ediyor

Ey Kavmim! Ciddi olun ve çalışın. Zira düşman alkışlamayı ve desteklemeyi bilmez.

Şair, İslami bakış açısını çoğu zaman güncel siyaset ile birlikte şiirlerine yansıtmıştır. Çünkü İslam ile siyasetin birbirinden ayrılmadığını düşünmekte, İslam’ın ve Müslümanların doğru siyaset ile ilerleyeceği kanaatini taşımaktadır. Bundan dolayı İslami kimliğinin yanında milliyetçi yönü ile de tanınmıştır. Mısır, Arap ve İslam

²⁸¹ Rifâ‘î, *Dîvânu Hâşim er-Rifâ‘î*, s.41.

²⁸² Rifâ‘î, *Dîvânu Hâşim er-Rifâ‘î*, s.140-139

ülkelerinin hiçbir baskı altında olmadan özgür şekilde yönetilmesi gerektiğini savunmuştur. Bütün İslam ümmetinin sorunlarını dert edinen şair için Mısır'ın yeri ayrıdır. "Nil'in Evlatları" nidasıyla Mısırlılara özel olarak hitap etmiştir. İslamiyet ile vatanperverlik ona göre birbirinden ayrılmaz iki unsur olup vatan sevgisini İslam esaslarından biri olarak görmüştür:

حُبُّ الْبِلَادِ عَقِيدَةٌ أَشْرَبْتُهَا مِنْ نَدْيِ أُمِّي حِينَ كُنْتُ رَضِيعاً
فَإِذَا دَعَنْتَنِي لِلْكَفَاحِ عَقِيدَتِي لَبَّيْتُ دَاعِيَهَا الْكَرِيمَ سَرِيحاً
يَا فَتِيَةَ النَّيْلِ الْمُمَجَّدِ إِنَّنَا نَأْبَى وَنَرْفُضُ أَنْ نُسَاقَ قَطِيعاً²⁸³

Vatan sevgisi, bebek iken anne sütüyle birlikte emdiğim inancımdır

Inancım beni mücadele çağırdığında, bu kutlu çağrıya hemen icabet ederim

Ey Şerefli Nil'in Gençliği! Koyun gibi sürülmeyi reddediyor ve kabul etmiyoruz.

Şair, güncel siyasî meselelere İslam tarihi penceresinden bakmıştır. Örneğin Peygamber Efendimizin doğumuna atıfta bulunarak Mısır Devrimi'ni işaret etmiş ve Peygamberin doğumu ile devrimin baş göstermesini birbirine benzetmiştir. Şair şiirde tasrîhin değil, telmîhin (ima etme) olması gerektiğini savunmuş ve buna şiirlerinde sıkça yer vermiştir. Şiirlerinde birkaç istisna dışında eleştirdiği hiçbir yöneticinin ve şahsın adını vermemiştir. Ancak çok sonra kimin için söylediği anlaşılmıştır. Mısır Devrimi ve partilerin kapatılmasından önce var olan Vefd Partisi'ni desteklemekteydi. Şiirlerinde partinin lideri Mustafa Nahhâs hakkında methiyeler yazarak cesaretini ve mücadelesini övmüştür.

Haşîm er-Rifâ'î, sadece Mısır'ın değil, bütün İslam aleminin dertleriyle dertlenmiş ve onların maruz kaldıkları sıkıntılara duyarsız kalmayıp bu uğurda mücadele etmiştir. Öyle ki yaşadığı dönemde Filistin'in parçalanmasına yönelik "es-Sevra ve Filistin", "Ğaram Laci" ve "Vasiyyetul-Laci" şiirlerini yazmıştır. Özellikle "Vasiyyetul-Laci" anlam derinliği bakımından şairin kaleme aldığı en kıymetli şiiridir

Yine o dönemde Sudanlıların çektiği sıkıntıları "Dimaun fi's-Sudan" şiirinde dile getirmiştir. Aynı şekilde Cezayir'de bir sömürge askerinin bir kıza yazdığı mektup

²⁸³ Rifâ'î, *Dîvânu Hâşim er-Rifâ'î*, s.131.

şeklinde orada olup biteni anlattığı “*Risâle min ‘İfrikiyye*” şiirinde de sömürge güçlerinin özgürlük çağrılarından sonra çektiği sıkıntıları tasvir etmiştir.

Haşîm er-Rifâ‘î, şairlerin şiirleri incelendiğinde sömürge güçlerine karşı cihat, savaş, mücadele ve silah kullanmaktan başka çare olmadığına inanır. Çünkü sömürge tarihleri ve eskilerin tecrübelerine dayanarak hiçbir barışçıl eylemin veya görüşmenin işgalcilere karşı fayda etmediğini düşünür.

Şiirlerine bakıldığında Abdunnâsır’ı hem öven hem de lanet edecek kadar aşığılayan şiirler yazdığı görülmektedir. Bunun nedeni ise, övdüğü zamanda Abdunnâsır’ı ülkesini işgalcilerden kurtarmış biri olarak görmüş ve onu milliyetçi bir siyaset adamı olarak tanıdığından dolayı onun hakkında bu tarz şiirler kaleme almıştır. Ancak sonraki dönemlerde işgalcilerden bir farkının olmadığını görünce onu işgalcilerle bir tutmuş ve şiirleri ile ona savaş açmıştır. Buradan şairin hiçbir siyasî partiye veya gruba bağlı olmadığı, ülkenin yararına olanı kabul ettiği, ülkeye zarar veren her duruma ve kişiye karşı olduğu sonucu çıkarılabilir.

Aynı şekilde Müslüman Kardeşler grubuna yönelik yazdığı övgü şiirlerinden de o gruba mensup olduğu anlaşılabilir da onlarla bir ilgisinin olmadığı, hiçbir kişi veya kuruma bağlılığı kabul etmediği hem kendi hem de ailesinin beyanı ile de sabittir.²⁸⁴

²⁸⁴ Ailesi yapılan görüşmelerde, şairi inceleyen birçok yazarın, Hâşim’i Müslüman Kardeşler Cemaati’nden biri olarak gördüğünü ve bu yüzden şehit edildiğini yazmış olduklarından dolayı rahatsız olduklarını dile getirdi. Hâşim’in İslam’a ve Mısır’a yararlı işler yapan her grup ve parti gibi Müslüman Kardeşleri de sevmiş olduğunu beyan ettiler. (25.07.2010)

3. Şiirinde Ele Aldığı Konular

3.1. Siyasî Şiirleri

Çocukluk döneminden itibaren sorumluluk duygusuna sahip biri olan Hâşim er-Rifâ'î'nin şiirlerinde sosyal ve siyasî muhteva önemli bir yer teşkil eder. Şiirlerinin büyük bir bölümünde sanatsal becerisini, içinde yaşamış olduğu toplumun yararına kullanmış ve dikkatini toplumun hem siyasî hem de sosyal sorunlarına çevirmiştir. Siyasî şiirlere çok yer vermesinin nedenlerinden birisi sorumluluk duygusu ve liderlik vasfı, ikincisi de yaşadığı dönemde meydana gelen, vatan sevgisi ve milliyetçilik duygularının kabarmasına neden olan büyük siyasî olaylardır.

Şairin siyasî şiirleri üç aşamayı temsil etmektedir. Birincisi Mısır'ın içinde bulunduğu sosyal, ekonomik ve siyasî sıkıntıların halka anlatılması ve bilinçlendirilmesidir. Açlık, sefalet, zulümler, işgal vs. durumlara neden maruz kaldıklarını ve bunlardan nasıl kurtulacaklarının söylenmesi ve ancak mücadele ile kurtulacaklarına inandırılmasıdır. İkinci aşama, halkın maruz kaldığı sıkıntılara boyun eğmeme, başkaldırma ve isyan etmeye yönelik çağrıdır. Bu aşama devrimlerin başlangıcı olarak kabul edilir. Üçüncüsü de devrimlerin gerçekleştirilmesi ve devrim sonrası ıslah ve imar aşamalarıdır. Şair şiirleri ile devrim ateşini alevlendirdiği gibi o ateşi söndürme ile sorumludur.

Siyasî şiirlerinin konusu ise genellikle vatan ve İslam ümmeti ile alakalı olan özgürlük, devrim kavramları üzerinden ve İslam ümmetinin içinde bulunduğu durumların yanında İslami ve siyasî söylemlerden oluşmaktadır.

3.1.1. Vatan Sevgisi

1956 yılında Daru'l-'Ulûm Fakültesi'nde okumaya başladığında bütün şairlik özelliklerine erişmiş, ufku genişlemiş, Arap devrimlerine katkıda bulunarak bizzat mücadelesini sürdürmüştür. Bundan dolayı er-Rifâ'î, vatanperver şairlerin öncülerinden biri olarak görülmektedir. Hem güzel ahlak üzere olan yaşayış tarzından hem de vatanına olan samimi bağlılığından dolayı Mısır'da "Örnek Öğrenci" unvanını almıştır.²⁸⁵

Şairin şiirleri incelendiğinde vatanperverlik anlayışının üç şekilde oluştuğu gözlemlenir. Birincisi Mısır sınırlarını aşmayan yerel ve bölgesel vatanperverliktir.

²⁸⁵ Davûd, *en-Neze'ât-ul-vataniyye Fi Şi'ri Hâşim er-Rifâ'î*, s.215.

İkincisi Arap ülkelerini kapsayan milliyetçilik duygularının ifade edildiği Arapçılıktır. Üçüncüsü ise bütün İslam ülke ve toplumlarını içine alan Müslüman toplumların birliğidir.

Şairin vatan sevgisi sadece şiirlerine yansıttığı sözlerden ibaret değildir. Öyle ki vatanına tüm içten ve samimi duygularıyla bağlıdır. Yurt edindiği bu toprakların ilerlemesi, kalkınması ve özgürleşmesi için elinden geleni yapma bilincine sahiptir. Malını ve canını vatanı uğruna feda etmeye hazırdır. “Akîde” adlı şiirinde bu bağlılığını açıkça ortaya koymuş, vatanı uğruna neler yapabileceğini, vatan müdafaası için her zaman hazır olduğunu dile getirmiştir. Şair, vatan sevgisine tek pencereden bakmamış, farklı açılarla bu sevgisini göstermiştir. Halkının refah içinde yaşamasından ülkesinin iç ve dış düşmanlardan kurtulmasına kadar vatanı ile ilgili her konuyu önemsemiştir.

حُبُّ الْبِلَادِ عَقِيدَةٌ أُشْرِبْتُهَا	مَنْ تَذِي أُمِّي حِينَ كُنْتُ رَضِيعاً
فَإِذَا دَعَنْتِي لِلْكَفَاحِ عَقِيدَتِي	لَبَّيْتُ دَاعِيَهَا الْكَرِيمِ سَرِيعاً
يَا فِئْتِيَةَ النَّيْلِ الْمَجْدِ إِنَّنَا	نَأْبَى وَنَرْفُضُ أَنْ نُسَاقَ قَطِيعاً
هَذَا "ابْنُ نَازِلِي" لِلْهَلَاكِ يَقُونَا	جَهْرًا وَيَلْقَى فِي الْبِلَادِ مُطِيعاً
وَنَرَاهُ وَفَقَ هَوَاهُ يُرْسِلُ نَظْرَةً	فَتُعْطِلُ التَّنْفِيدَ وَالتَّشْرِيْعاً
وَإِذَا أَسَارَ أَتَيْتُ إِلَيْهِ وَزَارَةً	تَجْرِي لِتَوْسِعَ أُخْتَهَا تَشْنِيْعاً
فَالِي مَتَى هَذَا الْخُنُوعُ، وَإِنَّهُ	جُرْمٌ أَضَاعَ حُقُوقَ مِصْرَ جَمِيْعاً
لَنْ تَبْلُغَ الْمَجْدَ الْمُؤَمَّلَ أُمَّةٌ	قَدْ قُطِعَتْ أَوْصَالُهَا تَقْطِيعاً
فَدَعُوا التَّفَرُّقَ وَالتَّشَقُّاقَ وَهَيُّوْا	لِلنَّيْلِ عِزًّا كَالْقَدِيمِ رَفِيْعاً
إِنَّ الْقُلُوبَ مَتَى تَوَحَّدَ رَأْيُهَا	كَانَتْ لَهُ حِصْنًا أَعَزَّ مِنْيْعاً ²⁸⁶

Vatan sevgisi, bebek iken anne sütüyle birlikte emzirilen inancımdır

Inancım beni mücadeleye çağırdığında, bu kutlu çağrıya hemen icabet ederim

Ey Şerefli Nil'in Gençliği! Koyun gibi sürülmeyi reddediyor ve kabul etmiyoruz.

“Nazlı'nın oğlu” bizi alenen yok olmaya itmesine rağmen ülkede kendisine Sâdık insanları bulabiliyor

Keyfine göre kararlar aldığını görüyoruz, bu da yargıyı ve yürütmeyi çalışmaz hale getiriyor.

²⁸⁶ Rifâ'î, *Dîvânu Hâşim er-Rifâ'î*, s.131.

İşaret verdiği gibi bir bakanlık geliyorr ve diğerini acı bir şekilde eleştiriyor

Nereye kadar bu zillet! Bütün Mısır halkının hukukunu ayaklar altına alan bu zillet!

Uzuvları paramparça edilmiş bir millet arzu edilen şerefe asla ulaşamaz

Ayrılığı ve kavgayı bırakın, Nil'i daha önce olduğu gibi şerefli ve yüce kılın

Gönüller aynı fikirde birleşirse, güçlü ve geçilmez bir kale olur.

Şairin bu şiiri on dört yaşında yazdığı düşünüldüğünde hayatını ve sanatkârlığını vatani uğruna feda ettiği açıkça görülmektedir. Bu şiirinde Kral Fâruk'un Mısırlıları istediği yöne çekip ve dilediği şekle sokmasına karşı halkı uyararak yönetimini eleştirir.²⁸⁷

Şair, "Cihadun Dâi" şiirinde Mısırlıları çalışmaya, ayakları üstünde durmaya ve yabancı güçlere boyun eğmemeye davet eder. Zaman kaybına tahammülleri olmadığını, işgalci güçlere karşı tek yolun mücadele olduğunu ve düşmanı kendi silahı ve yöntemi ile alt etmek gerektiğini ifade eder. Şair, bu şiirinde milli mücadelenin esaslarının ciddiyet ve çalışmak olduğunu belirtmiş, slogan ve alkışlarla hiçbir çözümün elde edilemeyeceğini vurgulamıştır. Şiirde geçen mücadele yönteminden ve cihattan daha sonra bahsedilecektir. Ancak burada vurgulanmak istenen şairin vatani ve halkı için ne denli mücadele ettiği.

سَيِّمِ الْفُؤَادُ الزُّورَ وَالتَّضَلِيلَا لَا نَرْتَضِي غَيْرَ الْجِهَادِ سَبِيلَا
قَالُوا: مُفَاوِضَةٌ فَقُلْتُ لَهُمْ: مَتَى أَجَدْتُ مُفَاوِضَةَ الْإِنَامِ فَتِيَلَا
يَا مَنْ تَنَكَّبْتَ الطَّرِيقَ بِلَا هُدَى مَهَلًا، أَتَيْتَ مِنَ الْأُمُورِ جَلِيلًا
الْمَجْدُ لَا يُعْطَى وَلَكِنْ يُسْتَنْزَى بِالنَّفْسِ إِنَّ الدَّهْرَ كَانَ بَخِيلًا²⁸⁸
مَا بِالْ شُعْبِ الْبَيْلِ أَنْحَى هَادِيًا أَتُّرَاهُ قَدْ أَلْفَ الْحَيَاةِ ذَلِيلًا
بَاتَتْ سَفِينَتُهُ لَطُولِ مَسِيرِهَا تَبْغِي إِلَى شَطِّ الْأَمِينِ وَوَصُولَا
بَيْنَ الطُّغَاةِ وَبَيْنَ فِتْنَتِنَا دَمٌ نَادَاهُ دَاعِي مِصْرِنَا لِيَسِيلَا
لَهْفِي عَلَى تِلْكَ الدِّمَاءِ وَقَدْ مَضَتْ تَبْنِي، فَبَدَلْ مَا بَنَتْ تَبْدِيلَا
ذَهَبَتْ هَبَاءً، مَا أَمَرَ ذَهَابَهَا لَكَأَنَّ مَا كَانَتْ دَمًا مُطْلُولَا

²⁸⁷ Cemcûm, *Hâşim er-Rifâ 'î usturatu 'ş-şî 'rî ve 'ş-şehâde*, s.119.

²⁸⁸ Rifâ 'î, *Dîvânu Hâşim er-Rifâ 'î*, s.139.

سَبْعُونَ عَامًا فِي الْإِسَارِ أَذِلَّةً نَشْكُوا عَدُوًّا فِي الْبِلَادِ نَزِيلًا
لَنَكَادُ إِنْ ذُكِرَ الْجَلَاءُ تَكَرُّمًا نَجْرِي لِئُوسِعَ يَدَهُ تَقْبِيلًا
يَا قَوْمُ جِدُّوا وَاغْمَلُوا فَعَدُونَا لَا يَعْرِفُ التَّصْفِيقَ وَالتَّهْلِيلًا
السَّيْفُ مِفْتَاحُ الطَّرِيقِ إِلَى الْعُلَا تَعَسَ الَّذِي يَبْغِي سِوَاهُ بَدِيلًا²⁸⁹

Gönül yalandan ve aldatmacadan bunaldı, artık mücadeleden başka bir yola razı olmayız

Müzakere, dediler, ancak alçakların müzakeresinin ne zaman zerre kadar bir yararı oldu ki, dedim

Ey rehbersiz yoldan çıkan kişi, sakın ol ve dur, boyundan büyük işler yapıyorsun

Şeref verilmez, ancak can pahasına satın alınır, zaman bunu sana vermeyecek kadar cimridir

Nil halkına ne oluyor da bu kadar sessiz, yoksa zelil yaşamaya mı alıştı?

Yoksa gemisi uzun bir yolculuktan sonra güvenli bir liman mı arıyor?

Mısır'ımızın hâkimi, kanlarını akıtmak için, zalimler ile gençlerimiz arasındaki kan davasını ortaya çıkardı

Yazık o kanlara ki inşa etmek için aktıldı ama inşa ettiğini de darmadağın etti

Boşu boşuna gittiler, gitmeleri ne acı, sanki öcü alınmamış bir kan gibi

Yetmiş yıldır esaret altında zelil bir şekilde ülkesine yerleşen düşmanını şikâyet ediyor

Onu ülkesinden sürececek olsa, neredeyse bunu bir ödül olarak görüp elini öpecek

Ey halk, ciddi olun ve çok çalışın, düşmanımız slogan ve alkıştan anlamaz

Yükselmenin anahtarı kılıçtır, kılıçtan başkasını isteyen yazıklar olsun.

Şair sadece günümüz Mısır'ından bahsetmemiş, Mısır'ın bütün tarihine değinmiştir. Firavunlar dönemi, İslamiyet dönemi ve modern dönemin her birine odaklanmıştır. Mısır'ın gelişmesinde her dönemin ayrı bir önemi olduğunu ve tarihten herhangi bir bölümün ihmal edilip unutulmamasının Mısır'ın modern tarihinde eksikliğe neden olacağını ifade etmiştir. Çünkü ona göre bir ülkenin mazisi o ülkenin bugünü ve yarınının bir aynası hükmündedir. Şair şiirlerinde vatan evlatlarına mazilerini iyice öğrenmelerini ve ondan gerekli dersleri ve ibretleri almalarını tavsiye etmiştir. Özellikle piramlara vurgu yaparak günümüze kadar yaşamış olmasının atalarının cesaret ve

²⁸⁹ er-Rifâ'î, *Dîvânu Hâşim er-Rifâ'î*, s.140.

şerefine işaret ettiğini söylemiştir. Tarihi ve geçmişi ile iftihar etmeyen milletlerin, düşmana kolayca teslim olabileceğini, tarihi ile iftihar eden ve onu sahiplenenlerin de düşmana teslim olmayı asla kabul etmeyeceği görüşünü savunmuştur. Dolayısıyla şaire göre bir halkın, ülkesinin geçmişine olan bağlılığı ile onun bağımsızlığı için mücadele etmesi doğru orantılıdır. Şair, “Mısır fi’l-Meydan” şiirinde bu düşüncelerini şu şekilde aktarmaktadır:

نَبُغِ الْجِهَادِ يَفِيضُ مِنْ وادِيكَ وَسَنَا الْخُلُودِ يَثْبُغُ مِنْ مَاضِيكَ
وإِلَيْكَ يَنْتَسِبُ الْفَخَارُ وَكَيْفَ لَا يَا مِصْرُ، وَالتَّيْلُ الْعَظِيمُ أَبُوكِ
شَيَّدْتَ لِلدُّنْيَا صُرُوحَ حَضَارَةٍ وَأَنَارَ لَيْلِ الْعَالَمِينَ بَنُوكِ
وَبِصَفْحَةِ التَّارِيخِ كَمْ لَكَ أَحْرَفٌ قَدْ سَطَّرُوهَا بِالِدَمِّ الْمَسْفُوكِ
لَكَ فِي سِجْلِ الْمَجْدِ ذِكْرٌ أَبْيَضٌ سَيَظَلُّ تَاجاً خَالِداً يَعْـلُوكِ
لَوْ يَنْطِقُ الْهَرَمُ الْمُخَلَّدُ لَانْتَبَرَى يَزُوي حَدِيثَ الْمَجْدِ عَنْ أَهْلِيكَ
فَالْإِمَامُ نَخَصَعُ أَوْ نَلِينُ لِعُصْبَةِ يَا مِصْرُ فِي الْأَغْلَالِ قَدْ وَضَعُوكِ²⁹⁰

Cihat Pınarı, vadinden dolup taşmakta, sonsuzluk ışığı mazinden yayılmakta

Bütün övünmeler sana aittir, neden olmasın ki ey Mısır, yüce Nil senin baban iken

Dünyaya devasa bir medeniyet bıraktın, evlatların dünyanın gecesini aydınlattı

Tarih sayfalarında, dökülmüş kan ile yazılan nice harflerin vardır

Şeref defterinde bembeyaz bir sayfan vardır, başında yükselen bir taç olarak kalacak

Kadim piramitler konuşsaydı şayet, halkının şerefinden bahsetmek için atılırdı

Seni prangalara bağlayan bir çeteye ne zamana kadar eğilecek ve itaat edeceğiz

Şair, Mısır’ı şiirlerine konu ederken Ardu’l-Kinâne, Beledî, el-Ehrâm, Port Sa’îd, Nil, Süveyş Kanalı gibi Mısır’a ait mekân ve simgeleri, Kral Fâruk, Mustafa Nahhâs, Necîb gibi lider isimlerini veya İhvan veya Vefd gibi siyasî parti ve cemaat isimlerini kullanmıştır.²⁹¹

²⁹⁰ Rifâ’î, *Dîvânu Hâşim er-Rifâ’î*, s.137.

²⁹¹ Cemcûm, *Hâşim er-Rifâ’î usturetu’ş-şi’rî ve’ş-şehâde*, s.121.

3.1.2. Milliyetçilik

Hâşim er-Rifâ'î'nin şiirlerinde yaygın olan konulardan birisi de mensubu olduğu Arap milletine verdiği değerdir. Önceliği Mısır'a vermek suretiyle bütün Arap ülkelerinin meseleleri ile ilgilenmiştir. Bütün Arapların kardeş olduğunu, bir olmaları gerektiğini ve ayrımcılığa düşmemeleri gerektiğini ele almıştır. Kardeşlik ve milliyetçilik duygularını hemen her Arap ülkesi için özel olarak ifade etmiştir. Hâşim ve Müslüman kimlikleri ile ön plana çıkan diğer Arap şairleri milliyetçilik duygularını dine aykırı olmayacak şekilde şiirlerine yansıtmışlardır. Zira Arapçılık üzerine yazdıkları şiirlerinin yanında bütün İslam devletlerine dair kardeşlik şiirleri yazmış ve birçok şairin Osmanlı Devleti etrafında kenetlenmesi gerektiğini savunmuşlardır. Hâşim er-Rifâ'î de bütün Arap ülkelerinin İslam sancağı altında birleşerek izzetini kazanacağına inanmış, dolayısıyla İslam çatısı altında bir milliyetçiliği benimsemiştir.

Milliyetçiliğin İslam'a aykırı olduğu veya İslam'a davet edenin milliyetçiliğe davet etmiş olmayacağı itirazına karşılık olarak Muhammed Huseyn, din ile milliyetçiliğin birbirine bağlı ikizler olduğunu, kalbinde din sevgisi olan kişinin aynı zamanda vatan sevgisinin de olması gerektiğini söylemiştir. Öyle ki dönemin en önemli şahsiyetlerinden biri olan Mustafa Kâmil'in "Kalbinden inancımı sökerseniz, onunla vatan sevgisini de sökersiniz" sözünü nakletmiştir.²⁹²

Hâşim er-Rifâ'î, "Bintu'l-'Urûbe" şiirinde Mısırlı ve Arap olmak ile övünmüştür. Kız, erkek ve annelerin kahramanlıklarından bahsetmiştir. Mücadele zamanı geldiğinde her birinin elinden gelenin en iyisini yaptığını söylemiş ve Arapların içinde buldukları karanlıktan bir an önce çıkması gerektiğini de eklemiştir.

أنا لحنٌ حُبِّ في الثِّفَاهِ وَأبِي مِّنَ الْعَرَبِ الْأَبَاهِ
أنا بِنْتُ مِصْرَ تَلِيدَةَ الْأَمْجَادِ مَقْبَرَةَ الْغُرَاهِ
أنا زَهْرَةٌ لَيْسَتْ تَفُوحُ شَذَى عَلَى أَيْدِي الْجُنَاهِ
وَحَمَامَةٌ تَرْجُو السَّلَامَ أَثَارَهَا ظَلَمُ الطُّعَاهِ
أَحْمِي الْعَرِيْنَ وَأَسْتَمِدُّ الْعَوْنَ مِنْ نَوْرِ الْإِلَاهِ
هَذَا أَخِي حَمَلَ السِّلَاحَ لِمَا دَعَا دَاعِيَ الْكِفَاحِ

²⁹² Huseyn, *İtticahât vataniyye fi 'ş-şi'ri'l-'Arabîyyi'l-mu'âsir*, C.1, s.65.

وَوَرَاءَهُ فِي الصَّفِّ أَخْتِي لَا تُبَالِي بِالرَّمَاخِ
تَأْسُو الْجِرَاحَ إِذَا هَوَى فِي الْحَرْبِ مَخْضُوبَ الْجِرَاحِ
وَالْأُمُّ تَشْحَدُ عَزْمَنَا بِدُعَائِهَا لَا بِاللُّوَاخِ
لَا بُدَّ لِلَّيْلِ الَّذِي لَفَّ الْعُرُوبَةَ مَنِّ صَبَاحٍ²⁹³

*Ben dillerdeki sevgi nağmesi ve izzetli Araplardan birisiyim
Ben soylu şerefli, düşmanların mezarlığı ile dolan Mısır'ın kızıyım
Ben bir çiçeğim ancak canilerin ellerinden hoş koku yayan değil
Zalimlerin zulmünün harekete geçirdiği ve barış isteyen bir güvercinim
Ülkemin izzetini korur ve Allah'tan yardım dilerim
Bu, cihat için çağrıldığında hemen silahını alan kardeşimdir
Arkasında ise mızraklara aldırış etmeyen kız kardeşimdir
Savaşta kanlar içinde yaralandığında kardeşinin yarasını iyileştirir
Annelerimiz ise azmimizi güçlendirir, ağlamak ile değil dua ile
Arapçılığı saran bu karanlığın muhakkak bir sabahı olmalıdır.*

Şair, “Dîn ve ‘Urûbe” şiirinde milliyetçilik kavramına nasıl baktığını açıkça ortaya koymuştur. İslam olmadan Arapların bir hiç olduğunu vurgulayarak Müslümanlık ile milliyetçiliği birbirinden ayırmamıştır. Bu şiirinde yakındığı bir diğer konu da Araplar arasında oluşan lehçe farklılıklarıdır. Artık Mısırlı birinin Halep şivesini anlamadığını söyleyerek diller gibi kalplerin de artık bir olmadığını eleştirmiş ve Arap ülkeleri arasındaki kopukluğa dikkat çekmiştir. Günümüz İslam gençliğinin durumunu sıkıntı, gurbet ve başıboş hayatı yaşayan bir gence benzetmiştir. Daha sonra o genci canlandırarak kurtuluş reçetesini sunmuştur. Şaire göre Müslümanların içinde buldukları durumdan kurtulmanın yolu Arap tarihini okuyup, anlayıp o tarihin bilinciyle yaşamaktır.

أُيْهَا السَّائِرُ بَيْنَ الْغِيْهَبِ عَاثِرَ الْخَطْوِ جَلِيَّ التَّعَبِ
ضَارِباً فِي لُجَّةِ غَامِضَةٍ مِنْ مُحِيطِ الْعَالَمِ الْمُضْطَّرِبِ
لَا تَقِفْ حَيْرَانَ مَشْبُوبِ الْأَسَى هَكَذَا نَهَباً لِشَيْئِ الرَّيْبِ
ذَلِكَ الدَّرْبُ سَلَكْنَاهُ مَعَا مِنْ قَدِيمِ لَسْتِ بِالْمُعْتَرِبِ

²⁹³ Rifâ‘î, *Dîvânu Hâşim er-Rifâ‘î*, s.165.

مُشْرِقُ الْمَاضِي عَرِيقُ النَّسَبِ	أَنْتَ فِي الدُّنْيَا نَمَاءٌ هَائِلٌ
تَفْرَأُ التَّارِيخَ يَا ابْنَ الْعَرَبِ	أَنْتَ لَا تَعْرِفُ مَنْ أَنْتَ وَلَمْ
مِنْ سَنًا بَدَّدَ لَيْلَ الْحَقَبِ	عُدُّ لَتَارِيخِكَ وَأَنْشُدُ قَبَسًا
يَجْهَلُ الْمِصْرِيَّ لَفْظَ الْحَلْبِيِّ	وَاحْتَلَفْنَا فِي الْوَرَى أَلْسِنَةً
جُمِعَتْ حَوْلَ الثَّرَاثِ الطَّيِّبِ	وَأَفْتَرْنَا بَيْنَهُمْ أَفِيدَةً
بَاتَ يُدْنِيهِ اتِّحَادُ الْمَشْرَبِ	وَإِبْتَعَدْنَا كُلُّنَا عَنْ هَدَفِ
هِيَ فِي إِسْلَامِهَا لَمْ تُنْكَبِ ²⁹⁴	أُمَّةَ الْعَرَبِ بِخَيْرٍ طَالَمَا

Ey karanlıklarda yürüyen, adım başı tökezleyen ve yorgunluğu gün gibi aşikar olan kişi

Azgın okyanusların karanlık dalgalarına dalan kişi

Şaşkın kalma ve hüznün seni esir almasın, bu şekilde türlü şüpheler seni yutar

Biz bu yoldan çok eskiden beraber geçtik, sen yalnız değilsin

Sen bu dünyada kocaman bir değersin, mazisi parlak soyu asil olan

Ey Arap'ın oğlu, sen tarihini okumamış ve kim olduğunu bilememişsin

Artık dön tarihine ve uzun yıllar süren karanlığı yok eden ışıktan bahset

İnsanlar arasında dilde ayrılığa düştük, Mısırlı artık Haleplinin dilinden anlamaz oldu

Kalplerimiz de ayrıldı, ki o kalpler kadim medeniyetimizin etrafında toplanmıştı

Hepimiz dinimizin bize yaklaştırdığı hedeflerimizden de uzaklaştık

Arap ümmetleri dininden vazgeçmediği sürece hayır üzeredir.

Şairin, milliyetçilik, özellikle de Arapçılık duygularını canlandırdığı şiirlerinden birisi de “Şu'arau Yub'asûne fi Mevkibi't-tahrîr” (Özgürlük Törenlerine Gönderilen Şairler) kasidesidir. Bu kasidede Arapların asaletini, şan ve şerefini, dâhi şairleri canlandırarak ortaya koyar. İlk olarak Hassân b. Sâbit'ten²⁹⁵ (563-674) başlar. Onun bazı

²⁹⁴ Rifâ'î, *Dîvânu Hâşim er-Rifâ'î*, s.375.

²⁹⁵ Cahiliye döneminde çağdaşları gibi şiirlerle para kazanmaktaydı ve panayırarda şiir yarışmalarına katılırdı ancak Müslüman olduktan sonra Hz. Peygamber'i, ashabını ve İslâm dinini müşriklerin hicivlerine karşı şiirleriyle savunduğu için “Şâiru'n-nebî” (Hz. Peygamberin şairi), “Ebu'l-Husâm” (keskin kılıç sahibi) ve “Ebu'l-Mudarrîb” (iyi savaşçı) unvanlarıyla tanınmıştır. Hz. Peygamber Hassân'ın şahsına ve şiirlerine çok değer verirdi; hatta şiirlerini okuması için ona Mescid-i Nebevî'de bir minber tahsis etmişti. Detaylı bilgi için bkz. Hüseyin Elmalı, “Hassân b. Sâbit”, İstanbul: *TDV İslam Ansiklopedisi (DİA)*, (1997), XVI, 399-402, Hasan Taşdelen, *Hassân b. Sâbit (r.a.) Hayatı ve Sanatı*, Bursa: Emin Yayınları, 2010.

kardeşlerini sadece aynı dili konuştukları için ziyaret etmesini ve bu ziyaretinde aralarında geçen konuşmaları canlandırır. Bütün Arap topraklarının ülkesi olduğunu ve buraları hiçbir gerekçe olmadan ziyaret edebileceğini anlatır. Daha sonra da Arapların bir araya gelmesinde ana dillerinin rolünün ne denli büyük olduğuna vurgu yaparak Arapların dünü, bugünü ve geleceğinden bahseder. Geçmişlerinin tarihçilerde hiçbir kuşku bırakmayacak şekilde aydınlık olduğunu, bugünlerinin özgürlükleri ve devletlerinin bağımsızlığı için canlarını ortaya koyduklarını, geleceklerinin ise emin ellerde olduğunu söyler. Özellikle geçmişinden bahsederken mübalağa yaparak zamanın kendisine secde ettiğini ifade eder.

عَهْدٌ بِحِلْقِ لا نُؤَيِّ ولا دِمْنُ	مُدُّ طاب لي في مَعانِي أَهلِها سَكَنُ
قالوا: أَتَسْمُو رَبًّا نَجْدِي؟ فَقُلْتُ لَهُم	وَهَلْ طَوِيلًا يَصْنُمُ البُلْبُلُ الفَنَنُ
وما عَلَيَّ إِذا ما صِرْتُ مُتَّخِذاً	أخاً من العَرَبِ لي مِن أَرْضِهِ وَطَنُ
أَلَيْسَ تَجْمَعُنا في ظِلِّها لَعْنَةٌ	أُمٌّ، وَتَمْضِي بنا نَحْوَ المَنى سَنَنُ
وَتَرْحَمُ الشَّمْسَ في الأفاقِ مَعْرِفَةٌ	مُضِيئَةٌ تَغْمُرُ الدُّنْيا وَتَحْتَضِنُ
أواصِرُ الدِّمِّ والقُرْبى تُكْتَلِنا	فَلا تَمَرِّقُنا الأَحداثُ والمِحَنُ
وَكَمْ يَلوُحُ لَنا فَوْقَ السُّها أَمَلٌ	وَأَلَيْسَ يُفْعِدُنا عَن نَيْلِهِ وَهَنُ
ماضٍ يَطوِفُ بِهِ النَّارِيقُ في أَلقي	ضاحٍ وَيَسْجُدُ إِجْلالاً لَهُ الرِّمَنُ
وحاضِرٌ قَدْ سَقَتْ أَفْئانَهُ مَهْجِ	بِيعَتُ وَأَلَيْسَ لَها إِلا العُلا تَمَنُ
وَسَوْفَ يَبْنِي العَدَّ المَنْشودَ كُلُّ قَتِي	على الأَخوَّةِ والمِيثاقِ يُؤْتَمَنُ ²⁹⁶

Cillak'ta²⁹⁷ olduğum zaman ne ocak tüterdi ne de ev izleri vardı, halkı hakkında şarkı çalınan o yerde kalmayı ne çok isterdim

Dediler ki: Necd'in topraklarını mı unuttun da buralara geldin? Ben de onlara: "Dal bülbülü uzun süre bağına basar mı?" dedim.

Ne olmuş Araplardan birini kardeş, topraklarını da vatan edindiysen

Bir anadil değil midir bizi gölgesinde bir araya getiren? Ve bizi umutlarımıza götüren de yollar değil midir?

Bütün dünyayı kaplayıp, bağına basan, yücelikte güneş ile yarışan aydınlatan bir bilgi değil midir?

²⁹⁶ Rifâ'î, *Dîvânu Hâşim er-Rifâ'î*, s.258.

²⁹⁷ Suriye Halep şehrine bağlı bir köydür. Afrin Cinderesi bölgesinde yer alır.

Kan ve akrabalık bağlarıdır bizi birbirimize kenetleyen, olaylar ve sıkıntılar bizi parçalayamaz

“Süha'nın²⁹⁸ üzerindeki umutlar bize göz kırpar, ona ulaşmaktan hiçbir acziyet bizi alıkoyamaz”

Öyle bir geçmişe sahibiz ki tarih onu aydınlık bir şekilde inceler, zaman ise onun önünde saygıyla eğilir

Bugünümüz karşılığı cennetten başka bir şey olmayan feda edilmiş ruhlar tarafından dalları sulanmıştır

Geleceğimizi ise, kendilerine emanet ettiğimiz gençler tarafından kardeşlik ve ahde bağlılıkta kurulacak

Şair daha sonra Hansâ'yı²⁹⁹ canlandırarak Arap kardeşliği kavramına farklı bir boyut kazandırır. Milliyetçilik ufkunu daha da genişleterek kişisel veya yerel çerçeveden çıkarıp İslam alemi düzeyine çıkarır. Beyitlerde geçen “Arap gençliği”, “bütün Araplar” ifadelerinin yanında sürekli çoğul kelimeler kullanması bu geniş bakışa işarettir. Şiirde hüznün ve ümitsizlik ile zifiri karanlık gecelerde yaşamını sürdüren Hansâ'yı canlandırarak ileriye yönelik ümit vererek onu teselli eder. Ayrıca Müslüman gençlerin tümüne seslenerek şu an buldukları halin hayallerinin gerçekleşmesi için yeterli olmadığını ancak çalışarak bunu gelecekte gerçekleştirebileceklerini söyler. Bu gençlerin de ileride başarıya ulaşacaklarını, istediklerini elde edeceklerini, bağımsız ve özgür bir şekilde yürüyeceklerini müjdeler.

فَقَدْتُ تَجَلُّدِي وَبَكَيْتُ دَهْرًا
وَعَشْتُ أَرْدُ الْأَنْفَاسِ حَرَى
وَمِثْلِي إِنْ بَكَتِ بَكْتِ الْمَآفِي
وَتَنْتُرُ دَمْعَهَا فِي الْبَيْدِ شِعْرًا
وَلِي فِيمَا تَجِيءُ بِهِ الْأَيَالِي
عِزَاءً يُلْهِمُ الْمَكْلُومَ صَبْرًا

²⁹⁸ Süha, Gökyüzünün kuzey yan küresinde görülmesi ancak dikkatle bakıldığında mümkün olan bir yıldızdır.

²⁹⁹ Milâdî 575 yılında doğduğu tahmin edilmektedir. Birçok şair yetiştirmiş olan Benî Süleym kabilesine mensuptur. Hansâ, “çekik ve kalkık burunlu” demek olan ahnes kelimesinin müennesidir. Eski Araplar arasında kadın güzelliğinde benzetme unsuru olarak geçen “yaban sığırı” anlamında da kullanılır. Hansâ, İslâm'dan önce varlıklı ve nüfuzlu bir aile içinde yetişti ve muhadram şairlerden biriydi. İslâm dini ortaya çıktığında çocukları ve kabile mensupları ile birlikte Müslüman olan Hansâ, Hz. Peygamber ve Hz. Ömer ile görüştüğü ve şiirlerini İslâm'a uygun şekilde okumaya devam ettiği söylenmektedir. Arap edebiyatında kadın şairlerin ileri gelenlerindedir. Şiirlerinin çoğunu Cahiliye devrinde ve Müslüman olmadan önce söylediği için bu şiirlerinde din teması ön plana çıkmaz. Erkeklerle beraber katıldığı savaşlarda gördüğü kahramanlık ve şiddet sahnelerini kadın duygusallığı ile ve sade bir dille anlatmıştır. Özellikle de mersiye türündeki şiirleriyle tanınmaktadır. Detaylı bilgi için bkz. Aîşe Abdurrahman, *el-Hansâ*, Beyrut: Daru'l-ma'ârif, 1957.

وَكُلُّ فَتَى أَطَالِعُ فِيهِ صَخْرًا	فَكُلُّ الْعَرَبِ لِي أَهْلٌ كِرَامٌ
أَيَادٍ تُكْسِبُ الْأَيَّامَ فَخْرًا	وَقَوْمِي مَنْ لَهُمْ فِي كُلِّ أَنْ
وَقَدْ يَجْزُونَ أَهْلَ الشَّرِّ خَيْرًا	وَلَا يَجْزُونَ أَهْلَ الْخَيْرِ شَرًّا
عَلَى أَفَاقِهِمْ وَلَمَحْتُ فَجْرًا	رَأَيْتُ سَنًا يُطِلُّ مِنَ الدِّيَاجِي
وَقَدْ عَرَفَ الطَّرِيقَ فَسَارَ حُرًّا	كَأَنِّي بِالْفَتَى الْعَرَبِيِّ يَوْمًا
وَأَحْزَرَ فِي مَجَالِ الْعِزِّ تَصْرًا	وَأَدْرَكَ كُلَّ مَا تَصُبُّوا إِلَيْهِ
وَمَدَّ إِلَى سَمَاءِ الْمَجْدِ أُخْرَى ³⁰⁰	وَأَمْسَكَ غِمْدَ مُنْصَلِهِ بَكْفٍ

*Metanetimi yitirdim, bir ömür ağladım, nefesimi hiddetle alıp vererek yaşadım
Benim gibileri ağladı mı, göz pınarları ağlar ve göz yaşları çölde şiir olarak akar
Gecenin bana getirdiği musibetler, yaralı insana sabır ilham eden bir tesellidir
Bütün Araplar bana karşı cömerttirler, her bir gencinde Sahr'ı³⁰¹ görürüm
Benim milletim ise, her an geçmişi gururla dolduracak davranışlara sahip
kimselerdir
İyilik yapanlara asla kötülük etmezler, kötülük yapanlara da (kötülüğü bir kenara
bırakın) iyilik dahi edebilirler.
Gece karanlığında ufuklarında beliren bir ışığı gördüm ve sabah olduğunu fark
ettim
Ben, Arap gencinin gün gelip yolunu bularak özgür şekilde yürüdüğünü görür
gibiyim
Bütün arzularını elde eden ve şeref meydanında zafer kazanan bir gençlik
Bir avucuyla kılıcının kabzasını tutan, diğerini de gökyüzüne gururla uzatan*

“Şu'arau Yub'asüne fi Mevkibi't-Tahrîri” kasidesinde son olarak eğlence ve içki şiirleri ile bilinen el-A'sâ'yî³⁰² canlandırmıştır. Onun dili ile içki ve eğlencenin sadece

³⁰⁰ Rifâ'î, *Dîvânu Hâşim er-Rifâ'î*, s.259.

³⁰¹ Hansâ'nın kardeşidir.

³⁰² 565 yılında dünyaya gelen şair, gözündeki görme zayıflığı sebebiyle A'sâ lakabıyla anılmıştır. İleri yaşlarda gözlerini büsbütün kaybetmiştir. A'sâ adlı diğer şairlerden ayırmak için de kendisine el-A'sâ el-Ekber veya A'sâ Bekr denilmiştir. Gözlerinden rahatsız olmasından kazanç için herhangi bir mesleği icra edemediğinden şiiri kazanç vasıtası olarak kullanmıştır. Bu maksatla Suriye ve Arabistan yarımadasını birkaç defa dolaştı, hatta Habeşistan'a kadar gitti. Bu seyahatleri sırasında pek çok ünlü kimseler için kasideler söyledi ve onların ihsanlarına nâil oldu. Bazı şiirlerinde Farsça kelimelerinin bulunma nedeninin de kazanç gayesiyle İran hükümdarlarına şiir yazmasındandır. Hz. Peygamber için yazdığı şiiri kendisine okumak ve aynı zamanda Müslüman olmak için Hicaz'a gelmiş ve burada kaldığı süre içerisinde devesinden düşerek ölmüştür. Müslüman olup olmadığı ile ilgili tarihçiler arasında görüş

yerinde söylenebileceğini ve iki durumda bunların yapılmasının ve dile getirilmesinin doğru olmadığını ifade etmiştir. Birincisi yaşlanan kişinin artık içki ve eğlence ile işi olmadığıdır. İkincisi ise halkı sıkıntılar içinde yüzerken eğlenmek yerine izzetini ve şerefini geri getirmek için uğraşması gerektiğidir. Bu sıkıntılardan kurtuluş reçetesinin de eski şanlı tarihin hatırlanması, bilinmesi ve gurur duyulmasıdır.

فَالشَّيْبُ لِلْعَاشِقِ الْمُقْتُونِ تَفْنِيدُ	لَا تُذَكِّرُوا لِي عُهْدًا لِلْهَوَى سَلَفَتْ
يُنْسِي لَهَا الْأَطْيَابِ: الْخَمْرُ وَالغَيْدُ	وَعَدِّيَانِي بِأَمْجَادٍ إِذَا ذُكِرَتْ
عَدْبٌ، وَأَمَّا تَأْخِيهِمْ فَمَحْمُودُ	أَمْجَادُ قَوْمِي أَمَا ذَكَرْتُمْ فَتَدِ
فَيَلْتَقِي حَوْلَهَا الْإِقْدَامُ وَالْجُودُ	لَا تُزْفَعُ النَّارُ إِلَّا فِي مَنَازِلِهِمْ
وَيَوْمَ بَأْسٍ عَلَى الْأَعْدَاءِ مَشْهُودُ	حَيَاتُهُمْ فِي الْوَرَى يَوْمَان: يَوْمٌ نُدَى
بِكُلِّ سَمْعٍ لَهَا لَحْنٌ وَتَرْدِيدُ	عَاشُوا عَلَى مِعْزَفِ التَّارِيخِ أُغْنِيَةً
أَجْدَادُهُ سَادَةٌ، أَبَاءُهُ صِيدُ	هَذَا مَاتِرٌ شَعْبٍ بِالْعَلَا كَلْفِ
إِلَى هَبَّتْ مِنَ الشَّامِ الصَّنَادِيدُ ³⁰³	وَلَوْ فَتَى صَاحٍ فِي أَعْلَى الْجِجَارِ أَخِي

Aşkla geçen zamanlarımı bana hatırlatmayın, yaşlılık meftun aşığı yalanlar

Söylenildiğinde, zarafet ve içki gibi iki güzel şeyi unutturan şerefli tarihi bana anlatın

Benim milletimin tarihinin anlatılması hoş ve tatlıdır, kardeşlikleri ise övgüye layıktır

Sadece onların evlerinde ocaklar tüter³⁰⁴, onun etrafında da cesaret ve cömertlik olur

Onların iki günü vardır: (sevdiklerine karşı) cömert olma günü, düşmana karşı (tarih boyunca) anlatılacak bir yiğitlik günü

Tarihin çalgısında bir şarkı gibi yaşadılar, her dinleyicinin kendine has bir nağmesi ve nakaratı vardır

Bunlar, şeref için her zorluğa katlanan bir milletin eserleridir, ataları efendi, babaları ise cesaretlidir.

Yukarı Hicaz'dan bir genç "gel kardeşim" diye seslenirse, Şam'dan kahramanlar derhal ona doğru eserler

farklılıkları bulunmaktadır. Detaylı hayatı için bkz. Süleyman Tülücü, "A'ŞÂ, Meymûn b. Kays", İstanbul: TDV İslam Ansiklopedisi (DİA), (1991), III, 544-545.

³⁰³ Rifâ'î, *Dîvânu Hâşim er-Rifâ'î*, s.260.

³⁰⁴ Araplarda ateşin yanıyor olması cömertliklerine ve her zaman misafir kabul etmeye hazır olduklarını gösterir.

Şairin milliyetçi duygularının samimiyeti, Arap dilini savunmasıyla da gün yüzüne çıkmaktadır. “Havle Kuyûdi’l-Luğa” şiirinde Arap diline yapılan saldırılardan söz ederek onu savunmaktadır. Bu şiirinde, Fasih Arapçayı küçümseyip yerine daha kolay olduğunu düşündüğü alternatif bir dil arayışına giren yazar Yusuf es-Siba’î³⁰⁵ cevap vermektedir. Alternatif dil arayışında söylenen ile hedeflenen şeyin çok farklı olduğunu söylemekte, Arap dilini yaşatmaya çalıştıklarını ancak asıl hedeflerinin onu yok etmek olduğunu ifade etmektedir. Şair bu şiirinde Arap dili üzerinde oynanan oyunlardan haberdar olduğu ve buna karşı da halkını bilinçlendirmeyi arzuladığı görülmektedir.

أَشْعَلْتَ حَرْباً لَمْ تَضَعِ أَوْزَارَهَا تَرَكْتَ بِكُلِّ صَحِيفَةٍ آثَارَهَا
وَحَمَلْتَ حَمَلَتَكَ الْجَرِيئَةَ فَاثْبَرْتِ أَقْلَامَ مَنْ خَاضُوا وَرَاءَكَ نَارَهَا
وَرَمَيْتِ أُخْتِ الضَّادِ مِنْكَ بَطْعَنَةً كَادَتْ تَذُكُ قَوِيَّةً أَسْوَارَهَا
وَحَرَجْتَ لِلتَّجْدِيدِ تَحْمِلُ دَعْوَةً أَوْحَتْ لِغَيْرِكَ أَنْ يَخَوْضَ غِمَارَهَا
جَاءَتْ فَظَاهِرُهَا التَّقْدُمُ بَيْنَمَا أَخْفَى الْبَرِيقُ بِجَوْفِهَا أخطَارَهَا
وَوَظَلَّتْ تَهْتَفُ بِالتَّحْرُرِ زَاعِمًا أَنْ التَّحَرَّرَ قَدْ يُقِيلُ عِثَارَهَا
عَجَبًا أَتُحْيُونَ التُّرَاثَ بِقَتْلِهَا وَتُقَوِّمُونَ بِهَدْمِهَا مُنْهَارَهَا
وَرَأَيْتُ قَوْمًا يُزْهَقُونَ عُيُوبَهَا طَلَبًا وَرَاحُوا يَطْمَسُونَ نُضَارَهَا
سَقَّهْتُمُوهَا ظَالِمِينَ وَهَكَذَا قَدْ شَاءَ أَهْلُوهَا الْغُدَاةُ دِمَارَهَا
وَالْبَعْضُ قَامَ مُشْتَمِرًا عَنْ سَاعِدِ يَرْمِي بِكُلِّ عَظِيمَةٍ أَنْصَارَهَا³⁰⁶

Bitmeyen bir savaşı başlattın, o savaş her sayfaya izini bıraktı

Öyle bir cüretkâr hamle yaptın ki, arkanda onun ateşini körükleyecek kalemler bıraktın

Dâd (Arap) diline öyle bir darbe vurdun ki, surlarını sert bir şekilde yıkıp geçti

Yenilik uğruna başlattığın bu dava, senden başkalarının onu daha da kurcalamasına sebep oldun

Güya ilerlemek için ortaya çıktı ancak şeffaflık içinde onun tehlikelerini gizler

³⁰⁵ 1955 yılında Mısır Yüksek Meclis Başkanı idi. Aralarındaki bu tartışmaya rağmen Hâşim er-Rifâ’î’ye birçok ödül vermiştir.

³⁰⁶ Rifâ’î, *Dîvânu Hâşim er-Rifâ’î*, s.253.

Özgürlüğün, hatalarını affedeceğini zannederek özgürlük naraları atmaya devam ettin

Geçmişini öldürerek ve enkazını güçlendirerek mi ihya edeceksiniz

Birilerinin, Arapçanın hatalarını bulmak için peşinde koştuklarını ve güzelliklerini yok ettiklerini gördüm.

Zulmederek onu küçük düşürdünüz, işte bu şekilde kendi beceriksiz halkı onu yok etti

Ancak bazıları kollarını sıvayıp, bu davayı güdenlere en büyük sözlerini söylediler

3.1.3. Arap ve İslam Ülkeleri

Hâşim er-Rifâ'î'nin milliyetçilik anlayışı sadece Mısır ile sınırlı kalmayıp başta Arap devletleri olmak üzere bütün İslam alemini kapsayan bir anlayışa sahiptir. İslam aleminin her bir karışında Müslümanların yaşadığı sıkıntılarla ilgilenmiş, duyarsız kalmamış, onlara destek olmuş ve halklarını da bilinçlenmeye davet etmiştir. Yemen, Cezayir, Somali, Filistin, Irak, Mogadişu ve Suriye'nin sevinçlerine ortak olmuş, ama çoğu zaman dertleri ile dertlenmiştir. Şair, "Mihnetu'l-Yemen" şiirinde 1948 yılında Yemen kralı Yahya Muhammed Hamideddin el-Mütevekkil'in (1904-1948) damadı tarafından öldürülmesi akabinde ülkede yaşanan yıkım, fitne ve sıkıntılarını dile getirmiştir.

"Mihnetu'l-Yemen" şiirinde "öz kardeş" "شقيقتي" kelimesini kullanması Arapçılık anlayışına ne denli önem verdiğinin adeta bir kanıtıdır. Yine bu şiirde kullanmış olduğu "رثائي" ifadesi "derdiyle dertlenmek" deyiminin bir tezahürüdür. Ayrıca bütün fiillerde çoğul mütekellim zamirini kullanmış olması da aynı duyguları paylaştığını gösterir. Şair bu temada metot olarak öncelikle sorunların detayına değinmiş, daha sonra da bu sorunların çözüm tekliflerine yer vermiştir. Ayrılığın bütün sorunların temeli olduğunu, Arapçılığı ve birlik olmayı da bu sorunlara çare olarak sunmuştur.

أَنْظُرُ لَصَنْعَا³⁰⁷ الْيَوْمِ وَالْأَزْجَاءِ تَجِدِ الدَّمَارَ أَقَامَ فِي الْأَنْحَاءِ
تَجِدِ الْحُرُوبَ وَقَدْ تَفَاقَمَ شَرُّهَا فِي الْأَرْضِ حَيْثُ جَرَى دَمُ الشُّهَدَاءِ
كَمْ مِنْ قَتَى كُنَّا لَهُ فِي حَاجَةٍ ذَهَبَ الشَّهِيدَ ضَاحِيَةَ الْأَهْوَاءِ

³⁰⁷ San'a, Yemen'in başkentidir.

أُهْدِيكَهَا وَإِنْ تَشَأْ فَرْتَانِي يَا أَيُّهَا الِئْمَنُ الشَّقِيْقُ تَحِيَّتِي
مَا بَالُ أَهْلِكَ قَدْ طَغَوْا وَتَفَرَّقُوا مَا بَيْنَ تَخْرِيْبٍ وَسَفْكَ دِمَاءِ
مَا الْعَزُوْ لِلْبَلَدِ الْغَرِيْبِ النَّائِي إِنَّ الدِّيَارَ دِيَارُ هُمْ وَبِلَادُهُمْ
حُبُّ التَّمَلُّكِ أَنْصِتُوا لِذُعَائِي يَا أَيُّهَا الْقَوْمُ الْأَلِيْ أَعْمَاكُمْ
لِيُذَلِّكُمْ فِي صُبْحِهِ وَمَسَاءِ إِنَّ الْعَدُوَّ يُرِيدُ عَزُوْ بِلَادِكُمْ
وَالْيَوْمَ قَامَ بِفِتْنَةٍ عَمِيَاءِ بِالْأَمْسِ قَدْ قُتِلَ الْإِمَامُ مَلِيْكُكُمْ
فَتَعَاوَنُوا لِئَنْفُوزَ بِالْأَعْدَاءِ إِنَّ التَّفَرُّقَ أَسُّ³⁰⁸ كُلِّ عَزِيْمَةٍ
وَلَنْفَهْرَنَّ الْقَوْمَ فِي الْهِيْجَاءِ وَلَنْلُحِقَنَّ بِهِمْ أَشَدُّ مُصِيْبَةٍ
وَنَعِيْشُ جَمْعاً فِي هُنَا وَصَفَاءِ³⁰⁹ وَلَنْزَفَعَنَّ عِلْمَ الْعُرُوْبَةِ عَالِيَاءِ

San'a'ya ve etrafına bir bak, yıkımın her yerini kapladığını görürsün

Savaşların, kötülüklerin yeryüzünde arttığını ve şehitlerin kanlarının aktığını görürsün

Nice ihtiyaç duyduğumuz gencimiz vardı, boş yere kurban olarak şehit gittiler

Ey öz kardeş Yemen! Sana selamımı, istersen de mersiyemi hediye ediyorum

Halkına ne oluyor da zulmediyorlar, ayrıştıkları gibi kan döküp bozgunculuk yapıyorlar

Bu ülke bu vatan onların, savaştıkları yabancı ve uzak bir ülke değil ki

Ey gözlerini mal hırsı bürüyen kavmim, bu çağrıma kulak verin

Düşman ülkenize savaş açtı, sabah akşam sizi zelil duruma düşürmek için

Daha dün kralınız imam öldürüldü, bugün de ucu belirsiz bir fitne saçıldı

Ayrışma, her azimetin temelidir, yardımlaşın ki düşmanı yenesiniz

Onlara en büyük zararı vereceğiz ve savaşta onları perişan edeceğiz

Arap bayrağını en yükseğe taşıyacağız ve hep birlikte afiyet ve güven içerisinde yaşayacağız.

Şair, “Dimâ fi Sûdan” şiirinde de Sudan ile Mısır arasındaki dinî ve milli ilişkilerin derinliğinden bahsederek Sudan’ın sömürgeci güçler tarafından maruz kaldığı duruma

³⁰⁸ أس kelimesi fetha ile okunduğunda hastalık ve illet anlamını taşır. Ancak damme ile okunduğunda Esasları anlamı ortaya çıkar. Damme ile okunduğunda bu beyte “Ayrışma her azimetin (düşman tarafından) temelidir” anlamı verilebilir.

³⁰⁹ Rifâ‘î, *Dîvânu Hâşim er-Rifâ‘î*, s.340.

isyan eder. Sömürge ülkelerinin ayrılık tohumları ektiğini, kanlarını döktüğünü ve başlarına çoraplar ördüğünü ifade eder. Önceki şiirlerinde yaptığı gibi burada da öncelikle sıkıntılardan bahsederek bu sıkıntıların kaynağına işaret eder. Daha sonra da zulme uğramış ve ümitsizliğe kapılmış halka ümit vererek ne yapmaları gerektiğini söyler. Sömürgecinin güçlü olduğunu, ancak meydanın da onlara kalmadığını, düşmana karşı birleştiklerinde kazanan tarafın Hakk'ın tarafı olacağını vurgular. Nil Nehri Sudan'dan da geçtiğinden dolayı Mısır için kullanmış olduğu "Nil evlatları" tabirini Sudan halkı için de kullanır. Düşmanın kendilerini Nil suyundan mahrum etmiş olduğundan, onlara mızraklarını düşmanın kalbine geçirerek akıtacakları kanın bu mahrum kaldıkları suyun bedeli olacağını ifade eder. Özellikle sömürgeye ve yabancı güçlere destek verenlere vurgu yapar ve onları sert bir şekilde uyarır.

Bu şiiri, 1954 yılının mart ayında Sudan Parlamentosu'nun açılışından önce İngilizlerin Sudan'ı kana buladıkları olaya dikkat çekmek için kaleme almıştır.³¹⁰

كَفَى فِتْنَةً فَلْيُعِيدِ السَّيْفَ صَاحِبُهُ فَإِنَّ أَخَاهُ الْيَوْمَ مَنْ هُوَ ضَارِبُهُ
مَتَى كَانَ لِلْإِنْسَانِ مِنْ أَهْلِ دَارِهِ عَدُوٌّ لَدُوًّا بِالسُّيُوفِ يُوَاتِبُهُ
أَيَصْنَعُ فِيْنَا الْبَعْضُ بَعْضًا كَأَنَّا فَقَدْنَا عَدُوًّا فِي الْبِلَادِ نُحَارِبُهُ
وَتَنَنْظُمُ الْأَهْلِينَ حَرْبًا، فَكَمْ بِهَا تَهَاوَى قَتِيلٌ سَاكِنُ الْعِرْقِ نَاضِبُهُ
دَهَنْنَا اللَّيَالِي الْحَالِكَاتِ بِغَاضِبِ دَسَائِسُهُ مَا تَنْقُضِي وَمَصَائِبُهُ
إِذَا جَمَعَ الْوَادِي انْتِلَافٌ وَوَحْدَةٌ مَشَتْ لِاشْتِعَالِ النَّارِ فِيهِ تُغَالِبُهُ
أَلَا سَائِلَ الْخُرطومَ مَنْ ذَا أَتَارَهَا فَسَالَ الدَّمَ الْمُهْرَاقُ وَأَنْهَلَ سَاكِبُهُ³¹¹

Bu fitne artık son bulsun, herkes kılıcını kınına soksun, bugün onu vuran kardeşinin ta kendisidir

İnsanın, kendi ev halkından kılıçla üstüne saldıran azılı bir düşmanı ne zaman olmuş ki

Ülkede savaştığımız düşmanımız yokmuş gibi birbirimizi mi öldüreceğiz?

Bizi bir araya getiren savaş mı olacaktı, bu savaşla nice kanlar akıp öldüler

³¹⁰ Haşim er-Rifâ'î, *Dîvânu Hâşim er-Rifâ'î*, th. Abdürrahim er-Rifâ'î, Kahire: el-Mektebetu'l-ezheriyye li't-turas, 2019, s.43.

³¹¹ Hâşim er-Rifâ'î, *Dîvânu Hâşim er-Rifâ'î*, s.350.

Kapkaranlıklar geceler, bize hileleri ve sorunları bitmeyen bir öfkeliyi getirdi

O hileler ki, bir vadiye birlik ve kardeşlik toplandığında, gider o vadiyi yok etmek için ateşe verir.

Hartum'a³¹² bir sor bakalım, ateşi körükleyen nedir ki nice kanlar akıttı

Şair, “Tahiyyetu'l-eşbâl” şiirinde Sudan ile Mısır'ın eski zamandan beri hem dini açıdan hem de aynı sudan içtikleri Nil'den dolayı kardeş olduklarını vurgular. Nil halklarının da asla zelil olmadığını, savaşta tarih boyunca konuşulacak şekilde mücadele ettiklerini ifade eder.

مِصْرُ وَالسُّودَانُ مِنْ عَهْدِ بَعِيدٍ إِخْوَةٌ فِي الدِّينِ وَالنَّيْلِ الْجَيِّدِ
لَهُمَا مَجْدٌ عَلَى الدَّهْرِ تَلِيدٌ خَالِدُ الْعِزَّةِ مَوْفُورُ الْإِبَاءِ
لَيْسَ شَعْبُ النَّيْلِ بِالشَّعْبِ الدَّلِيلِ إِنَّهُ فِي الْحَرْبِ مَشْهُودُ الْإِقَاءِ³¹³

Mısır ve Sudan ezelden beri dinde ve Nil'de kardeşirler

Tarih boyunca her ikisi de soylu, gururlu ve daima şerefli olmuştur

Nil halkı zelil bir halk değildir, savaşta adından söz edilecek şekilde cesaretlidir

Şairin, cinsiyet ve mezhep gözetmeksizin İslam dünyasını kardeş olarak görmesinin göstergelerinden bir tanesi de Afrika ve Somali halkına yazdığı mersiyelerdir. Somali özgürlük ve bağımsızlık mücadelesi veren bir Afrika kıtası ülkesidir. Ancak İngiltere'nin sömürgeci ile beş devlet (İngiltere, Fransa, İtalya, Moritanya ve Kenya) arasında bölüşülmüştür. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra İtalya'nın saf dışı bırakılması ile birlikte ona ayrılmış olan topraklar 10 yıl sonra Somalilere geri verilmek üzere Birleşmiş Milletler tarafından uluslararası hukukun himayesine verilmiştir. Bağımsızlık uğruna nice şehitler verilmiştir. Bu şehitlerden birisi de uluslararası himayenin üyelerinden Kemaluddin Salah'tır.³¹⁴

Somali'nin parçalanmasına, düşmanlar tarafından pazarlık konusu edilmesine, sömürge güçlerinin oyuncağı olmasına ve bağımsızlıkları uğruna verilen şehitlere ve feda edilen canlara üzülmüş ve bunu “Uğniye Somaliyye” şiirinde mersiyeler ile dile

³¹² Sudan'ın başkenti.

³¹³ Rifâ'î *Dîvânu Hâşim er-Rifâ'î*, s.153.

³¹⁴ Rifâ'î, *Dîvânu Hâşim er-Rifâ'î*, 1 nolu dipnot, s.372

getirmiştir. Bu şiirinde Somali'yi istila eden sömürgecilerin kendi çıkarlarını elde etmek için geldiklerini ve Somali yararına hiçbir eylemlerinin olmadığını ifade etmiştir. Ayrıca Birleşmiş Milletler'in himaye kararını da eleştirmiş, sadece kendi işini yapmaktan aciz olanların bu karara mahkûm edilebileceğini, Somali halkının da asla aciz olmadığını ifade etmiştir. Halkını mücadeleye çağırmış ve kendisinin de onlara destek verdiğini vurgulamıştır.

Bu şiirinde, muhammes türü olarak adlandırılan beşli beyitlere yer vermiştir.

أَبْدَأُ لَنْ تَحْتَقَ آمَالِي لَنْ تَبْقَى فِي وَطَنِي الْغَالِي
سَأَحْطِمُ يَوْمًا أَعْلَالِي سَيَهْرُكُ بُرْكَانُ نِضَالِي
حَتَّى يَرْجِعَ لِي صُومَالِي
سَتَعُودُ الْأَشْلَاءُ الْخَمْسُ جَسَدًا لَا يَطْوِيهِ الْيَأْسُ
وَجَحِيمًا سَعَّرَهُ الْبَأْسُ تُرْكِيهِ نُفُوسُ الْأَبْطَالِ
يَبْنُونَ مَفَاخِرَ صُومَالِي
صُومَالِي مَا كَانَ صَبِيًّا لَتَكُونَ عَلَى الْأَرْضِ وَصِيًّا
وَتُكَبَّلُ بِالْقَيْدِ يَدِيًّا وَتُبَارَكُ قَتْلِي وَقِتَالِي
فَالْإِمَامُ تَمَرَّقُ صُومَالِي³¹⁵

Asla umutlarımı yok edemeyeceksin, değerli ülkemde de sürekli kalamayacaksın

Bir gün zincirlerimi kıracağım, Mücadelemin yanardağ gibi patlaması seni sarsacak

Ta ki Somali bana dönene kadar

O böldüğünüz beş parça, hiçbir ümitsizliğin bükemeyeceği şekilde tek vücut olarak dönecek

Kahramanların ruhlarının canlandığı ve savaşın palazlandığı bir cehennem (ateş) gibi dönecek

O ruhlar ki Somali'nin gururunu inşa ediyorlar

Somali, bir çocuk değildir ki yeryüzünde vasiyet ile idare edilsin

Elleri zincirlere vurulsun, savaşım ve şehitlerim kutsansın

Somali ne zamana kadar parçalanacak?

³¹⁵ Rifâ'î, *Dîvânu Hâşim er-Rifâ'î*, s.372.

Şair, şiirlerinde bir diğer kardeş ülke olarak gördüğü Cezayir'e de yer vermiş, sıkıntılarını belirtmiş ve onu sömürmeye çalışan Fransa'yı eleştirmiştir. “el-Cezâir’u’s-Sâire” şiirinde “sevgi” ve “kan” kelimelerini kullanarak halkının Cezayir’i ne kadar sevdiğine ve uğruna ruhlarını feda edecek şekilde mücadele edeceğine işaret etmiştir. İstiklali uğruna toprağa düşmüş şehitlerin beklenen zaferin müjdecisi olduklarını müjdelemiştir.

28 Eylül 1958 tarihinde Cezayirlilerin mücadelesini desteklemek amacıyla yazılmış olan bu şiiri olup Edebiyat ve Sanat Yüksek Meclisi’nin ödülüne layık görülmüştür.³¹⁶

بِهَوَاكِ بِالذَّمِّ فَوْقَ نُزْبِكَ يَا جَزَائِرَ
يَجْرِي وَيَنْبُعُ مِنْ حُشَاشَةِ كُلِّ تَائِرِ
بِشَهِيدِكَ الْمُقَى عَلَى سَفْحِ الْمَجَازِرِ
بِالسُّخْطِ يَغْلِي فِي الْقُلُوبِ وَفِي الْخَنَاجِرِ
سَنْقَجِرُ الْأَضْوَاءَ فِي تِلْكَ الدِّيَاجِرِ
وَتَسِيلُ أَفْرَاحَ الْحَيَاةِ عَلَى الْمَقَابِرِ
لَنْ نَسْتَكِينَ لِبَطْشِ جَزَّارِي فَرَنْسَا
لَنْ نَعْرِفَ الْأَمَالَ فِي الْأَضْلَاعِ يَأْسًا

Sana olan sevgisi ve toprağa düşen kanıyla ey Cezayir

Her savaşçı son nefesi ile yürüyor ve doğuyor

Kan gölüne atılmış şehidin ile,

Öfke ile kalplerde ve dillerde kaynıyor

Bu zifiri karanlıkları aydınlatacağız,

Kabirlerde dahi hayatın mutluluğu akacak

Fransa kasaplarının zulmüne boyun eğmeyeceğiz,

Yüreklerdeki umutlar asla ümitsizliği bilmeyecek

³¹⁶ Rifâ‘î, *Dîvânu Hâşim er-Rifâ‘î*, s.364.

3.1.4. Filistin

Filistin meselesi, dönemindeki her Müslüman şair gibi Hâşim er-Rifâ‘î'nin de şiirlerinde önemle yer verdiği konulardan birisidir. Bu konuda kaleme aldığı en önemli şiiri de “Vasiyyetu Lâci” şiiridir. Bu şiiri sanat bakımından vezin, kafiye ve gramer kurallarının eksiksiz şekilde uyguladığı ilk şiiri olarak gösterilmiştir. Şair tarafından ilk olarak Filistin’e destek amacıyla düzenlenen Müslüman Gençler Kongresi’nde okumuş ve Edebiyat ve Sanat Yüksek Meclisi’nin ödülünü almaya hak kazanmıştır.³¹⁷

Bu şiirinde, mülteci bir babayı temsil ederek onun dili ile Filistin Devleti ve halkının maruz kalmış olduğu dram ve sıkıntıları tasvir etmiştir. Bu baba, işgalcilerin kendisini ve halkını ülkesinden nasıl çıkarıldığını, hiçbir suçları olmamasına rağmen ümitlerini nasıl yok ettiklerini anlatır. Bu şahıs, ömrünü intikam almak ve işgalcileri ülkesinden çıkarmak için harcarsa da bunu başaramadan vefat eder, ancak bu hayalini ve arzusunu ölümüne yakın bir vakitte oğluna vasiyet eder. Şair burada aslında bütün gelecek nesillere Filistin davasının unutulmaması gerektiğini tavsiye eder.

Baba, barış görüşmelerinin, çocuğun ağzına verilen emzik gibi avutmaktan başka bir işe yaramadığına inanır. Oğluna ağlamaması gerektiğini, çünkü işgalcilerin isteğinin de halkı aciz duruma düşürmek olduğunu söyler.

Şiirde sıkıntıya delalet eden kelimelerin (غسق، حطام، قلقى، اختراق، اختنق) sıkça kullanılması, vasiyet eden babanın artık ümitsizliğe düştüğünü, ancak bu sorunun şahsi bir mesele olmayıp İslam dünyasının meselesi olduğunu vurgular.

أنا يا بُنَيَّ غدا سَيَطْوِينِي الْعَسَقُ
لَمْ يَبْقَ مِنْ ظِلِّ الْحَيَاةِ سِوَى رَمَقِ
وَحُطَامِ قَلْبِ عَاشٍ مَشْبُوبِ الْقَلْبِ
قَدْ أَشْرَقَ الْمَصْبَاحُ يَوْمًا وَاخْتَرَقَ
جَفَّتْ بِهِ آمَالُهُ حَتَّى اخْتَنَقَ

Oğlum! Yarın karanlık beni saracak (öleceğim), hayat gölgesinde geçireceğim çok az vaktim kaldı

³¹⁷ Rifâ‘î, *Dîvânu Hâşim er-Rifâ‘î*, s.378.

*Kırık kalbim daima endişe ile yaşadı, kandil bir gün aydınlattı sonra yandı
Umutları kurudu sonunda, havasız kaldı*

هُمُ أَخْرَجُوكَ فَعُدُّ إِلَى مَنْ أَخْرَجُوكَ
فَهُنَاكَ أَرْضٌ كَانَ يَزْرَعُهَا أَبُوكَ
قَدْ دُقَّتْ مِنْ أَثْمَارِهَا الشَّهْدَ الْمَذَابِ
فَالَامَ تَنْزُرُكُمَا لِأَلْسِنَةِ الْحِرَابِ

Onlar seni çıkardı, sen çıkararlara tekrar dön, orada babanın ektiği topraklar var

Bal gibi meyvelerinin tadına baktığın yerler, Orayı ne zamana kadar mızrakların uçlarına bırakacaksın

مَأْسَاتُنَا مَأْسَاءُ نَاسِ أَبْرِيَاءِ
وَجَكَايَةُ يَغْلِي بِأَسْطُرِهَا الشَّقَاءِ
حَمَلْتُ إِلَى الْأَفَاقِ رَائِحَةَ الدِّمَاءِ
وَجَرِيْمَتِي كَانَتْ مُحَاوَلَةَ الْبَقَاءِ
أَنَا مَا اعْتَدَيْتُ وَمَا ادَّخَرْتُكَ لَا عِتْدَاءِ

Bizim acımız, suçsuz masum insanların trajedisidir, bizim acımız, satırlarında mutsuzluğun kaynadığı bir hikayedir

Ufuklara kanın kokusunu taşıyan, benim suçum hayatta kalma çabasıydı

Saldıran ben olmadım seni de saldırıya uğramak için bırakmadım

فَإِذَا نَفَضْتَ غُبَارَ قَبْرِي عَنْ يَدِكَ
وَمَضَيْتَ تَلْتَمِسُ الطَّرِيقَ إِلَى غَدِكَ
فَاذْكُرْ وَصِيَّةَ لَاجِي تَحْتَ التُّرَابِ
سَلْبُوهُ أَمَالَ الْكُهُولَةَ وَالشَّبَابِ

Kabrimin toprağını elinden silktiğinde, yarınına giden yolu aramaya başladığında

Toprağın altındaki mültecinin vasiyetini hatırla, gençliğinin ve yaşlılığının umutlarını çalmışlardı

Birleşmiş Milletler Filistin’i bölme kararı aldığında her Arap ve Müslüman gibi Hâşim er-Rifâ’î’nin de gönlünde bu duruma karşı bir hüznün oluşmuştur. “Filistin” şiirinde

bölme kararını şiddetle eleştirerek Müslüman gençleri mücadele etmeye, silahını kuşanmaya davet ederek cihat vaktinin geldiğini söylemiştir.

أَنْ الْجِهَادُ فَأَقْدِمِ أَيُّهَا الْبَطَلُ وَأَمْسِكْ حُسَامَكَ وَأَطْعَنْ قَلْبَ صَهْيُونَا
جاءوا يُرِيدُونَ تَقْسِيمًا فَقُلْ لَهُمْ وَالسَّيْفُ يَشْتَطِرُهُمْ لَنْ نَقْبَلَ الْهَوْنَا
قَدَمَا مَلَكْنَا زَمَامَ الْأَرْضِ أَجْمَعِهَا هُنْدًا وَثُرْكَاءَ كَذَا فُرْسًا وَرُومَانًا³¹⁸

Geldi cihat vakti, haydi öne atıl ey kahraman, silahını al ve Siyonist'in kalbine sapla

Seni parçalamaya gelenlere de ki: Kılıçlar sizi biçecek, zira alçaklığı kabullenmeyiz

Eskiden Hintler, Türkler, Farslar ve Rumlar hep birlikte bu toprakların sahibiydik

3.1.5. Özgürlük ve Bağımsızlık

Mısır ve bütün Arap ülkeleri, tarihleri boyunca işgal ve sömürge girişimlerinden ve sömürge altında yaşamaktan çok çekmiştir. Bu durum, vatanperver olan bütün şairlerin şiirlerine konu olmuştur. Mısır da özellikle şairin yaşamış olduğu tarihte birçok işgal ve devrim olaylarına tanık olmuştur. Şairler, diktatör rejimlere karşı en büyük silahın kelimeler olduğu bir savaşın içinde yer aldılar. Bunlardan birisi de sanatını ve sanatkarlığını insan ve toplum yararına kullanan, küçüklüğünden itibaren hiçbir dayatmaya boyun eğmeyen, Mısır'ın ve halkının özgürlüğü için mücadele eden Hâşim er-Rifâ'î'dir. Şiir muhtevasının çoğu, vatan ve halk ile ilgili meselelerden oluşur. Bu meselelerden de üzerinde en çok üzerinde durduğu konu devletin bağımsızlığı ve halkın özgürlüğü meselesidir. Mısır halkının sömürge rejimi çatısında maruz kaldığı açlık, fakirlik ve buna benzer halkın ekonomik özgürlüğünü elinden alan sebeplere de yer vermektedir.

Şair küçüklüğünden itibaren her türlü dayatmaya karşı çıkmıştır. Lise yıllarında okurken dahi, Ezher Üniversitesi'ne müdahale edilmesini ve hakkında verilen kararı protesto etmiştir. O karar da geliştirme adına altında dini ilimler ile özdeşleşmiş olan Ezher Üniversitesi'nde dinî derslerin azaltılarak fen bilimlerinin ve sayısal derslerin derslerinin müfredata yerleştirilmesidir. Bu süreç, siyasî partilerin kapatılması,

³¹⁸ Rifâ'î, *Dîvânu Hâşim er-Rifâ'î*, s.378.

Muhammed Necîb'in cumhurbaşkanlığından azledilmesi ve Cemal Abdunnâsır'ın yönetimi ele geçirmesinden sonra meydana gelmiştir. Abdunnâsır, devrimin gayelerinden sapmış ve demokratik devlet anlayışını diktatör bir rejime çevirmiştir. Hâşim, Ezher Üniversitesi'ne din ilimlerinin kaynağı gözüyle baktığı için devrim güçlerinin Üniversitenin işlerine müdahil olmasını, ona verilen rolün kaybolması olarak nitelendirmiştir. Bu konu ile ilgili birçok şiir yazmış ve Ezher Üniversitesi'nin, kararlarını kendisinin vermesi gerektiğini savunmuştur.³¹⁹

Ezher Üniversitesi'ne dışarıdan yapılan müdahalelere boyun eğmeyen Hâşim er-Rifâ'î, Üniversite yönetiminin kıyafet ile ilgili kararını özgürlüğünün kısıtlanması olarak gördüğünden kabul etmemiş ve bu kararı protesto etmiştir. 1953 yılında üniversite yönetiminin, bütün öğrenci ve hocaların belirlenen resmi kıyafeti giymesine dair verdiği karara tepki olarak "Ummu'n-Nevâib" (Musibetlerin Anası) şiirini söylemiştir.³²⁰

Bu şiirde İslam adına zorunlu kıldıkları kıyafetin İslam ile hiçbir bağının olmadığını ifade etmiş ve alaycı bir üslup ile bu kararı eleştirmiştir.

أعوذُ باللهِ رَبِّ الخَلْقِ والنَّسَمِ مِنْ مَخْنَةِ أَقْبَلَتْ فِي خُلْكَةِ الظُّلْمِ
هذي النَّوَابِ يا للنَّاسِ قَدْ نُصِبَتْ فَوْقَ الرُّؤوسِ كَأَبْرَاجٍ مِنَ العَمَمِ
ماذا فَعَلْنَا لَهُمْ حَتَّى يُضايِقَنَا مِنْهُمْ قُرْأَةً بِكابوسٍ مِنَ العِمَمِ
هذي العَمَائِمُ فَوْقَ الرَّاسِ كَارِئَةٌ فَكَيْفَ نَلْبَسُهَا فِي الأشْهُرِ الحُرْمِ
قالوا: العِمَامَةُ رِيِّ الدِّينِ، قُلْتُ لَهُمْ إِنَّ الشَّرِيعَةَ بِالْأَرْيَاءِ لَمْ تَقُمْ
كَمْ عِمَّةٍ فَوْقَ رَأْسِ، حَشْوُهُ خُرْف وَحاسِرٌ لَيْسَ فِي عِلْمٍ بِمُتَّهَمِ
كَأَنَّهُمْ أَرَجَعُوا لِلدِّينِ عِرَّتَهُ سِوَى تَوْحُدِ رِيِّ غَيْرِ مُنْتَظَمِ
فَصاح صانِحُهُمْ هذا التَّفَرُّجُ لا يُرْضَى، وَذلكَ رِيِّ غَيْرِ مُحْتَرَمِ
أَقْسَمْتُ ما عَرَفَ الإِسْلامُ غَيْرَكُمْ حَرْباً عَلَيْهِ وَلَمْ أَحْنَثْ لَدَى القَسَمِ³²¹

İnsanların ve yaratılanların Rabbine sığınırım, Zifiri karanlıktan gelen musibetten

³¹⁹ Rifâ'î, *Dîvânu Hâşim er-Rifâ'î*, thk. Abdürrahim er-Rifâ'î, s.53.

³²⁰ Rifâ'î, *Dîvânu Hâşim er-Rifâ'î*, s.40.

³²¹ Rifâ'î, *Dîvânu Hâşim er-Rifâ'î*, thk. Muhammed Hasan Bureyğış, s.108.

*Ah şu insanların başına gelen o musibet, başlarının üzerini bir kule gibi kaplamış
Onlara ne yaptık ki bizi böyle sıkıyorlar bir kâbus gibi olan fes ile, ki onlardan
bazıları da karîdir.*

Başlardaki bu fes bir musibettir, haram aylarda nasıl giyelim biz bunu

Dediler ki: Bu din elbisesidir, ben de onlara: Din elbiseler üzerine inşa edilmedi

*Başında Fes olan nice kafalar vardır ki hurafelerle doludur, fesi olmayan nice
başlar vardır ki ilminden şüpheye düşülmemiştir.*

Sanki dinin bütün izzetini geri getirdiler de bu düzensiz kıyafet mi kaldı

Bu Frenkleşmektir (Batılılaşmak) diye haykırdılar, bu kıyafet saygın değil dediler

*Yemin olsun ki, İslam, kendisine sizden daha iyi savaş açanı tanımadı, yeminim
de yalan yere edilmiş bir yemin değildir.*

1954 yılında arkadaşları ile birlikte Zakâzîk ve Ezher Üniversitesi'nde bir kongre düzenlemişler, bu kongrenin sonunda istekleri yerine getirilene kadar eğitimi boykot etme kararı almışlardır. İstekleri ise siyasî partilerin kapatılmasından vazgeçilmesi, özgürlüklerin kısıtlanmaması, Ezher Üniversitesi'ndeki dini derslerin azaltılmaması şeklindedir. Bu boykotun sonucunda Hâşim, ikinci defa okuldan uzaklaştırılmış olsa da özgürlük anlayışından asla taviz vermemiştir.³²²

Bireysel kıyafet meselesinde dahi özgürlüğünün kısıtlanmasını kabul etmeyen Hâşim'in, ülkesinin maruz kaldığı özgürlük ve bağımsızlık hamlelerine duyarsız kalacağı düşünülemeyecek bir durumdur. 27 Haziran 1954 yılında Mısır ile İngiltere arasında imzalanan Celâ Antlaşması'ndan³²³ dolayı duyduğu sevinci "Yevmu'l-Celâ" şiirinde dile getirmiştir. Bu şiirinde Mısırlıların yetmiş yıl boyunca çektiği sıkıntılara, zulüm altında yaşamış olmalarına, nice büyük şahsiyetlerin sürgün edilmesine ve öldürülmesine dikkat çekmiş ve Mısır için artık güneşin doğduğunu müjdelemiştir. Nil'in bağımsızlığı için canlarını feda eden şehitlere de atıfta bulunarak bu mücadelenin meyvelerini şimdi verdiğini ve artık Mısır'ın bağımsızlığını kazandığını söylemiştir.

وَإِنَّ لِهَذَا اللَّيْلِ أَنْ يُظْهِرَ الْفَجْرَا إِذَا أَنْ لَابْنِ النَّيْلِ أَنْ يُدْرِكَ النَّصْرَا
وَيَا وَاوَدَى الْأَحْرَارِ عُدَّتْ لَنَا حُرَا فَيَا مِصْرُ هَذِي سَاعَةُ الْمَجْدِ قَدْ دَنَّتْ

³²² Rifâ'î, *Dîvânu Hâşim er-Rifâ'î*, thk. Abdürrahim er-Rifâ'î, s.55.

³²³ Cemal Abdünnâsır öncülüğündeki Mısır ile Ülkeyi o zamana kadar işgal eden İngiltere arasında, tek bir İngiliz askerinin aşamalı olarak tek bir askerin dahi Mısır'da kalmayacağını garantileyen antlaşmadır.

بِهَا طَالَ الْاسْتِيْدَادُ وَاسْتَنْفَدَ الصَّبْرَا	مَضَتْ دُونَ هَذَا الْيَوْمِ سَبْعُونَ حِجَّةً
وَلَا الذَّلَّ فِي طَوْلِ الْبَلَاءِ وَلَا الدُّعْرَا	وَإِنْ أُنْسَ لَا أُنْسَ الْهَوَانَ الَّذِي انْقَضَى
عَلَى يَدِ مُحْتَلٍّ ذَكَرْتَ بِهَا مِصْرَا	وَكَئِنْتُ إِذَا مَا ذَاقْتَ الظُّلْمَ دَوْلَةً
ظَنَنْتُ - وَبَيْتِ اللَّهِ - مَوْعِدَكَ الْحَشْرَا	فَيَا يَوْمَ إِجْلَاءِ الْعَدُوِّ عَنِ الْجَمَى
ثُرَاقُ لِكَيِّ نَلْفَاكِ قَانِيَةً حَمْرَا	سَلَامٌ عَلَى تِلْكَ الدِّمَاءِ الَّتِي مَضَتْ
وَأَثَرَ دُونَ الْمَجْدِ أَنْ يَسْكُنَ الْقَبْرَا	سَلَامٌ عَلَى ذَلِكَ الشَّبَابِ الَّذِي انطَوَى
يُعَانِي مِنَ الضِّيْقِ الَّذِي مَلَأَ الصَّدْرَا ³²⁴	وَمَرَّتْ بِنَا الْأَعْوَامِ، وَالتَّيْلُ حَائِقٌ

İşte Nil'in çocuklarına zafere ulaşma vakti geldi çattı ve bu gecenin sabaha erişmesi de yaklaştı.

Ey mısır! Bu yaklaşan izzet vaktidir, ey özgürlerin vadisi bize özgür olarak döndün

Bugünden önce yetmiş yıl geçti, despotluğun uzadığı ve sabırların tükendiği

Her şeyi unutsam da bu biten alçaklığı unutmam, bu uzayan belalı süreçteki zilleti de korkuyu da unutmam

İşgalcinin elinden zulüm tadan bir devlet görsem Mısır'ı hatırlarım

Ey düşmandan kurtulduğumuz gün, Allah'a yemin olsun ki hesabımızın ahirete kaldığını düşünmüştüm

Sana kıpkırmızı şekilde kavuşmak için dökülen kanlara selam olsun

Her zorluğa katlanan ve izzeti olmazsa kabirde olmayı tercih eden gençlere de selam olsun

Şair, dış güçlerin işgal girişimlerine daima isyan etmiş, milletin içinde bulunduğu karanlığın aydınlığa dönüşmesi için çaba sarf etmiştir. Bu değişimin bir kıvılcımla olabileceğine ve o kıvılcımın devrime götüreceğine inanmıştır. Bu isyanından dolayı kendisini eleştirenlere ise şöyle cevap vermiştir.

أَنَا لَسْتُ أَدْرِي هَلْ سَتُدُّكُرُ قِصَّتِي	أَمْ سَوْفَ يَغْرُوهَا دُجَى النَّسِيَانِ؟
كُلُّ الَّذِي أَدْرِيهِ أَنْ تَجْرُعِي	كَأَسَ الْمَدْلَّةِ لَيْسَ فِي إِمْكَانِي
أَهْوَى الْحَيَاةَ كَرِيمَةً لَا قَيْدَ، لَا	إِرْهَابَ، لَا اسْتِخْفَافَ بِالْإِنْسَانِ

Benim hikayem hatırlanacak mı yoksa unutuluşun karanlığına mı kaplayacak onu? bilmiyorum

³²⁴ Rifâ'î, *Dîvânü Hâşim er-Rifâ'î*, thk. Muhammed Hasan Bureyğış, s.160.

Bütün bildiğim, zillet şarabını içmem asla mümkün değildir.

Terörün ve insanın hor görülmediği izzetli bir hayatı arzuluyorum

3.1.6. Siyasî Söylemler

Ülkesine ve vatanına sıkı sıkıya bağlı olan Hâşim er-Rifâ‘î, ülkesi ile ilgili hemen her siyasî ve toplumsal meseleler ile ilgili şiirler kaleme almıştır. Bazılarında yapılan işi överken bazılarında ise eleştirmiştir. Şairin günlük siyasete dair şekillenen şiirleri çoğunlukla işgal güçlerinin yapmış olduğu zulümler ile devrim sonrası başa gelen Mısırlı yöneticilerin halka yönelik sergilemiş oldukları adaletsiz tutumlara dairdir. Özellikle Mısır’ın özgürleşmesi gayesiyle gerçekleştirilen devrimlerin, liderlerinin tam tersi bir tutum sergilemeleri ile hedef değişikliğine uğramasına çok sert muhalefet etmiştir.

Beyne’l-Ahdeyn” şiirinde Mısır’daki yöneticilerin halka yaptığı zulümlere yer vermiş, masum insanları hangi hakla hapse attıklarını ve öldürdüklerini sorgulamıştır. Burada, desteklemiş olduğu Mustafa Nahhas yönetimindeki Vefd Partisi’nin iktidarı ile önceki iktidar dönemini karşılaştırmıştır.

غَيْرَ الرَّصَاصِ إِلَى الصُّدُورِ يُسَدُّ	حَكَمَ الْبُغَاةُ فَمَا رَأَيْتُ بِعَهْدِهِمْ
بِاسْمِ الصِّيَانَةِ وَالْحِمَايَةِ أَفْسَدُوا	يَا مِصْرُ قَدْ عَاقَتْ بِأَرْضِكَ عُصْبَةً
فِي النَّهْرِ مَنْ بِمِيَاهِهِ يُسْتَأْجَدُ	قَتَلُوا شَبَابَ الْجَامِعَاتِ وَجُنْدَلُوا
ظُلْمًا فَسُخْقًا أَيُّهَا الْمُسْتُعْبَدُ	سَأَلْتُ دِمَاءَ الْأَبْرِيَاءِ ذَكِيَّةَ
وَيَأِي حَقِّي فِي الْمَضَاجِعِ وَسَدُّوا	مَاذَا جَنُّوا حَتَّى أَرْقُتْ دِمَاءَهُمْ
يَا مَنْ بِجُنْدِكَ رُحْتُ فِيهِمْ تَحْصِدُ	اللَّهُ يَعْلَمُ أَنَّهُمْ لَمْ يُجْرِمُوا
لَعْنَاتُهُ وَالرُّوحُ مِنْهُمْ تَصْعَدُ	فَعَلَيْكَ مِنْ رَبِّ السَّمَاءِ تَنَزَّلْتُ
ضَاقَتْ جَوَانِبُهُ بِمَنْ قَدْ شَرَّدُوا	أَخْرَسَتْ صَوْتِ الْحَقِّ بِالسَّجْنِ الَّذِي
إِذْ لَيْسَ يَمْلِكُ مَا بِهِ يَتَزَوَّدُ	وَبَشَّمَتْ مَالًا وَالْفَقِيرُ مُعَدَّبُ
بِسِلَاحِهِمْ هَذَا النَّفُوسَ وَهَدَّوْا	يَا أَيُّهَا الْقَوْمُ الْأَلَى قَدْ أَرْهَبُوا
ظُلْمًا وَعُدْوَانًا وَحُكْمًا أَسْوَدُ	سَيُسْجَلُ التَّارِيخُ أَنْ بَعَثْتُمْكُمْ
عَنْ نُصْرَةِ الشَّعْبِ الْأَبِيِّ سَتَبْعُدُ	يَا أَيُّهَا السَّعْدِيُّ حَسْبُكَ مَا جَرَى

Zalimler (ülkeyi) yönetti, dönemlerinde göğüslere yönelen kurşunlardan başka bir şey görmedim.

Ey Mısır! Bir çete, seni korumak adına toprağına yayılıp bozgunculuk ettiler

Üniversite gençlerini öldürdüler ve onları daha önce suyundan yardım diledikleri nehre attılar

Masumların mis kokulu kanı zulüm ile aktı, ey köleler yeriniz cehennem olsun

Ne yaptılar ki kanlarını akıttınız, hangi hakla yataklara (mezar) yatırıldılar

Ey askerleri ile onlara giderek biçen sen! Allah biliyor ya onlar bir suç işlemedi

Onların ruhları arşa yükselirken Allah'ın laneti de senin üzerine

Hakkın sesini zindan ile susturdun, Yerinden ettiğın kişilerle doldurdun zindanları

Servete doydun fakirler inliyorken, Yiyecek bir şey bulamadığından

Ey terör estiren topluluk, Silahları ile bu insanları tehdit eden

Tarih kaydedecektir dönemizdeki, Zulmü, düşmanlığı ve kötü yönetimi

Ey Sa'dîy! Olanlara artık bir son ver, yüce bir halka yardım etmekten uzaklaştırılacaksın.

Kan akıtan kişi suçludur, pak yönetimden uzaklaştırılır ve atılır.

Şair, siyasî görüşüne en uygun gördüğü Vefd Partisi'ni desteklemiştir. Bunu da şiirlerine, bu partiyi överek ve şanlı bir geçmişi olduğunu ifade ederek şiirlerine yansıtmıştır. Partinin lideri olan Mustafa Nabhâs'ı ve yardımcısı Abdul'azîm Abd'ı öven birçok şiir kaleme almıştır. "Beyne'l-Ahdeyn" şiirinde muhalif parti lideri Sa'dî'yi birçok sebeple suçlayıp eleştirirken Vefd Partisi'ni ve yöneticilerini övmüştür.³²⁶ Bu dönemde Mısır halkının savaşlara rağmen refah içinde yaşadığını ve halkının daima onun destekçisi olacağını belirtmiştir.

وَلَكِ الشَّبَابُ مُنَاصِرٌ وَمُؤَيِّدٌ

أَمَّنْ يُظَلِّلُنَا وَعَدْلٌ سَائِدٌ

عَبْدُ الْعَظِيمِ لَكَ الشُّيُوخُ أَحِبَّةٌ

قَدْ أَحْبَرَ التَّارِيخُ أَنْ بَعَثَكُمْ

³²⁵ Rifâ'î, *Dîvânu Hâşim er-Rifâ'î*, s.131-132.

³²⁶ Abduddayim, *Âfâku'r-ru'yeti's-şi'riyyeti fi Şi'ri Hâşim er-Rifâ'î*, S.21, s.140.

رَغَمَ الحُرُوبِ وَرَغَمَ مَا كُنَّا بِهِ	مِنْ ضَيِّعَةٍ بَاتَ الفَقِيرُ يُعَرِّدُ
لِلوَفْدِ تَارِيخِ أَغْرُ وَمَجْدُهُ بَاقٍ	عَلَى مَرِّ الزَّمَانِ مُخَلَّدُ
سَلِّ حَادِثَاتِ الدَّهْرِ عَن تَارِيخِهِ	تُنْبِيكَ عَنُّهُ الحَادِثَاتُ وَتَشْهَدُ
يَا قَوْمُ عَاشِ الوَفْدُ نَبْرَاساً لَنَا	يَهْدِي البِلَادَ إِلَى الفَلَاحِ وَيُرْشِدُ

Ey Abdulazim, seni seven ihtiyarlar, sana destekçi ve yardımcı gençler var

Tarih, devrinizde güven içinde yaşadığımızı ve adaletin hâkim olduğunu yazdı

Savaşlara ve sıkıntılı geçen zamana rağmen, Fakirler mutlulukla şakıyor

Vefd'in tertemiz bir geçmişi ve edebi kalıcı bir şerefi var

Onun tarihini büyük olaylara sor, onlar sana onu anlatır ve tanıklık eder

Ey Milletim! Vefd bizim için bir kandil olarak yaşasın, ülkeyi felaha kavuşturup aydınlatmak için

Şair, daha önceki şiirlerinde Celâ Antlaşması'ndan dolayı duyduğu sevinci dile getirmiş, ancak bu antlaşmadan sonra, başta Cemal Abdunnâsır ve Salah Salim olmak üzere yöneticilerin yaşattıkları eziyetlerden dolayı halkın yabancı güçleri arar hale geldiklerini ifade etmiştir. Özgürlüğe dair hiçbir umudunun kalmadığını “Beyne'l-İhtilaleyn” şiirinde ortaya koymuş olan şair, İngilizlerin ülkeyi terk etmesi ile feraha ve huzura kavuşacakları hayalini kurduklarını, zira yöneticilerin, İngilizlerden bir farkının kalmadığını ve hayallerinin de suya düştüğünü şu dizelerle aktarmıştır:

قَالُوا الجَلَاءُ... فَقُلْتُ حُلْمٌ حَيَالٍ	لَا تَطْمَعُوا فِي نَيْلِ الاستِقْلَالِ
لَيْسَ الجَلَاءُ رَحِيلَ جَيْشٍ غَاصِبٍ	إِنَّ الجَلَاءَ تَحَطُّمُ الأَغْلَالِ
إِنَّ يَنْزَكِ الوَادِي الدَّخِيلُ فَإِنَّنا	نَحْيَا بِمِصْرَ فَرِيَسَةَ الإِذْلَالِ
مَا كَانَ هَذَا الأَجْنَبِيُّ بِبَالِغٍ	فِي البَطْشِ مَبْلَغَ سَالِمٍ وَجَمَالِ
يَا نَيْلُ إِنَّ السَّيْلَ قَدْ بَلَغَ الرُّبَى	وَعَدَّتْ بِلَادُكَ دُمَيَّةَ الأَطْفَالِ
الشَّعْبُ مَشْدُودُ الإِسَارِ مُكَمَّمٌ	يَشْكُو الفُيُودَ وَمَا لَهُ مِنْ وَالٍ
وَلَقَدْ ظَنَّنَا أَنَّنَا فِي عَهْدِهِمْ	سَنُرِيحُ عَنَّا مُرْهَقَ الأَثْقَالِ
حَتَّى تَكْتَشَفَ لِلبِلَادِ خِدَاغُهُمْ	هَيِّهَاتَ لِلظَّمَانِ رَيُّ الأَلِ ³²⁷

Celâ dediler onlara hayal dedim, bağımsızlığa ulaşmayı ümit etmeyin

³²⁷ Rifâ'î, *Dîvânu Hâşim er-Rifâ'î*, s.393.

*Celâ işgalci bir ordunun gitmesi değil, celâ zincirlerin parçalanmasıdır
İşgalci bir vadiyi bize bıraksa dahi, Mısır'da zelilliğin kölesi olarak yaşarız
Bu yabancı güç ulaşmamıştı zulme, Cemal ile Salim'in ulaştığı kadar
Ey Nil, heyelan artık taşı, ülken artık çocuk oyuncuğu oldu
Halkın elleri bağlı ve ağızları susturulmuş, bu zincirleri şikâyet ediyor ama
sahiplenecek kimsesi yok
Döneminizde zannettik ki, bu ağırlıkların yorgunluğunu üstümüzden atacağız
Tuzaklarınız tüm ülkeye aşikâr oldu, susamış birinin serap ile doyması ne uzaktır*

Üzerinde durduğu bir diğer konu ise basın ve yayın özgürlüğüdür. Abdunnâsır ve Salah Salim'in basının sesini kestiklerini, kalemlerini parçaladıklarını, bazı yazarların kalemlerini satın aldıklarını yüzlerine çarpmaktadır. Daha sonra Abdunnâsır'a seslenerek istediği zulmü yapmasını, elinden geleni ardına koymamasını söyler. Çünkü devletin zulüm ile abat olmayacağını ve zalimlerin sonunun en kısa zamanda geleceğini haykırır. Mısır halkına da seslenmeyi ihmal etmeyen şair, bu yaşadıkları zelil hayatın, atasözlerine konu olabilecek kadar alçalmasıyla yakınır.

هَمْ أُخْرَسُوا الْأَصْوَاتَ حَتَّىٰ أَتَّهَا	بَاتَتْ تُكْتَمُ رِنَّةُ الْإِعْوَالِ
هَمْ حَطَّمُوا الْأَقْلَامَ ... مَا تَرَكَوْا لَنَا	غَيْرَ التَّفَاقِ بِغَيْثِهِ الْهَطَّالِ
مَا عُدْتِ يَا أَرْضَ الْكِنَانَةِ مَوْطِنًا	لِلْخُرِّ ... بَلْ قَدْ صِرْتِ دَارَ نَكَالِ
قَدْ حَوْرَبَ الْأَحْرَارُ فِي أَرْزَاقِهِمْ	مَنْ ظَالِمٍ فِي الظُّلْمِ لَيْسَ يُبَالِي
لَا تَغْضَبِي إِنْ فَرَّ مِنْكَ مُهَاجِرٌ	خُرٌّ، عَنِ الْإِقْدَامِ لَيْسَ بِسَالِ
عُدْ يَا جَمَالَ بِمَا تَشَاءُ مُظْفَرًا	إِنَّ الطُّغْيَانَ قَصِيرَةٌ الْأَجَالِ
وَاطْلَمْ كَمَا تَهْوَى.. فَظَلْمُكَ سَائِعٌ	لَا تَسْتَكِينُ لِبَوَادِرِ الزَّلْزَالِ
وَارْمِ الْبِلَادَ لِكَيْ تَظَلَّ تَسُومَنَا	خَسْفًا، بِمِثْلِ مَكِيدَةِ الْعُمَالِ
وَمَدَى الْحَيَاةِ... وَفِي الْقُبُورِ عَلَيْكُمْ	سَتَظَلُّ تَهْمِي لَعْنَةُ الْأَجْيَالِ ³²⁸

*Onlar sesleri susturdular, ağıtların namelerini dahi gizlenir oldu
Kalemleri parçaladılar, bize bolca iki yüzülükten başka bir şey bırakmadılar*

³²⁸ Rifâ'î, *Dîvânu Hâşim er-Rifâ'î*, s.394-395.

Ey Kinane Yurdu! Artık özgür insanların yurdu olmaz oldun, işkence yurduna döndün

Özgür insanların ekmeklerine savaş açıldı, zulmünde tereddüt etmeyen zalimler tarafından

Bir muhacir seni terkettiğinde öfkelenme, ki o asla savaşmayı unutmaz

Ey Cemal! İsteğin gibi zaferle dön, zira zalimlerin ömürleri kısa olur

Dilediğin şekilde zulme, senin zulmün kolay yutulur, halkın ayaklanma seslerine de kulak verme

Ülke, bizi yok edene kadar onu öylece bırak, İşçilere tuzak kurduğun gibi

Hayat boyunca... ve kabirde nesillerin laneti üzerinizde olacak

Şair, her ne kadar işgal dönemine denk gelmiş ve işgalcilerin zulümlerine maruz kalmış olsa da Abdunnâsır döneminden bahsettiği kadar sömürgecilerden bahsetmemiştir. Bunun nedeni ise, yabancılardan tek istediği ülkesini terk etmeleri olduğundan çoğunlukla onlar hakkında bağımsızlık ve özgürlük şiirleri yazmıştır. Ancak yabancılardan ülkeden kovulmasından sonra aynısını hatta daha fazlasını Mısırlı yöneticiler yapmış olduğundan buna tepkisi sürekli sert olmuştur. Genelde Abdunnâsır'dan bahsetmesinin nedeni ise sadece o dönemde yaşamış olmasındandır. "Celladu Mısır" şiirinde kendisine ve yönetimine çok ağır eleştiri ve suçlamalar yapmış, onu Firavunla bir tutarak Allah'ın lanet edeceği insanlardan biri olarak görmüştür.

انا يا أخي في النيل .. والظلم المُخَيِّم والجراج
في ظلمة الإرهاب أحياناً.. تحت تهديد السلاح
متأهفاً للفجر.. فجر النور .. أخلم بالصباح
والشعب مجروح الإباء .. يمضه وخز الرماح
دامي الفؤاد من التعسف .. من جمال .. من صلاح

أنا يا أخي في مصنر أرسف في السلاسل والقليود
بالنار يحكمني الطغاة .. وبالمشايق والحديد
والغل .. غل الظالمين .. مضي يطوق كل جيد
لم ترتضي هذا الهوان بنا .. وأسننا بالعبيد

*Ey Nil’de, zulüm ve acının üzerine çöreklenmiş olan kardeşim!
Terörün karanlığında ve silahların tehdidi altında yaşıyorum
Fecri gün doğumunu, sabahı umutla hayal ediyorum
Halk onuru kırılmış halde, mızrakların dokunuşu ona eziyet ediyor
Despotluktan kan ağlıyorlar, Abdunnâsır ve Salah’ın yaptığı
Zincir ve prangalara bağlanmış Mısırlı kardeşim!
Zalimler bizi ateş, dar ağacı ve kılıçlarla yönetiyor
Zincir... zalimlerin zinciri...her boynu sarar oldu
Bu utancı hiçbir zaman kabul etmedik, bizler köle değiliz
Ey Kardeşim! İzzetimiz ve yeni dönem için sabırsızlanıyorum*

“Celladu Mısır”, “Zafra”, “Cemal Reisu’l-Cumhuriyye” şiirlerinde Abdunnâsır’a ve yönetimine çok ağır eleştiri ve suçlamalar yapmış, onu Firavunla bir tutarak Allah’ın lanet edeceği insanlardan biri olarak görmüştür. Ayrıca zulme boyun eğmediğinden ve bunu korkusuzca haykırmasından dolayı hapse girmesinin yakın olduğunu söyleyenleri şiirlerine konu etmiş ve onlara gereken cevabı vermiştir.

وقائل لي ينهاني وينصحي السجنُ باتَ قريباً منك فابتعد
إن كنتَ ذا شَمِّمٍ في مَعَشَرٍ جَنَحُوا للذَّلِّ فاجنح له تُرْكُنْ إلى رَشَدِ
فَقُلْتُ فِكْرِي وإِحْسَاسِي أَقْتُلُهُ؟ هذا الذي لَمْ يَذُرْ يا قَوْمُ في خَلْدِي
لَنْ يَحْبِسُوا الرُّوحَ عَنْ سِحْرِ انْطِلَاقِهَا إِنْ يَسْجُنُونِي وَلَنْ يَشْفَى سِوَى جَسَدِي
نَطَقْتُ بِالشَّعْرِ أَلَاماً مُصَوَّرَةً وَعُدْتُ أَضْرَبُ فِي يَأْسٍ يَدَأُ بِيَدِ³³⁰

*Birileri bana öğüt veriyor ve hapse yaklaşıyorsun, uzaklaş diye uyarıyor
Eğer sen alçaklığa boyun eğmiş bir güruhun içinde dik durur ve onurlu olursan
doğru yolda olursun
Düşüncemi ve duygularımı mı söyledim, yoksa onları öldüreyim mi? Bu asla
yapmayı düşünmediğim bir şeydir*

³²⁹ Rifâ‘î, *Dîvânu Hâşim er-Rifâ‘î*, s.402.

³³⁰ Rifâ‘î, *Dîvânu Hâşim er-Rifâ‘î*, s.417.

Bu ışığın yayılmasını asla engelleyemezler, beni hapsetseler dahi ancak bedenime kötülük edebilirler

Acıları şiirimle tasvir ettim, umutsuzlukla iki elimi birbirine vurur oldum

3.2. Toplumsal Şiirleri

3.2.1. Sosyal Problemler

Hâşim er-Rifâ'î, siyasî meselelerde halkının yanında bir tavır sergilediği gibi, toplumsal konularda da sanatkârlığını halkının yararına kullanmıştır. Şiirlerinde toplumsal adalet, fakirlik, çiftçilerin çektiği sıkıntılar, öğretmenlerin ve diğer meslek gruplarının karşılaştığı problemleri ele almıştır. Fakirlerin maruz kaldığı sorunları bazen canlandırarak bazen de zecel türünde ve trajikomik bir üslup ile okuyucularına aktarmıştır. “Tevzi‘u‘l-Melekiyye” şiirinde Mısır halkı için yaşamın çok zor olduğunu, fakirliğin herkesin kapısını çaldığını, işçilerin haklarını alamadığını, özellikle çiftçiliğin ve tarımcılığın çok zor günlerden geçtiğini tasvir etmiştir.

“Tevzi‘u‘l-Melekiyye” şiiri de şairin arkadaşı olan İbrahim Seriyye'nin ricası üzerine, Başbakan Muhammed Necîb'in olduğu bir toplantıda Ziraat Islahı Kanunu kapsamında toprak arazilerinin fakirlere ve dar gelirlilere dağıtılması gayesiyle okunmuştur.³³¹

كانتْ عَائِنَا بِالشَّقَاءِ تَدُورُ	لا أَرْجِعُ الرَّحْمَنُ أَيَّاماً مَضَتْ
يُضْنِيهِ مِنْ ظَلَمِ الْغَنِيِّ سَعِيرُ	ذَاقَ الْفَقِيرُ بِهَا الْحَيَاةَ دَمِيمَةً
وَالْعَيْشُ صَابٌ وَالشَّقَاءُ مَرِيرُ	فَالْيُوسُ بَادٍ، وَالْمَتَاعُ جَمَّةٌ
وَمَضَتْ عَلَيْهِ فِي الْعَذَابِ دُهورُ	وَلَقَدْ بَعَتْ فِي رَيْفِ مِصرَ عِصَابَةٌ
فَيَنْزُ مِنْ لَفْحِ الْعَلَاءِ أَجِيرُ	أَيَّامَ يَجشَعُ فِي الإِجَارَةِ مَالِكُ
هُضِمَتْ حُقُوقُ مُكَافِحٍ وَأَجُورُ	كَمْ نَاطِرٍ لِزِرَاعَةٍ بَعُثُوهُ
أودَى لَهُ خُلُقٌ وَمَاتَ ضَمِيرُ	لِصَّنْ يُعَضِّضُ فِي الْجَرِيمَةِ سَيِّدًا
عَرَقَ لَهُمْ فَوْقَ الْجَبِينِ غَزِيرُ	الْعَرَسُ غَرَسَهُمْ، وَقَدْ رَوَى النَّرَى
مَا بَالُ مَنْ لَمْ يَشُقْ فِيهِ يَجُورُ	شَقَبُوا لَهُ حَتَّى بَدَتْ أُمَارُهُ

³³¹ Rifâ'î, *Dîvânu Hâşim er-Rifâ'î*, s.157.

Allah bizi mutsuzluk getiren o o geçmiş günlere döndürmesin

Fakir, o günlerde hayatı utançla yaşadı, zenginin zulmünün cehennemi onu bitirmişti

Dert ortada, yorgunluk fazla, yaşamak zor, mutsuzluk acı

Mısır köylere bir çete zulmetti, uzun zaman bu azap ile geçirdi

O günler ki ev sahibi kiraya doyumsuzdu, ücretle çalışan işçi ise pahalılığın ateşinde yanıyor

Niceleri ekinlere düşmanca baktılar, işçi ve emekçinin haklarını gasp ettiler

Suç işlerken efendiyi güçlendiren bir hırsız ki, ahlaktan yoksun ve vicdan ölmüş

Ekin onların ekini, toprak, alınlarındaki aşırı terle sulandı

Meyveleri çıkarana kadar emek verdiler, hiç emek vermeyip zulmedenlere ne oluyor

Şair “Cellâdu’l-Kinâne” şiirinde dünyanın topluma olan bakışı ile Mısır’ın topluma olan bakışını karşılaştırmıştır. Dünya hayvan haklarını ve özgürlüğünü korurken Mısır’daki insanların hayvanlardan daha aşağı konumda olduklarını ifade etmiştir. Şair Mısır toplumunu üçe ayırmış, fakirliği açlık olarak, zilleti çıplaklık, korku salanları da cellat olarak tasvir etmiştir. Şiirde intikal dönemi olarak adlandırdığı durum, Mısır’ın devrim aracılığıyla işgalcilerden kurtularak sözde özgürlüğüne kavuştuğu dönemdir. Bu dönemin aslında özgürlüğe değil, ölüme bir geçiş olduğunu savunmuştur. Ülkedeki yargı sistemini de eleştiren şair, özgür yargının ya ülkeyi terk etmiş veya gözlerini yummuş olduğunu ifade ederek yargıya başvurmanın anlamsız olduğunu söylemiştir.

أَفَلَا تَنَالُ الرَّفْقُ بِالْإِنْسَانِ	الرَّفْقُ بِالْحَيَوَانِ أَصْبَحَ وَاجِباً
فَأَسْرَ بِالشَّكْوَى إِلَى عُرْيَانِ	كَمْ جَائِعٍ قَدْ خَافَ جَلَاداً لَهُ
مُتَعَلِّلاً بِالصَّيْرِ وَالْإِيمَانِ	وَمُعَذِّبٍ سَمِعَ الدُّجَى أَنَاتِهِ
هَلْ حَوْضٌ مَعْرَكَتَيْنِ بِالْإِمْكَانِ	وَالجَيْشُ مَشْغُولٌ بِإِذْلالِ الْجَمَى
وَالكُثْفُ عَمَّنْ فِيهِ مِنْ شُجْعَانِ	يَكْفِيهِ عَرْضُ الْجُنْدِ فِي حَفَلَاتِهِ
دَارِ الْبَقَاءِ وَرَحْمَةِ الدِّيَانِ	فِي ظِلِّ فَنْتَرَةِ الْإِنْتِقَالِ بِنَا إِلَى
قَدْ نَامَ مِلءُ الْعَيْنِ وَالْأَجْفَانِ ³³²	هَجَرَ الْقِضَاءِ الْحَرَّ مَجْلِسُ دَوْلَةٍ

³³² Rifâ‘î, *Dîvânu Hâşim er-Rifâ‘î*, s.397-399.

Şair, “el-Fûlu Eklî ma Haiyitu”³³³ şiirinde toplumunun fakirliğini alaycı bir üslup ile dile getirmiş, ceplerinin boş olduğu gibi artık midelerinin de boş olduğunu veya ful yemeğine mahkûm olduğunu söylemiştir. Şiirde kendi şahsında bütün toplumun sorunlarını dile getirmeyi hedeflemiştir.

الْفَقْرُ يَمْلَأُ بِالْمَذَلَّةِ كَأَسِي	إِنِّي سَأَشْهَرُ فِي الْوَرَى إِفْلَاسِي
لَا الْجَيْبُ يُعْمُرُ بِالنُّفُودِ، وَلَا يَدِي	فِيهَا فُلُوسٌ زَيِّ كُـلِّ النَّاسِ
أَصْبَحْتُ بَاطِيَّ وَالنُّجُومَ، وَلَا أَرَى	أَحَدٌ يُخَفِّفُ كُرْبَتِي وَيُوَاسِي
الْفَوْلَ أَكْلِي مَا حَبِيبٌ وَإِنِّي لَأَنْفَقْتُ	مُتَحَرِّقٌ شَوْقاً إِلَى الْقَلْقَاسِ
قَدْ كِدْتُ يَا قَوْمِي أَصِيحُ مِنْهَا مُنَهَقاً	وَتَخَلَّعْتُ مِنْ أَكْلِهِ أَضْرَاسِي
الْبَطْنُ خَالٍ كَالْجُيُوبِ وَأَسْتَهِي	مَا فِي الْمَسَامِطِ مِنْ لُحُومِ الرَّاسِ
وَإِذَا مَشَيْتُ فَإِنِّي مُتَهَالِكٌ	وَأَكَادُ أَلْفَظُ جَائِعاً أَنْفَاسِي
وَأَمْرٌ بِأَحَاتِي فَأَهْتَفُ قَانِلاً:	كَمْ ذَا يُكَابِدُ مُفْلِسٌ وَيُقَاسِي
قَدْ بَعَثَ مَهْرِيَّ الْهُدُومَ وَفِي عَدِ	سَابِيعٍ حَتْمًا لِلْعِبَادِ نُحَاسِي
وَإِذَا ذَهَبْتُ لِحَقْلَةٍ أَشْدُوا بِلَا	أَجْرٍ، كَعَبِيدِ الْحَيِّ أَوْ حَوَاسِ
فَهُنَاكَ مَنْ يَأْتِي يُهَيِّدُ صَانِحًا:	إِجْلِسْ لِحَاكِ اللَّهِ مِنْ هَلَّاسِ
فَأَلِمُّ أَبْيَاتَ الْقَصِيدِ وَأَنْتَنِي	أَمْشِي عَلَى الطَّرْقَاتِ كَالْمُخْتَاسِ
وَيَظَلُّ يَنْخَلَعُ الْجِذَاءُ عَلَى الثَّرَى	فَمَقَاسُ صَاحِبِهِ خِلَافُ مَقَاسِي
لَوْ كَانَ هَذَا الْفَقْرُ شَخْصًا بَيْنَنَا	لَقَطَعْتُ حَالاً رَأْسَهُ بِالْفَأْسِ ³³⁴

Fakirlik kadehimi zilletle dolduruyor, halk içinde iflasımı ilan edeceğim

Ne cebim para dolu ne de elim, cebimde birkaç kuruş var her insan gibi

Elimde avucumda bir şey yok, birisinin sıkıntımı gidereceğini ve hafifleteceğini sanmıyorum.

Yaşadığım sürece yiyeceğim fuldür, patates haşlamasına hasret kaldım

Ey halkım! Anırircasına çığlık atıyorum, fül yemekten azı dişlerim çürüdü

Ceplerim gibi midem de boş, sakatatçılardaki kelle etlerine iştahla bakıyorum

Yürüdüğümde bitkin düşünüyorum, neredeyse son nefesimi aç olarak vereceğim

³³³ Yaşadığım sürece yemeğim fuldür. Fül, Mısırlıların yöresel ve en yaygın yemeği olan bakladır. Genellikle yoksulların tercih ettiği bir yiyecek olsa da toplumun her kesimi tarafından yenilir.

³³⁴ Rifâ‘î, *Dîvânu Hâşim er-Rifâ‘î*, s.477.

el-Hâtî lokantasının yanından geçerek haykırıyorum, İflas eden ne çok acı çekiyordur ve ne zordur işi!

Lime lime olmuş paçavralarımı satmıştım, Yarın da insanlara bakır yüzüğümü satacağım kesin

Bir partiye gittiğimde Abdulhay gibi, Havvâs gibi ücretsiz şiir söylerim

Orada birisi gelir ve bağırarak tehdit eder: “Otur, saçmaladığın için Allah sana lanet etsin”

Şiirin beyitlerinden acı duyarak iki büklüm oluyorum, yollarda yürüyorum bir şey arayan kimse gibi

Toprak üzerinde ayakkabı sürekli çıkıyor ayağımdan, sahibinin numarası benimkinden farklı

Bu fakirlik aramızdan birisi olsaydı, derhal balta ile kafasını keserdim.³³⁵

3.2.2. Bayram, Yıl Dönümü, Münasebet ve Hatıra Şiirleri

Şair, çocukluğuna ve çocukluk dönemindeki topluma ve geleneklerine şiirlerinde çokça yer vermiş, yaşadığı dönemle karşılaştırarak o günlere olan özlemine dile getirmiştir. İçinde yaşadığı toplumun dinî ve örfî geleneklerine de bağlı olan şair için özellikle Ramazan Ayı'ndaki geleneklerin yeri ayrıdır. Şiirlerinde Ramazan geceleri, teravihler, bu aya özel yazılan şiirler, çocuklar, gece tesbihatları, yaşlıların hangi zor şartlarda camiye gittikleri gibi konuları anımsatmıştır.

Şair gerek dini gerek resmi gerek de halk bayramlarının hemen hepsine yer vermiş ve bu bayramlarda özellikle çocukların neşesine ve heyecanına vurgu yapmıştır. Özellikle de kendi köy halkının neredeyse her sahnesini şiirlerinde edebi bir şekilde yansıtmıştır. Mısır'da baharın gelişini müjdeleyen “Şemmu'n-Nesîm” Bayramı'nın adını taşıyan şiirinde bayramın köyündeki yansımalarını bir film sahnesi gibi canlandırmıştır:

هُنَالِكَ فِي رُبُوعِ الرَّيْفِ حَيْثُ مَنَازِلُ الْأَهْلِ
وَحَيْثُ حَمَائِلُ الصَّفَّافِ وَالْجُمَيْرِ وَالنَّخْلِ
وَحَيْثُ يَظَلُّ مُمْتَدًّا بِسَاطِ الشَّبِّ وَالظَّلِّ
وَحَيْثُ الْقَوْمُ قَدْ عَاشُوا بِإِلَاحِ قَدِّ وَلَا حَتْلِ

³³⁵ Bu şiirin tercümesinde Muammer Sarıkaya'dan yararlanılmıştır. Bkz. Muammer Sarıkaya, *Modern Arap Şiirinde Alay ve Sosyal eleştiri*, İstanbul: Akdem Yayınları, 2020, s.142.

وأطفالٌ على الطُّرُقَاتِ فِي ثُوبِ الصِّبَا الْعَضِّ
تَخَالَهُمْ وَقَدْ سَارُوا مَلَائِكَةً عَلَى الْأَرْضِ
بِأَيْدِيهِمْ مَنَادِيلُ الْمُنَى وَالْخُبْزِ وَالْبَيْضِ
يَسُرُّ الدَّهْرُ بَعْضَهُمْ وَقَدْ يَفْسُو عَلَى الْبَعْضِ³³⁶

Orada köyün her köşesinde akraba evleri vardır

Söğüt ağaçları, ormanlıklar, firavun incirleri ve hurma ağaçları var

Gölge ve şeb³³⁷ çiçeğinin örtüsü uzanır

Burada insanlar kin tutmadan ve ihanet etmeden yaşadılar

Çocuklar ise çocukluk ruhu ile yollardaydılar

Sanki yeryüzünde yürüyen melekler gibiler

Ellerinde umut mendilleri, ekmek ve yumurta

Zaman bazılarını mutlu ederken bazılarını ise üzdü.

3.3. İslami Şiirler

Şair dindar ve sûfi bir ailenin içinde yetişmiş olmasının ve dedesinin de bulunduğu bölgenin önemli sûfi liderlerinden biri sayılmasının da etkisiyle şiirlerindeki dini tema açıkça gözükmektedir. Şair, modern dönemin İslami şairlerinden biri olarak kabul edilmektedir. Öyle ki Ahmed Abdullatif ve Hüsnü Edhem Cerrar'ın kaleme aldığı ve 8 ciltten oluşan *Şu'arau'd-Da'veti'l-İslamiyyeti fi'l-'Asri'l-Hadîs* kitabının 3. cildinde Hâşim er-Rifâ'î'ye yer verilmesi de İslami temanın şiirindeki önemini göstermektedir.

3.3.1. Hz. Peygamber

Şairin İslami konularda en çok üzerine durduğu konu Peygamber Efendimizin doğumu, hayatı ve methedilmesidir. Onu methetmenin şiirlerine değer katacağını inanmış, Onun ismini zikretmenin peygambere duyduğu özlemi bir nebze olsun hafiflettiğini ifade etmiştir. Hz. Peygamberin doğum günlerini kutlaması ve bunu şiire aksettirmesi, yaşadığı ailenin sûfi olmasından kaynaklıdır. Zira sûfilerde bu tür günlerin

³³⁶ Rifâ'î, *Dîvânu Hâşim er-Rifâ'î*, s.442.

³³⁷ Genelde akşam vakti açılan ve kokusu hoş bir çiçek

kutlanması yaygındır. Peygamber sevgisine dair şiirlerini henüz on dört yaşındayken yazmaya başlamış olması da aynı şekilde şairin yetiştiği aile koşullarının hayat tarzına yansımaları göstermektedir. “Mîlâdu’r-Resûl”, “Nehcu’l-Burde”, “ez-Zikrâ el-‘Atire, “Zikrâ’l-Mevlid” ve “Vahyu’l-Mevlid” şiirlerinde Peygamber Efendimizin şemailinden, Bedir’de Müslümanların elde ettiği zaferlerden, Mekke Fethi’nde Müslümanların izzetli duruşundan, Uhud Savaşı’nda Allah’ın Müslümanlara verdiği derslerden bahsetmiş, Peygamberin hayatından da birçok örnek sunmuştur. Özellikle Bedir Savaşı’ndan bahsederken bu mücadeleyi sahneleyerek detaylarından bahsetmiş ve önemine vurgu yapmıştır.

Yine bu şiirlerinde Peygamberin çocukluğuna vurgu yapmış, çocukluğunda anne ve babasını kaybetmesini, sıkıntılar çekmesini peygamberlik sorumluluğu için bir hazırlık olarak görmüştür. Müşriklerin kendisine eziyet ettiklerinden ve İslam’ı kabul etmemedeki inatlarından da bahsetmiştir.

“Mîlâdu’r-Resûl” başlığı ile iki şiir kaleme almış ve şiirinin mukaddimesinde Peygamberin doğumunun İslam dünyası için en büyük bayram olduğunu ve bunu kutlamaları gerektiğini ifade etmiştir. Bu şiiri 1949 yılında henüz 14 yaşında iken beldesinde düzenlenen kutlu doğum etkinliklerinde okumuştur.³³⁸

Şair bu iki şiirinde aktarmak istediği konuları bir sıraya koyarak anlatmıştır. Şiirin ilk beyitlerinde Peygamberliğinin müjdesini ve sevincini paylaşmış, daha sonra Peygamberlik mesleğinin sorumluluklarını ve Hz. Muhammed’in (a.s.) bunu nasıl taşıdığını anlatmıştır. Üçüncü bölümde hicrete ve hicretteki bazı olaylara değinen şair son bölümde ise sahabelerden ve peygambere nasıl tabi olduklarından bahsetmiştir.

Sahabenin bu dünyada Peygambere dostluk ederek mutlu olduklarını, bu dünyada maruz kaldıkları işkence ve zulümlere karşı gösterdikleri sabır neticesinde de ahirette mutlu olacaklarını müjdelemiştir. Çünkü onlar Peygamberi ve İslam’ı, teklif edilen onca dünyalık servet ve makamlara rağmen terk etmemiş, yapılan her türlü baskıya da asla boyun eğmemişlerdi. Şair şiirinde özellikle iki ismi örnek verir ki onlar da İslamiyet’in henüz başlarında dinlerini değiştirmeleri için her türlü işkenceyi maruz kalan Yasir ve Bilal’dır.

³³⁸ Hâşim er-Rifâ‘î, *Dîvânü Hâşim er-Rifâ‘î*, s.306. (1 nolu dipnot)

Şiirde müşriklere de yer veren şair, yapmış oldukları türlü işkencelere rağmen istediklerini elde edemeyeceklerini, çünkü silahlarının kin, kıskançlık ve cehalet olduğunu, Peygamberin silahının ise Allah tarafından verilen bir zafer olduğunu belirtmiştir.

Şiirin sonunda da Hz. Peygamber'in ve davasının kazandığını, Hakk'ın sesinin yükseldiğini ve bunun sonucu olarak da Mekke'nin fethedildiğini anlatmıştır.

دَعُ غَنَّاكَ خَمْرَكَ يَا نَدِيمَ الرَّاحِ	إِنِّي طَرَبْتُ بِخَمْرَةِ الْأَفْرَاحِ
قَدْ بَتُّ نَشْوَاناً فَهَلْ شَهَدَ الْمَلَا	نَشْوَانٌ لَمْ يَشْرَبْ مِنَ الْأَفْدَاحِ
شَهْرُ الرَّبِيعِ حَلَّتْ نوراً ساطِعاً	يَجْلُوا ظِلَامَ الْكَرْبِ وَالْأَثْرَاحِ
فَرَحِ الْأَنْامِ أَمَا رَأَيْتَ قُلُوبَهُمْ	سَعِدَتْ بِنُورِ جَبِينِكَ الْوَضَّاحِ
وَالْكُونُ يَمْلَأُهُ الضَّيَاءُ كَأَنَّهُ	قَدْ لَفَّ مِنْ نُورِ الْهُدَى بِوِشَاحِ
لِلْهُدَى بَابٌ كَانَ أُغْلِقَ دُونَنَا	وَاللَّهِ أَرْسَلَ فِيكَ بِالْمِفْتَاحِ
حَدَّثَ أَيَّ شَهْرٍ الرَّبِيعِ، وَصِفْنَا	يَوْمَ أَهْلَ بَعْطَرِهِ الْفَوَّاحِ
يَوْمًا بِهِ وُلِدَ الْهُدَى فَضِيَاءُهُ	قَدْ عَمَّ مَكَّةً مِنْ رُبَاً وَبَطَّاحِ
هَذَا الَّذِي قَدْ جَاءَنَا بِرِسَالَةٍ	تَهْدِي وَتُرْشِدُنَا سَبِيلَ فَلَاحِ
نَشْرَ الْهِدَايَةِ فِي الْجَهَالَةِ فَانطَوَتْ	مِثْلَ الظَّلَامِ طَوَاهُ نُورُ صَبَّاحِ ³³⁹

Ey meyhane arkadaşım! İçkini bırak, ben mutluluk şarabı ile coştum

Sarhoş oldum, insanlar içmeden sarhoş olan kimseyi hiç gördüler mi

Ey Rebiu'l-evvel³⁴⁰, bir nur gibi geldin, sıkıntı ve dert karanlığını aydınlattın

İnsanlar sevindi, görmüyor musun habibinin apaçık nuru ile kalplerinin mutluluğunu?

Kâinatı bir ışık kapladı, sanki hidayet nuru ile bir örtü gibi kuşattı

Hidayetin üzerimize kapanan bir kapısı vardı, Allah seninle bunun anahtarını gönderdi

Konuş ey Rebiu'l-evvel, her yere yayılmış kokusuyla bize gelen o günü bize anlat

O gün ki onda hidayet doğdu, ışığı Mekke'nin tepelerine ve düzlüğüne yayıldı

Bize peygamberlikle gelen kişi, bizi doğru yola ve kurtuluşa götürür

³³⁹ Rifâ'î, *Dîvânu Hâşim er-Rifâ'î*, s.304.

³⁴⁰ Hz. Peygamberin doğduğu aya ithaf etmiştir.

Cehalette hidayeti yaydı, sabahın nurunu örten karanlık gibi cehaleti yok etti.

Şair “Vahyu’l-Mevlidi” şiirinde Peygamberin çocukluğundan ve masumiyetinden bahsetmiştir. Çocukken dahi hiçbir hatasının bulunmadığını, hiçbir kötü davranışının olmadığını ve putlara tapmadığını konu edinmiştir. Ticaretle uğraşması, Hz. Hatice ile olan evliliği, Allah’ın yaratmadaki gücünü tefekkür etmesi, peygamberlikten önce Hira Mağarası’na gitmesi gibi konulara da şiirinde yer vermiştir. Özellikle peygamberin, henüz vahiy almadan önce “Emîn” olarak bilinmesinin üzerinde durmuş ve Hatice’nin, taliplerinin çok olmasına rağmen kendisini seçme nedenin de bu olduğunu düşünmüştür. İslamiyet’in ilk döneminde Müslümanların maruz kaldığı işkencelere ve Habeşistan’a hicret etmelerine değinmiştir. Daha sonra Hz. Peygamber’in, Hz. Ebubekir ile hicretinden ve aralarında geçen diyalogdan bahsetmiş, onu teselli ederken söylemiş olduğu “Üzülme, Allah bizimledir” ayetinden iktibas etmiştir. Şiirin sonunda da bugünün Müslümanlarına atıfta bulunarak izzetinden ödün vererek yaşayan Müslümanlar için Allah’a yakarmış ve onları bu durumdan kurtarması için dua etmiştir.

سَفَكَ الدِّمَاءَ فَكَمْ سَأَلَتْ بِهَا فُضَّيْبُ	وَأَذْكَرَ حَدِيثَ أُولَى كَانَتْ شَرِيْعُهُمْ
وَبَعْضُهُمْ لِحُقُوقِ الْبِغْضِ مُغْتَصِبُ	عَاشُوا فَسَاداً وَبَاتَ الْكُلُّ قَاطِبَةً
ظَلَمٌ وَلَا شَيْءَ غَيْرِ الظُّلْمِ مُنْتَصِبُ	جَهْلٌ وَلَا شَيْءَ غَيْرِ الْجَهْلِ رَائِدُهُمْ
وَوَادٍ نَفْسٍ وَمَالٍ بَاتَ يُنْتَهَبُ	خَمْرٌ وَفِسْقٌ وَأَصْنَافٌ مُؤَلَّهَةٌ
فَأَشْرَقَتْ شَمْسُ طِهٍ وَاهْتَدَى الْعَرَبُ	كَأَنَّهُمْ حَيَارَى بِأَيْلٍ مَدَّ ظُلْمَتَهُ
فِي الْعَيِّ لَمْ يَنْتَهُمْ لَوْمْ وَلَا عَتَبُ	فِي ذَلِكَ الْحَيْنِ وَالْفَيْثَانُ سَادِرَةٌ

Bana o kişilerden bahset, dinleri kan akıtmak olan, nice kılıçtan kanlar aktı

Bozgunculuğu yaydılar, birbirlerinin haklarını çiğneyen bir topluluk oldular

Cehaletten başka bir kılavuzları yok, içlerinde zulümden başka ayakta kalan bir şey yok

İçki, günah, ilahlaştırılmış putlar, diri diri gömülen insanlar ve gasp edilen mallar

Karanlığı uzamış bir gecenin şaşkınlığı içerisindeydiler, Taha'nın güneşi doğdu ve Araplar hidayete erdi

Bu dönemde gençler umursamadan günah bataklığındaydılar, ne bir azar ne bir uyarı onları vazgeçirdi.

لَا يَعْرِفُ الرَّجْسَ بَلْ وَاللَّهِوْ يَجْتَنِبُ	كَانَ الْأَمِينُ بِحَبْلِ الْهُدَى مُعْتَصِمًا
فَمَوْ بِمَكَّةَ فِيهَا كُلُّهُمْ رَغَبُوا	وَسَلَّ خَدِيجَةَ لَمَّا رَاحَ يَخْطُبُهَا
غَيْرَ الْأَمِينِ لَهَا زَوْجًا وَإِنْ عَجَبُوا	لَكِنَّهَا أَعْرَضَتْ عَنْهُمْ وَمَا رَضِيَتْ
وَكُلُّهُمْ أَغْنِيَاءُ سَادَةٌ نُجُبُ	وَمَا الْأَمِينُ سِوَى رَاعِي تِجَارَتِهَا
وَطَيِّبُ النَّفْسِ لِلْأَخْلَاقِ يُصْطَحَبُ	لَكِنَّ أَخْلَاقَهُ فَاقَتْ شَمَائِلَهُمْ
وَهَزَّرَهُ ثُمَّ حَتَّى نَالَهُ النَّعْبُ	وَقَامَ فِي الْغَارِ حَتَّى جَاءَهُ مَلَكُ
فَدَأْشَرَ الْهُدَى فَاَنْجَابَتْ بِهِ السُّحُبُ	وَأُودِيَ أَقْرَأَ تَعَالَى اللَّهُ قَائِلُهَا

Emin (Hz. Peygamber) hidayet ipine sımsıkı bağlıydı, günah bilmediği gibi eğlenceden dahi uzak dururdu

Onunla evlenecek olan Hatice 'ye sor, Ki Mekke 'de herkes onu isterken

Ancak Hatice onları reddetti ve razı olmadı, şaşırırsalar da o sadece Emin 'i seçti

Emin, ticaretine göz kulak olan biriydi sadece, diğerleri ise zengin ve soylulardı

Ancak ahlakı, onların görünüşlerinden üstündü, güzel ahlak ise hoş bir gönül ile birlikte olur

Bir melek O 'na gelene kadar mağarada kaldı, onu yorana kadar salladı

Ona Allah 'ın emri ile oku dendi, hidayet doğdu ve onunla bulutlar çekildi

3.3.2. İslam Gençliği

Hâşim er-Rifâ'î'ye göre Müslüman toplumlarda ahlak çöküşünün nedeni, Müslüman gençlerin dinlerinden kopmuş olmasıdır. Çağımız gençliğinin, İslamiyet' in ilk dönemlerindeki ve halifeler dönemindeki gençliği kendilerine rol model almaları gerektiğine inanır. 1959 yılında Müslüman Gençlik Derneği'nin “Gençlerin Sapkınlığı” meselesini tartışmak için düzenlemiş olduğu toplantıda bu sorunun detayını, kaynaklarını, çözümlerini ve İslam toplumunu bu durumdan kurtaracak olan Müslüman gençliğin özelliklerine yer verdiği “Şebabu'l-İslam” şiirini okumuştur.

Bu şiirin ilk bölümünde Müslümanların önceki dönemlerde ne kadar gururlu ve mücadeleci olduğuna vurgu yapmış ve Müslüman gençliğin özelliklerinden bahsetmiştir. Fiillerde “biz” zamirini ve geçmiş zaman kalıplarını kullanması, bu dönemdeki Müslümanlar ile geçmiş dönemdekiler arasında hiçbir farkın olmadığına ve hatta kardeş sayıldıklarına, bunun yanında o dönemdeki Müslümanların taşıdığı vasıfların günümüz

gençlerinde olmadığına dikkat çekmiştir. Geçmişe olan özlemini dile getiren şair, o günlere dönmenin yolunu sorgular.

مَلَكْنَا هَذِهِ الدُّنْيَا فُرُونَا
وَسَطَّرْنَا صَحَائِفَ مِنْ ضِيَاءِ
حَمَلْنَاهَا سُيُوفاً لَامِعَاتٍ
إِذَا خَرَجَتْ مِنَ الأعْمَاقِ يَوْمًا
وَكُنَّا جِينَ يَأْخُذُنَا وَلِيٌّ
تَفِيضُنْ قَلُوبُنَا بِالْهَدْيِ بِأَسَاءِ
وَأَخْضَعَهَا جُدُودٌ خَالِدُونَا
فَمَا نَسِيَ الزَّمَانُ وَلَا نَسِينَا
عَدَاةَ الرَّوْعِ تَأْبَى أَنْ تَلِينَا
رَأَيْتَ الْهَوْلَ وَالْفَتْحَ الْمُبِينَا
بَطُغْيَانِ نَدُوسٍ لَهُ الْجَبِينَا
وَمَا نُغْضِي عَنْ الظُّلْمِ الْجُفُونَا³⁴¹

*Biz bu dünyayı asırlarca yönettik, ulularımız o asırları kendilerine tabi kıldılar
Sayfalara altından nice satırlar yazdık ne zamanın unuttuğu ne de bizim
Parlak kılıçlar taşıdık, Savaş meydanını gördüğünde eğilmeyi kabul etmeyen
Bir gün derinlerden çıkıp gelirsen, şiddeti ve apaçık fethi görürsün
Bir yönetici zulmetmek için bize kastettiğinde, onun tepesine binerdik
Kalplerimiz heyecandan taşardı, zulme karşı gözlerimizi asla kapatmazdık*

İlk beyitlerde eski asırlarda Müslüman halkın ne kadar yüce olduklarına değinen şair, daha sonra zaman akıp gittikçe Müslümanların güçlerini kaybettiğini ve bu güce artık başka toplumların sahip olduğunu üzüntüyle anlatmıştır. Müslümanların iç acısı durumundan bahsedip “Nereye bu gidiş!” dercesine eski günlerin özlemini çekmektedir.

وَمَا فَتَى الزَّمَانُ يَدُورُ حَتَّى
وَأَصْبَحَ لَا يُرَى فِي الرِّكَبِ قَوْمِي
وَالْمَنِي وَالْمَ كُلِّ حُرِّ
تُرَى هَلْ يَرْجِعُ الْمَاضِي؟ فِإِنِّي
بَنَيْنَا حُقْبَةَ فِي الْأَرْضِ مُلْكَأ
شِبَابٌ ذَلُّوا سَبِيلَ الْمَعَالِي
تَعَهَّدَهُمْ فَأَنْبَتَهُمْ نَبَاتًا
هُمْ وَرَدُوا الْحِيَاضَ مُبَارَكَاتِ
مَضَى بِالْمَجْدِ قَوْمٌ آخِرُونَا
وَقَدْ عَاشُوا أَنْمَتَهُ سِنِينَا
سُؤَالُ الذَّهْرِ : أَيْنَ الْمُسْلِمُونَ ؟
أَذُوبَ لِذَلِكَ الْمَاضِي حَنِينَا
يُدْعِمُهُ شِبَابٌ طَامُحُونَا
وَمَا عَرَفُوا سِوَى الْإِسْلَامِ دِينَا
كَرِيمًا طَابَ فِي الدُّنْيَا عُصُونَا
فَسَأَلْتُ عِنْدَهُمْ مَاءً مَعِينَا

³⁴¹ Rifâ‘î, *Dîvânu Hâşim er-Rifâ‘î*, s.383.

إِذَا شَهِدُوا الْوَعَى كَانُوا حُمَاءً
 وَإِنْ جَنَّ الْمَسَاءُ فَلَا تَرَاهُمْ
 شِبَابٌ لَمْ تُحَطِّمُهُ اللَّيَالِي
 وَلَمْ تَنْسَهُهُمْ الْأَفْدَاحُ يَوْمًا
 وَمَا عَرَفُوا الْأَعْيَانِي مَانَعَاتٍ
 وَقَدْ دَانُوا بِأَعْظَمِهِمْ نِضَالًا
 فَيَتَحَدُّونَ أَخْلَاقًا عَذَابًا
 وَلَمْ يَتَشَدَّقُوا بِفُشُورِ عِلْمٍ
 وَلَمْ يَتَبَجَّحُوا فِي كُلِّ أَمْرٍ

يَذُكُونَ الْمَعَايِلَ وَالْحُصُونَا
 مِنَ الْإِشْفَاقِ إِلَّا سَاجِدِينََا
 وَلَمْ يُسَلِّمْ إِلَى الْخَصْمِ الْعَرِينَا
 وَقَدْ مَلَّؤُوا نَوَادِيَهُمْ مُجُونَا
 وَلَكِنَّ الْعُلَى صَيَّغَتْ لُحُونَا
 وَعِلْمًا، لَا بِأَجْرِيهِمْ عُيُونَا
 وَيَأْتَلْفُونَ مُجْتَمَعًا رَزِينَا
 وَلَمْ يَتَقَلَّبُوا فِي الْمُلْحِدِينَا
 خَطِيرٍ، كَيْ يُقَالَ مُتَقَفُّونَا³⁴²

Zaman akmaya devam etti, ta ki bu gurur/şeref başka bir topluluğa geçti
Artık kafilede kavmim gözükmeyen oldu, daha önce o kafilenin başı olan kavmim
Beni ve her özgür insanı acıtan, zamanın sorusu “Nerede Müslümanlar?”
Sence mazimiz geri gelir mi?!, Ben o mazinin özlemi ile yanıyorum
Yeryüzünü yönettiğimiz bir çığır açmıştık, âli hedefleri olan gençlerin desteği ile
O gençler ki o âli hedeflerinin yollarını kolaylaştırdılar, İslam dışında din
tanımadılar
O gençler önemsendiler ve yeryüzünde kale olacak dallar büyüyen bitki oldular
Onlar mübarek havuzlardan içtiklerinden, onlardan da tatlı su akar oldu
Savaş alanı gördüklerinde hemen ülkenin koruyucuları olurlar, Sığınak ve
kaleleri yerle bir ederler.
Gece karanlığı çöktüğünde de Allah korkusundan onları secdede görürsün
O gençler ki geceler onları zayıflatmadı, Ülkelerini düşmana teslim etmedi
Kadehler onlara asla şahitlik etmedi, mekanlarında ahlaksızlığın toplandığını
Ahlaksız müzikleri tanımadılar, ancak yüce ahlak onların bestesi oldu
İlim ve mücadelede en büyük olana tabi oldular, gözleri her şeye bakmaya cüreti
olanlara değil
Güzel bir ahlak üzere birleştiler, Vakarlı bir toplumu inşa ettiler
İlimlerin kıymetsizleri ile uğraşmadılar, Sapmış olanlardan da olmadılar
Her önemli işte laf olsun diye konuşmadılar, Kendilerini kültürlü göstermek için

³⁴² Rifâ‘î, *Dîvânu Hâşim er-Rifâ‘î*, s.383-384.

Şair Müslümanların geçmişteki o parlak dönemini oluşturan ve ayakta tutan gençlerin özelliklerinden bahsettikten sonra günümüzde Müslümanlara vadedilen sözlerin içi boş olduğunu savunmuştur. İsteddiği şey ise Allah'a iman ve tevekküldür.

كذلك أخرج الإسلام قومي شباباً مُخلصاً حُرّاً أميناً
وَعَلَّمَهُ الْكِرَامَةَ كَيْفَ تُبْنَى فَيَأْبَى أَنْ يُقَيَّدَ أَوْ يَهُونَا
دَعُونِي مِنْ أَمَانٍ كاذبات فَلَمْ أَجِدِ الْمُنَى إِلَّا ظُنُوناً
وَهَاتُوا لِي مِنَ الْإِيمَانِ نوراً وَقَفُّوا بَيْنَ جَنَبِيَّ الْيَقِينَا³⁴³

*İşte bu şekilde İslam kavminden, ihlaslı, özgür ve güvenilir gençler çıkardı
Şerefın nasıl inşa edileceğini öğretti, bağlanmayı ve boyun eğmeyi kabul etmeyen
Bu yalan umutları boş verin, bu umutlar bir zandan başka bir şey değildir
Bana imandan bir nur getirin ve her iki yanına da tevekkülü verin*

3.3.3. Ahlak

Şair, içinde yaşadığı topluma aidiyetinin verdiği sorumluluk gereği o toplumun ıslahı için elinden geleni yapmaktan kaçınmamıştır. Kötü ahlaka, rüşvete, iki yüzlülüğe savaş açmıştır. Özellikle okulda öğrenci ve hocaların kendilerine yakışmayan kötü huylarına sert bir dille müdahale etmiştir. Üniversitede bazı kız öğrencilerin giyiminden rahatsız olan Hâşim, buna tepki olarak şiirler yazmış ve fitneye sebep olduklarını belirtmiştir. Bu sözlerle karşı “Bizler Özgürüz” dediklerini duyarcasına cevap vermiş ve özgür olduklarını kabul ettiğini, ancak yüksek sesle konuşacak ve erkekler içinde ayak ayak üstüne atacak kadar değersizleşmemeleri gerektiğini savunmuştur.

لا تَمْدِي لِصَيْدِهِ أَحْبُولَةَ من تَتَنَّنِ وَمُقَلَّةَ مَكْحُولَةَ
إِنَّهُ هَهُنَا أَخٌ وَزَمِيلٌ أَنْتِ أَخْتُ لَهُ وَأَنْتِ زَمِيلَةٌ
نَحْنُ فِي مَنْهَلِ الْعُلُومِ وَلَسْنَا فِي مُبَارَاةِ فِتْنَةٍ مَصْقُولَةَ
فَعَلَامَ الشِّفَاهُ تَرْمِي بِنَارٍ خَلَّفَتْ تَحْتَهَا رَمَادَ الْفَضِيلَةَ
وَفَتَاكِ الَّذِي جَلَسْتَ إِلَيْهِ جَلَسَاتِ قَصِيرَةً وَطَوِيلَةَ
تَافِيَةً فِي الشَّبَابِ، حِينَ نَرَاهُ لَا نَرَى فِيهِ ذَرَّةً مِنْ رُجْلَةَ

³⁴³ Rifâ‘î, *Dîvânu Hâşim er-Rifâ‘î*, s.384.

مَنْ يَظُنُّ الْمُجُونَ خَفَّةَ ظِلِّ
فَهُوَ يُبْذَى خَلَاعَةً مَرْدُولَةً
يُطَلِّقُ النُّكْتَةَ السَّخِيفَةَ مِنْ فِيهِ
وَيُزْجِي الْعِبَارَةَ الْمَغْسُولَةَ
مُظْهِراً نَفْسَهُ بِمَظْهَرِ صَنْدِيدٍ
لِكِي تَخْلَعِي عَلَيْهِ الْبَطُولَةَ
فَإِذَا شِئْتِ أَنْ تُرِينَا جَمَالاً
حَسْبُكَ النَّفْسُ حِينَ تَبْدُو جَمِيلَةً³⁴⁴

Onun avlamak için ağını atma, kıvırtarak ve gözlerine sürme çekerek

O burada senin bir dostun ve kardeşin, sen ise onun kız kardeşi ve arkadaşı

Bizler ilmin kaynağındayız, parlak bir fitne yarışmasında değiliz

Dudaklarınla kime ateş ediyorsun (etkiliyorsun), ki o ateşin altından güzel ahlakın külleri kalır.

Birlikte oturduğun o erkek arkadaşın, uzun veya kısa beraber zaman geçirdiğin

Ona ayıplı bir genç olarak bakarız, onda zerre kadar erkeklik de görmeyiz

Soytarılıkta hoş sohbeti görenler, halbuki o rezil bir ahlaksızlık olarak gözükür

Ağzından saçma sapan espriler çıkar, ballı sözlerle karıştırarak

Onu (arkadaşını) yürekli biri olarak göstermek istiyor, kahramanlıkları onda var etmek için

Bir güzelliği göstermek istiyorsan, nefsin güzelse o sana yeter.

3.4. Doğa Şiirleri

Hâşim er-Rifâ'î, Mısır'ın Enşâs köyünde doğmuş ve orada yetişmiştir. Şiirlerinden anlaşılacağı üzere doğa ve köy aşığı biridir. Tabiat ile ilgili olmayan şiirlerinde dahi güneşin doğuşu ve batışı, dalga, sabah, seher vakti, bahçe, tarla, rüzgarlar, kuşlar, bülbül gibi doğayı anımsatan sözcükler kullanması onu tabiata aşık bir insan olarak ön plana çıkarmıştır.

Doğal güzellikler ve sakin bir ortamda yaşamış olan şair, romantik kişiliği olmasının da etkisiyle bu güzellikleri tasvir etmiştir. Şairin köy ve doğa tasvirleri salt bir güzellik vurgusundan ziyade hem duygularını ifade ettiği hem de o güzelliklere biçtiği rolden ibarettir.

³⁴⁴ Hâşim er-Rifâ'î, *Dîvânu Hâşim er-Rifâ'î*, s.291.

Şairin doğaya şiirlerinde çokça yer vermesinin bir diğer amacı da doğayı oluşturan bitki, hayvan, insan ve diğer varlıkların birbirlerine olan ilişkilerine değinerek yaratıcıyı tefekkür ve tedebbür etmektir.

Şair, köyünü tasvir ederken doğal güzellikleri gibi insanların da saflığından bahsederek kalplerinde kin ve hainliğin olmadığını, çocuklarını meleklerle benzeterek ifade etmiştir. Köy halkının saflığından, alçakgönüllülüğünden ve dindarlığından bahsederken bir yandan şehir hayatının karmaşıklığına, doğru yoldan saptığına ve samimiyetten uzak bir nesli barındırdığına işaret etmiştir.

كَمْ بِالْقُرَى مِنْ عَادَةٍ حَسَنَاءَ كَالرَّشَاءِ الْغَرِيرِ
النَّائِمَاتِ لَدَى الْعَثِيَّ الْقَائِمَاتِ لَدَى الْبُكُورِ
الْحَافِظَاتِ عَلَى اللَّيَا لِي قُدْسَ عَهْدٍ لِلْعَشِيرِ
السَّافِرَاتِ وَفِي شَمَا ئِلِهِنَّ جِصْنٌ لِلشُّفُورِ
وَبَرَزْنَ فِي أَخْلَاقِهِنَّ حَيَاءَ رَبَّاتِ الْخُدُورِ
يَا رَيْفُ يَا مَهْدَ الْجَمَالِ وَمَصْدَرَ الْخَيْرِ الْوَفِيرِ
يَا أَيُّهَا الْعَانِي الْمَرَّ يِضُ أَمَا لِمَوْتِكَ مِنْ نُشُورِ
أَبِكَ الْكُھُوفُ مَنَازِلُ أَمْ تِلْكَ أَبْيَاتُ وَدُورِ
كَيْفَ اتِّقَاءُ الدَّاءِ بَعْدَ عِدِّ الْعَيْشِ فِي هَذِي الْقُبُورِ³⁴⁵

Köyde ne çok kadın var, küçük geyik yavrusu gibi güzeller

Yatsıdan hemen sonra uyur, sabah erkenden de kalkarlar

Hayat arkadaşının sırlarını mukaddes görüp onu sır gibi saklayan

Güzellikleri olmasına rağmen, yüzlerinde onları ortaya çıkarmayan bir kale var

Davranışlarında haya ön plana çıkar, onlar iffet sahibidirler

Ey köy! Ey güzellik beşiği! Birçok hayrın kaynağı

Ey sıkıntı çeken hasta! Ölümünden sonra dirilişin yok mu?

Mağaralar mı senin konak yerin mi? Yoksa şu daire ve evler mi?

Hastalıklardan nasıl korunabilir? Bu kabirlerde yaşıyor olduktan sonra

³⁴⁵ Rifâ'î, *Dîvânu Hâşim er-Rifâ'î*, s.79-80.

Şair bir yandan köyünün güzelliklerini tasvir ederken diğer taraftan köyünün maruz kaldığı fakirlikten ve geri kalmış sayılmasından şikayetçidir. Özellikle de bakanların verdikleri sözleri yerine getirmemesinden yakınır. Siyasîlerin köyü medenileştirme sözlerinin kocaman bir yalandan ibaret olduğunu, asıl medenileşmenin cehaleti ortadan kaldıran ve halkın izzetini yücelten bir ilim ile gerçekleşeceğine inanmaktadır.

يا جَمِي الشَّرَفِ العَيُورِ	حُبَيْتَ يا حِصْنَ الفَضِيلَةِ
مَدْبِيَّةً كَذِبٌ وَرُورٌ	مَنْ لَمْ تُدَبِّسْ أَرْضَهُ
وَلْ حُطِّمَتْ فَوْقَ الصُّخُورِ	إِنَّ طَالَعَتْكَ لَهَا المَعَا
كِ وَأَنْتَ عَانِ لا تَبُورُ	كَمْ أَهْمَلُوا الإِصْلَاحَ فِيهِ
أَعْطَاكَ مِنْهُمْ وَزِيرُ	كَمْ أَخْلَفَ الوَعْدَ الَّذِي
العِلْمَ بَيْنَ النَّاسِ نَورُ	فَاخْلَعْ رِداءَ الجَهْلِ إِنَّ
ت بِئُؤِبِهِ أَبْدأ جَدِيرُ ³⁴⁶	وَالْبَسَ ثِيابَ المَجْدِ أَنْ

Ey faziletin kalesi selam olsun sana! Ey namusun koruyucusu

Toprağını kirletemediği, Yalancı ve sahte medeniyetin

Seni gözüne kestirdiklerinde, kayaların üzerinde parçalanmış baltan var

Seni imar etmeyi ne çok ihmal ettiler, sen ki geleceği belli olmayan bir sıkıntı içindesin

Sana verilen onca sözleri, onlardan hiçbir bakan yerine getirmedi

Cehalet giysisini çıkar artık, İlim insanlar arasında bir nurdur.

İzzet elbisesini kuşan, o elbiseye sen layıksın her zaman.

3.5. Zecel³⁴⁷, Alay ve Mizah şiirleri

Şairin zecel ve mizah şiirleri genelde arkadaşları arasındaki özel ilişkiler çerçevesindedir. Bunlardan sadece “Meşyu’l-Helafit” ve “el-Fûl Eklî ma Hayiytu” şiirleri sosyal eleştiri konularını içermektedir.

³⁴⁶ Rifâ‘î, *Dîvânü Hâşim er-Rifâ‘î*, s.81.

³⁴⁷ Endülüs’te geliştirilen Arapça gramer kurallarına uymayıp basit bir Arapça ile halk ağzı ve kullanımlar temel alınarak oluşturulan halk şiir türüne verilmiş isimdir. Bkz. Yasin Kahyaoğlu, Fatma Zehra Mısır, “Genel Hatlarıyla Endülüs Arap Edebiyatı”, Kars: *Kafkas Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, (2019), C.6, S.12, s.77.

Zakâzîk İlköğretim Okulu ile Ezher Üniversitesi Arap Dili Bölümü ile yapılan spor karşılaşmasında gönül verdiği Zakâzîk takımının yenilmesi sonucu onlarla alay ettiği, bu mağlubiyetteki paylarını anlattığı ve hiç mücadele etmedikleri için hiçbir işe yaramadıklarını söylediği “el-Haymetu’l-Kubra” adlı şiiri yazmıştır. Akabinde hem futbol hem de voleybol takımının art arda gelen mağlubiyetleri sonrası daha da üzölmüş ve takım için alaycı da olsa sert ifadeler kullandığı “el-Hezime” şiirini kaleme almıştır. Mücadele etmeyen oyuncular için katır ve eşekler yerine faytonları onların çekmesi gerektiğini, ancak bu şekilde işe yarayacaklarını söylemiştir. Şair bu şiirde ammice olarak tabir edilen Arapça kurallarına uymayan halk dilinden kelimeler kullanmış ve bu kelimeleri fasih Arapça gibi şiir veznine uygulamıştır. Şiirde kullandığı "شحط" kelimesi sadece halk dilinde kullanılıp “uzun boylu” anlamını taşımaktadır. Yine şiirde geçen futbol ve maç kelimeleri asılları itibariyle İngilizce olup Arapça veznine uyarlanması zecel şiirinin özelliklerinden biridir.

يا خَيْبَةً قَدَّرَها بِالْفَنَاطِيرِ جاءَتْ لَنَا في نَهارِ كَالدَّيَاجِيرِ
 إِنِّي دَهَبْتُ إلى النّادِي فَطالَعَنِي مُقَطَّبَ الوَجْهِ مُغَبَّرَ الأَسارِيرِ
 يَبْكِي وَيَبْذُبُ مَنْ خابُوا بِمَلْعَبِهِ وَفي المَباراةِ صاروا كالأَطْرَاطِيرِ
 مِنْ كُلِّ شَحْطٍ أَطالَ اللهُ قامَتَهُ يَكادُ يَصْنُحُ في جِزِّ الحَنَاطِيرِ
 ما كانَ مُنْتَظَرًا هَذا المِصابُ لَكُمْ يا فِرْقَةً كَوَنواها مِنْ خَناشِيرِ
 ما لِلْعَبِيِّ وَالْفُتُوبِ يَلْعَبُها يا لَيْتَهُمُ عَلَّقواكُمْ في الطَّنابِيرِ
 أَحزَأكم اللهُ قَد جِئْتُمْ لِمَعهدِ نَنا بالعارِ يا فِئْتِيَةً مِثْلَ المَواجِيرِ
 لا بِأَسِّ بِالقَوْمِ مِنْ طَولٍ وَمِنْ غَلْظِ جِئْتُمْ البِغالِ وَأَحلامُ العِصافِيرِ³⁴⁸

Ey kantarlarla ölçülebilen yenilgi, Gündüz vakti bir karanlık gibi çöktü üzerimize

Ben kulübe gittiğimde bana bakıyorlardı, Asık surat ve tozlu yüzlerle

Kendi sahasında yenilmişler ağlayıp hayıflanıyorlardı, karşılaşmada da akılları başlarından alınmış gibiydi

Allah boylarını uzatmış ama akılları kısa, faytonları çekmeye yararlar ancak

Bu hezimet onlardan beklenmiyordu, dev gibi adamlarla kurdukları bu takımdan

Aptalların futbol neyine, onları tamburlara³⁴⁹ assalardı keşke

³⁴⁸ Rifâ‘î, *Dîvânu Hâşim er-Rifâ‘î*, s.215.

³⁴⁹ Sulamada suyu yükseltmek için kullanılan bir alettir.

Allah sizleri rezil etti siz de fakültemize gelip, bu utancı getirdiniz, hamur teknesine benzeyen siz gençler³⁵⁰

Uzun ve kaba olan bir grup için sıkıntı yok, katır gibi cisimleri ama serçe gibi hedefleri olan.

Şairin sonraları da devam eden başarısızlığa tahammülü kalmamış, bu takımın artık kapatılmasını tavsiye etmiş ve bütün oyuncularının varlığı ile yokluğu arasında bir fark olmadığını savunmuştur. Hurma ağaçlarının dalları kadar kocaman olan oyuncuların rakipleri karşısındaki acizliklerinin nedeninin tütün içmeleri olduğunu belirten şair, takım için harcanan paralara üzülmüş ve fakirlere dağıtılmasının daha hayırlı olacağını savunmuştur. Takıma olan öfkesi o kadar büyümüştür ki, dinlenme zamanında ikram edilen portakal suyunu dahi hak etmediklerini belirtmiştir. “Haybetu’l-Emel” şiirinde takıma, hezimetini mükemmel şekilde gerçekleştirdiklerini söyleyerek ağır eleştirilerde bulunmuştur.

تَعَالَى يَا فَرِيقُ هُنَا تَعَالَى	فَدَمُّكَ بَيْنَنَا أَضْحَى حَلَالاً
لِمَنْ أَهْدِي الْقَصِيدَةَ؟ لَسْتُ أَدْرِي	أَأَهْدِيهَا حَبِيباً أَمْ هِلَالاً
كَلَّا الْبَطْلَيْنِ فِرْقَتُهُ تَبَارَتْ	فَمَا سَاوَتْ لَدَى اللَّعِبِ الْعِيَالَا
أَيُّصْلِحُ لِلرِّيَاضَةِ فَيْلٌ قَوْمٌ	إِذَا مَا سَارَ تَحْسَبُهُ الْجِبَالَا ³⁵¹
قَفُوا هَذَا الْفَرِيقَ غَدَاةً خَابَا	طَوِيلاً إِنَّ لِي مَعَهُ حِسَابَا
فَرِيقٌ لَوْ عَدِمْنَا لَا عَيْبِهِ	إِذَا وَاللَّهِ قَدْ فَعَلُوا صَوَابَا
هُم نَالُوا الْخِيَابَةَ بِأَمْتِيَا	وَأَعْطُوا كُلَّ دَلُولٍ مَنَابَا ³⁵²

Gel ey takım gel buraya, seni kınamak bize vacip oldu

Bu şiiri kime hediye etsem? Bilmiyorum, Habib'e mi yoksa Hilal'e mi?

Her ikisinin de takımı yarıştı, ancak çocuklar kadar olamadılar

Bir halkın fillerinden futbolcu olur mu, yürüdüklerinde onları dağ sandığın

Bu takım sürekli yenildiğinde hemen kapatın, benim onlarla bir hesabım var

Öyle bir takım ki oyuncuları olmasa, Olmalarından daha iyi olurdu

Onlar hezimete mükemmel bir şekilde ulaştılar, her kirpiye de temsilcilik verdiler

³⁵⁰ Cisimlerinin kabalığma işaret etmiştir.

³⁵¹ Rifâ'î, *Dîvânu Hâşim er-Rifâ'î*, s.465.

³⁵² Rifâ'î, *Dîvânu Hâşim er-Rifâ'î*, s.439.

Şairin, mizah ve alay şiirleri genelde arkadaşlarına veya arkadaşları ile yaşadığı olaylara ithafen kaleme alınmıştır. “Sadık fi Dıyk” şiirinde Hâşim’in yoksul ve gariban bir arkadaşının ev arkadaşlarından borç alarak bütün parayı misafirlere harcadığını ve borcunu veremediğinden bahseder. Kendisi gibi zor durumda olan arkadaşları da bu duruma çok sinirlenir ve onu tanıdıkları güne lanet ederler. Hâşim de arkadaşına onlara gözükmemesini, saklanmasını ve masraf yaptığı o misafirlerden de kaçmasını tavsiye eder.

مَا بَيْنَ بُؤْسٍ وَضَيْقٍ	عِشْ حَائِرًا يَا صَدِيقِي
وَلَيْسَ يَأْتُونَ إِلَّا	مِنْ كُلِّ فَجٍّ عَمِيقٍ
وَأَسْتَتِ تَمَالِكُ قِرْشًا	فِي كُلِّ ظَرْفٍ دَقِيقٍ
ضَيَّعْتَ مَصْرُوفَ شَهْرٍ	فِي مَا لَهُمْ مِنْ حُقُوقٍ
كَمْ اسْتَأْلَفْتَ نَقُودًا	مِنْ "هَيْكَل" ³⁵³ الْمَزْنُوقِ
فَنَمَّ بِكُلِّ غُرُوبٍ	وَلَا تَقُمْ فِي الشُّرُوقِ
وَاهْرُبْ وَلَا تَبْذُ يَوْمًا	لِزَائِرٍ فِي طَرِيقٍ ³⁵⁴

Dert ve sıkıntı içinde şaşkın şekilde yaşayan arkadaşım!

Bugün misafirlerin geldi her bir köşeden

Her zaman da en sıkıntılı zamanda gelirler

Yanmış cebinde tek kuruş paran yok

Onların hakkı olarak bir aylık masrafını tükettin

Gariban Heykel'den ne kadar borç aldın

Güneş battığı gibi uyu ve hiçbir sabaha kalkma (onlara gözükmeme)

Sana gelmek için yola düşen misafirlerinden de kaç ve onlara görünme

Şair, zecel şiirlerinde genelde fasih dil kullanmış, ammice kelimelere ise az yer vermiştir. Ancak çok az olsa da bazı şiirlerinde tamamen ammiceyi tercih etmiştir. Doğup büyüdüğü Enşâs köyünün adı ile adlandırdığı şiirinde köyünün problemlerine ele alır.

³⁵³ Şairin arkadaşının borç aldığı üç arkadaşından birisidir. Şiirde geçen diğer ikisinin ismi ise Fettuh ve Abid'tir.

³⁵⁴ Rifâ'î, *Dîvânu Hâşim er-Rifâ'î*, s.482.

Size iki sözüm var, diyerek başlar ve dört madde ile köyünün sıkıntılarını dile getirir. Birincisi zenginler ile fakirler arasındaki uçuruma dikkat çekerek fakirler bu kadar yoksul iken zenginlerin neden bu kadar şatafatlı yaşadığını, cimri olduklarını sorgulayıp köyün kalkınması için bağış ve destek talebinde bulunur. İkincisi ise komşu köylerin bir arada yaşadığına örnek verir ve halkın bir olmamasından yakınır. Üçüncüsü aralarından güvensizlikten, gençlerin başıboş olduklarından bahseder. Son olarak da peygamber aşkına diyerek, Aptal ve işe yaramaz insanların neden akıllı ve zekiymiş gibi görünerek görevler üstlenir ve iş yapmaya çalışır.

يَرْتاحُ ضَمِيرِي وَأَخْلَصَ ذِمَّتِي مِنَ اللَّهِ	عَاوُزُ أَقُولُ كَلِمَتَيْنِ بَسْ اسْمَعُوا يَا لَأَ
أَهُوَ وَالسَّلَامُ مِنْهَا فَايِدُهُ وَمِنْهَا نَسْتَلِي	وَاللِّي عَلَيَّ أَعْمَلُهُ وَالْحَقُّ راح قَوْلُهُ
عَنْ أَهْلِ بَلَدِي وَعَنْ حَالِهِمْ وَعَنْ سِيرِهِمْ	عَاوُزُ أَقُولُ كَلِمَتَيْنِ عِنْدِي مَا فَيْشُ غَيْرُهُمْ
يَشْرَبُ وَيَشْتَبِعُ.. وَطَبْعاً كُلُّهُ مِنْ خَيْرِهِمْ	وَاللِّي حَايَزُ عَلَّ يَلْقِي الْبَحْرَ قُدَّامُهُ
كِرْشُهُ ائْتَمَلًا وَالْفَقِيرُ رايح يَمُوتُ مِنَ الْجُوعِ	الأَوْلَاهُ لِيَهْ كَدَهُ فَيَكِي الْعَنِي مَفْجُوعُ
مُتَفَرِّقِينَ وَالْبِلَادُ حَوْلَيْنَا مُتَحِدَةٌ	وَالثَّانِيَةَ لِيَهْ كُنَّا كَلِمَتُنَا مِشْ وَأِحْدَةٌ
دَائِماً بَشُوفِ ائْتَنَا فِي بَعْضِ غَيْرِ وَائْتَقِينَ	وَالثَّلَاثَةَ حَاجَّةَ سَخِيْفَةَ بَعِيدِ عَنِ السَّامِعِينَ
جَمَاعَةَ بَتَقُولُ عَلَيْنِهِمْ دُولُ عِيَالِ فَاضِيْبِينَ	وَأَنَّ رَبَّنَا قَدَّرَ الطَّأْبَةَ وَعَمِلُوا لَهُمْ
355 لِيَهْ الْعَبِي، وَالنَّبِي يَعْْمَلُ ذَكِي وَأُدَيْبُ	وَالرَّابِعَةَ دَاءِ مَا يَشُوفُوشْ يَا رَبِّ كُلِّ حَبِيبِ

İki kelam etmek istiyorum dinleyin beni, Ki vicdanım rahatlasın ve Allah katında kendimi kurtarmış olayım

Yapmam gereken ve yaptığım hakkı söylemektir, faydası olsa da olamasa da bununla teselli buluruz

İki kelam etmek istiyorum başka da diyeceğim yok, ülkemin halkı, durumu ve yaşayışları hakkında

Kızacak kimse varsa önünde denize atlasın, onu içsin ve doysun, tabi hepsi iyiliği içindir

Birincisi Ey Mısır! Zenginler sende neden böyle lüks içinde ve tıksırmış, fakirleri açlıktan ölüyorken

İkincisi hepimizin sözü neden bir değil ve ayırırız, çevremizdekiler bir olduğu halde

Üçüncüsü, sözüm meclisten dışarı, neden birbirimize hiç güvenmeyiz

³⁵⁵ Rifâ'î, *Dîvânü Hâşim er-Rifâ'î*, s.470-471.

*Allah talebelere nasip etti ve onlar bir dernek açtı, ama onları gördüğünde
bunlar başıboş çocuklar dersin*

*Dördüncüsü, hiçbir sevdiğimin başına gelmesin, Allah aşkına Aptal olan birisi
neden akıllı ve zekiymiş gibi gözükmeye çalışır*

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

HAŞİM ER-RİFA'İ'NİN ŞİİR SANATI

1. Şairliği ve Şiir Anlayışı

Haşim er-Rifâ'î Mısırlı devrimci, genç ve vatansever bir şairdir. Kısa ömrüne rağmen arkasında bıraktıkları onu modern Arap şairlerinin gözdelelerinden birisi yapmıştır. Kaderin yeterince kendilerine fırsat vermeyip hayat defterleri erken kapatılan şairlerden biridir. Şiir tecrübelerini genellikle ümmetin inancını ve gayretini diri tutmak ve İslam ümmetinin daha önce olduğu gibi tekrar aziz olduğu günlerine dönmesi için kullanmıştır. Örneğin 'Cirâh Mısır' şiirinde, hükümet muhaliflerinin çektiği sıkıntıları haykırarak özgürlük taleplerini ifade etmiştir. Bu şiirlerini, ailesine zarar gelecek endişesiyle müstear ismi ile yayımladığı, ancak daha sonra kardeşi tarafından ortaya çıkarıldığı söylenmektedir. On şiirden oluşan bu divanında daha çok Mısır'ın maruz kaldığı sıkıntıları anlatmıştır.³⁵⁶

Şairin divanı incelendiğinde ilk şiirlerinde geleneksel klasik şiire bağlı olduğu ve serbest nazımla yazılan şiire karşı olduğu ve klasik şiirin yok sayılmasını da ihanet olarak değerlendirdiği görülmektedir. Bu görüşünü şu beyitle açıkça ifade etmektedir:

رَبِّ إِيَّيْ عَلَى الْقَدِيمِ مُقِيمٍ وَأَعْدُ الْخَلَاصَ مِنْهُ خِيَانَهُ

Allah'ım sana yemin olsun ki ben eski şiir üzerine kararlıyım ve bundan kurtulmayı ihanet olarak sayarım.

50'li yılların başında serbest şiir ortaya çıkınca buna şiddetle karşı çıkmıştır. Ancak özgürlük ve ilerencilik anlayışında olan bir şairin bu tavır anlamsız görünse de henüz yeni çıkmış olması ve ilk denemelerinin yapıldığı zamanda yaşamış olması onu haklı kılar niteliktedir. Zira uzun yaşasaydı onun da bu tarz şiirler kaleme alacağı öngörülebilir bir durumdur.

Rifâ'î şiir metodunu bazı şiirlerinde dile getirmiş, edebiyat, dil ve şiir ile alakalı bazı meselelere ve tartışmalara yönelik görüşlerini ifade etmiştir. Serbest nazımı

³⁵⁶ Ubeydurrahman es-Siyalkûtî, *Mukavemetu'l-istibdâd beyne 'ş-şi'reyni el-Arabi ve'l-Ûrdî*, s.6.

destekleyen modern şiir ile Amûdi şiir olarak bilinen klasik şiir arasındaki tartışmayı bir şiirinde ele alarak tarafını belli etmiştir.³⁵⁷

أَيُّهَا الْهَاتِفُونَ بِالشِّعْرِ حُرّاً
قَدْ أَتَيْتُمْ لَهُ بِنَهْجٍ غَرِيبٍ
وَهَجَرْتُمْ تَوَافِيهِ الْمُتَنَبِّي
وَتَشَدَّقْتُمْ بِرُحُوفِ قَوْلٍ
ثُمَّ قُلْتُمْ مِنَ الْحَيَاةِ كَلَاماً
لَيْسَ شِعْراً وَإِنَّمَا هُوَ شَيْءٌ
ذَهَبَتْ عَنْهُ رُوَعَةٌ لِلْحُورِ
وَحَلَا مِنْ أَصَالَةٍ وَجَلَالٍ
الشِّعْرُ مَا تَدَقَّقَ عَذْبَا
طَالِعُوا النُّورَ فِي ثَرَاثِ الْقُدَامَى
سَجَّلُوا الْوَأَقِعَ الْمَرَادَ وَلَكِنْ
رَسَمُوا صُورَةَ الْحَيَاةِ لَدَيْهِمْ
وَلَكُمْ دَعْوَةٌ بِهِ طَنَّانَةٌ
يَعْرَضُ الْيَوْمَ بَيْنَكُمْ سُلْطَانَةٌ
وَأَبْنَيْتُمْ بِعِلْمِكُمْ نُقْصَانَهُ
عَنْ مَفَاهِيمِ تَمَقُّثِهَا الرَّطَانَةَ
وَمِنْ الْوَأَقِعِ اسْتَمَدَّ كَيَانَهُ
فَوَقَّهَ الشِّعْرُ رُثْبَةً وَمَكَانَهُ
يُرْهِفُ الدَّهْرَ عِنْدَهَا آذَانَهُ
بِهِمَا أَظْهَرَ الزَّمَانَ افْتِنَانَهُ
فِي بِنَاءٍ فَأَحْكَمُوا بُنْيَانَهُ
وَانظُرُوا كَيْفَ أَبْدَعُوا تَيْجَانَهُ
جَعَلُوا الْفَنَّ عَالِيّاً تَرْجُمَانَهُ
فِي جَلَاءِ بَرِيْشَةٍ فَنَّانَةٌ³⁵⁸

Ey serbest şiir nutukları atanlar, çok şamatalı bir çağrınız var

Garip bir şekilde onu getirdiniz, aranızda hüküm sürmekte

Mütemebbi'nin saçma(!) şiirlerini terk ettiğiniz gibi o derin ilminizle hatalarını da bulmaya başladınız!

Süslü kelimelerle insan üstü sözler sarf ettiniz, hiç anlaşılmayan konular hakkında

Sonra hayatın gerçeklerinden bahsettiniz ve şiirlerinizde bu gerçekleri esas aldınız

Bu söyledikleriniz şiir değil, şiir bu söylediklerinizden değer ve konum olarak çok üstündür

Güzel nağmeler o zamanın (insanlarının) kulaklarını eğlendirirken şimdi o nağmeler şiirde yok

Asalet ve heybetten yoksun oldu, ki zaman bu ikisine meftun olduğunu ortaya çıkardı

Şiir odur ki, temelleri sağlam bir şekilde atılmış bir yapıdan tatlı tatlı akandır

Eskilerin eserlerinde o nuru arayın ve nasıl kusursuz bir şekilde taçlandırdıklarını görün

³⁵⁷ Cemcûm, *Hâşim er-Rifâ'î Ustûretu 'ş-si'ri ve 'ş-şehâde*, s.186.

³⁵⁸ Rifâ'î, *Dîvânu Hâşim er-Rifâ'î*, thk. Muhammed Hasan Bureyğış, s.265-266.

Hayatın gerçeklerini kaydettiler ancak sanatı o gerçeklerin tercümanı olarak önde tuttular.

Hayatın resmini bir sanatçının fırçasıyla çizdiler.

Şair bu şiirinde şiir anlayışını ve şiire olan bakışını özetlemiştir. Serbest şiiri alaycı bir üslup ile eleştirerek garip bir yol olduğunu ifade etmiş, serbest şiir savunucularına da birtakım tavsiyelerde bulunmuştur. Ona göre gerçek ve asıl şiir, kulağa hoş gelen, edebiyat ve belagat sanatına uyan, vezin ve kafiyeleleri güzel olan, içeriğinin güncel ve sanat ile gerçeği bir arada bulundurandır. Serbest şiir sahipleriyle “Siz o kadar büyüyorsunuz ki Mütenebbî’nin saçmalıklarını(!) bıraktığımız gibi sahip olduğunuz o derin ilimle hatalarını bile buldunuz” diyerek alay etmiştir. Serbest şiirin güncel hayat ile bağlantısı olduğunu söylemiş, ancak klasik şiirden daha az kaliteli olduğunu ve içi boş temeller üzerinde kurulduğunu, vezin ve kafiye güzelliğinden mahrum olduğunu da ilave etmiştir. Özellikle basının serbest şiire ilgi göstermesi ve bununla yazılan şiirlere sıkça yer vermesi Arapçanın gerilemesine neden olduğunu da iddia etmiştir.

Rifâ‘î’nin şiirsel tecrübesi kemale erişememiş, ana hatları belirginleşememiş, semeresini verememiş, realitenin içinde yolunu bulamamış ve şairin gerçekleştirmek istediği büyük ve eşsiz rüyasının gerçekleşmesi mukadder olamamıştır. Bu rüya, Arap milleti ve İslam ümmeti üzerinde zafer ve apaçık fetih sancaklarının dalgalandığı tek bir ümmet haline gelmesidir.³⁵⁹

Özetle şairin şiir anlayışının ve şiir kalitesinin iki aşamadan oluştuğu söylenebilir. Birincisi üniversiteye başlamadan önceki dönemidir. O dönemde henüz şiirlerini yeni yazmaya başlamış olduğundan şiirlerinin olgunluğa erişemediği görülmektedir. Mukaddimesinde, şiirlerinin yaşanan olaylardan ilhamla kaleme alındığını belirtmekte ve henüz yeni olduğunu, bu sebeple de hatalar olabileceğini ifade etmektedir. Bu dönemde yazdığı şiirlerin kolay anlaşılabilirlik ve sadelikle ön plana çıktığı görülür. Genellikle büyük şairleri taklit ettiğinden kendine has bir metodu henüz oluşmamıştır. Kullandığı bazı kelimelerin günümüzde kullanılmamasından da şairleri sadece taklit etmekle kalmayıp onlardan etkilendiği de anlaşılmaktadır. Ancak taklit ediyor olması onun kendine özgü bir şiiri eda biçimi olmadığı anlamına gelmemektedir. Aksine şairin bu döneminde

³⁵⁹ Abduddayim, “Âfâku’ru’yeti’s-şi’riyyeti fi Şi’ri Hâşim er-Rifâ‘î”, Zekazîk: *Ezher Üniversitesi Arap Dili ve Edebiyatı Dergisi*, S.21, s.132.

yazdığı şiirler sanat olarak zirveye çıkmamış olsa da dil, gramer, vezin ve kafiye hatalarını barındırmıyor olması şairin yeteneğini ortaya koymaktadır.

Bu dönemde yazdığı “Berâ’îm” adını verdiği şiirleri erken yaşta şiir yeteneğinin ortaya çıktığının kanıtıdır. Bu dönemde “Nesimu’s-Sahar” ve “Bir Yetimin Dramı” şiir gruplarının yanı sıra Filistin hakkında da yedi şiir yazmıştır. Filistin hakkındaki şiiri nazım ve kafiye kurallarını uygulayarak kaleme aldığı ilk şiiridir:³⁶⁰

أَنَ الْجِهَادُ فَأَقْدِمُ أَيُّهَا الْبَطْلُ وَأَمْسِكْ حُسَامَكَ وَأَطْعِن قَلْبَ صَهْيُونَا
جَاؤُوا يُرِيدُونَ تَقْسِيمَا فَقُلْ لَهُمْ وَالسَّيْفُ يَشْطُرُهُمْ لَنْ تَقْبَلَ الْهُونَا
قَدِيمًا مَلَكْنَا رِمَامَ الْأَرْضِ قَاطِبَةً هِنْدًا وَتُرْكَاءَ وَفُرْسَاءَ وَرُومَانًا

Geldi cihat vakti, haydi öne atıl ey kahraman, silahını al ve Siyonist’in kalbine sapla

*Seni parçalamaya gelenlere de ki: kılıçlar sizi biçecek, zîra zilleti kabullenmeyiz
Eskiden Hintler, Türkler, Farslar ve Rumlar hep birlikte bu toprakların sahibiydik*

Şairin ikinci dönemi ise üniversiteye başladığı ve şiirlerinin olgunluğa eriştiği dönemdir. Ufku açılmış, tecrübesi artmış, İslam ve Arap ülkelerinin meselelerini daha doğru ve bilinçli şekilde anlamaya başlamıştır. Şiirleri hem sayı hem de kalite bakımından yetkinleşmiştir. Öyle ki hemen her törene şiir okuması için davet edilmiştir. Özellikle de “Risâle fi Leyleti’t-Tenfiz” şiiri büyük ses getirmiş ve şöhreti bundan sonra artmıştır. Bu dönemde klasik şairlere olan bağlılığının yanında yeni fikir ve eğilimlere de yüzünü çevirmiştir. Bir romantizm şairi olarak da bu dönemde karşımıza çıkmıştır. Zira insanlık sorunlarını derinden hissetmiş, acı ve sevinçlerine ortak olmuş, Filistin’de evsiz kalan çocuk ve yaşlıların acısını duymuştur.

Şiirlerinin kalitesi düşük, orta ve yüksek seviye olmak üzere üçe ayrılabilir. Düşük seviyede olan şiirleri, ilk dönem kaleme kaldığı ve genelde denemelerden oluşan şiirleridir. Bu şiirlerini el yazısı ile yazmış olup hiçbir yerde yayımlamamıştır. Orta seviyede olan şiirleri ise lise çağında kaleme aldığı şiirlerdir. Bu dönemdeki şiirler de genelde Mütenebbî, Hansa ve Ebu Temmâm gibi eski dönem şairleri taklit ettikleridir. Yüksek seviyedeki şiirleri ise Daru’l-‘Ulûm Fakültesi’nde öğrenci iken yazmış olduğu

³⁶⁰ Rifâ’î, *Dîvânu Hâşim er- Rifâ’î*, tkh. Abdürrahim er- Rifâ’î, s.19.

şairlerdir. Bu dönemdeki şiirleri birçok ödüle layık görülmüş ve Arap dünyasının bilinen gazete ve dergilerinde yayımlanmıştır.³⁶¹

2. Şair Hakkında Söylenenler

Hâşim er-Rifâ'î, modern edebiyat eleştirisi tartışında büyük bir konuma ve değere sahiptir. Birçok çağdaş eleştirmeni ondan övgü ile bahsetmiş ve şiirini yüceltmışlerdir. Modern Arap Edebiyatı'nın yetenekli büyük şairlerinden biri olarak görmüşlerdir. Bu da çok kısa sürede ve küçük yaşta çoğu şairin yapamadığı büyük ve kaliteli şiirler kaleme almış olmasından kaynaklanmaktadır. Fakültede hocalarından biri ve aynı zamanda bir edebiyat eleştirmeni olan Abdihakim Belbe', öğrencisi olmasına rağmen bütün şiirlerini ezberlediğini ifade etmektedir.³⁶²

Fakülteedeki hocası Ali el-Cindî, Rifâ'î'nin üniversite birinci sınıfta okurken, aynı fakültenin dördüncü sınıfında şiirlerinin ders olarak okutulduğunu ifade etmiştir.³⁶³

1959 yılında Sanat ve Edebiyat Yüksek Kurulu, Hâşim er-Rifâ'î için Kahire Üniversitesi'nde tören düzenlemiştir. Törende açılış konuşmasını yapan dönemin Eğitim Bakanı Kemaleddin Huseyn şair hakkında şunları söylemiştir:

“Ümmetin ve vatanın bütün arzularını içinde taşıyan, şehit Filistin topraklarından Cezayir'e, Portsait'ten Irak topraklarına kadar her yerden yükselen çığlıklara kalbinin derinliklerinde yer veren genç bir şairdir. Bütün İslam dünyasında her türlü zulme, zorbalığa karşı çıkmış, diktatörlere karşı gür sesle mücadele etmiştir. Bunları sindiremeyen hainler onu vahşi bir şekilde şehit ettiler.”

Yine törende söz alan eski Daru'l-'Ulûm Fakültesi Dekanı Zekî el-Mühendis de kendisi hakkında “Eğer biraz daha yaşasaydı dönemdeki şairlerin en iyisi olurdu” demiştir. Daru'l-'Ulûm Dekanı “Ali el-Cindî ise “Eğer otuz yaşına kadar yaşamış olsaydı dönemdeki şairlerin hepsinin üzerinde olurdu” diye kendisinden bahsetmiştir.³⁶⁴

Kahire Üniversitesi Rektör Yardımcısı ve eski Daru'l-'Ulûm dekanlarından Hamid Tahir *Silsiletu's-Şa'ir ve Muhtârât* kitabında, şairin şiirlerinde vatanına ne denli güçlü bağlarla bağlı olduğunu dile getirdiğini ve İslam ve Arap ümmetinin özgürlüğü ve

³⁶¹ Hamid Tahir, *Hâşim er-Rifâ'î*, Kahire: Mektebetu'l-Âdâb, s.15-16.

³⁶² Afîfî, *Mersiyât Hâşim*, s.4519-4520.

³⁶³ Ailesi ile yapılan görüşmeler neticesinde kendisi hakkında bu bilgiye ulaşılmıştır.

³⁶⁴ Davûd, *en-Neze'ât Vataniyye Fi Şi'ri Hâşim er-Rifâ'î*, s.262.

izzeti için mücadele ettiğini vurgulamıştır. Şair Ahmed es-Suveylim *Şu 'arâu'l- 'umri'l- Kasîr* kitabında Hâşim'in küçüklüğünden itibaren hayal çizgisinden hiç şaşmadığını, henüz genç yaşlarda insan için onurun, şerefın ve başı dik olmanın ne derece önemli olduğunu kavradığını ve bunu, yaşadığı sürece hayatına yansıttığını, o yaşta hiçbir şairde bulunamayacak yeteneklerin kendisinde bulunduğunu belirtmiştir.³⁶⁵

Büyük edip Yusuf Siba'î' ammice şiire olan daveti nedeniyle Rifa'î ile tartışmaya girmiş ve Rifâ'î'nin kendisine fasih şiiri destekleyen bir şiirle reddiye yazmış olmasına rağmen Rifâ'î'nin cenaze töreninde şöyle demiştir:

“Onun şiirini kendisinden bir defa dinledim ve çok beğendim. Onu dinlerken Allah'ın bize bu güçlü yeteneği bahsettiğini düşündüm. Her törende sesinin gür bir şekilde aramızda yükseleceğine emindim. Ancak ne acıdır ki bu törenin konusu bizatihi kendisi oldu.”³⁶⁶

Muhammed Receb el-Beyûmî, genç yaşta vefat eden şairlerden biri olan Fahri Ebussuûd'u, onun gibi olan şairlerle karşılaştırırken bu şairlerin kısa ömürlerine rağmen geride büyük eserler bırakıp isimlerini ölümsüzleştirdiklerini söyleyerek Hâşim er-Rifâ'î'yi de bunlardan biri olarak görmüştür.³⁶⁷

3. Şiiri Oluşturan Etkenler

3.1. Dinî Etkenler

Şair, dini şiir tecrübesiyle İslam ümmetinin altın çağındaki alt edilemeyen ve sesi, sedası, heybeti ve ağırlığı olan eski güçlü haline tekrar dönmesi için gayretleri harekete geçirmeye çalışır. Şair, peygamberin mevlidi münasebetiyle dört kaside kaleme alır ve Müslümanların kazandığı zaferi, Mekke fethinde İslam'ın izzetini ve Uhud'da ilahi dersi ortaya koyar.³⁶⁸

Daha önce bahsettiğimiz gibi Hâşim er-Rifâ'î, köklü temelleri olan sufi bir ailenin çocuğu olarak doğmuş ve o ailede yetişmiştir. Dedesi en büyük tarikat liderlerinden biridir. Tanınmış bir ailenin içinden gelmesinden dolayı aile çevresi de tasavvuf ve ilim

³⁶⁵ Rifâ'î, *Dîvânu Hâşim er- Rifâ'î*, tkh. Abdürrahim er- Rifâ'î, s.124-125.

³⁶⁶ Afifi, *Mersiyât Hâşim*, s.4519.

³⁶⁷ Afifi, *Mersiyât Hâşim*, s.4518.

³⁶⁸ Abduddayim, *el-Edebu'l-islamî beyne'n-nazariyye ve't-tatbîk*, Kahire: Daru'ş-Şurûk, 2002, s.324

erbabı kişilerden oluşmaktadır. Şairin kişiliğinin gelişmesinde bu çevrenin rolü büyüktür. Her ne kadar kendisine teklif edilen Rifâ'î Tarikatı liderliğini kabul etmeyip tasavvuftan kopmuş olsa da dinî değerlere olan bağlılığı hayatında ve şiirlerinde daima var olmuştur. Hayatı boyunca hiçbir zaman dinî çizgiden ayrılmamış, hem iyi ameller işlemiş, dilinden Allah'ı düşürmemiş³⁶⁹ olan bir şairin bunu şiirlerine yansıtmemiş olması düşünülemez.

Din konusuna şiirlerinde yer veren iki tür şair vardır. Bir kısmı bu temayı özel bölümlere ayırmış ve bu temayı özel olarak ele almıştır. Diğer kısım şairler ise bu temaya şiirlerinde özel olarak yer vermeyip yeri geldikçe ele almış ve sadece bu şiirlerle kendini sınırlandırmamıştır. Hâşim er-Rifâ'î de bu ikinci kısım şairlerinden birisidir. Bazen İslami şiirlere yer verirken uzun bir zaman hiç yer vermediği de görülmüştür.³⁷⁰

Vâil es-Seyyid, yaptığı tespitlere göre Rifâ'î, büyümüş ve yetişmiş olduğu aile ve bu çevrenin yaşam tarzını öncelikle davranışlarına ve hayatına, daha sonra da şiirlerine yansıtmıştır. Şiirinde, dünya prangalarından tamamen kurtulmuş tasavvufî yöneliş, gizli olana doğru hareket arzusu ve bu yönelişin içinde yaşayacağı bir evren yaratıp onu gerçek evrenle bütünleştirme çabası görülür. Süregelen münacatları ve tekrarlanan yakarışlarının tamamı, divanında birçok örneğini bulduğumuz tasavvufî düşüncenin öğelerindedir. Onun tasavvufa olan ilgisi hayatında ve şiirlerinde büyük bir etki oluşturmuştur. Bu öğelerden beşerî kişiliğini oluşturan odak noktalar izzet-i nefis ve kibirdir. Aşağılandığını ve kişiliğine saldırı hissettiğinde onurunu savunmuştur. Sahip olduğu öz saygıyı her vesileyle övmüş, onunla övünmüş ve dillendirmiştir. Hâşim er-Rifâ'î, romantik yönüyle ortaya çıktığında onda tasavvuf ile romantizm birleşerek düş kuran insanı ortaya çıkarmıştır. Çünkü romantik kişi, kendisinde gerçek dünyanın bulunmadığı insanî kemale yükselmek için daima düş kurar. Bunun içindir ki şairin, hayır ve şer, adalet ve zulüm, ruh ve ceset, güzellik ve çirkinlik, kemal ve eksiklik gibi ikilemlerden ortaya çıkan çatışmalar sebebiyle acı çektiği görülmektedir.³⁷¹

Şair, şiirlerinde İslam ve Müslümanların büyüklüğünden sıklıkla bahseder. Müslüman ve İslam'ın kurtuluşunun Kur'an ve sünnete bağlı olmaktan geçtiğini savunur. Bunun için de Arapçanın yaygınlaştırılması, öğretilmesi ve ezberlenmesi gerektiğini

³⁶⁹ Rifâ'î, *Dîvânu Hâşim er-Rifâ'î*, tkh. Abdürrahim er-Rifâ'î, s.6.

³⁷⁰ Cemcûm, *Hâşim er-Rifâ'î Ustûretu 'ş-şî'ri ve 'ş-şehâde*, s.145.

³⁷¹ Vâil 'Ali Muhammed es-Seyyid, "Kadiyyetu'l-hurriyye fi 'ş-şî'ri'l-'Arabî", Kahire: *Aynu 'ş-şems Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, C.19, S.1, 2013, s.107

düşünür. Çünkü ona göre İslam'ın en doğru şekilde anlaşılması buna bağlıdır. Müslümanların dinini ve ahlakını bozan yabancı kültürlerin peşinden gidilmemesini tavsiye eder. Üniversitede kızların giyim ve kuşamlarını İslam'a aykırı görünce onlara İslam'ın istediği şekilde giyinmelerini nasihat etmek için bir şiir kaleme alır.³⁷²

3.2. Siyasî ve Kültürel Etkenler

Şair yaşadığı dönemde çok büyük siyasî krizlere şahit olmuştur. Filistin trajedisi, 1952 Devrimi ve Üçlü Düşman Hamlesi³⁷³ bunların başında gelmektedir.

1952 Mısır devrimi, başlangıçlarından itibaren birçok şairi etkilemiş ve onlarda olumlu duygular uyandırmıştır. Daha ilk yıllarında olaylarla birlikte harekete geçmişler; güven, iman ve umut ile devrim hikâyelerini ve kahramanlarını ebedileştirmişlerdir.³⁷⁴

Dahilî ve haricî meseleler, er-Rifâ'î'nin şiirlerindeki siyasî yönelimlerine etki etmiştir. İç meselelerde ülkesinde zulme ve despotlara boyun eğmeyip baş kaldıran bir genci 1951 yılında yazdığı "Cervû Mısır" adlı şiirinde övmüş, dış meselelerde de Birleşmiş Milletler, Filistin'in bölünmesine karar verdiğinde henüz 16 yaşında olmasına rağmen her Müslüman gibi onun da öfke duyguları kabarmış ve 1948 yılında ilk vezinli şiirini yazmıştır.³⁷⁵

3.3. Çevresi ve Yeteneği

Şiir, fitrattan gelen bir yetenek, Rabbani bir vergi ve dilsel bir aksiyonun sonucunda insan duygularını ortaya çıkaran bir mecradır. Şair, fitrat, Allah vergisi ve dilsel becerinin üçünü de bir arada bulundurmalıdır. Allah vergisi, ekime uygun toprak gibidir. Bakımı iyi yapıp sulanmadıkça ürün vermez. Şiir bilgisi, çalışması ve incelemesi olmadan vergi ve yetenek tek başına fayda etmez. Rifâ'î'nin yeteneğinin yanı sıra eski şiir ve şairleri iyi bilmesi, şiirde ön plana çıkmasına katkı sağlamıştır. Aynı şekilde

³⁷² Rifâ'î, *Dîvânu Hâşim er-Rifâ'î*, tkh. Abdürrahim er-Rifâ'î, s.84.

³⁷³ Süveyş Krizi, Süveyş Savaşı ya da İkinci Arap-İsrail Savaşı, 1956 yılında, bir tarafta Mısır, diğer tarafta İngiltere, Fransa ve İsrail ve üçüncü tarafta Amerika Birleşik Devletleri ve Birleşmiş Milletler'in olduğu, diplomatik ve askeri karşılaşmalarla gerçekleşmiş krizdir.

³⁷⁴ 'Ala Husnî el-Mezîn, *el-İtticâhu'l-İslamî fi Şi'ri'l-hadis beyne Mısır ve Malezya ve 'alâketuhû bi's-sekâfeti'l-İslamiyye*, Kahire: Daru'n-Neşr li'l-Câmi'at, 2010, s.156.

³⁷⁵ Seyyid, *Kadiyyetu'l-hurriyye fi Şi'ri'l-'Arabî*, s.108

Kur'an'ı ezberlemiş olması da şiirde sözcük zenginliğini oluşturan temel sebeplerden biridir. Babasından ve dedesinden miras kalan kütüphane de şiir yeteneğinin ortaya çıkmasında önemli rol oynamıştır. Bütün bunların yanında Arap diline ve şiirine olan sevdası, Mütenebbî ve Buhturî gibi büyük şairlerin divanlarını ezberlemesi de şairin şiirinin çeşitlenmesine katkı yapmıştır.³⁷⁶

4. Kaside Yapısı (Mûsiki ve Ritim)

Şiir, güzel sanatlardan birisidir ve çoğu zaman insanın duygusuna hitap ederek vicdanını ve hissiyatını etkiler. Mûsiki, şairin şiirini oluştururken duygusunu en güzel şekilde ortaya koymak için kullandığı en önemli araçlardan birisi ve şiire şiir olma özelliği kazandıran temel unsurdur.³⁷⁷

Şiiri güzelleştiren birçok unsur vardır. Ancak insanın duygusuna en hızlı şekilde etki eden mûsiki yönüdür. Bir çocuğa şiir dinletildiğinde anlam ve içeriğini anlamamasına rağmen nağmesini beğeniyor olması da bunun bir kanıtıdır.³⁷⁸

Şiirde dikkat edilen ilk şey görünüş bakımından mûsikisi ve imlasıdır. Eskiden günümüze bütün asırlarda ve bütün dillerde insanlık, ritimsiz bir şiirin mümkün olmadığını savunmuştur.³⁷⁹

Şiir dinleyicisi için anlamının ve sözcük seçiminin yanında mûsiki ve ses yönü de son derece önemlidir. İbn Reşîk el-Kayrevânî (ö.1064) şiiri tanımlarken onun dört şeyden oluştuğunu, biri dahi eksik olsa şiirin eksik kalacağını savunmuştur. Kitabında klasik edebiyatçıların şairin içindeki duyguya ilaveten şiirin sözcük, vezin, mana ve kafiyeden oluştuğu üzerine ittifak ettiklerini aktarmıştır.³⁸⁰

4.1. Vezin

Şiir için musiki ne derece önemli ise vezin de musiki için o kadar önemlidir. Çünkü vezin şiirin şeklini daha dikkat çeker hale getirir, insanın duygularına daha derin

³⁷⁶ Salâh Mahmud Seyyid Mena', *Fennu'l-gazel 'inde Hâşim er-Rifâ'î*, s.2852.

³⁷⁷ Enîs, *Mûsiki eş-şi'r*, Kahire: Mektebetu'l-Angla el-Mısriyye, 1952, s.5.

³⁷⁸ Enîs, *Mûsiki eş-şi'r*, s.7.

³⁷⁹ Muhammed Hasan Abdullah, *es-Sûre ve'l-binâu 'ş-şi'riy*, Kahire: Daru'l-Me'ârif, t.y., s.9.

³⁸⁰ İbn Reşîk el-Kayrevânî, *el-'Umde fi Sına'ati 'ş-şi'ri ve nakdihi*, Kahire: Mektebetu'l-Hancî, 2000, C.1, s.193

nüfuz eder. Hatta şairin dahi duygularını daha sihirli kelimelerle ve farklı şiir sanatlarıyla ifade etmesini sağlar.³⁸¹

Hâşim er-Rifâ'î, serbest şiir türünü benimsememiş, hatta ona savaş açmıştır. Dolayısıyla vezin ve kafiye çok önem verdiği şiirlerinde açıkça görülmektedir. Ona göre vezin ve kafiye şiire şiir denilebilmesinin en önemli şartıdır. Amûdi şiire olan bağlılığı onun yeniliğe kapalı olduğunu göstermemektedir. Aksine bu vezin ve kafiyelerin asra uygun olarak çeşitlendirilmesi ve güzelleştirilmesini savunmaktadır. Şairin divanı incelendiğinde tavîl³⁸² vezni şiirin büyük bölümünde görülmektedir. En çok tercih ettiği diğer aruz vezinleri vafîr³⁸³ ve kamîl³⁸⁴ vezinleridir. Remel³⁸⁵, basî³⁸⁶, medîd³⁸⁷, seri³⁸⁸, mütekârib³⁸⁹ ve recez³⁹⁰ vezinlerine ise çok az yer verdiği görülmektedir.

4.2. Kafiye

Arap şiirinde kafiye, şiiri oluşturan en önemli faktör olarak görülmektedir. Öyle ki Kudâme b. Ca'fer (ö. 948), şiiri “manaya delâlet eden vezinli ve kafiyeyle söz” olarak tanımlamış ve mananın güzelliğini maksuda müteveccih olmasında görmüştür.³⁹¹ Kafiye ise, kelimelerin, harflerin ve harekelerin, beyitlerin sonlarında birbirini izlemesi ya da arka arkaya tekrar edilmesidir.³⁹²

Kafiye bir ses, bir hece veya bir kelimededen meydana gelir. Arap kafiyesinde sesler kadar hareke de önemlidir. Bir kelimenin seslerinden bazıları yahut kelimenin tamamı, hatta bir önceki kelimenin sesleri de kafiyeyle dahil olabilir. Kafiye usulünü ilk ortaya koyanlar Araplardır. Bu sebeple Arap edebiyatında aruzla kafiye'nin birlikteliği esası II. (VIII.) yüzyılda yazıya geçirilmeye başlanmış ve Halîl b. Ahmed, (ö. 791) Mufaddal ed-

³⁸¹ Abdullah, *es-Sûra ve'l-binâu's-şi'riy*, s.11.

³⁸² Tavîl aruz vezni: fe'ülün- mefâ'ilün- fe'ülün- mefâ'ilün, fe'ülün- mefâ'ilün- fe'ülün- mefâ'ilün.

³⁸³ Vâfir aruz vezni: müfa'eletün- Müfa'eletün- Müfa'eletün, müfa'eletün- Müfa'eletün- Müfa'eletün

³⁸⁴ Kâmil aruz vezni: mefâ'ilün- mefâ'ilün- mefâ'ilün, mefâ'ilün- mefâ'ilün- mefâ'ilün.

³⁸⁵ Remel aruz vezni: fa'ilâtün, fa'ilâtün, fa'ilâtün, fa'ilâtün, fa'ilâtün, fa'ilâtün.

³⁸⁶ Basî aruz vezni: müstef'ilün-fa'ilün- müstef'ilün-fa'ilün, fa'ilün- müstef'ilün, fa'ilün- fa'ilün.

³⁸⁷ Medîd aruz vezni: fa'ilâtün- fa'ilün- fa'ilâtün, fa'ilâtün- fa'ilün- fa'ilâtün

³⁸⁸ Seri' aruz vezni: müstef'ilün- müstef'ilün-mef'ûlatün, müstef'ilün- müstef'ilün-mef'ûlatün.

³⁸⁹ Mütekârib aruz vezni: fe'ülün- fe'ülün- fe'ülün- fe'ülün, fe'ülün- fe'ülün- fe'ülün- fe'ülün.

³⁹⁰ Recez aruz vezni: müstef'ilün- müstef'ilün- müstef'ilün, müstef'ilün- müstef'ilün- müstef'ilün.

³⁹¹ Cengiz Kallek, “Kudâme b. Ca'fer”, Ankara: *TDV İslam Ansiklopedisi (DİA)*, (2002), XXVI, s.311-312.

³⁹² Abdulkerim Es'ad Kahtân, “Kafiyetu's-şi'ri'l-'Arabî”, Yemen: *Aden Üniversitesi İlmî Araştırmalar Dergisi*, 2011, S.25, s.101.

Dabbî (ö. 794), Ahfeş el-Evsat (ö. 830) ve İbn Durusteveyh (ö. 958) gibi alimler kafiyenin nasıl olması gerektiği ile ilgili çalışmalar yapmıştır.³⁹³

Hâşim Rifâ‘î’nin şiirleri incelendiğinde beyitlerin sonundaki kafiyeyle özellikle bir kasidenin harf birliğine önem verdiği ve o kasideyi aynı bahir ile bitirmeye çalıştığı görülmektedir. Şair kulağa hoş gelmeyen ve telaffuzu zor olan boğaz harflerini ve peltek harfleri revî³⁹⁴ harfleri olarak kullanmaktan kaçınmıştır. Revî harfleri olarak en çok râ, mîm, nûn, bâ, dâl ve lâm harflerini kullanmıştır.

Şair, her ne kadar kelime ve revî seçimlerinde klasik şiire bağlı olsa da modern şiire de kayıtsız kalmamış ve yeniliklere açık bir tutum sergilemiştir. Bir şiirde farklı kafiye çeşitleri kullanmıştır. Kullanmış olduğu yeniliklerden birisi Murabba‘at (dörtlü) olarak adlandırılan iki beytin birbirinden farklı bahirlerle ele almasıdır. Birinci ve üçüncü mısra ile ikinci ve dördüncü mısra aynı bahirle yazılmış ve her dörtlükte bu bahirler değişmiştir.

Bir diğer kullandığı kafiye usulü ise muhammes (beşli) beyitlerdir. “Uğniye Sûmaliyye” şiiri beşli beyitler şeklinde oluşmuş, ilk üç mısradaki aynı revî harflerini kullanan şair, diğer iki mısradaki şiiri farklı harfler ile bitirmiştir. Beşinci bölümleri de Somali kelimesi ile bitirmiştir.

أَبْدَأُ لَنْ تَخْتُقَ أَمَالِي لَنْ تَبْقَى فِي وَطَنِي الْغَالِي
سَأَحْطِمُ يَوْمًا أَعْلَالِي سَيَهْرُكُ بُرْكَانُ نِضَالِي
حَتَّى يَرْجِعَ لِي صَوْمَالِي
سَتَعُودُ الْأَشْلَاءُ الْخَمْسُ جَسَدًا لَا يَطْوِيهِ الْيَأْسُ
وَجَحِيمًا سَعَّرَهُ الْبَأْسُ تُرْكِيهِ نُفُوسُ الْأَبْطَالِ
يَبْنُونَ مَفَاخِرَ صَوْمَالِي³⁹⁵

Şair, “Vasiyyetu’l-Lâci” şiirinde önce beşli beyitlere daha sonra da dörtlü beyitlere yer vermiştir. Beşli beyitlerin tamamı aynı revî ile bitmektedir. Ancak dörtlü beyitlerin ilk ikisi ile son ikisi birbirinden farklıdır.

³⁹³ Nihad Çetin, *Eski Arap Şiiri*, İstanbul: Kapı Yayınları, 2019, s.61.

³⁹⁴ Revî: Kafiyeyle meydana getiren asıl harftir.

³⁹⁵ Rifâ‘î, *Dîvânü Hâşim er-Rifâ‘î*, s.372.

مَأْسَاثُنَا مَأْسَاةُ نَاسِ أَبْرِيَاءِ
وَجَاكِيَةٌ يَغْلِي بِأَسْطُرِهَا الشَّقَاءِ
حَمَلْتُ إِلَى الْإِفَاقِ رَائِحَةَ الدِّمَاءِ
وَجَرِيمَتِي كَانَتْ مُحَاوَلَةَ الْبَقَاءِ
أَنَا مَا اعْتَدَيْتُ وَمَا ادَّخَرْتُكَ لِاعْتِدَاءِ
فَإِذَا نَفَضْتَ غُبَارَ قَبْرِي عَنْ يَدِكَ
وَمَضَيْتَ تَلْتَمِسُ الطَّرِيقَ إِلَى عَدِكَ
فَاذْكُرْ وَصِيَّةَ لَاجِي تَحْتَ التُّرَابِ
سَأَلْبُوهُ أَمَالَ الْكُهُولَةِ وَالشَّبَابِ³⁹⁶

Bu şiirde ilk beş beyit hemze harfi kullanılarak kafiye sağlanmıştır. Sonraki dört beytin ilk ikisi kâf (ق) harfi ile biterken üçüncü ve dördüncü beyitler ise bâ (ب) harfi ile bitmiştir. Aynı düzen şiirin devamında da devam etmektedir.

Sonuç olarak şair şiirlerinde kafiye tercihleri hakkında amûdî şiirden ödün vermeyerek aynı zamanda modern şiirden de yenilikler sunmaya çalışmıştır.

4.3. Harf ve Kelime Uyumu

Şair, şiirlerinde hem ritmin daha da güzelleşmesi hem de muhatabın zihninde daha anlaşılır olması için kelimeler arası uyuma önem vermiştir. Hem yapı olarak hem de anlam olarak birbirine yakın kelimeleri seçmiştir. Bazen zihninde oturması için bir kelimeyi olduğu gibi tekrar etmiştir. Bazen de bir fiilin diğer kalıplarına yer vererek hem iletmek istediği manayı pekiştirmek istemiş hem de şiirin ritmine güzellik katmıştır. Örneğin aynı şiirde (يفاوض) ve (مفاوض) kelimelerini kullanmıştır. Bir diğer şiirinde (أشعلتها) (تَلَطَّى) kelimesini (ناراً) cümlesini, şiirin devamındaki beyitlerde de aynı anlama gelen (تَلَطَّى) kelimesini kullanmıştır.

³⁹⁶ Rifâ'î, *Dîvânu Hâşim er- Rifâ'î*, s.378. (Tercümesi daha önce yapıldı bkz. s.96)

5. Şiir Türleri

5.1. Mersiye

Mersiye, taziye, nedb ve te'bin olmak üzere üçe ayrılır.

Nedb; ölen kişinin yitirilmesinden duyulan acı ve üzüntünün dile getirilmesidir. Nedb şairin, kendisi ve ailesi ile sınırlı olmayıp sevilen dost ve tanışlar için de bu türden şiirler söylenebilir. Te'bîn ise ölen kişinin erdemlerinin övüldüğü ve aynı zamanda politik, toplumsal, kültürel ağırlığı olan kişilerin ölümlerine duyulan üzüntünün vurgulandığı mersiyelerdir. Hem ölü hem de dirilerin övülmesi için kullanılan bu kavram sonraları sadece ölü kimse için kullanılmaya başlanmıştır. Şairler bu şahsiyetlerin güzel faaliyetlerini ve hatıralarını anarak onları yüceltirler. Taziye de ölünün yakınlarına, duydukları acıları hafifletmek için teselli amacıyla söylenen tavsiyelerdir.³⁹⁷

Mersiye, şiir konuları arasında şiirin doğasına en yakın olanıdır. Çünkü mersiye, şairin en duygusal ve üzüntülü anını sözlerle ifade ettiği mısralardan ibarettir.³⁹⁸ Câhız (ö.255) *el-Beyân ve't-Tebyîn* isimli kitabında bedevinin birinin “Mersiyelerinizin en kaliteli şiirler olmasının nedeni nedir?” sorusuna “Çünkü biz o şiirleri ciğerlerimiz yanıyorken okuruz” şeklinde cevap vermiştir.³⁹⁹

Duygusal ve insani bir kişiliğe sahip olan Hâşim er-Rifâ'î'nin hüzne ve ölüme dair şiirlerine çokça rastlanmaktadır. Dolayısıyla ölüm ile alakalı olan mersiyelere çokça yer vermiş ve farklı şekillerde kaleme almıştır. Akrabalarına, arkadaşlarına, büyük şahsiyetlere ve hatta şehirlere mersiyeler yazmıştır. Hayatın farklı alanlarından birbirinden farklı insanlar ve şehirler hakkında mersiye yazabilmek için çok iyi bir kültüre sahip olmak gerekir. Şair bu tür şiirlerinde sadece üzüntüsünü dile getirmekle kalmayıp Mısır halkı için ortak bir değere sahip olan, topluma mal olmuş kişiler hakkında yazdığı mersiyeler Mısır'ın içinde bulunduğu siyasî ve sosyal olaylara ayna tutmaktadır.

³⁹⁷ Dayf, *Funûnu'l-edebi'l-'Arabî: er-Risâ*, Kahire: Daru'l-Me'ârif, 1995, s.5-6, 54; Fâruk Toprak, “Mersiye”, Ankara: *TDV İslam Ansiklopedisi (DİA)*, (2004), XXIX, s.219-221.

³⁹⁸ Mustafa Sâdık er-Râfi'î, *Tarihu âdâbi'l-'Arab*, Beyrut: Daru'l-kutubi'l-'İlmiyye, 2000, C.3, s.81.

³⁹⁹ Ebû Osmân el-Câhız, *el-Beyân ve't-tebyîn*, Thk. Abdusselam Harûn, Kahire: Mektebetu'l-Hancî, 1998, C.2, s.320.

5.1.1. Aile ve Akraba Mersiyeleri

Şair henüz on dört yaşındayken 1949 yılında babasını kaybetti. “Azîzun Yufâriku” şiirinde babasına mersiye yazmış ve hüznünü bu şiirle ifade etmiştir. Şiirin ilk bölümünde sabırlı olması ve Allah’ın hükmüne rıza göstermesi gerektiği şeklinde kendi nefesine tavsiyelerde bulunmuştur. Daha sonra babasının kaybetmesinin verdiği acıyı ve hasreti dile getirmiştir. Küçük yaşta babasız kaldığını, bir ihtiyacı olduğunda sığınacak bir limanın olmadığını, ancak buna rağmen hüznünü kalbinde sakladığını söylemiştir.⁴⁰⁰ Bu şiirde babasının ölümüne hala inanmamış ve ona hitap ederek konuşmuştur. Şiirin devamında insanların kendisi hakkında babasının ölümüne üzülmediğine dair ithamlarına yer vermiş ve bu ithamlar üzüntüsünü katlamıştır.

أَمِنَ الْمَصَابِ وَعُظْمِهِ تَتَوَجَّعُ وَالْعَيْنُ مِنْكَ سُيُولُهَا لَا تَقْطَعُ
هَذِي الدُّمُوعُ أَرَاكَ تَدْرُفُهَا سُدى كَفَفِكَ دُمُوعَكَ إِنِّهَا لَا تُرْجِعُ
ذَهَبَ الإِمَامَ فَمَا رَأَيْتُ لِرَدِّهِ سُبُلًا فَهَلْ تُجْدِي الدُّمُوعُ وَتَنْفَعُ
يَا لَيْتَهَا تُجْدِي إِذَا لَرَأَيْتُهَا بَحْرًا عَجَاجًا مِنْ عِيُونٍ يَنْبُعُ
لَكِنَّهُ حُكْمُ الإِلهِ وَهَلْ لَهُ قُلُّ لِي بِرَبِّكَ مَنْ يَرُدُّ وَيَدْفَعُ؟
وَاحَرَ قَلْبِي كَيْفَ يَخْطُفُكَ الرَّدَى وَيَضُمُّ مِنْكَ الجِسْمُ هَذَا البَلَقُّ؟
لَهْفِي عَلَى الدُّنْيَا، نَزُولٍ، وَلَمْ تَزَلْ تَسْقِي كُؤُوسَ النَّائِبَاتِ وَتُجْرَعُ
كَيْفَ الرَّحِيلُ عَنِ الدِّيَارِ وَأَهْلِهَا وَالكُلُّ بَاتَ مِنَ الأَسَى يَتَوَجَّعُ
وَفَتَاكَ كَيْفَ تَرَكْتَهُ، وَلِمَنْ إِذَا يَشْكُوا المَتَاعِبَ أَوْ إِلَى مَنْ يَفْرَعُ⁴⁰¹

Bu musibetten ve bu musibetin büyüklüğünden mi içim acıyor, senin için akan gözyaşlarım da dinmiyor

Bu gözyaşlarını boşa akıttığını görüyorum, artık durdur gözyaşlarını, zira onu döndürmeyecek

İmam gitti ve dönmesi için hiçbir yol bulamadım, gözyaşı nasıl fayda etsin

Keşke işe yarasaydı, o zaman, o gözyaşlarını kaynaklardan fışkıran bir taşkın deniz gibi görürdüm

Ancak bu Allah’ın bir hükmüdür, söyle bana Allah aşkına, ondan başka kim ölümü engeller ve onu döndürür

⁴⁰⁰ Afîfî, *Mersiyât Hâşim*, s.4528.

⁴⁰¹ Rifâ’î, *Dîvânu Hâşim er- Rifâ’î*, s.223.

İçim yanıyor, ölüm seni nasıl aldı, bu mezar seni nasıl içine aldı

Yazık şu dünyaya! Bizler ölüyoruz, ama o musibet bardaklarını doldurmaya ve korkutmaya devam eder

Köyü ve halkını nasıl bırakır gidersin, herkes üzüntüden acı çekiyor

Ve beni nasıl terk edersin, ben artık kime sıkıntılılarımı anlatır ve kime sığınırım

Ailesine yazdığı mersiyelelerden birisi de “Fakîdu Enşâs” şiiridir. Bu şiirde 1954 yılında vefat eden amcası Ali Hâşim’in insanlara olan yardımından, ihtiyaç sahiplerine destek olduğundan bahsetmiştir. Bu yönünden dolayı akrabaları gibi bütün köy halkının da bu vefattan üzüntü duyduğunu belirtmiştir.⁴⁰² Ailesinin en büyüğü olan, ismini taşıdığı ve yaşadığı bölgenin önderlerinden biri olan dedesi Hâşim er-Rifâ‘î ile ilgili birden fazla şiir kaleme almıştır. “Mevlidu’r-Rifâ‘î” ismi ile dört şiir yazmış, hemen hemen hepsinde ona dair mersiyelelere yer vermiştir. Onun hakkında genellikle iyi sıfatlarından, ailesine ve köy halkına önderlik ettiğinden ve dinine sahip çıkmasından bahsetmiştir.

هُمُ الْقَطْرُ، كَلَّا بَلْ هُمُ الْغَيْثُ هَامِيًا	رجالٌ إذا ما المُرُنُ ضَنَّتْ بِمَانِهَا
وإنْ عُذَّتْ مِنْ دَارٍ لَهُمْ عُذَّتْ رَاضِيًا	مَتَى تَأْتِيهِمْ تَلَقَّ السَّمَاحَةُ وَالنَّادِي
كَثِيرُ الْأَيْدِي عَاشَ لِلْخَيْرِ هَادِيًا	أَبُوهُمُ إِمَامٌ الْهُدَى وَالْجُودِ هَاشِمٌ
وَشَيْدَ صَرْحًا لِلدُّنْيَا عَالِيًا	هُمَامٌ بَنَى لِلدِّينِ مَجْدًا مُؤَنَّنًا
وَمَنْ سَارَ فِي الظُّلْمَاءِ لِلْبَيْدِ طَاوِيًا	تَعَنَّى مُقِيمٌ فِي الدِّيَارِ بِيْرَهُ
وَيَرَعَى لِحَقِّ الضَّيْفِ مَا دَامَ ثَاوِيًا	يَجُودُ إِذَا ضَنَّ الْجَوَادُ بِنَفْسِيهِ
وَلَا جَرَحَ إِلَّا كَانَ لِلْجَرَحِ أَسِيًا	وَلَا خَيْرَ إِلَّا كَانَ لِلْخَيْرِ رَائِدًا
لَهُ الدِّينُ وَالدُّنْيَا، أَنَارَ الدِّيَاجِيَا	هُوَ الْعِلْمُ وَالنَّفْوَى بِهَا الْخَيْرُ وَالْهُدَى
وإنْ مَاتَ يَمْضِي خَالِدَ الذِّكْرِ بَاقِيًا ⁴⁰³	فَهَذَا الَّذِي إِنْ عَاشَ يَحْيَا مُكْرَمًا

Nice adamlar var ki bulutlar su vermediğinde, onlar damla hatta sağanak bir yağmur olurlar

Onlara ne zaman gitsen hoşgörü ve cömertlik görürsün, evlerinden çıkınca da istediğini almış olarak çıkarısın

⁴⁰² Afîfî, *Mersiyyâtu Hâşim*, s.4529; Rifâ‘î, *Dîvânu Hâşim er-Rifâ‘î*, s.232.

⁴⁰³ Rifâ‘î, *Dîvânu Hâşim er-Rifâ‘î*, s.91.

Babaları hidayet ve cömertlik önderi Hâşimdir, eli açık ve her zaman iyiliğe yol gösterici olmuştur

Dert adamıdır, dinin asaletini ve izzetini inşa etti, İslam dini için büyük işler yaptı

Bu memlekette yaşayanlar onun iyiliklerini anar, hatta çölde karanlık yok kat eden bile

Cömert cimrilik ettiğinde o canıyla cömertlik eder, misafir, kaldığı sürece onun hakkını gözetir

Nerde bir iyilik varsa o öncüsüdür, nerede de bir yara varsa o onun şifacısıdır

O ilim ve takva, iyilik ve hidayet sahibi, Din ve dünya onundur, karanlıkları da aydınlattır.

Bu kimse yaşadığında cömert olarak yaşar, öldüğünde ise onu adı daima dillerde olur.

5.1.2. Arkadaş Mersiyeleri

Hâşim er-Rifa‘î, edebî sanatını birçok arkadaşın arkasına destek olarak ve onları şiirlerinde anıp ölümsüzleştirerek onlara karşı dostluk görevini yerine getirmiş bir vefa timsali olarak ön plana çıkmıştır. Dostları içi yazdığı her kaside onun dostlarına karşı vefasını ve samimiyetini gösterir.

1950 yılında Zakâzîk Dinî Okulları’ndan bazı arkadaşlarını almaya gelen emniyet mensuplarına direnirken şehit olan arkadaşı Ahmet Ömer için mersiye kaleme almıştır. “Dam’atun ‘Ala Zemîlin Râhilin” şiirinde köyünden arkadaşı olan Ebu’l-Futûh, gençliğinin baharında ani bir şekilde vefat edince ona olan hüznünü dile getirmiştir.⁴⁰⁴

أما المصاب فكان شرَّ مصابٍ يا بهجة الأقران والأترابِ
لَمْ نَدْرُ أَنَّ الْأَرْضَ قَادِرَةٌ عَلَى إخفاء ضوءِ ثاقبٍ لشهابِ
حَتَّى رَمَاكَ بِنَافِذٍ مِنْ سَهْمِهِ قَدْرٌ كَلِيلٌ حَالِكُ الْجَلْبَابِ
فِي كُلِّ يَوْمٍ بِالْفُؤَادِ مَرَارَةٌ لِفِرَاقِ مَنْ يَمْضِي مِنَ الْأَحْبَابِ
وَيُفَتِّتُ الْأَكْبَادَ أَنْ فِرَاقَهُمْ وَرَحِيلَهُمْ عَنَّا لِغَيْرِ إِيَابِ
فَالنَّفْسُ تُجْرَعُ بَعْدَهُمْ كَأْسَ الْأَسَى مُرًّا مَذَاقُهُ كَطَعْمِ الصَّابِ

⁴⁰⁴ Afîfî, *Mersiyâtu Hâşim*, s.4532.

وَالْقَلْبُ يَبْكِيهِمْ دَمًا وَالْعَيْنُ لَا تَنْفَكُ أَدْمُعُهَا كَفَيْضِ سَحَابٍ
أَبَا الْفُتُوحِ لَئِنْ رَحَلْتَ فَإِنَّمَا رَحَلْتَ سَعَادَتُنَا عَلَى الْأَعْقَابِ⁴⁰⁵

Bu musibet ne kötü bir musibet, Ey akranlarımızın gözbebeği!

Toprağın güç yetirebileceğini bilmezdik, Şihab yıldızının keskin ışığını yok edeceğini

Öldürücü bir oku sana fırlattı, siyah elbise giyen kötü kader

Her gün kalbimde bir acı var, Giden sevdiğimden ayrılığın dolayısı

Ciğerleri parçalıyor, Ayrılıklarının ve gitmelerinin dönüşü olmadığından

Nefis, onların ardından acı şarabı içiyor, Sab bitkisi gibi tadı acı olan

Kalbim kan ağlıyor, gözlerim de, Yaş akıtmaya devam ediyor yüklü bulutlar gibi

Ey Ebu'l-Futûh, bizi terk etmen, mutluluğumuzdur arkasına bakmadan bizi terk eden.

5.1.3. Alim ve Önderlere Ağıtlar

Şair, ilme önem veren bir aileden gelmektedir. Dolayısıyla alimin ölümünün İslam halkları için alemin ölümü olduğunun bilincindedir. Şair mersiyelerinde duyduğu üzüntüyü dile getirmesinin yanında sosyal, siyasî ve dini mesajlar vermeyi de ihmal etmemiştir. Mısır vaizlerinden biri olan Muhammed Tahûn'un vefatı üzerine kaleme aldığı şiirinde hem şaire ağıt yakmakta hem de şairin özelliklerini sıralayarak bir alimin hangi sıfatları ve özellikleri taşıması gerektiğini ifade etmektedir.

أَهَاجُ أَنَا الْحُزْنَ الْعُيُونَ الْبَوَاكِيَا وَأَسْهَدُ مَوْتَ الشَّيْخِ مِنَّا الْمَاقِيَا
بَكَينَاهُ بِالْأَلَامِ مِلءَ نُفُوسِنَا وَبِالْحُزَنِ قَنَالًا، وَبِالدَّمْعِ جَارِيًا
وَيَا ذَهْرًا، لَمْ تُدْرِكْ فَجِيعَتْنَا بِهِ لَقَدْ كُنْتَ جَبَّارًا وَقَدْ كُنْتَ قَاسِيَا
أَحَقًّا إِمَامَ الْخَيْرِ أَنْ لَسْتَ عَائِدًا إِلَيْنَا، وَأَنْ لَا مُلْتَقَى بِكَ ثَانِيَا
عَزِيزُ عَلَيَّ الْيَوْمَ وَالْخَطْبُ فَادِحٌ مُقَامِي وَإِنْشَادِيكَ هَذَا الْمَرَاثِيَا
أَلَا رَجَمَ الرَّحْمَنُ "طَاحُونَ" إِنَّهُ كَثِيرُ الْأَيَادِي عَاشَ لِلْخَيْرِ هَادِيًا⁴⁰⁶

Hüzün, yaşlı gözleri harekete geçirdi, Şeyhin ölümü de gözlerimizden uykuyu kovdu

⁴⁰⁵ Rifâ'î, *Dîvânu Hâşim er- Rifâ'î*, s.230.

⁴⁰⁶ Rifâ'î, *Dîvânu Hâşim er- Rifâ'î*, s.238.

İçimiz dolu dolu acılarla ona ağladık, Öldürücü hüznün ve akan gözyaşı ile

Ey zaman! Ona olan acımızı fark etmedin, sen çok zalim ve katı kalpliydin

Ey iyiliğin önderi! Gerçekten artık bize dönmeyecek misin? Bir de seninle karşılaşmayacak mıyız?

Böyle acı bir haberle yerimde duramam ve bu mersiyeleri sana yazmak bana ağır gelir

Allah Tahûn'a rahmet etsin, O, çok cömertti ve her zaman iyiliğin rehberi oldu

Şairin mersiyeleri incelendiğinde mersiye türlerinden te'bîn'e daha çok yer verdiği gözükmektedir. Bundan dolayıdır ki çağrıldığı anma törenlerin hepsine katılmış ve törene uygun kasideler kaleme almıştır. Taziye ve nedb şiirlerine çokça yer vermeyip te'bîne önem vermesinin nedeni ise şairin şiir anlayışından kaynaklıdır. Zira şairin mersiyeleri yazma sebebi hem kendisi için önemli olan bir şahsiyete vefa borcunu ödemek hem de o şahsiyetin özelliklerini söyleyerek sosyal ve dini mesajlar vermektir.

407

1957 yılında Kahire'de Müslüman Gençler Cemiyetinin, vefatının yirminci yılında döneminin büyük edibi Mustafa Sâdik er-Râfi'î için düzenlemiş olduğu törene katılan Hâşim, "Fî Zikrâ er- Râfi'î" şiirini okumuştur. Bu şiirde Râfi'î'nin yapmış olduğu çalışmalara ve edebiyata olan katkısından bahsetmiş, bunun yanında güzel vasıflarına yer vermiştir. Edebî görüşlerine de değinen şair, Râfi'î'ye muhalefet edenlere de eleştiri yapmıştır.

مَنْ جَانِبِ الْخُلْدِ فِي ظِلِّ النَّبِيِّنا	رَوْحٌ أَطَلَّتْ عَلَى أَرْجَاءِ نَادِينَا
ثُصِّغِي إِلَى كَلِمَةِ النَّارِيخِ مُنْصَفَةً	جَرَتْ بِهَا الْيَوْمَ أَقْلَامُ الْوَفِيِّنا
وَتَجْتَلِي صَفْحَةَ التَّفْطِيرِ ناصِعَةً	مِنْ بَعْدِ أَنْ طُوِيَتْ بَيْنَ الْوَرَى حِينَا
قَدْ فَاتَتْ صَاحِبَهَا التَّكْرِيمُ عَنْ حَسَدٍ	حَيًّا، فَسُقْنَاهُ بَعْدَ الْمَوْتِ تَأْبِينَا
تِلْكَ الرِّوَايَعُ قَدْ خَلَقْتَهَا قَمَمَا	مِنْ الْفُنُونِ جَاءَتْ أَمْجَادَ مَاضِينَا
لِلدِّينِ وَالضَّادِ قَدْ سَطَّرَتْهَا مَدًّا	لَمَا عَرَفْتَهُمَا أَقْوَى صَايَاصِينَا
هَذَا مِنَ الدَّلِّ وَالْأَغْلَالِ يَعِصْمُنَا	وَتِلْكَ تَحْفَظُنَا رَوْحًا وَتَكْوِينَا

⁴⁰⁷ Afifi, *Mersiyâtu Hâşim*, s.4537.

فَهَلْ أَتَاكَ حَدِيثُ الْقَوْمِ جِيْنَ مَضَوْا فِي مِصْرَ يَسْتَنْكِرُونَ الضَّادَ وَالذِّينَا
ضَحَالَةٌ مِنْ نَقَافَاتٍ مُرَدَّةٌ فِي الْعَرَبِ يَمْشِي بِهَا الْإِلْحَادُ تَبِينَا⁴⁰⁸

*Sonsuzluk aleminden, peygamberlerin gölgesinden, meclisimizin köşelerine bir ruh geldi
Vefalı kalemler, bugün olanları tarihe insaflı bir bakışla bakıp yazdılar
Senin değerini açıkça ortaya çıktı, insanlar arasında uzun süre kaybolduktan sonra
Yaşyorken değerini bilemedik kıskançlıktan, sen öldükten sonra tören yapar olduk
Arkanda dağ gibi değerler bıraktın, mazimizin şerefini ortaya çıkaran sanatlar
Din ve dil hakkında çok şeyler yazdın, çünkü sen ikisini bir kale gibi görüyordun
Bizi zilletten ve zincirlerden kurtarır hem ruhumuzu hem varlığımızı korur
Mısır'daki o topluluktan haberin var mı? Dini ve dili inkâr edenlerden
Batıdaki kültürlerin atık suyudur tekrarlayıp durduklarınız, ejderha gibi yürüyerek
çıkardığı*

5.1.4. Şehirlere Ağıt

Şair, şahsa özel mersiyelerle yetinmemiş, daha geniş ufuklara ve yeni alanlara yelken açmıştır. Kınâ şehrinde yaşanan sel felaketinden dolayı evleri yıkılan halkın sıkıntılarını dile getirmek için “Kârise fi Kınâ” şiirini kaleme almıştır. Kınâ şehrinin yaşadığı o günü kıyamet gününe benzetmiştir. Kur’an’ı Kerim’de ahiret günü “İşte o gün kişi kardeşinden, annesinden, babasından, eşinden ve çocuklarından kaçır”⁴⁰⁹ şeklinde tasvir edilmiştir. Hâşim de sel günü gençlerin arkadaşlarından ve akrabalarından kaçmasını ve o günün dehşetini ahiret gününe benzeterek tasvir etmiştir.

Şiirin ilk bölümünde ölümlerin sebebi olan selden bahsederek Allah’ın tek bir sebeple insanları nasıl helak ettiğine işaret eder. Bulutun hem rahmet hem gazap içerdiğine, ancak ihtiyaçtan fazla olduğunda her yeri yakıp yıkan bir sele dönüştüğüne dikkat çeker. Şiirin diğer bölümünde ise bu selin yol açtığı felaketlerin bir kısmına değinir. Çocukların enkaz altında kalmaları, annelerinin feryatları ve peçeli kızların peçelerini istemeden kaldırmış olmalarını ve diğer insanların onlara bakması gibi sahneleri anlatır. Son olarak kendilerini bu sıkıntıdan kurtaracak tek gücün Allah olduğunu vurgulayarak Allah’a bu musibeti kaldırması için yakarır.

⁴⁰⁸ Rifâ‘î, *Dîvânu Hâşim er- Rifâ‘î*, s.240-241.

⁴⁰⁹ Abese 80/34.

أَطَّلَ الردى من فيض تلك السحابِ ولم أرها قبلاً لغير المواهبِ
 أكان فناء الكون مبدؤه "قنا" وقد صدقت فيه نبوءة كاذب
 وهل تلك لليوم العظيم دلائلٌ سيئبها فيه أنتثار الكواكب
 ألم بها للرعب والموت نازلٌ على قدرٍ مما قضى الله غالب
 وطاف عليها طائف لا تردُّه قنأة ولا يخشى قراع الكتائب
 قنا هل رأيت الحشر: كيف لهوله يفر الفنى عن صحبه والأقارب
 وهل أبصر السكأن ما شأن يومه وكيف ينال الطفل شيب الدوائب
 فضوا ليلهم فد كحل النوم جفنههم على أمل بالخير لا بالتوائب
 فما طلعت شمسٌ ولا أشرق الضحى على غير فرارٍ من الخطب هارب⁴¹⁰

Bu yoğun bulutlardan ölüm belirdi, Daha önce onları sadece rahmet yağdırırken görmüştüm

Kainatın yok oluşu "Kınâ" ile mi başladı? Böyle diyenlerin sözlerine inanılır oldu

Bunlar o büyük günün belirtileri mi? Ki onu yıldızların saçılması takip edecek

Bu musibet korkutmak ve öldürmek için indi, Galip olan Allah'ın takdir ettiği ölçüde

Etrafına öyle bir musibet indi ki, kanal onu engelleyemiyor, o da ordulardan korkmuyor

Ey Kınâ! Haşir gününü gördün mü? Korkusundan gençlerin akraba ve arkadaşlarından kaçışını

Halk da bugününün nasıl bir gün olduğunu gördü mü? Çocukların saçlarının nasıl beyazladığını

Gecelerini gözleri sürmeli şekilde geçirdiler, Musibet değil iyilik umarak

Ne güneş doğdu ne de gün aydınlandı, bu büyük olaydan kaçamayanların üzerine.

5.2. Hiciv

Hiciv, Arap şiirinde çok önemli bir yere sahip olup şiirin temel konularından biridir. İlk etapta lanetleme ve beddua formlarında kullanılıp zaman içinde gelişerek bir edebî tür olarak ortaya çıkmıştır.⁴¹¹ Halk edebiyatında "taşlama", günümüzde ise "yergi"

⁴¹⁰ Rifâ'î, *Dîvânu Hâşim er- Rifâ'î*, s.234-235.

⁴¹¹ Dayf, *Tarihu'l-edebe'l-'Arabi: el-'Asru'l-cahili*, Kahire: Daru'l-Me'ârif, 11.baskı, s.197. Hiciv hakkında detaylı bilgi için bkz. M. Orhan Okay, "Hiciv", İstanbul: *TDV İslam Ansiklopedisi (DİA)*, (1998), XVII, s.447.

olarak adlandırılan hiciv, klasik şiirde bir kişiye, topluma, düzene, feleğe, yoksulluğa, hainliğe, insanlardaki bozukluğa, ahlaksızlıklara başkaldırarak yazılmış olan bir şiir türüdür.⁴¹²

Hiciv, Hâşim er-Rifâ‘î’nin şiirlerinde kullanmış olduğu en yaygın konulardan birisidir. Şair yaşadığı sürece memleketinin ve dininin sorumluluklarını üzerinde hissetmiş ve bu ikisine karşı gelen her türlü kişi, kuruluş ve ülkeye karşı haklarını savunmuştur. Şahsiyeti itibarı ile de gururlu, boyun eğmeyen ve mücadeleci yapısıyla ön plana çıkmış olan şair, değerlerini ve prensiplerini savunmakla kalmamış, ona zarar vermek isteyenleri en büyük silahı olarak gördüğü sözleri ile vurmaktan geri durmamıştır.

Özellikle Abdunnâsır’a olan hicivleri hem çokluğu hem de sert üslubu ile ön plana çıkmaktadır. Mısır devriminden sonra işgalci güçlerin Mısır’dan çıkarılması ile başa geçen Abdunnâsır’a ilk etapta methiyeler sunan Hâşim, daha sonra uyguladığı baskıcı politikalar yüzünden ve Başbakan Muhammed Necîb’i görevden almasından dolayı onu şiirleri ile yermiş ve hicvetmiştir. Bu konuda kaleme aldığı en kapsamlı şiir “Cellâdu’l-Kinâne” şiiridir.

أَنْزَلَ بِهَذَا الشَّعْبِ كُلَّ هَوَانٍ	وَأَعَدَّ عُهُودَ الرِّقِّ لِلأَذْهَانِ
وَأَقْتَلَ بِهِ مَا اسْتَطَعَتْ كُلَّ كَرَامَةٍ	وَأَفْرَضَ عَلَيْهِ شَرِيعَةَ الْقُرْصَانِ
أَطْلُقُ زَبَانِيَةَ الْجَحِيمِ عَلَيْهِ مَنْ	بُولِيْسِيكَ الْحَرْبِيِّ وَالْأَعْوَانِ
وَاصْنَعْ بِهِ مَا شِئْتُ غَيْرَ مُحَاسَبٍ	فَالْقَيْدُ لَمْ يُخْلَقْ لِغَيْرِ جَبَانِ
هَبْنِي خُدْعَتُ بِكُلِّ مَا زَيَّفْتَهُ	عَنْ سَادَةِ الْأَحْزَابِ وَالْإِخْوَانِ
هَلْ خَانَ قَائِدُنَا نَجِيبٌ عَهْدَنَا	أَمْ رَاحَ نَهَبَ الْجَفْدِ وَالْأَضْغَانِ
لَمْ يَرْضَ بِالْحُكْمِ أَنْفِرَاداً غَادِرًا	بَعْدَ الْعُهُودِ وَبِئَعَةِ الرِّضْوَانِ ⁴¹³
لَوْ كَانَ عَهْدُكَ قَبْلَ عَهْدِ مُحَمَّدٍ	لَلْعُنْتُ يَا فِرْعَوْنَ فِي الْقُرْآنِ ⁴¹⁴

Bu halka her türlü zilleti indir, zihinlere kölelik günlerini geri getir

Öldürebildiğin kadar her saygınlığı öldür, korsan kanununu onlara dayat

Cehennem zebanilerini üzerlerine sal, savaş polislerini ve avanelerini

⁴¹² Kenan Bozkurt, “Sözün Silaha Dönüşümü: Klasik Şiirde Hiciv”, *Filoloji Alanında Akademik Çalışmalar*, 2.Seri, Ankara: Gece Kitaplığı, 2020, s.163.

⁴¹³ Rifâ‘î, *Dîvânu Hâşim er-Rifâ‘î*, s.396-397.

⁴¹⁴ Rifâ‘î, *Dîvânu Hâşim er-Rifâ‘î*, s. 399.

*İstediyini yap hesapsız şekilde, Pranga sadece korkaklar için yaratılmıştır
Bütün sahtekarlıklarına kandım say, parti liderleri ve ihvan hakkındaki
Liderimiz Necib sözümüze ihanet mi etti, yoksa kin ve haset uğruna mı gitti
Tek başına yönetimde kalmaya razı olması, Rıdvan sözleşmesi gibi olan sözlerden
sonra*

*Şayet dönemin Muhammed'den (a.s.) önce yaşamış olsaydın Kur'an'da lanet
edilirdin ey Firavun!*

Yine “Yevmu'n-Nasr” ve “Âlâmu ‘Aşık” şiirlerindeki bazı beyitleri düzeltmek ve yerine farklı kelimeler koymak isteyen arkadaşı Cevdet Abdullah’a “Hicâ” adlı şiirini kaleme almıştır. Yerine koymak istediği kelimelerin daha önce babalarından hiç duymadığı kelimeler olduğu söylemiş ve onu küçümsemiştir.

أَمْثَلُكَ يَبْتَغِي تَصْحِيحَ شِعْرِي	وَأَنْتَ جَهْلٌ عَصْرِكَ وَالْأَوَانِ
سَمَوْتَ مَكَانَةً وَعَلَوْتَ قَدْرًا	عَنِ الْأَخْطَاءِ حَتَّى فِي الْبَيَانِ
أَتَجْرُؤُ يَا أَقْلَ النَّاسِ عِلْمًا	عَلَى نَفْدِ الْأَدِيبِ أَبِي الْمَعَانِي
لَقَدْ دَنَّتِ الْقِيَامَةُ إِذْ تَخَطَّى	حُدُودَ الشِّعْرِ أَذْنَابُ الرَّمَانِ ⁴¹⁵

*Senin gibi birisi mi şiirimi düzeltmek istiyor? Ki sen zamanın ve döneminin cahili
Makamın yükseldi ve değer arttı, hatta konuşmada dahi hata yapmıyorsun*

*Ey insanların en cahili! Anlamaların babası olan bir edibi eleştirmeye mi cüret
edeceksin.*

Kıyamet yaklaştı, çünkü zamanın kuyrukları şiirin sınırlarını zorlar oldu

Okulda hal ve davranışlarını beğenmediği müdür de şairin hicvinden nasibini almıştır. Şair, dini bir okulda olması nedeniyle yönetici olan kişilerin örnek olması gerektiğini savunmuş, kendi çıkarlarını öğrencilerin istifadesinden üstün tutan müdürü münafık olmakla suçlamıştır. Görünüşte alim gerçekte ise bir bozguncu olduğunu ifade etmiştir.

تَرَى بَيْنَهُمْ مَنْ يَرْتَدِّي زَيْ عَالِمٍ	فَقِيهِ وَفِي أَنْوَابِهِ الْجَهْلُ يَرْقُدُ
وَتَحْسَبُهُ عِنْدَ الْمَلَاقَةِ مُصْلِحًا	وَلَكِنَّهُ فِينَا خَبِيثٌ وَمُفْسِدٌ
ذَلِيلٌ يَرَى زَغْلُولَ رَبِّاً مُعْظَمًا	يَكَادُ لَهُ خَوْفًا يُصَلِّي وَيَسْجُدُ

⁴¹⁵ Rifâ‘î, *Dîvânu Hâşim er- Rifâ‘î*, s.396-397.

وَيَنْصِبُ فَوْقَ الرَّأْسِ مِنْهُ عِمَامَةً تَشِعُّ بِيَاضاً بَيْنَمَا الْقَابُ أَسْوَدُ
وَلَمْ أَلْقَهُ إِلَّا خَوْناً وَوَأَشْيَاءَ إِلَى مَنْصِبٍ بِالدِّسِّ يَرْمِي وَيَقْصِدُ⁴¹⁶

*Aralarında alim ve fakih kılıklı birini görürsün, ancak elbiselerinde cehalet yatıyor
Karşılaştığında onu düzgün sanırsın, ama aramızda dolaşan bir pislik ve bozguncudur
Zağlûl'u büyük bir tanrı olarak gören alçak, Neredeyse korkusundan ona secde edecek
Kafasına bembeyaz bir sarık geçirmiş, oysa kalbi simsiyahtır
Hain bir dedikocudan başkası değil, makam uğruna koğuculuk yapan*

5.3. Gazel

Gazel, Arap edebiyatının ilk dönemlerinde sadece kasidelerin başında aşk ve sevgiliden söz eden bölümlere verilen ad iken daha sonraları şairin, sevgili, şarap ve bahar gibi coşku unsurları karşısındaki hayranlık, sevgi ve aşk duygularını anlatan uzun veya kısa şiirlerin bütününe denilmiştir.⁴¹⁷ Esas itibarıyla Arap şiirinde genellikle şairin kendi duygu ve izlenimlerini dile getirdiği ve lirik türden olan gazel, Arap şiirinde en yaygın temalarından birini oluşturmuş ve bu nedenle, Cahiliye dönemi başta olmak üzere Arap edebiyatının her döneminde önemini korumuştur.⁴¹⁸

İki sebepten dolayı Rifâ'î gazel türü şiirlerini belli bir sınır çerçevesinde ele almıştır. Birincisi yaşamış olduğu köyün gelenekleri, şiirde bir kızın ismini vermesine veya kıza doğrudan hitap etmesine izin vermemiştir. Bir diğeri ise şair, dinine ve geleneklerine bağlı bir insan olarak bilindiğinden, ailesinin de köyünün dini öncülerinden birisi olmasından dolayı bu tür şiirlerinin çerçevesini dar tutmuştur. Şairin gazelleri genel mahrumiyet, özlem, acı, geceleri uyuyamamak ve sevgi üzerinde yoğunlaşmıştır. Sevgiden bahsederken sevilenin ismine ve duygularına yer vermediği görülmektedir.

Şair gazel şiirlerinde köyünün kızlarına yer vermiştir. Bu kızları çok beğendiğinden ve onlara olan bağlılığını ifade etmiştir. Eğitim için Zakâzîk şehrine giden Rifâ'î, burada kaldığı süre içerisinde köy hayatını ve köy kızlarını özlediğini, dönünce de hemen sevdiği kıza gideceğini özlemle anlatmıştır. Şehirdeki kızların davranışlarını beğenmeyen şairin, köydeki kızların değerini daha iyi anladığı anlaşılmaktadır.

⁴¹⁶ Rifâ'î, *Dîvânu Hâşim er-Rifâ'î*, s.107.

⁴¹⁷ Halûk İpekten, "Gazel", İstanbul: *TDV İslam Ansiklopedisi (DİA)*, (1996), XIII, s.440-442.

⁴¹⁸ Yalar, "Emeviler Döneminde Gazel ve Ömer bin Ebi Rabi'a", *UÜİFD*, C.18, s.2, 2009, s.45.

يَا بِنْتُ ذَا الرَّيْفِ الْجَمِيلِ لَقَدْ مَضَى عَهْدٌ وَتَحُنٌ عَلَى الْبِعَادِ الْقَائِمِ
 هَا قَدْ أَتَيْتُكَ بَعْدَ نَارِحِ غُرْبَةٍ فَتَهَيَّأِي لِلِقَاءِ صَبِّ قَادِمِ
 هَلْ تَذْكُرِينَ عَلَى الضَّفَافِ مَجَالِساً مَرَّتْ عَلَيْنَا مِثْلَ حُلْمِ النَّائِمِ
 أَشْكُو إِلَيْكَ هَوَى وَأَشْرَحُ لَوْعَةً وَأُبْتُ أَتَاتِ الْحَيْنِ الْعَارِمِ
 وَلَرَبِّ بَدْرِ غَابَ سَاطِعُ نُورِهِ فَظَلَلْتُ مِنْكَ لَدَى ضِيَاءٍ دَائِمِ
 قَسَمًا بِمَشْبُوبِ الْعَرَامِ وَإِنَّهُ لِلَّظَى تَأَجَّجَ فِي الْفَوَادِ الْهَائِمِ
 لَمْ أَحْشَ يَوْمًا فِي هَوَاكَ وَشَايَةً أَوْ خَفْتُ فِي لُفْيَاكَ لَوْمَةً لَائِمِ
 بِنْتُ الطَّبِيعَةِ إِنْ أَحَبَّ فُؤَادُهَا تَلَقَّ الْحَبِيبَ عَلَى عَفَافٍ سَالِمِ⁴¹⁹

Ey köy kızı, gurbette uzun zaman geçirdim, birbirimize uzak şekilde

İşte uzun bir gurbetten sonra sana geldim, gelecek olan sevgi dolu bir buluşmaya hazırlan

Göl kıyısındaki oturmalarımızı hatırlıyor musun? Bir rüya gibi geçip giden

Sana aşımı ve üzüntümü şikâyet ediyorum, aşırı özelimini iniltilerini yayıyorum

Nice yıldızların aydınlığı kayboldu, ben ise aydınlıkta senden kayboldum

Aşkın gücüne yemin olsun, o aşkıdan şaşkına düşmüş bir kalpte alevlenen bir ateştir

Bir gün bile olsa aşkımdan dolayı kötülenmekten veya seninle buluşmaktan dolayı kınayanın kınamasından korkmadım

Köyün kızı birini severse şayet, onu temiz bir aşkla sever

Şair aşka ve sevgiye önem vermiş, ancak bunun temiz, iffetli ve günahattan uzak olanını tercih etmiştir. Şairin aşk şiirleri genelde platonik bir sevginin sahnelenmesi ve tasvir edilmesidir. “Gazel” şiirinde sevgiye ne kadar değer verdiğine, sevgi uğruna ne acılar çektiğine, gerçek ve temiz sevginin nasıl olduğuna dikkat çekmiştir. Bu şiirde üçlü beyitlerden oluşan ve üçlü beyitlerin ilk mısraları ile sonraki üçlü beyitlerin ilk mısraları aynı olan “müşevveh” şiir türünü tercih etmiştir.

يَا إِلَهَ الْحُبِّ رَفِيقاً قَدْ وَهَى خَيْطِي وَرَقاً
 وَسَيِّمْتُ السُّهْدَ لَيْلًا إِنِّي بِالسُّهْدِ أَشْقَى

⁴¹⁹ Rifâ‘î, *Dîvânu Hâşim er- Rifâ‘î*, s.283-284.

فَسَلَامٌ مِنْ جَرِيحٍ قَدْ قَضَى الْأَيَّامَ عَشَقًا
يا إِلَهَ الْخُبِّ رَفَقًا هَدَّنِي سَكْبُ الدَّمُوعِ
وَسَيِّمْتُ السُّهْدَ لَيْلًا والجوى بَيْنَ الضُّلُوعِ
فَسَلَامٌ مِنْ جَرِيحٍ لَمْ يَذُقْ طَعْمَ الْهُجُوعِ⁴²⁰

*Ey Sevginin Rabbi, merhamet et, ipim zayıfladı ve inceldi
Gece uyuyamamaktan sıkıldım, bundan dolayı da mutsuzum
Günleri aşkla geçen kalbi yaralı birinden selam sana
Ey sevginin Rabbi, merhamet et, döktüğüm yaşlar beni yordu
Gece uyuyamamaktan sıkıldım, içimde hüznün varken
Gözünü uyku tutmayan kalbi yaralı birinden selam sana*

Her ne kadar şair çoğu gazellerinde duygularının saflığını korumuş olsa da 1955 yılında liseden atıldığı dönemde bir boşluğa düşmüş ve bazı sıkıntılar yaşamış olmalı ki el-Fâtine” ve “er-Râkise” şiirlerinde bu duygulardan biraz saptığı görülmektedir.

مَلَأَ عَيْنَيْكَ دَعْوَةً لِلنِّزَالِ وَبِحَفْنَيْكَ فَاتَكَ مِنْ نِصَالِ
لَسْتُ أَقْوَى عَلَيْهِمَا لَسْتُ أَقْوَى إِنَّمَا أَنْتِ شُعْلَةٌ مِنْ جَمَالِ
قَدْ دَعَوْتَ الْفُؤَادَ حَتَّى تَرَدَّى فَأَبْنَتِ الدَّلَالَ كُـلَّ الدَّلَالِ
بِسَمَةِ الْوَجْهِ فِي الدُّجَى الشَّعْرَ تَحْكِي وَمُضَّةَ الْفَجْرِ فِي ظِلَامِ اللَّيَالِي
ذَلِكَ الشَّعْرُ بَاهْتِصَارِكَ يُعْغَرِي ذَلِكَ الصَّدْرُ مُلْهَبٌ لِلْخَيَالِ
فِي قِوَامٍ مَتَى احْتَوَاهُ ذِرَاعِي وَأَطَّلَ الرَّدَى فَلَسْتُ أَبَالِي⁴²¹

*Gözlerinin içi savaşa davettir, göz kapakçıkların keskin öldürücü bir kılıç gibi
Ben onlardan güçlü değilim güçlü değilim, sen ancak güzellikten bir pırıltısın
Kalbimi çağırdın ölene kadar, nazlandın da nazlandın
Siyah saçların arasından parlayan yüzün, gece karanlığındaki sabah aydınlığa benziyor
O ağzın gülüşüyle etkiliyor, göğüslerin ise hayal gücümü ateşliyor
Öyle güzel bir boy ki kollarımın arasına alsam ölüm yüzünü gösterse de aldırımam*

⁴²⁰ Rifâ‘î, *Dîvânu Hâşim er- Rifâ‘î*, s.272.

⁴²¹ Rifâ‘î, *Dîvânu Hâşim er- Rifâ‘î*, s.288.

5.4. Medih

Medih, sözlükte övmek, birinin meziyetlerini dile getirmek edebiyatta ise, takdir ve minnet duygularını ifade etmek ya da maddi çıkar elde etmek maksadıyla daha çok şahıslarla ilgili olmakla beraber, kabile, toplum, millet, ülke, vatanın güzel sıfat, erdem ve meziyetlerinin anlatıldığı şiirlere de denilmiştir.⁴²² Medihte şahsın, taşıdığı taç, ziynet gibi maddi yönleriyle değil, cesaret, cömertlik, adalet, iffet gibi sıfatlarla övülmesi esastır.⁴²³

Cahiliye döneminde medih şiirleri daha çok mal edinmek gayesiyle yazılmış, bazen de teşekkür amacıyla söylenmiştir. İmru'l-Kays ve Zuheyr b. Ebî Sulmâ, teşekkür amacıyla methiyeler kaleme alırken en-Nâbiğa ez-Zubyânî ve el-A'şâ ise şehir şehir dolaşarak bu sanatı ticari amaçla icra etmişlerdir.⁴²⁴

Modern dönemde ise medih bir ticaret aracı olmaktan ziyade sultanlara ve yöneticilerden makam ve mevki elde etmek amacıyla icra edilen bir sanat olmuştur. Bunun yanında az da olsa bu temayı siyasî ve dini eğilimlerine göre kullanıp hiçbir çıkar beklemeyenler de vardır. Bunlardan birisi de Hâşim er-Rifâ'î'dir. Devrim sonrası Mısır'a bağımsızlığını kazandıran adam olarak görülen Abdunnâsır'a methiyeler yazan şair, sonraki dönemde despot yönetiminden dolayı onu sert bir üslupla eleştirmiştir. Bu da şairin o methiyeleri yazarken hiçbir çıkar gayesinin olmadığını gösterir. Şair, Abdunnâsır'ı “‘İydu'l-Vahde”⁴²⁵ şiirinde halkın lideri olarak görmüş ve insanları organize etmedeki başarısına değinmiştir. Halk tarafından sevilmesinden dolayı “Mahbûb”, Allah'ın kendisine bahşetmiş olduğu yeteneklerinden dolayı da “Mevhûb” sıfatlarına yer vermiş ve başarısının sırrının ise iki özelliğine dayandığını ifade etmiştir.

جُمُوعٌ أَنْتَ بَاعْتَهَا وَشَعْبٌ حَوْلَكَ النَّقَا
سَعَتْ لِلْخُلْدِ فِي وَادٍ كَرَوْضٍ بِالْمُنَى رَفَا

⁴²² İsmail Durmuş, “Methiye”, Ankara: *TDV İslam Ansiklopedisi (DİA)*, (2004), XXIX, s.406-408.

⁴²³ Kenan Demirayak, *Arap Edebiyatı Tarihi- Osmanlı Dönemi*, Erzurum: Fenomen Yayıncılık, 2015, s. 100.

⁴²⁴ Ömer Ferrûh, *Tarihü'l-edebi'l- Arabî*, Beyrut: Dâru'l-İlm li'l-Melâyîn, 1981, C.1, s.83.

⁴²⁵ Bu şiiri eğitim bakanının talebi ile 1959 yılında cumhuriyet meydanında düzenlenen etkinlikte Abdunnâsır'ın önünde okumuştur. Bu tarihten önce Abdunnâsır'ı hicveden birçok şiir yazmasına rağmen bu medih şiirini okumasının nedeni bir bakanın kendisine bunu yapması konusunda ısrarcı olmasındandır.

رَأَيْتُهُمْ وَقَدْ وَقَفُوا وَرَأَيْتَكَ كَأَنَّهُمْ صَفَا
شَبَابٌ إِنَّ تُصَافِحَهُ يُصَافِحُ لِلْعَلَا كَفَا⁴²⁶

Bir topluluk ki onları dirilten sensin, bir halk ki etrafında toplandı

O halk bağımsızlık için bir vadide yürüdü, bir bahçe gibi umutlarla aydınlanan

Onları görüyorsun, hepsi arkanda saf tuttular

Gençler ki sen onlarla tokalaştığında, onlar yüce bir el tutmuş olurlar

Şairin medih şiirleri sadece övgüden ibaret değildir. Kişiyi överken siyasî, dini ve toplumsal mesajlar da vermiştir. Vefd Partisi Başkanı ve Kraliyet Dönemi başbakanı olan Mustafa Nahhâs, şairin gözünde bir kahramandır. “Tehiyye ila’z-za’îm Mustafa Nahhâs” ve “Savtu’l-Vataniyye” şiirlerinde Nahhâs’a methiyeler dizmiştir. Nahhâs’tan, Mısır’ı sömürgeci ve işgalden kurtaracak kişi olarak bahsetmiştir. Ona “Liderimizsin” diyerek kendisine olan güvenini beyan eden şair, düşman güçlere karşı onu motive etmeye gayret etmiştir. Mısır’ın içinde bulunduğu durumu anlatarak ona sorumluluklarını hatırlatmıştır.

نُمُّ لِّلْكَنَانَةِ سَيِّدًا وَعَمِيدًا يَا رَافِعًا عَلَّمَ الْكِفَاحَ مَدِيدًا
حُبِّيَّتٍ مِّنْ بَطَلٍ تَطَاوَلَ عَزْمُهُ بِأَسَأَ عَلَى أَعْدَاءِ مِصْرٍ شَدِيدًا
هَذَا هُوَ الْوَادِي جَرِيحٌ حَائِرٌ يَبْكِي وَيَبْدُبُ مَجْدَهُ الْمَفْقُودَا
إِنَّا لَنَذْكُرُ بِالْفَخَارِ وَبِالْعَلَا يَوْمًا سَيَبْقَى لِّلْكَنَانَةِ عِيدَا
مَرَّقَتٍ فِيهِ وَثِيْقَةٌ اسْتِعْبَادِنَا وَرَقَعْتَ لِلنَّصْرِ الْمُبِينِ بُنُودَا
فَمَ يَا زَعِيمَ النَّيْلِ جَدِّدْ مَجْدَهُ وَاطْرُدْ عَدُوًّا لِلْبِلَادِ لَدُودَا
ضِيقُنَا بِهِ ذُرْعَا، وَوَاسِعُ حِلْمِنَا قَدْ مَلَّ تَغْرِيرًا لَهُ وَوَعُودَا
بَدِّدْ وَأَنْتَ زَعِيمُنَا أَحْلَامَ مَنْ قَدْ بَاتَ يَطْمَعُ أَنْ نُنْظَلَ عَيْدَا⁴²⁷

Kinâne'nin efendisi ve lideri olmaya devam et, ey uzun süre mücadele bayrağını yükselten!

Azmi düşmana büyük bir korku verecek kadar kahraman olduğun için sana selam olsun, Mısır düşmanlarına korku saldın

Yaralı ve şaşkın şu vadi, Kaybettiği şerefine ağlıyor ve sızlıyordu

Biz bir günü gururla ve izzetle hatırlayacağız ve Kinâne'nin bayramı olarak kalacak

⁴²⁶ Rifâ‘î, *Dîvânu Hâşim er- Rifâ‘î*, s.170.

⁴²⁷ Rifâ‘î, *Dîvânu Hâşim er- Rifâ‘î*, s.143.

*O günde köleliğimizin belgesini parçaladın, antlaşmalarla açık zaferi ilan ettin
Ey Nil'in lideri kalk ve ülkenin şerefini geri getir, ülkenin azılı düşmanlarını kov
Artık çok sıkıldık, hoşgörümüz de boş ve yalan vaatlerden bıktı
Sen liderimiz olarak, köle kalmamızı arzu edenlerin hayallerini dağıt*

Şair, siyâsî ve dini kişiliklerin yanında beğendiği ve halka mal olmuş sanatçılara ve müzisyenlere de methiyeler kaleme almıştır. Mısırlı meşhur müzisyen Muhammed Abdulvehhâb'ı övmüş, kendisini tatlı sesli, doğu bülbülü ve altın sesli olarak nitelemiştir. Sanata kattığı yeniliklerine yer vererek sanat ve müzik becerilerini beğendiğini ifade etmiştir.

يَا شَادِيَّ الشَّرْقِ هَذَا الصَّوْتُ مِنْ ذَهَبٍ سَلِمْتَ لِلْفَنِّ يَا قَيْثَارَةَ الطَّرَبِ
يَا مُرْسِلَ اللَّحْنِ تَهْتَرُ الْقُلُوبُ لَهُ وَتَسْبِخُ الرُّوحُ فِي دُنْيَا مِنَ الْعَجَبِ
لَمْ يَلْبَثِ النَّعْمُ الشَّرْقِيُّ ذَا ضَعْفَةٍ حَتَّى بَدَأَ مِنْكَ فِي أَثْوَابِهِ الْفُشْبِ
جَعَلْتَ لِلْفَنِّ وَالْفَنَّانِ مَنَزَلَةً فِي النَّاسِ تَسْمُو عَلَى الْأَقَابِ وَالرُّثْبِ⁴²⁸

*Ey şarkın bülbülü! Bu ses altındandır, Sanatın hakkını verdin ey Müziğin Gitarı
Ey kalpleri titreten müziği besteleyen, ruhu garip bir dünyada yüzdüren
Doğu müziği değersiz kalmaya devam ediyordu, Ta ki parlak elbisesi ile seninle
ortaya çıkana kadar
Sanat ve sanatçının insanlar içindeki itibarını geri getirdin, ünvan ve rütbelerin
üstüne çıkardın*

5.5. Fahr (Övünme)

Fahr, sözlükte “övünmek, özelliklerinden ve geçmişteki başarılarından övgüyle bahsetmek” anlamına gelir. Bir edebiyat terimi olarak ise şairlerin kendisiyle, mensubu olduğu grupla ve sahip olduğu şeylerle övünmesidir. Şairler bu tür şiirlerde kabile, soy sop, hasep nesep, inanç, din, mezhep, edebî ve siyâsî güçlerden ve şiirdeki ustalıklarının yanında kılıç, zırh, at ve özellikle deve gibi şahsî mal ve eşyalarından veya uzun ömürleriyle hayat tecrübelerinden övünerek söz ederler.⁴²⁹

⁴²⁸ Rifâ'î, *Dîvânu Hâşim er- Rifâ'î*, s.188.

⁴²⁹ Kayrevânî, *el- 'Umde fi Mehâini 'ş-şi'ri ve Âdâbihi ve Nakdihi*, Kahire: Daru'l-Ciy1, 1981, C.2, s.143-144; İsmail Durmuş, “Fahr”, Ankara: *TDV İslam Ansiklopedisi (DİA)*, (2004), XXIX, s.406-408.

Fahr, insan doğası gereği övme ve övülmeye meyilli olmasından dolayı edebî temalar içinde insan fitratının en iyi göstereni ve insanın içinin dışa yansması olarak görülür. Şair bu tür şiirleri işlerken övgüye değer niteliklerini saymakla kalmayıp kötülüklerini dahi güzel gösterir. Edebiyatın olduğu her yerde fahr da var olmuştur. Cahiliye dönemi başta olmak üzere Araplar övünmeye aşırı derecede düşkün olduklarından dolayı, eski Arap şiirinde bu temanın sıkça işlendiği görülmektedir.⁴³⁰

İnsan var oldukça kendini ispat etmeye çalışır. Dolayısıyla eski Arap şiirinde yaygın olan bu tür şiirin muhtevası değişmiş olsa da modern dönemde de varlığını sürdürmektedir.

Hâşim er-Rifâ‘î'nin şiirlerinde fahr örneklerine çokça rastlanmasına rağmen kendisi ile çok az övündüğü görülmektedir. Kendisini övdüğü durumlarda da kibirden öte kendisine yöneltilen suçlamalara bir savunma refleksi ile kaleme almıştır. Mısır'da şiirleri birçok kez üst kurumlardan ödüle layık görülmesi ve şiirde zirveye çıkmış olması fahr şiiri için kendisine malzeme olsa da o bu tür şiirlere neredeyse hiç başvurmamıştır. Bu da kendisinin ahlaki kişiliğine dayanmaktadır. Kendini övdüğü şiirlerinde bencillikten uzak akranlarına sosyal mesajlar verir. “Sura Nefsiyye” şiirinde, nasıl yükseldiğini anlatarak gençlere örnek olmaya gayret eder. Başarının sırrının ciddiyyetten geçtiğine, umarsızlık ve tembelliğin başarının önündeki en büyük engel olduğuna vurgu yapar.

إلى ذرّوة العُلياءِ سارَ بيَ الفِعلُ ومِثليَ لِلعُلياءِ بَيْنَ الوَري أَهلُ
سَمَوْتُ بِجِدِّي وانْتَقَتْ بيَ فِضائِلي وَلَيْسَ أَخو جِدِّ كَمَنْ طَبَعَهُ هَزَلُ
خُلِقْتُ أبايَ أَغشَقُ المَجْدَ يافِعاً ومَني غَدأ يَهُوى طَريقَ العُلا كَهَلُ
وَعِشْتُ بِدَفْعِ الضَمِيمِ والذَّلِّ مُعَرِّماً وأَبْدَلُ فِيهِ الرُوحَ لو وَجَبَ البَذَلُ
وإني لأُبدي الوُدَّ لِلخَلِّ صادِقاً إذا كانَ في الإِخْلاصِ قَدَ صَدَقَ الجِلُّ
وإن شِمتَ عَنِّي فِيهِ مَيْلاً وَرَغْبَةً تَبَدَّلَ مِنِّي الوُدُّ وانْقَطَعَ الوِصْلُ
إذا أنا لَمْ أَعْرِفْ لِذِي الحَقِّ حَقَّهُ فلا زانِني حُسْنُ المَكارِمِ والأَصْلُ⁴³¹

Beni yukarıya çıkaran yaptıklarımdır, insanlar arasında yukarıda olmaya layık olan da benim

⁴³⁰ Hanna el-Faḥrî, *el-Faḥr ve'l-hamâse*, Kahire: Daru'l-Me'ârif, 1992, s.5.

⁴³¹ Rifâ‘î, *Dîvânu Hâşim er-Rifâ‘î*, s.216.

Ciddiyetim ile yükseldim, iyiliklerimle yukarı çıktım, ciddi olan biri ile ciddiyetsiz biri aynı olamaz

Gururlu olarak yaratıldım, küçüklüğümden beri izzete aşığım, yarın da yaşlı birinden yücelmenin yolu istenecek kişiyim

Zilleti ve ihaneti defetmekle yaşadım, canımı vermem gerekirse onu da verirdim

Dosta dostluğumu samimi bir şekilde gösteririm, o da dostluğunda samimi olursa

Onun benden uzaklaştığını ve yüz çevirdiği hissedersen, o sevgiyi değiştirir bağları koparırım

Eğer ben hak sahibinin hakkını bilmezsem, güzel hutlar ve asalet beni güzelleştirmez

Hâşim er-Rifâ'î, kendisinden ziyade vatani, medeniyeti, tarihi ve özellikle de ailesi ve dedesiyle övünmüştür. Dedesi Hâşim er-Rifâ'î ile çokça övünmüştür. Müritlerinin ve insanların ona olan saygı ve sevgilerinden, ihtiyaç sahiplerinin sürekli evine geldiklerinden bahsetmiştir. Bulunduğu yerin öncüsü sayılması, cesur ve cömert olmasına rağmen mütevazı olduklarına değinmiştir. Hatta dedesinin soyunun Hz. Peygambere dayandığını övgüyle ifade etmiştir. “Zikrâ Mevlidi'r-Rifâ'î” şiirinde dedesi ile övünüp daha sonra küçük yaşta kaybettiği babası ile övünmüştür.

إِلَيْكَ سَعَى الْأَحْبَابُ وَالصَّحْبُ يَا جَدُّ
يُحَرِّقُهُمْ شَوْقٌ وَيَدْفَعُهُمْ وَجْدٌ
نُفُوسٌ هِيَ الْإِيمَانُ وَالطُّهْرُ أَنْبَتُ
يَفِيضُ بِهَا حُبٌّ وَيَمْلَأُهَا وَدُّ
وَأَفْنِدَةٌ مِنْ كُلِّ صَوْبٍ، تَجَمَّعَتْ
عَلَى طَاعَةِ الرَّحْمَنِ يُمَسِّكُهَا عَهْدٌ
أَنْتَ زُرَافَاتٍ تُغَالِبُ شَوْقَهَا
وَجَاءَ إِلَيْكَ الْوَفْدُ يَتَّبَعُهُ الْوَفْدُ
وَفِي السَّاحَةِ الْكُبْرَى أَقِيمَتْ مَنَازِلُ
يُرَى عِنْدَهَا الْإِكْرَامُ وَالْخَيْرُ وَالْوَفْدُ⁴³²
وَيَا أَبْتَأْ، إِنَّا عَلَى الْعَهْدِ لَمْ نَزَلْ
مُقِيمِينَ مِنْ أَلْوَى بِصَارِمِكَ الْعَمْدُ
عَرَسَتْ لَنَا عَرَساً فَأَخْرَجَ شَطَأَهُ
فَأَيَّعَ أَزْهَاراً وَطَابَ مَجَانِيأً
وَأَلَدَّ ثِمَاراً عِنْدَهَا يُطَلَّبُ الشَّهْدُ
أَنْتَ الَّذِي سَدَّدْتَهَا فَرَفَعْتَهَا
مَنَايِرَ لِلْإِرْشَادِ أَمْجَادُهَا تَلَدُ⁴³³

Dedeciğim! Dostlar ve arkadaşlar sana gelirdi, onları sana getiren özlem ve muhabbetleriydi

⁴³² Rifâ'î, *Dîvânu Hâşim er-Rifâ'î*, s.99.

⁴³³ Rifâ'î, *Dîvânu Hâşim er-Rifâ'î*, s.100.

İman ve temizlikle büyümüş insanlardı, sevgi ve samimiyet yüklüydüler

Her taraftan gelen insanlar, Allah ile olan ahitleri onları Rahman'ın itaati üzerine topladı

Topluluklar sana gelip hasret giderdiler, bir topluluk gider ardından bir diğeri gelirdi

Büyük alanlarda çadırlar kurulurdu, orada ikram, iyilik ve topluluklar görülürdü

Babacığım! Biz hala sözümüz üzereyiz, kınındaki kılıcınla bizi terk ettiğinden beri

Bizim için öyle bir tohum attın ki, filizlerini çıkarıp güçlendirdi, büyüyüp kenetlendi

Çiçekleri olgunlaştırdı ve taze olarak güzelleştirdiler, meyveler öyle tatlandı ki yanına da bal özü istendi

Doğru yolu göstermek için minareleri dikip büyüten sensin, asıl ve izzetli

5.6. Tasvir

Arap şiirinin temel konularından birini teşkil eden tasvir, doğanın, kişilerin ve nesnelerin ayırıcı özellikleri ile anlatılmasıdır.⁴³⁴ Eski Arap şiirinin çoğu tasvirden oluşmaktadır. İbn Reşîk el-Kayrevânî, bütün şiir temalarının aslında tasvirden oluştuğunu savunur. Çünkü ona göre tasvir dışındaki diğer konularda da tasvirin varlığı yoğun bir şekilde görülmektedir. Gazelde kadının tasviri, mersiyede ölenin tasviri, hicivde düşmanın tasviri olduğu şeklinde yorumlamıştır. Şiirin çok azı dışında hepsinin tasvir olduğunu belirtmiştir.⁴³⁵ Cahiliye döneminde şiirler sevgilinin bedensel özellikleri, diyarlar, at, av hayvanları, tabiat, şarap, çöl, deve, bulut, yağmur gibi konuları ihtiva etmiştir.⁴³⁶

Hâşim'in tasvir şiirleri farklı konularda şekillenmiş bazen şiirlerinin bir parçasını oluşturmakta, bazen de müstakil bir şiir olarak karşımıza çıkmaktadır. Birçok konuda tasvir şiirleri kaleme alan şair, doğaya ve köy hayatına ayrı bir önem vermiştir. Köyde yaşamış olması ve orayı benimsemesi nedeniyle köydeki güzellikleri, yeşili, suları ve ağaçları çokça tasvir etmiştir. Şairin tasvir şiirlerinin neredeyse tamamını köy yaşamı ve tabiatı oluşturmuştur.

⁴³⁴ Hüseyin Elmalı, "Tasvir", İstanbul: *TDV İslam Ansiklopedisi (DİA)*, (2001), XXXX, s.136-138.

⁴³⁵ Kayrevânî, *el-'Umde fi Mehâini' ş-şi'ri ve Âdâbihi ve Nakdihi*, C.2, s.294

⁴³⁶ Çetin, *Eski Arap Şiiri*, s.75-76.

Şairin değişik şiir türlerinden amacı toplumsal, siyasal ve dini mesajlar vermektir. Tasvir şiirlerinde bile bunu ihmal etmemiştir. Köy ve tabiat tasvirlerinde toplumun içinde bulunduğu duruma atıf yapmıştır. Bir yandan köylülere yapılan zulmü, haksızlığı dile getirirken diğer taraftan köyde hayat şartlarının zorluğundan bahsetmiştir. Bundan dolayı köy halkını sürekli bir hareket içinde olan deniz dalgaları gibi tasvir etmiştir.

هُنَالِكَ فِي رُبُوعِ الرَّيْفِ حَيْثُ مَنَازِلُ الْأَهْلِ
وَحَيْثُ خَمَائِلُ الصَّفَافِ وَالْجَمِيزِ وَالنَّخْلِ
وَحَيْثُ يَظَلُّ مُمْتَدِّدًا بِسَاطِ الشَّيْبِ وَالطَّلِّ
وَحَيْثُ الْقَوْمُ قَدْ عَاشُوا بِإِلَاحِقْدٍ وَلَا خَتَلٍ
وَأَطْفَالٌ عَلَى الطَّرِيقَاتِ فِي تَوْبِ الصَّبَا الْعَضِّ
تَخَالَهُمْ وَقَدْ سَارُوا مَلَائِكَةً عَلَى الْأَرْضِ⁴³⁷

Şairin tasvir yoluna başvurarak Daru'l-'Ulûm Fakültesi'nin sıkıntılarını dile getirmeye gayret etmiş ve binasının değiştirilmesi gerektiği mesajını güzel bir dille yetkililere ulaştırmak istemiştir. Fakülte binasını tasvir ederken “methaf” kelimesini kullanarak binanın ne kadar eski olduğuna işaret etmiştir. Şair “Daru'l-'Ulûm Teşkû” şiirini üniversite sekreterinin ziyareti esnasında sekreterin huzurunda okumuştur.

دَارَ الْعُلُومِ وَقَدْ أُولِيَّتْهَا نَظْرًا
وَأِنْ أَدْنَتْ قَابِي لَا أَفْصَلُهَا
هَذَا الْبِنَاءُ الَّذِي أَبْلَى جَوَانِبَهُ
اللَّهُ يَشْهَدُ أَيُّ مَا جَلَسْتُ بِهِ
وَلَا لَقِيْتُ صَدِيقًا جَاءَ يَطْلُبُنِي
لَا تُصَلِّحُوهُ فَإِنَّا لَا نَمِيلُ إِلَى
تُرِيدُ أَنْ تَشْرَحَ الْأَوْصَابَ وَالْعِلَلَا
بَلْ أَذْكَرُ الْآنَ مِنْ آلامِهَا مَنَّا
صَرَفُ اللَّيَالِي فَأُضْحَى يُثْبِتُهُ الطَّلَا
فَوْقَ الْمَقَاعِدِ إِلَّا خَائِفًا وَجِلَا
فِي الْمَتْخَفِ الرَّبِّ إِلَّا مُطْرَقًا خَجِلَا
تَوَكِيدِهِ بَلْ سَعَيْنَا نَنْشُدُ الْبَدَلَا⁴³⁸

Daru'l-'Ulumun ayıplarını ve kusurlarını açıklamak isteyen bir bakış attın

İzin verirsen ben uzatmadan bazı sıkıntılarına misal vereyim

Gün geçtikçe yanları yıpranan bu bina, tarihi kalıntılara benzemeye başladı

Allah'a yemin olsun ki sandalyelerin üzerinde korku ve endişe ile oturdum

⁴³⁷ Rifâ'î, *Dîvânu Hâşim er- Rifâ'î*, s.442; “Bayram, Yıl Dönümü, Münasebet ve Hatıra Şiirleri” başlığı altında çevirisi yapılmıştır.

⁴³⁸ Rifâ'î, *Dîvânu Hâşim er- Rifâ'î*, s.121.

*Bu müzede benimle görüşmek isteyen arkadaşlara karşı başımı eğdim ve utandım
Bunu tamir etmeyin, güçlendirilmesini istemiyoruz, yenisini yapmaya davet ediyoruz*

6. Edebî Unsurlar

Belagat sanatları dilin ifade etme becerisini arttıran ve güzelleştiren, mananın daha kolay anlaşılmasını sağlayan ve üsluba renklilik katmasının yanında muhatabı ikna edebilmesi, istenen duygu ve düşüncelerin daha net aktarılması için başvurulan dilsel öğelerdir. Sosyal ve siyasî mesajlar veren Hâşim er-Rifâ'î'nin de şiirlerinde belagat sanatlarına yer vermemesi düşünülemez. O da teşbih, kinaye, istiare, iktibas, takdim ve tehir gibi belagat sanatlarına başvurmuştur.

6.1. Teşbih

Sözlükte “benzetmek” anlamına gelen teşbihi Curcani (ö.1413) “iki şey arasında teşbih edatı kullanılarak veya kullanılmadan bir benzerlik kurulması” olarak tanımlamaktadır.⁴³⁹ Teşbih sanatı Cahiliye döneminden başlayarak günümüze değin Arap edebiyatında yer almıştır.

Hâşim er-Rifâ'î de, şiirlerinde zengin benzetmelere yer vermiştir. Babasına yazmış olduğu mersiyede, ölümünün ardındaki hüznü duygulu bir şekilde aktarmış, kalbini göze benzeterек üzüntü ve keder anında da kan akıttığını tasvir etmiştir.

أبتاه! هذا شعري لَسْتُ أملكُ غَيْرَهُ ماذا عسى غير الرثاء سأصنَعُ

هذا رثائي والفؤادُ كَأَنَّهُ عَيْنٌ لها الدَّمُ والحشاشةُ أَدْمَعُ⁴⁴⁰

Ezher Üniversitesi'nin bağımsızlık mücadelesindeki rolüne dikkat çekerek “Serve” şiirinde onu keskin, azgın ve önüne gelen her şeyi yok eden bir kılıca benzeterек tek başına neler yapabileceğine işaret etmiştir.

الأزهرُ القردُ نَبَّاهُ بِقُوَّتِهِ كالسَّيْلِ يَفْتَحُمُ الأكامَ هَدَّاراً⁴⁴¹

⁴³⁹ Es-Seyyid Şerif el-Curcânî, *et-Ta'rifat*, Kahire: Daru'l-Fadile, t.y., s.52.

⁴⁴⁰ Rifâ'î, *Dîvânu Hâşim er-Rifâ'î*, s. 224.

⁴⁴¹ Rifâ'î, *Dîvânu Hâşim er-Rifâ'î*, s. 345.

6.2. İstiare

Bir şeyi ödünç olarak istemek, onu kaldırmak ve onu bir yerden alıp başka bir yere koymak, gibi anlamlara gelen istiarenin terim anlamı ise “bir kelimenin hakiki mana ile mecazi mana arasındaki teşbih ilgisinden dolayı manası başka bir kelime için kullanmaktır”.⁴⁴²

Rifâ‘î, teşbih gibi istiare sanatına da birçok şiirinde yer vermiştir. “eş-Şa‘ir ve'l-Fikra” şiirinin neredeyse tümünde istiare sanatını kullanmıştır. Bir düşünce arayışında olan şair, bu düşünceyi geline benzetmiştir. Burada kendisine benzetilen (müşebbehün bih) zikredilmemiştir. Gelin ile düşünce arasındaki ilgi ise benzerliktir. Gelin kelimesini hakiki anlamın dışında kullanmış ve şiirin bütününde sürekli ona hitap etmiştir. İki kelime arasındaki benzerlik ise arama arzusu ve özlemdir.

يا عروسَ المُنَى وَوَحْيَ الثَّبابِ	طالَ في اليأسِ والرَّجاءِ اِرْتِبابِي
لِشَقَاتَيْنِ: لَوْعَتِي واكْتِنَابِي	بِتُّ مِنْ لَهْفَتِي إِلَيْكَ أُسِيرَا
كَشَرِيذٍ يَهِيمُ بَيْنَ الثَّعَابِ	يُسَبِّحُ الفِكْرُ في سَمَاءِ خَيَالِي
بَيْنَمَا السَّهْدُ قَدْ أَقَامَ بِيَابِي	ها هُوَ الكُونُ قَدْ غَافَ في هَنَاءِ
مِنْ صَدِيقَيْنِ: مَرَقَمِي وَكِتَابِي	قَدْ قَطَعْتُ المَسَاءَ وَخُدِي.. إِيلا
مِنْ بَنَاتِ الهَوَى ذَوَاتِ الخُضَابِ	يا ابْنَةَ العَقْلِ، أَنْتِ شَرُّ دَلالِا
ما بَدَا سُهْدُها لِعِشْقِ الكَعابِ	أَنْتِ أَسْهَدْتِ في هَوَاكِ عُيوناً
غَيْرَ رُوحِ بِكَاسِ فِكْرِي مُذابِ ⁴⁴³	فَأَذْنِي بِاللِّقَاءِ لَمْ يَبْقَ مِئِّي

Şair “Gazel” şiirinde de “göz” kelimesi ile istiare sanatına başvurmuş, karşısında duran bir insanmışçasına göze hitap etmiştir. Bir başka şiirde de karanlıkları zindana benzetmiştir.

“Şemmu’n-Nesîm” şiirinde köyünü tasvir ederken köy çocuklarını saf ve masum olmaları yönünden meleklerle benzetmiştir.

وأطفالٌ على الطُّرُقَاتِ في ثُوبِ الصِّبَا العَضِّ

⁴⁴² Detaylı bilgi için bkz. İskender Pala, İsmail Durmuş, “İstiare”, İstanbul: *TDV İslam Ansiklopedisi (DİA)*, (2001), XXIII, s.315-318; Ebu Yakub Sekkâkî, *Miftahu'l-Ulûm*, Beyrut: Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1987, s.369.

⁴⁴³ Rifâ‘î, *Dîvânu Hâşim er-Rifâ‘î*. s. 247.

تَخَالَهُمْ وَقَدْ سَارُوا مَلَائِكَةً عَلَى الْأَرْضِ⁴⁴⁴

“Cellâdu'l-Kinâne” şiirinde halka zulmeden ve despot bir yönetim tarzını tercih eden Abdunnâsır'ı Firavun'a⁴⁴⁵ benzetmiştir.

لَوْ كَانَ عَهْدُكَ قَبْلَ عَهْدِ مُحَمَّدٍ لَلْعِنْتِ يَا فِرْعَوْنَ فِي الْقُرْآنِ⁴⁴⁶

Eğer Hz. Muhammed'den (a.s.) önce yaşasaydın Kur'an'ı Kerim'de lanet edilirdin en Firavun!

6.3. Kinaye

Kelime olarak kinaye, “kenâ-yeknu” ve “kenâ-yekni” fiillerinin mastarı olup ima etmek, bir sözü veya düşünceyi kapalı olarak ifade etmek, konuşan kişinin söylediğinden başka bir şeyi kastetmesi ve imalı anlatması anlamlarında kullanılmaktadır. Beyan alimlerine göre ise anlatılmak istenen şeyin açıkça değil de kapalı bir şekilde ifade edilmesidir. Bir diğer deyişle sadece karine ile anlamı anlaşılabilir.⁴⁴⁷

Şair, kinaye sanatını genellikle iki amaç için kullanmıştır. İlki, bir kişiyi, bir topluluğu veya bir olayı abartmaktır. İkincisi ise birçok siyasi şiiri içinde kime hitap ettiği belli olmayan muhataplarının isimleri yerine onlara işaret eden sıfatlar kullanmaktır. Şair genelde düşmanlarına veya eleştirmek istediği kişilere ismiyle değil kinaye yolu ile hitap etmiştir.

“Din ve ‘Urûbe” şiirinde düşmanlarını tilki elbisesi giymekle ve akrep gibi sessiz bir şekilde sürünmekle kinaye yapmıştır.

أَعْرِفْتِ الْآنَ مَعْنَى أَنْ تَرَى حَاقِدًا يَلْبَسُ جِلْدَ الثَّعْلَبِ

فَمَشَى بِالْكَأْسِ مَسْمُومًا وَكَمْ يَشْهَدُ اللَّيْلُ دَيْبِيبَ الْعُقْرَبِ⁴⁴⁸

Şair sevdiği şahsiyetleri de kinaye yolu ile güzel vasıfla övmüştür. Müzisyen Muhammed Abdulvahhab'ı “Şark Bülbülü” vasfıyla kinaye etmiştir.

⁴⁴⁴ Rifâ'î, *Dîvânu Hâşim er- Rifâ'î*, s.442.

⁴⁴⁵ Antik Mısır'da bütün hükümdarlara verilen isim iken bu çağda yaptıkları zulüm ile ön plana çıktıklarından sonraları zalim olan bütün hükümdarlara bu isim verilmeye başlandı.

⁴⁴⁶ Rifâ'î, *Dîvânu Hâşim er- Rifâ'î*, s. 399.

⁴⁴⁷ Detaylı Bilgi için bkz. Curcânî, *et-Ta'rîfat*, s.157; İsmail Durmuş, “Kinaye”, Ankara: *TDV İslam Ansiklopedisi (DİA)*, (2002), XXVI, s.34-36

⁴⁴⁸ Rifâ'î, *Dîvânu Hâşim er- Rifâ'î*, s. 376.

يا شادي الشَّرْقِ هذا الصَّوْتُ مِنْ دَهَبٍ سَأَمْتُ لِلقَنِّ يا قِيثارة الطَّرَبِ⁴⁴⁹

Şair, Mısır halkı için de “Mısır fi Meydan” şiirinde “Nil’in Çocuğu” ve “Firavunların Evlatları” gibi sıfatlarla kinaye sanatını kullanmıştır.⁴⁵⁰

أَنْسَى لِأبناءِ القَراعِنَةِ الأَلَى جابُوا المَمالِكِ بالِقنا المَشْبوكِ
فَعَلَيْكَ يا بَنَ النَّيْلِ أَنْ تَسْعَى إلى بَعَثَ الفِخارِ الضَّائِعِ المَثْرُوكِ⁴⁵¹

6.4. İktibas

Sözlükte, “ateşten köz almak, birinden bilgi veya herhangi bir şey almak anlamına gelmektedir.”⁴⁵² Bir belâgat ve edebiyat terimi olarak, “alıntı yapma” anlamında kullanılan iktibas, bir ayeti, bir hadisi veya bir sözü tam veya yarım olarak şiirin veya nesrin içine kaynağını belirtmeden anlamlı bir biçimde aktarma sanatıdır. Ayetten iktibas yapıldığında sure ve ayet numarası verilmez. Hadisten iktibas yapıldığında ise hadisin kaynağı açıklanmaz.⁴⁵³

Şair, dindar bir ailenin içinde yaşamış ve ilk öğrenimini de dinî okullarda yapmış olması şiirlerinde Kur’an ve hadisten alıntılar yapmasında etkili olmuş ve birçok şiirini bu alıntılarla süslemiştir. “Zikrâ Mevlidi’r-Rifâ’î” şiirinde dedesinin ekmiş olduğu tohumların mümbitliğine Kur’an’ı Kerim’de Fetih Suresinin 29. ayetinden iktibas yapmıştır.

عَرَسَتْ لَنَا عَرَساً فَأَخْرَجَ شَطْأَهُ فَأَزَرَهُ فَالسُّوقُ تَنُمُو وَتَشْتَدُّ⁴⁵⁴

Burada geçen “عَرَسَتْ لَنَا عَرَساً فَأَخْرَجَ شَطْأَهُ فَالسُّوقُ تَنُمُو وَتَشْتَدُّ” kelimelerini “فَأَزَرَهُ فَالسُّوقُ تَنُمُو وَتَشْتَدُّ” ayetinden iktibas etmiştir.

Bir başka şiirde amcasının oğlu için kaleme almış olduğu “el-‘Azâ” şiirinde صَبِراً cümlesini Me‘âric suresinin 5. ayetinden iktibas yapmıştır.

⁴⁴⁹ Rifâ’î, *Dîvânu Hâşim er- Rifâ’î*, s.188.

⁴⁵⁰ Daha önce Abdunnâsır’ı Firavun’a benzeterek eleştiren ve kötüleyen şairin, kendi halkını da Firavun’un evlatları sayıp övmesi birbiriyle çelişkili görünmektedir. Ancak kötülemek amacıyla teşbih yaptığı “Firavun”, Hz. Musa ile hak-batıl mücadelesi yapmış ve Kuran’da da lanetlenmiş bir kişidir. Şairin halkı için kullanmış olduğu “Firavunlar” ifadesi ise, Antik Mısır Çağı’ndan itibaren hükümdarlara verilen isim olarak karşımıza çıkmaktadır.

⁴⁵¹ Rifâ’î, *Dîvânu Hâşim er- Rifâ’î*, s.137-138.

⁴⁵² Cevherî, *es-Sihâh*, s.911.

⁴⁵³ Kutaiba Farhat, *Arap Dili Edebiyatında Kur’an’dan İktibas*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Ankara: Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2019, s.52

⁴⁵⁴ Rifâ’î, *Dîvânu Hâşim er- Rifâ’î*, s.100.

“Karise fi Kınâ” şiirinde ise art arda üç beyitte farklı ayetlerden iktibas yaptığı görülmektedir.

وَهَل تِلْكَ لِلْيَوْمِ الْعَظِيمِ دَلِيلٌ سَيَتَّبِعُهَا فِيهِ انْتِثَارُ الْكَوَاعِبِ
أَلَمْ بِهَا لِلرُّعْبِ وَالْمَوْتِ نَازِلٌ عَلَى قَدَرٍ مِمَّا قَضَى اللَّهُ غَالِبٌ
وَطَافَ عَلَيْهَا طَائِفٌ لَّا تَرُدُّهُ قَنَاطَةٌ وَلَا يَخْشَى قِرَاعَ الْكَتَائِبِ⁴⁵⁶

Birinci beyitte "وإذا" kelimleri İnfitâr suresinin ikinci ayeti olan "وإذا" kelimleri Tâhâ suresinin kırkıncı ayeti olan "وَأَنزَلْنَا إِلَيْكَ الْكِتَابَ فِيهِ آيَاتٌ لِّقَوْمٍ يَعْلَمُونَ" ayetinden, ikinci beyitte "على قدر" kelimleri Kalem suresinin 19. ayeti olan "وَهُمْ نَائِمُونَ" ayetinden iktibas edilmiştir.

Şiirlerinde hadislerden iktibasları ise Kur'an-ı Kerim'e nazaran daha az olduğu görülmektedir. “Risâle fi Leyleti'tenfiz” şiirinde "ولم أذق لذَّة الإيمان" cümlesini Hz. Peygamberin "ذاق طعم الإيمان من رضى بالله رباً وبالإسلام ديناً وبمحمدٍ نبياً ورسولاً"⁴⁵⁷ hadisinden iktibas etmiştir.

7. Risâle fi Leyleti't-Tenfiz Şiiri

Bu şiir, hakkında idam hükmü verilmiş olan bir gencin, idam edilmeden önceki son gecesini tasvir ederek o gencin babasına yazmış olduğu mektuptan ibarettir. Mektubunda son gece yaşadığı duyguları, hapisane koşullarını ve gardiyanlardan bahsetmektedir. Şair bu şiirde bir geceyi kafiyeli ve vezinli bir şekilde ancak hikâyeye yolu ile tasvir etmiştir.⁴⁵⁸

Şiirin ilk bölümünde idam edileceğinden dolayı yaşadığı üzüntüyü babasına anlatmaktadır. “يا أبتاه” şeklinde hitap etmesi duyduğu derin hüznü babasına yansıtmasıdır. Ancak bu duygusunu ifade etmekte zorlandığını ifade etmiş, bunun nedeni ise ölümün kendisini beklemesi olarak göstermiştir. Daha sonra zindanın özelliklerinden bahseden

⁴⁵⁵ Rifâ'î, *Dîvânu Hâşim er- Rifâ'î*, s.225.

⁴⁵⁶ Rifâ'î, *Dîvânu Hâşim er- Rifâ'î*, s.234.

⁴⁵⁷ Tirmizi, *Sahihu't-Tirmizi*, İman kitabı 2623.

⁴⁵⁸ Rifâ'î, *Dîvânu Hâşim er- Rifâ'î*, s.358.

şair, seçtiği kelimeler ile zindanın korkunçluğuna ve kasvetine dikkat etmiştir. Soğuk anlamında gelen “بارد” kelimesi yerine “مقرورة” kelimesini tercih etmiştir. Bu kelimedeki kaf harfi okunuşu itibari ile kişinin içindeki sesi daha gür şekilde dışarı aktarmaktadır.

Gecenin karanlığını ise bir kefen benzetererek, ölmeden önce kendisini ölü olarak hissettiğini kefeninin ise hücredeki bu karanlık olduğunu ifade ederek çektiği son gecenin ıstırabına dikkat çekmiştir. Öyle ki “Babacığım hiç şüphesiz bu günler geçecek” demesi bu son gecenin verdiği ıstırabın yerine artık ölmek istediğini söylemiştir. Sonraki beyitte gecenin sessizliği ve hayatının bir film şeridi gibi gözünün önünden geçmesini ve bunun da kendisine acı verdiğini, bu acısını ise Kur’an’dan birkaç ayet okuyarak hafiflettiğini anlatmıştır.

Şair daha sonra ailesine olan özlemini kendisine verilen yemek üzerinde göstermiştir. Kendisine verilen yemeği istemediğini bunun nedeni ise o yemeğin annesi tarafından yapılmaması, o yemeğe ulaşmak için kardeşleri ile yarışmıyor olması ve evde olduğu gibi masanın üzerinde konulmamasıdır.

Şair, sonraki beyitlerde nefsi ile imanı arasında geçen mücadeleden bahsetmektedir. Nefsinin kendisine, neden diğer insanlar gibi susmadığını sorgulamış, sussaydı şayet hiçbir zarara uğramayacağını ve idam edilmeyeceğini fısıldadığını ifade etmiştir. Nefis, kendisinin tek başına hiçbir işe yaramayacağını, bugün ölse dahi yarın zulmün olduğu şekli ile devam edeceğini gerekçe olarak göstermiştir. Ancak daha sonra imanının ve insanlığının sesine kulak vermeyi tercih etmiştir. Hayatın, zalimleri alkışlamaktan daha değerli bir amaç için olduğunu vurgulamış ve ölse dahi bunun zalimlere bir darbe olacağına inanmıştır.

Bugün kendisini feda ettiğini ve insanların gözünde bir isyancı olarak görülebileceği ifade etmiştir. Ancak kendisinin isyancı veya kahraman olduğunu tarihin belirleyeceğine inanmıştır. Gün gelip halk, işbirlikçileri yok edip Mısır’ı aydınlığa çıkardığında o işbirlikçilerin dahi kendisini haklı bulacağını savunmuştur. Şiirin sonunda adaletin gölgesinde Allah’ın huzurunda buluşmayı ümit ederek vedalaşmıştır

أبتاه ماذا قد يخطُّ بنائِي وَالْحَبْلُ وَالْجَلَادُ مُنْتَظِرَانِ
هذا الكتابُ إِلَيْكَ مِنْ زُنْزَانَةٍ مَقْرُورَةٍ صَخْرِيَّةِ الْجُدْرَانِ

لَمْ تَبْقَ إِلَّا لَيْلَةٌ أَحْيَا بِهَا وَأُحْسُ أَنْ ظَلَمَهَا أَكْفَانِي
 سَتَمُرُّ يَا أَبْتَاهُ لَسْتُ أَسْئَلُكَ فِي هَذَا وَتَحْمِلُ بَعْدَهَا جُنْمَانِي
 اللَّيْلُ مِنْ حَوْلِي هُدُوٌّ قَاتِلٌ وَالذِّكْرِيَّاتُ تَمُورُ فِي وَجْدَانِي
 وَيَهْدُنِي أَلْمِي فَأَنْشُدُ رَاحَتِي فِي بَضْعِ آيَاتِ مِنَ الْقُرْآنِ
 وَالنَّفْسُ بَيْنَ جَوَانِحِي شَفَافَةٌ دَبَّ الْخُشُوعُ بِهَا فَهَزَّ كَيْانِي
 قَدْ عَشْتُ أَوْ مِنْ بِالْإِلَهِ وَلَمْ أَذُقْ إِلَّا أَخِيرًا لَذَّةَ الْإِيمَانِ
 شَكَرَا لَهُمْ أَنَا لَا أُرِيدُ طَعَامَهُمْ فَلِيرَفَعُوهُ فَلَسْتُ بِالْجَوَعَانِ
 هَذَا الطَّعَامُ الْمَرُّ مَا صَنَعْتَهُ لِي أُمِّي وَلَا وَضَعُوهُ فَوْقَ خُوانِ
 كَلَّا وَلَمْ يَشْهَدْهُ يَا أَبْتِي مَعِي أَخْوَانُ لِي جَاءَ إِهْ يَسْتَنْفِقَانِ
 مَدُوا إِلَيَّ بِهَذَا مَصْبُوعَةً بِدَمِي وَهَذِي غَايَةَ الْإِحْسَانِ
 مَدُوا إِلَيَّ بِهَذَا مَصْبُوعَةً بِدَمِي وَهَذِي غَايَةَ الْإِحْسَانِ

Babacığım parmaklarım ne yazabilir ki?! urgan ve cellat beni bekliyorken

Bu mektup sanadır zindandan, Soğuk ve taş duvarları olan

Yaşayacağım sadece bir gecem kaldı, bu gecenin karanlığının kefenim olduğunu hissediyorum

Bu geçecek babacığım hiç şüphesiz, sonrasında cesedim taşınacak

Bu gece etrafımda öldürücü bir sessizlik, hatıralar içimde canlanıyor

Acım beni zayıflattı, ancak huzuru arıyorum, Kur'an'dan birkaç ayet ile

İçimdeki nefis şeffaftır, içinden Allah korkusu geçerek beni sarstı

Allah'a iman ederek yaşadım, ancak son anımda o imanın tadını aldım

Onlara teşekkürler, yemeklerini istemiyorum, buradan kaldırsınlar aç değilim

Bu acı yemeği ne annem benim için yaptı ne de masaya koydular

Hayır kesinlikle babacığım, ne de iki kardeşim vardı yemek için benimle yarışan

Yemeği kanla boyalı elleri ile bana uzattılar ki bu da çok büyük bir iyilik

وَالصَّمْتُ يَقْطَعُهُ رَئِيْنُ سَلَسِلٍ عَبَّثْتُ بِهِنَّ أَصَابِعُ السَّجَّانِ
 مَا بَيْنَ أَوْنَةٍ تَمُرُّ وَأَخْتَهَا يَرْنُو إِلَيَّ بِمُقْلَتِي شَيْطَانِ
 مِنْ كُوَّةٍ بِالْبَابِ يَرْفُبُ صَائِدُهُ وَيَعُودُ فِي أَمْنٍ إِلَى الدَّوْرَانِ

أنا لا أحسُّ بأيِّ جُفْدٍ نَحْوَهُ ماذا جئى فَتَمَسُّهُ أضْغاني
هُوَ طَيِّبُ الأخلاقِ مثلكَ يا أبي لم يَبْدُ في ظَمَأٍ إلى العُدوانِ
لكنَّهُ إنَّ نامَ عَنِّي لَحِظَةٌ ذاقَ العَيالَ مَرارةَ الحِرْمانِ
فلزَّبَما وَهُوَ المُرَوِّغُ سَحَنَةٌ لو كانَ مِنلي شاعِراً لَرثاني
أو عادَ-مَنْ يَدري- إلى أولادِهِ يوماً وَذُكِرَ صُورتِي فَبكانِي

Sessizliği zincir sesleri bozuyor, gardiyanların parmakları onlarla oyalanır

Ara ara dolanır durur, Şeytan gözleri ile bana bakar

Kapı deliğinden avını gözetler, sonra içi rahat şekilde turlamaya devam eder

Ona karşı hiçbir kinim yok, ne yaptı ki bana ona karşı kinleneyim

Babacığım o da senin gibi iyi huyludur, düşmanlık yapmaya başvurmadı

Ama o beni bir an olsun bile boş bıraksa, çocukları yokluğu tadar (işinden olur)

Belki de sadece görünüşü ürütücü, benim gibi şair olsaydı bana mersiyeleler yazardı

Ya da kim bilir belki de evine döndüğünde, çocuklarına benim durumumu anlatıp ağlıyordur

وَعلى الجِدارِ الصُّلبِ نافذةٌ بها معنى الحياةِ غليظةُ القُضبانِ
قَدْ طالَما شارَفَتْها مُتَأَمِّلاً في الثَّائرينَ على الأسيِّ اليَقْظانِ
فَأَرى وُجوماً كالضُّبابِ مُصَوِّراً ما في قُلوبِ النَّاسِ مِنْ غَلِيانِ
نَفْسُ الشُّعورِ لَدى الجَميعِ وَإِنَّ هُمْ كَتَموا وَكانَ المَوْتُ في إِعْلايِ
وَيَدورُ هَمْسٌ في الجِوانِحِ ما أَدى بِالنُّورَةِ الحَمقاءِ قَدْ أَعْراني؟
أولَمَ يَكُنْ خَيراً لِنَفْسي أَنْ أَرى مِثْلَ الجُموعِ أَسيرٍ في إِدْعانِ؟
ما ضَرَّني لَوْ قَدْ سَكَّتُ وَكَلَّمَا غَلَبَ الأسيِّ بِالغُتِّ في الكِنْمانِ؟
هذا دَمي سَيَسيلُ يَجْري مُطْفِئاً ما نازَ في جَنَبَيَّ مِنْ نيرانِ
وَفِؤادِي المَوارِ في نَبْضاتِهِ سَيَكْفُ في عَدِهِ عَنِ الحَقْقانِ
وَالظُّلمُ باقٍ لَنْ يُحَطِّمَ قَيْدَهُ مَوْتِي وَلَنْ يُرِدي بِهِ قُرباني
وَيَسيرُ رَكْبُ البُغْيِ لَيْسَ يَضِيرُهُ شاةٌ إِذا أُجْتُنتُ مِنَ القِطْعانِ

Katı duvarların üzerinde küçük bir pencere var ki, hayatın anlamı odur ve parmaklıkları kalındır.

Ne zaman düşünceli bir şekilde oraya baksam, mahpusların sıkıntıdan uyanık olduklarını görürüm

Bazı tedirginlikler görüyorum sis gibi, insanların içindeki galeyanı gösteren

Bu duygu herkeste var ama, saklasalar da benim ölüm ilanım işte orada

İçimden bir ses bana diyor ki, bu aptalca devrime seni kaptıran neydi?

Benim için daha hayırlı değil miydi? Herkes gibi boyun eğip esir olarak yaşasaydım

Sussaydım ne zararı olacaktı bana? Sıkıntılar her üzerime geldiğinde daha çok saklasaydım?

Benim bu kanım dökülüp akacak, etrafımdaki ateşi söndürerek

Nabızı atan kalbim yarın atmaktan alıkonacak

Ama zulüm devam edecek ve ölümüm zincirlerini kırmayacak, fedakarlığım ona fayda etmeyecek

Zulüm kervanı yürümeye devam edecek, bir sürüden bir kuzuyu aldığında ne kadar eksilebilir ki?!

هَذَا حَدِيثُ النَّفْسِ حِينَ تَشْفُ عَنْ
وَتَقُولُ لِي إِنَّ الْحَيَاةَ لِنِغَايَةٍ
أَنْفَاسِكَ الْحَرَى وَإِنْ هِيَ أَحْمَدَتْ
وَفُرُوحُ جِسْمِكَ وَهُوَ تَحْتَ سَيَاطِهِمْ
دَمْعُ السَّجِينِ هُنَاكَ فِي أَغْلَالِهِ
حَتَّى إِذَا مَا أَفْعَمَتْ بِهِمَا الرُّبَا
وَمَنْ الْعَوَاصِفِ مَا يَكُونُ هُبُوبُهَا
إِنَّ أَحْدَادَ النَّارِ فِي جَوْفِ الثَّرَى
وَتَتَابِعُ الْقَطْرَاتِ يَنْزِلُ بَعْدَهُ
فَيَمُوجُ يَقْتَلِعُ الطُّغَاةَ مُرْمَجِرًا
بَشَرِيَّتِي وَتَمُورُ بَعْدَ نَوَانِ
أَسْمَى مِنَ النَّصْفِيقِ لِلطُّغْيَانِ
سَتَظَلُّ تَعْمُرُ أَفْقَهُمْ بِدُخَانِ
فَسَمَاتٌ صُبْحٍ يَتَّقِيهِ الْجَانِي
وَدَمُ الشَّهِيدِ هُنَا سَيَلَّتْ قِيَانِ
لَمْ يَبْقَ غَيْرُ تَمَرْدِ الْقِيَاضِ
بَعْدَ الْهُدُوءِ وَرَاحَةِ الرُّبَانِ
أَمْرٌ يُثِيرُ حَفِيظَةَ الْبُرْكَانِ
سَيَلُّ يَلِيهِ تَدْفُقُ الطُّوفَانِ
أَفْوَى مِنَ الْجَبْرُوتِ وَالسُّلْطَانِ

Bunlar içimden geçenler, ama insanlığımı gördüğünde birkaç saniye sonra geçiyor

İnsanlığım bana diyor ki: Hayat bir amaç içindir, Zalimleri alkışlamaktan daha değerli olan

Sıcak nefesin durdurulsa da Dumani ile onların ufuklarında olacaktır

Kamçıları altında olsa da vücudundaki yaralar, canilerin korktuğu sabahın parçalarıdır

Zincire vurulmuş mahpusun kanı ile, şehitlerin kanı orada karşılaşacaklar

Ta ki tepelikler de dolup taşacak, sadece taşmanın isyanı kalacak

Nice fırtınalar vardır esintisi, sessizlikten ve gemi kaptanlarının rahatlığından sonra olur

Toprağın içinde ateşin alevlenmesi, volkanların gazabını tetikler

Damlalarının art arda gelmesini, seller sonra da tufanların patlak vermesi izler

Dalgalara dönüşür ve zalimleri yutar, despotluktan ve otoriteden daha güçlü şekilde

أنا لَسْتُ أَدْرِي هَلْ سَنُذَكِّرُ قِصَّتِي أم سوف يعرفوها دجى النسيان
أم أَنَّنِي سَأَكُونُ فِي تَارِيخِنَا مُتَأَمِّرًا أَمْ هَادِمَ الأَوْثَانِ؟
كُلُّ الَّذِي أَدْرِيهِ أَنَّ تَجَرُّعِي كَأَسِّ المَذَلَّةِ لَيْسَ فِي إِمكانِي
لَوْ لَمْ أَكُنْ فِي نُورَتِي مُتَطَلِّبًا غَيْرَ الضَّيَاءِ لِأُمَّتِي لَكَفَانِي
أَهْوَى الحَيَاةَ كَرِيمَةً لَا قَيْدَ لا إِرهاِبَ لا اسْتِخْفَافَ بِالإِنسانِ
فَإِذَا سَقَطْتُ سَقَطْتُ أَحْمِلُ عِرَّتِي يَغْلِي دَمُ الأَحْرارِ فِي شِرْيَانِي
أَبْتَاهُ إِنْ طَلَعَ الصَّبَاحُ عَلَي الدُّنْيَا وَأَضَاءَ نُورُ الشَّمْسِ كُلَّ مَكَانِ
وَاسْتَقْبَلُ العُصْفُورُ بَيْنَ عُصُونِهِ يَوْمًا جَدِيدًا مُشْرِقَ الأَلْوَانِ
وَسَمِعْتُ أَنْغامَ النَّفالِ نَرَّةً تَجْرِي عَلَي فَمِ بائِعِ الأَلْبَانِ
وَأَتَى يَدُوقُ- كما نَعُودَ- بِابنَا سَيَدُوقُ بابِ السِّجْنِ جَلاَدانِ
وَأَكُونُ بَعْدَ هُنَيْهَةٍ مُتَأَرِّجًا فِي الحَبْلِ مَشْدُودًا إِلى العِيدانِ
لِيَكُنْ عَزَاؤُكَ أَنَّ هَذَا الحَبْلَ ما صَنَعْتُهُ فِي هَذِي الرُّبُوعِ يَدانِ
نَسْجُوهُ فِي بَلَدٍ يَشُوعُ حَضارَةً وَنُضَاءُ مِنْهُ مَساعِلُ العِرْفانِ
أَوْ هَكَذَا رَعَمُوا! وَجِيءَ بِهِ إِلى بَلَدِي الجَرِيحِ عَلَي يَدِ الأَعْوانِ
أنا لا أَرِيدُكَ أَنْ تَعِيشَ مُحَطَّمًا فِي رَحْمَةِ الأَلامِ وَالأَشْجانِ
إِنَّ ابْنَكَ المَصْفُودَ فِي أَغْلالِهِ قَدْ سَبِقَ نَحْوَ المَوْتِ غَيْرَ مُدانِ

Bilmiyorum hikayem hatırlanacak mı? Yoksa gecenin karanlığında mı kaybolacak?

Ya da tarihimizde bir isyancı mı yoksa putları yıkan kişi mi olacağım

Benim bütün bildiğim benim zillet şarabını yudumlamam asla mümkün değildir

Bu isyanımda tek istediğim milletimin aydınlığıdır bu da bana yeter

Ben hayatı saygın yaşamak istiyorum, sınırsız, terörsüz ve insanın değersizleştirilmediği şekilde

Düşersem de izzetimle düşerim, özgürlerin sıcak kanı damarlarımda akacak şekilde

Babacığım! Dünyada sabah olduğunda ve güneş her yere doğduğunda

Serçe, renklerin parıltısıyla doğan yeni bir günü yuvasında karşıladığında

İyimserlik nağmelerinin, süt satıcısının ağzına pelesenk olduğunda

Bizim evdeki kapımızı çaldığı gibi, birazdan iki cellat kapımı çalacak

Tek tesellin şu olsun ki, bu urgan, bu topraklarda üretilmemiştir

Medeniyet yayan bir ülkede üretildi, İlim ve irfan ışığı saçan(!)

Ya da zannettikleri gibi, yaralı ülkeme işbirlikçilerinin aracılığı ile getirildi

Çökmüş şekilde yaşamamı istemem, üzüntüler ve kederler içerisinde

Elleri zincirlere bağlı olan oğlun, suçsuz şekilde ölüme götürüldü

فَأَذْكُرُ حِكَايَاتِ بَأْيَامِ الصَّبَا قَدْ
وَإِذَا سَمَعْتَ نَحِيْبَ أُمِّي فِي الدُّجَى
وَتَكْتُمُ الحَسْرَاتِ فِي أَعْمَاقِهَا
فَاطْلُبْ إِلَيْهَا الصَّفْحَ عَنِّي إِنِّي
مَازَالَ فِي سَمْعِي رَنِينَ حَدِيثِهَا
أَبْنَى: إِنِّي قَدْ غَدَوْتُ عَلَيْهِ لَمْ
فَأَذِقْ فُؤَادِي فَرْحَةً بِالْبَحْثِ عَن
كَانَتْ لَهَا أُمْنِيَّةٌ رِيَانَةٌ
وَالآنَ لَا أَذْرِي بِأَيِّ جَوَانِحِ
هَذَا الَّذِي سَطَرْتَهُ لَكَ يَا أَبِي
لَكِنْ إِذَا انْتَصَرَ الضِّيَاءُ وَمُرَقَّتْ
فَلَسَوْفَ يَذْكُرُنِي وَيُكْبِرُ هَمَّتِي
وَالِي لِقَاءِ تَحْتِ ظِلِّ عَدَالَةٍ

فَأَلْتَهَا لِي عَن هَوَى الْأَوْطَانِ
تَبْكِي شَبَاباً ضَاعَ فِي الرِّيعَانِ
أَلَمَّا تُوَارِيهِ عَنِ الجِيرَانِ
لَا أَبْتَغِي مَنَهَا سِوَى العُفْرَانِ
وَمَقَالِهَا فِي رَحْمَةٍ وَحَنَانِ
يَبْقَى لِي جَلْدٌ عَلَى الْأَحْزَانِ
بُنْتُ الحَلَالَ وَدَعَاكَ مِنْ عِصْيَانِي
يَا حُسْنَ أَمَالٍ لَهَا وَأَمَانِي
سَتَّ بَيْتُ بَعْدِي أَمْ بِأَيِّ جِنَانِ
بَعْضُ الَّذِي يَجْرِي بِفِكْرِ عَانِ
بَيِّدِ الجُمُوعِ شَرِيْعَةُ الفُرْصَانِ
مَنْ كَانَ فِي بَلَدِي حَالِيفَ هَوَانِ
فُدْسِيَّةِ الْأَحْكَامِ وَالْمِيزَانِ

*Çocukluk hikayeleri hatırla, Vatan aşkı hakkında bana söylediklerini
Karanlıkla annemin ağladığını işittiğinde, Gençliğinin baharında kaybolan bir
gence ağladığında
Hasretini içine gömdüğünde ve acısını komşulardan sakladığında
Ondan benim adıma helallik iste, beni bağışlaması dışında bir şey istemiyorum
Kulaklarımda hala sesinin yankısı var ve şefkatli merhametli sözleri
Evladım! Ben hasta oldum, üzüntülere dayanacak halim kalmadı
Gönlüme şifa ver, helal süt emmiş bir kız arayarak ve bu isyanını bırakarak
Onun reyhan kokulu bir arzusu vardı, ne güzel arzu ve hayalleri vardı
Şimdi bilmiyorum hangi tarafı üzerine yatacak, benden sonra ve hangi ruhu ile
Sana yazdıklarım bunlar babacığım! Yorgun zihnimde geçen birkaç şey
Ancak aydınlığa kavuştuğunda ve korsanların hükmü halk tarafından yok
parçalandığında
Beni hatırlayacak ve azmimi yüceltecek, ülkemde zillet yanlısı olanlar
Görüşmek üzere babacığım! Ölçüsü ve hükümleri kutsal olan adalet gölgesinde*

SONUÇ

Arap Dünyası, XIX. yüzyıldan itibaren siyasî ve toplumsal açıdan birçok gelişmeye sahne olmuştur.

Özellikle Mısır Osmanlı Devleti'nin son dönemlerindeki siyasi istikrarsızlık nedeni ile sorunlar yaşayan bir bölge haline gelmiştir. Bölgenin başta İngilizler ve Fransızlar olmak üzere birçok yabancı güç tarafından ele geçirilmeye çalışılması, zor durumda olan Osmanlı'yı çaresiz bırakmıştır. Mısırlılar, bölgeye vali olarak atanan Mehmet Ali Paşa'nın ülkeyi özgürleştirme noktasında yeterince başarılı olamadığından yıllarca İngiliz sömürgesi altında yaşamışlar ve bu durumdan kurtulmak için de Arap milliyetçiliğinden güç almaya çalışmışlardır. Cemal Abdunnâsır'ın iktidara geçmesiyle başlatılan millileşme politikaları, Mısır halkını heyecanlandırırsa da İngiltere'nin mirasını devralan ABD başta olmak üzere birçok devlet Mısır'ı kontrolü altında tutmaya çalışmıştır.

Siyasi gerginliklerle uğraşan Mısır, ekonomik zorluklar, gelir dağılımındaki dengesizlikler, fakirlik, yolsuzluklar, baskın ve despot yönetim, kayırmacılık ve halkın ülke yönetiminde söz sahibi olamaması gibi sorunlarla karşı karşıya kalmıştır. Dış mihrakların işgalinden kurtulan Mısır, bu sefer de kendi ülke yöneticilerinin zulümlerine, haksızlıklarına ve yolsuzluklarına maruz kalmıştır.

Bu gelişmelerden etkilenen Mısırlı şairler kendi kültürel ölçüleri ve siyasi fikirleri çerçevesinde düşüncelerini, tavsiyelerini ve şiir sanatlarını bu bağlamda kullanmayı ihmal etmemişlerdir. Özellikle içinde buldukları işgal girişimlerini ve baskı rejimlerini özgürlük kavramıyla birleştirerek şiirlerine yansıtan şairlerin sayısı oldukça fazladır.

Bunlardan birisi de özelde Mısır'ın genelde de bütün İslam dünyasının büyük veya küçük her meselesini takip eden Hâşim er-Rifâ'î'dir. Özellikle işgal girişimlerine ve işgalcilere karşı tutumu ile ön plana çıkmıştır. Devleti ve milletinin yararına, partileri, liderleri ve önemli şahsiyetleri eleştirmiş, bazen de yermiştir. Şairin insani, vicdani, dindar ve milliyetçi yönleri şiirlerinde açıkça gözükmemektedir.

“İsyancı veya devrimci” olarak nitelendirilebilen şairlerin başında gelen Rifâ‘î, birçok şiirinde de ifade ettiği gibi zulme ve boyunduruğa asla boyun eğmemiştir. Bu bağlamda halkını bilinçlendirmesinin yanında söz konusu kişi ve liderlere de söylenmesi gerekeni söylemekten geri durmamıştır. İşgale ve işgal girişimlerine karşı halkı ayaklandırmak için elinden geleni yapmıştır. Bu işgalin sebebini halkın boyun eğmeye alışmış olmasına bağlayan şair, kurtuluşun mücadelesine, direniş ve savaşta olduğunu savunmuştur. Şiirleri sadece ülkesini değil, başta Arap ülkeleri olmak üzere bütün İslam ülkelerini kapsamıştır.

Çok kısa yaşamış olmasına rağmen hem geride bıraktığı şiirlerle hem de şiirlerinde insani, vicdani, dini ve milliyetçi mesajları ile şiir yeteneğinin yanında insani ve vicdani kişiliğini bariz bir şekilde ortaya koymuştur.

Şairin, şiir muhtevası bakımından eğilimi siyasî ve İslamidir. Hiçbir cemaate, tarikata ve gruba bağlı olmaması bu iki eğilimi objektif şekilde dile getirmesinde büyük katkı sağlamıştır. Şair şiiri, bu iki eğilimden hareketle vatanı, milleti ve İslam alemi için kullanmış ve hayatını da bu uğurda feda etmiştir.

Şair insani ve dinî şiirlerinin yanında romantik kişiliği nedeniyle lirik ve gazel türü şiirlere de yer vermiştir. Özellikle doğaya olan tutkusundan dolayı köy hayatını ve köyde yaşayan insanları tasvir ederek şiirlerine konu etmiştir.

Şair, edebî sanatların neredeyse hepsine yer vermiştir. En çok başvurduğu ise siyasi şiirin büyük bir kısmını oluşturan hiciv türü şiirlerdir. Ancak başvurduğu edebi sanatların veya yazdığı şiirlerin hemen hepsinde tek amacı vatanı ve milletidir. Mizah ve aşk şiirlerinde dahi toplumsal meselelere farklı açılardan dikkat çekmeyi başarmıştır. Özellikle “Risâle fi Leyleti’t-Tenfiz” şiirinde, şiir sanatlarının çoğuna örnek bulunur.

Şairin, Fasîh Arapçaya katkısı göz ardı edilemez. Şiirlerinde Arapçayı neredeyse hatasız ve dil kurallarına uygun şekilde kullanmıştır. Sadece kullanmakla kalmayıp ammice dili savunan ve bu yönde çalışmalar yapan edebiyatçılara sert eleştiriler yöneltmiş ve onlara savaş açmıştır. Bazı şiirlerinde avam lehçesine yer vermişse de amacı sadece Mısır’ı ilgilendiren yerel meselelere mizahî açıdan ele almaktır.

Şair şiir yeteneğinin yanında kendini geliştirmeyi ihmal etmemiştir. Henüz çocuk denebilecek yaşta yazmaya başladığı ilk şiirleri ile üniversitede okuduğu süreçte

yazdıkları arasındaki fark, şairin bu süreçte kendini ne kadar geliştirdiğinin bir göstergesidir. Klasik şairleri benimseyip klasik tarzda şiirler yazmayı tercih eden şair, şiirlerinde getirdiği yeniliklerle de aynı zamanda yenilikçi olduğunu da kanıtlamıştır.

Şairin ortaya koyduğu eserlerin kalitesi ve çokluğuna rağmen edebiyat araştırmacılarının ilgisini çekmemiştir. Bunun nedeni ise erken yaşta vefat etmesinin sonucu olarak kendisine karşı ön yargı oluşması ile içerik ve sanat bakımından olgunluğa erişmiş olan siyasî hiciv içeren şiirlerini hiçbir yerde yayınlamayıp saklamasıdır. Bu şiirler vefatından uzun bir zaman sonra ailesi tarafından gün yüzüne çıkarılmıştır.

Bu insani ve milliyetçi duruşu ve şiir alanındaki sanatsal becerisi ile Hâşim er-Rifâ'î, modern Arap edebiyatı alanında üzerinde araştırma yapılmayı ve incelenmeyi hak eden bir şairdir. Hakkında şu ana kadar yapılan çalışmalara yeni çalışmaların eklenmesi modern Arap şiirinin özellikle de siyasî ve toplumsal yönden gelişmesine katkı sağlayacaktır.

KAYNAKÇA

- ABDUDDAYİM, Sabır, *Âfâku'r-ru'yeti's-şi'riyye fi şî'rî Hâşim er-Rifâ'î*, Zekazîk: Ezher Üniversitesi Arap Dili ve Edebiyatı Dergisi, ty.
- ABDUDDAYİM, Sabır, *El-edebu'l-islamî beyne'n-nazariyyeti ve't-tatbîk*, Kahire: Daru's-şurûk, 2002.
- ABDULLAH, Muhammed Hasan, *es-Sûratu ve'l-binâu's-şi'ri*, Kahire: Daru'l-Me'ârif, t.y.
- ABDUŞŞAFÎ, Muhammed, *A'lamu's-sa'id fi Karni'l-işrîn*, Kahire: Mektebetu Cezireti'l-'Arab, 2017.
- AHMED, Bedreddin Süleyman, *Mısır fi Şi'ri'l-Carim*, Kahire: Mektebetu'l-Ezher, y.y.
- AHMED, Bedruddîn Süleyman, *Mısır fi Şi'ri'l-Cârim*, Kahire: Ezher Üniversitesi Yayınları, ty.
- ARYÂN, Muhammed Saîd, *Hayatu'r-Râfi'î*, Kahire: el-Mektebetu't-Ticariyyetu'l-Kübrâ, 1955.
- AYYILDIZ, Erol, "Mısır'da İngiliz İşgalinin Arap Dili Üzerindeki Tesirleri", *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S.1, C.1, 1986.
- AYYILDIZ, Erol, "Mustafa Sâdik er-Râfi'î'nin hayatı, Edebî Cephesi ve Eserleri", *Bursa: UÜİFD*, S.2, C.2, 1987.
- AZM, Yûsuf, *Râidu'l-fikri'l-İslâmiyyi'l-mu'âsır eş-Şehîd Seyyid Kutub*, Şam, Beyrut: Daru'l-Kalem, 1980.
- BÂCÛRÎ, Muhammed Abduddayim, "et-Tabi'a fi Şi'ri Hâşim er-Rifâ'î", *Kahire: Daru'l-'Ulûm Arap Dili ve Edebiyatı dergisi*, S.29, 2007.
- BÂRÛDÎ, Mahmud Samî, *Dîvânu'l-Bârûdî*, thk. Ali el-Carim-Muhammed Şefik Ma'ruf, Beyrut: Mektebetu'l-'Avde, 1998.
- BEDR, Abdülmuhsin Tâhâ, *Tatavvuru'r-rivayeti'l-hadîse fi Mısır 1870-1938*, Kahire: Daru'l-Me'ârif, ty.
- BEDR, et-Tatavvur ve't-tecdîd fi's-şi'ri'l-Mısriyyi'l-hadîs, Kahire: el-Hey'etu'l-Mısriyyetu'l-'Amme li'l-Kitab, 1977.
- BOZKURT, Kenan, "Sözün Silaha Dönüşümü: Klasik Şiirde Hiciv", *Filoloji Alanında Akademik Çalışmalar*, 2.Seri, Ankara: Gece Kitaplığı, 2020.
- BUZPINAR, Ş. Tufan, "Mustafa Kâmil Paşa", *İstanbul: TDV İslam Ansiklopedisi (DİA)*, C.31, 2006.

- CADA‘, Ahmed Abdullatif, CERRÂR, Hüsnü Ethem, Şu‘arau‘d-da‘veti‘l-İslamiyyeti fi ‘Asri‘l-hadîs, Beyrut: Müessesetu‘r-Risâle, 1978.
- CÂHİZ, Ebû Osmân el-Câhiz, *el-Beyân ve‘t-tebyîn*, Thk. Abdüsselam Harûn, Kahire: Mektebetu‘l-Hancî, 1998.
- CAN, Muhammet Berat, Filistin Direniş Edebiyatı, Sssjournal, C.5, S.7, 2019.
- CÂRİM, Ali, *Dîvânu Ali el-Cârim*, Beyrut: Daru‘ş-Şurûk, 1986.
- CEMCÛM, Zuheyr, *Hâşim er-Rifâ‘î usturetu‘ş-şi‘ri ve‘ş-şehâde*, Ürdün: Daru‘l-Ammâr, 2004.
- CEYLAN, Zafer, *Modern Arap Şiirinde Mito Poetik İsyân Temmûzî Şiir Hareketi*, Ankara: Çizgi Kitabevi yayınları, 2019.
- CEYÛSÎ, Selma Hadrâ, *el-İtticâhât ve‘l-harekât fi‘ş-Şi‘ri‘l-‘Arabî‘l-hadîs*, Trc. Abdülvahid el-Lü‘lüe, Beyrut: Merkezü Dirâsât Vahdeti‘l-‘Arabiyye, 2007.
- CİNKILIÇ, Recep, “Abbâs Mahmûd el-Akkâd‘ın Hayatı ve Eserleri”, Nüşa, S.46, 2018.
- CUNDÎ, Abdulhamid, Hâfız İbrahim Şairu‘n-Nîl, Kahire: Daru‘l-ma‘arif, ty.
- CUNDÎ, Edhem, *A‘lâmü‘l-edebî ve‘l-fen*, Kahire: Matba‘atu‘l-İttihad, 1958.
- CURCÂNÎ, Es-seyyid Şerîf, *et-Ta‘rifat*, Kahire: Daru‘l-Fadîle, t.y.
- ÇELEBÎ, Ahmet, *Mevsu‘atu‘t-tarihi‘l-İslamiyyi ve‘l-hadâratı‘l-İslamiyye*,
- ÇETİN, Nihad, *Eski Arap Şiiri*, İstanbul: Kapı Yayınları, 2019.
- DAKKÂK, Ömer, *el-İtticâhu‘l-kavmî Fi‘ş-Şi‘ri‘l-‘Arabîyyi‘l-hadîs*, Halep: Mektebetu‘ş-Şark, 1963.
- DAVÛD, Rızk Muhammed, “en-Nez‘ât‘ul-vataniyye Fi şî‘ri Hâşim er-Rifâ‘î”, Demanhur: Ezher Üniversitesi dergisi, 1989.
- DAYF, *Funûnu‘l-edebi‘l-‘Arabî: er-Risâ*, Kahire: Daru‘l-Me‘ârif, 1995.
- DAYF, *Ma‘a‘l-Akkâd*, Kahire: Daru‘l-Me‘ârif, 1964.
- DAYF, Şevkî, *el-Edebu‘l-‘Arabî‘l-Mu‘âsır fi Mısr*, Kahire: Daru‘l-Me‘ârif, 1992.
- DAYF, *Tarihu‘l-edebi‘l-‘Arabî: el-‘Asru‘l-cahili*, Kahire: Daru‘l-Me‘ârif, 11.baskı, ty.
- DEMİRAYAK, Kenan, *Arap Edebiyatı Tarihi- Osmanlı Dönemi*, Erzurum: Fenomen Yayıncılık, 2015.
- DUNKUL, Emel, *el-A‘malu‘ş-şi‘riyyetu‘l-Kâmile*, Kahire: Mektebetu‘l-Medbûli, 1987.
- DURMUŞ, İsmail, “Ali Cârım”, İstanbul: TDV İslam Ansiklopedisi (DİA), ek.I., 2001.
- DUR SUN, Davut, “Cemal Abdünnâsır”, İstanbul: TDV İslam Ansiklopedisi (DİA), C. 7, 1993.
- DUSÛKÎ, Ömer, *Fi‘l-edebi‘l-hadîs*, Beyrut: Daru‘l-Fikr, 1973.
- DUSÛKÎ, Ömer, Mahmud Samî el-Bârûdî, Kahire: Daru‘l-Me‘ârif, t.y.
- EBÛ ŞADÎ, Ahmed Zeki, *Kadâya‘ş-şi‘ri‘l-mu‘asır*, Kahire: Hindâvi yayınları, 2014, s.74

- ENÎS, İbrahim, *Mûsiki eş-şi'r*, Kahire: Mektebetu'l-Angla el-Mısriyye, 1952.
- ER, Rahmi, "İsmail Sabri", İstanbul: TDV İslam Ansiklopedisi (DİA), C. 23, 2001.
- EZHERÎ, Sanâullah, Mefhumu'l-edebi'l-İslamî ve İslamiyyetu'l-edebi 'Abre'l-'Usûr, Journal of Islamic and Religious Studies, C. 2, S. 2,
- FÂHÛRÎ, Hannâ, *el-Cami' fi Edebi'l-'Arabi'l-hadîs*, Beyrut: Daru'l-Ciyl, 1986.
- , Hannâ, *el-Faḥr ve'l-hamâse*, Kahire: Daru'l-Me'ârif, 1992.
- , Hannâ, *Tariḥu'l-edebi'l-'Arabî*, Beyrut: Menşûrati'l-Mektebeti'l-Bulsiyye, 1987.
- FARHAT, Kutaiba, Arap Dili Edebiyatında Kur'an'dan İktibas, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Ankara: Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2019.
- FARÎS, İzzet, *en-Nez'atu'l-İslamiyye fi Şi'ri Şevkî*, Ürdün: Dar'ul-Yâfa el-İlmiyye, 2010.
- FERRÛH, Ömer, *Tariḥu'l-edebi'l-'Arabî*, Beyrut: Dâru'l-'İlm li'l-Melâyîn, 1981.
- GADBÂN, Zeynep, *Mezâhiru's-şi'ri's-siyasî fi Şi'ri Halil Mutrân*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Cezayir: Muhammed Boudiaf üniversitesi Dil ve Edebiyat Fakültesi, Arap Dili ve Edebiyatı Bölümü, 2016.
- GÖRGÜN , Hilal, "Seyyid Kutub", İstanbul: TDV İslam Ansiklopedisi (DİA), C. 37, 2006.
- , "Sa'd Zağlûl", İstanbul: TDV İslam Ansiklopedisi (DİA), C. 35, 2008.
- , "Urâbî Paşa", İstanbul: TDV İslam Ansiklopedisi (DİA), (2012), C. 42, 2012.
- , "Abdurrahman Şükrî", İstanbul: TDV İslam Ansiklopedisi (DİA), C. 39, 1997.
- , "Mısır'da XIX. Panislamist Osmanlı tarih yazıcılığı: Muhammed Ferid ve Mustafa Kâmil", İslam Araştırmaları Dergisi, S.4, 2000.
- GUNEYM, Mahmud, *Sarḥatun fi Vadin*, İbrahim Düsûki Abaza Mukaddimesi, Kahire: Mehtebetu'l-İ'timad, 1947.
- ḤAFÂCÎ, Muhammed Abdulmun'im, *Dirâsât fi Edebi'l-'Arabî'l-mu'âsır ve Medârisuhu*, Beyrut: Daru'l-Ciyl, 1992.
- HEYKEL, Ahmed, *Tatavvuru'l-edebi'l-hadîs fi Mısır*, Kahire: Daru'l-Me'arif, 6.baskı, ty.
- HICCÂVÎ, Arif, *İhyau's-Şi'ri*, Kahire: Daru'l-Maşrik, 2018.
- ḤÛFÎ, Ahmed Muhammed, *Advâun 'ala'l-edebi'l-hadîs*, Kahire: Daru'l-Me'ârif, 1981.
- HURAŞÎ, Süleyman, *el-Meşahîr ve's-Sucûn*, Riyad: Daru İbni'l-Esîr, 2003.
- HUVVER, Muhammed, *el-Kabdu 'Ala'l-cemr Tecrubetu's-sicni fi's-şi'ri'l-mu'asır*, Ürdün: el-Müessesetu'l-'Arabiyyetu li'd-Dirâseti ve'n-Neşr, 2004.
- HÜSEYİN, Muhammed Muhammed, *İtticâhât Vataniyye fi's-şi'ri'l-'Arabî'l-mu'âsır*, Beyrut: Müessesetu'r-Risâle, 1984.
- İBRÂHİM, Hâfız, *Dîvânu Hâfız İbrahim*, thk. Ahmed Emin, Ahmed ez-Zeyn, İbrahim el-Ebyârî, Kahire: el-Hey'etu'l-Mısriyyetu'l-'Amme li'l-Kitab, 1987.

- İMAVÎ, Nidal, *el-Gurbe ve'l-hanîn fi Şi'ri Ahmed Şevkî*, Gazze: İslam Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), 2015.
- İSMÂİL, İzzuddin, *Kadâya 'ş-Şi'ri'l-'Arabi'l-Mu'asır*, Beyrut: Daru'l-Fikri'l-'Arabi, 1981.
- İŞMAVÎ, Muhammed Zekî, *el-A'lamu'l-edebi'l-'Arabi'l-hadîs ve İtticâhâtuhumu'l-fenniyye*, İskenderiye: Daru'l-Ma'rifeti'l-Cami'iyye, 2000.
Kahire: Mektebetü'n-Nahda el-Mısriyye, 7. baskı, 1986.
- KAHTÂN, Abdülkerim Es'ad, "Kafiyetu'ş-Şi'ri'l-'Arabiiyyi", Yemen: Adn Üniversitesi İlmî Araştırmalar Dergisi, 2011.
- KALLEK, Cengiz, "Kudâme b. Ca'fer", Ankara: TDV İslam Ansiklopedisi (DİA), C. 26, 2002.
- KÂNÎ, Muhammed İsmail, Mukaddimetu Divâni Hâfız İbrahim, thk. Ahmed Emin, Kahire: *el-Hey'etu'l-Mısriyyetu'l-'Âmme li'l-Kuttâb*, 2.baskı, 1987.
- KARAARSLAN, Nasuhi Ünal, "Bârûdî", İstanbul: TDV İslam Ansiklopedisi (DİA), C. 5, 1992.
- KARADAVÎ, Yusuf, *Nefehât ve Lefehât*, Thk. Husni Edhem Cerrâr, Amman: Daru'l-me'mûn, 2008.
- KAYREVÂNÎ, İbn Reşîk, *el-'Umde fi Sina'eti'ş-Şi'ri ve nakdihi*, Kahire: Mektebetu'l-Hancî, 2000.
- MA'AVVAŞ, Salim, *Şi'ru's-sucûn fi Edebi'l-'Arabi'l-hadîs ve'l-mu'asır*, Beyrut: Daru'n-Nahdati'l-'Arabiiyye, s.20.
- MAKDÎSÎ, Enis el-Hûri, *el-İtticâhu'l-edebiyye Fi 'Aleml-'Arabi'l-hadîs*, Beyrut: Amerikan Üniversitesi Edebiyat Fakültesi yayınları, t.y.
- MERCAN, Muhammed Huseyin, *Müslüman Kardeşler'in Yükselişi ve Düşüşü*, İstanbul: İlem Yayınları, 2019.
- MEZÎN, Ala Husnî, *el-İtticâhu'l-İslamî fi Şi'ri'l-hadîs beyne Mısır ve Malezya ve 'alâketuhû bi's-sekâfeti'l-İslamiyye*, Kahire: Daru'n-Neşr li'l-Câmi'at, 2010.
- NA'İSA, Hasan, *Şu'arâu Varae'l-kudbân*, Beyrut: Daru'l-Hakâik, 1986.
- Nİ'ME, İbrahim, *ed-Da'vatu'l-kavmiyyetu*, Amman: Daru'l-Me'mûn, 2008.
- , İbrahim, *Muâmerât fi Muvâceheti'l-İslam*, Amman: Daru'l-Me'mun, t.y.
- OKAY, M. Orhan, "Hiciv", İstanbul: TDV İslam Ansiklopedisi (DİA), C. 17, 1998.
- ÖMER, Abdulaziz Ömer, *Dirâsât fi Tarihi'l-edebi'l-hadîsi ve'l-mu'asır*, Kahire: Daru'n-Nahdatu'l-'Arabiiyya, 1990.
- ÖZKANLI, Zeynep, "Abbâs Mahmûd El -Akkâd'ın Güzellik Anlayışı", Bartın Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi, C.4, S.2, 2019.
- RAFÎ'Î, Abdurrahman, *Sevretu 1919 Tarihu Mısri'l-kavmî min 1914 ila 1921*, Kahire: Daru'l-Me'arif, 1987.
- , Abdurrahman, *Şu'arau'l-vataniyye fi Mısır*, Kahire: Daru'l-Me'arif, t.y.

- , Mustafa Sâdık, *Tarihu âdâbi'l-'Arab*, Beyrut: Daru'l-kutubi'l-'İlmiyye, 2000.
- RÂVÎ, Habib, *eş-Şi'ru's-siyasî fi'l-'Iraki'l-hadîs*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Beyrut: Amerikan Üniversitesi, 1954, s.2.
- REYSÛNÎ, Muhammed el-Muntasır, *Seyyid Kutub ve Menhecûhû fi't-tefsir*, Mısır: Daru'l-Kelime, 2011.
- RÎFÂ'Î, *Dîvânu Hâşim er-Rifâ'î*, th. Abdürrahim er-Rifâ'î, Kahire: Mektebetu'l-ezheriyye li't-turas, 2019.
- , Hâşim, *Dîvânu Hâşim er-Rifâ'î*, thk. Muhammed Hasan Bureyğış, Ürdün: Mektebetu'l-Manar, 2. Baskı, 1985.
- SABRÎ, İsmail, *Dîvân İsmâil Sabri*, thk.:Muhammed el-Kassâs, Amir Muhammed Buhayri, Ahmed Kemal Zekî, Beyrut: Daru'l-İhyai't-Türasi'l-'Arabî, t.y.
- , Muhammed, *Tarihu Mısır min Muhammed 'Ali ilâ 'Asri'l-hadîs*, Kahire: Mektebetu'l-Mahbûli, 2. Baskı, 1996.
- SALÎH, Havva Ali, "Hazanetu'l-edeb", Riyad: Mecerlettu'l-Faysal el-Edebiyye, S.2, 2009.
- SARIKAYA, Muammer, *Modern Arap Şiirinde Alay ve Sosyal eleştiri*, İstanbul: Akdem Yayınları, 2020.
- SEKKÂKÎ, Ebu Yakub, *Miftahu'l-Ulûm*, Beyrut: Daru'l-Kutubi'l-'İlmiyye, 1987.
- SEKKÛT, Hamdi, Marsden Jones, *el-Â'lamu'l-edebi'l-Mu'asır fi Mısır Abdurrahman Şükri*, Kahire: Merkezu'd-Dirâsâti'l-'Arabiyye bi'l-Cami'eti'l-Emrikiyyeti, 1980.
- SİYALKÛTÎ, Ubeydurrahman, "Mukavemetu'l-istibdâd beyne's-ş-i'reyni el-Arabî ve'l-Ûrdî", Pakistan: el-Basîre Dergisi, 2016.
- SEYYÎD, Vâil 'Ali Muhammed, *Kadiyyetu'l-hurriyye fi Şi'ri'l-'Arabî*, Kahire: Aynu's-şems Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi, C.19, S.1, 2013.
- SOY, Bayram, *Arap Milliyetçiliği: Ortaya Çıkışından 1918'e Kadar*, Bilig, S.30 (2004).
- SUÇİN, Mehmet Hakkı, *İtiraz Prensi: Emel Dunkul, Aksi Sanat Edebiyat Dergisi*, S.3, 2018.
- SÛLEYMAN, Sâdık Abdullah Ebu, *el-'Urûbe fi Dîvâni'l-Cârim*, Şam: Mecelletu'l-Mecme'i'l-luğati'l-'Arabiyyati, 2006.
- ŞEMRÎ, Hâfız, *en-Nusûs Şi'riyye ve Teşkilâtuha fi's-ş-i'ri'l-'Arabiyyi*, Ürdün: Merkezu'l-kitabi'l-akadîmî, 2020.
- ŞERÎF, Abdurrezzâk Abdul'alîm Reyyan, "Haiyetu Hâşim er-Rifâ'î fi Zikrâ Miladi'r-resûl", Kahire: Ezher Üniversitesi Arap Dili ve Edebiyatı Dergisi, 2010.
- ŞEŞEN, Ramazan, "Ahmed Şevkî", İstanbul: TDV İslam Ansiklopedisi (DİA), C. 2, 1987.
- ŞEVKÎ, Ahmed, *Şevkiyyât*, Beyrut: Dar'ul-'Avde, 1988.
- ŞİBLÎ, Ubeyde, *Şi'ru'l-gurbeti 'Ani'l-vatani beyne'l-kadîmi ve'l-hadîs*, Katar: Dirâsât fi'l-Edebi ve'l-Fen, 2018.

- ŞÜKRÎ, Abdurrahman, *Dirasât fi 'ş-şi'ri'l-'Arabi*, thk.Muhammed Recep el-Beyyûmî, Kahire: Daru'l-Mısıriyyetu'l-Lübniyye, 1994.
- TAHİR, Hamid, *Hâşim er-Rifâ'î*, Kahire: Mektebetu'l-Âdâb, ty.
- TALİB, Mustafa Abdurrahman, *Şa'iru'l-'Urûbeti ve'l-İslam Ahmed Muharrem ve Divânuhu*, (Yayımlanmamış doktora tezi), Pakistan, 1992.
- TEKİN, Zeki, İsmail Kırmızı, “Mısır’da Osmanlı Hayranı Bir Entelektüel: Ahmet Sevki ve Fikirleri”, *Karabük, Tarih Kültür ve Sanat Araştırmaları Dergisi*, C.2, S.4, 2013.
- TOPRAK, Fâruk, “Mersiye”, Ankara: TDV İslam Ansiklopedisi (DİA), C. 29, 2004.
- TUR, Salih, *Modern Arap Edebiyatının Ünlü Şairi Nizâr Kabbânî ve Poetikası*, Ankara: Gece Kitaplığı, 2020.
- TUZCU, Kemal, “Mısırlı Neo-Klâsik Şairler”, Ankara: Nüsha, Yıl:2, S.5, 2020.
- UBEYD, Ahmed, *Meşahîru Şu'arai'l-'asrî fi'l-aktâri'l-'Arabîyyeti's-selâse: Mısır, Suriye ve'l-'Irak, Dimaşk: Matba'atü't-Terakkî*, 1.baskı, 1922.
- URALGİRAY, Yusuf, “Ahmet Şevkî”, Ankara: Doğu Dilleri Dergisi, C. 1, S. 3, 1969.
- USTA, İbrahim, “Arap Edebiyatında Edebi Bir Tür Olarak Destan”, Van: YYÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, S.47, 2002.
- UVEYDEH, Kâmil Muhammed, *Abbas Mahmud el-Akkâd: Katerâtun min Bahri Edebihi*, Beyrut: Daru'l Kutubi'l-'İlmiyye, 1994.
- ÜRÜN, “Emeviler Döneminde Gazel ve Ömer bin Ebi Rabi'a”, *UÜİFD*, C.18, s.2, 2009.
- , Ahmet Kazım, *Modern Arap Edebiyatında Öne Çıkan Bazı Temalar, SÜEFD*, S.35, 2016.
- , *Modern Arap Edebiyatı, Çizgi Kitabevi*, Konya 2018, s.135
- YALAR, Mehmet, *Modern Arap Şiiri*, Bursa: Arasta Yayınları, 2003.
- YANIK, Nevzat Hâfız Yanık, *Mahmut Samî Paşa El-Bârûdî Hayatı, Edebi Kişiliği ve Eserleri*, Erzurum: Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1991. (Doktora Tezi),
- YARGICI, Atilla, “Mahmud Sami El-Bârûdî, Hayatı, Edebî Kişiliği ve Şiirlerinden Örnekler”, *Doğu Araştırmaları Dergisi*, Sayı 1, 2018.
- YAZICI, Hüseyin, “Hâfız İbrahim”, İstanbul: TDV İslam Ansiklopedisi (DİA), C. 15, 1997.
- , Hüseyin, “Mısırlı Bir Arap şairi Ahmed Şevkî ve Şiirlerinde Sultan II. Abdülhamid”, İstanbul: İlmî Araştırmalar Dergisi, S. 4, 1997.
- YILDIZ, Ahmet, “Hâfız İbrahim’in şiirlerinde Türk İmajı”, *Türk İslam Medeniyeti Akademik Araştırmalar Dergisi*, C.13, S.25, 2018.
- , Ahmet, Nil Şairi Hâfız İbrahim ve Siyasî Şiirleri, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Konya: Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2017.

- ZÂHİR, Abdullah Fethi, eş-Şa'ir Ahmed Muharrem ve Şi'ruhu'l-İslamî, Musul: Mecelletü'l-külliyyeti'l-İslamiyye, S.12, 2012.
- ZAVALSIZ, Halit, "Abbâs Mahmûd el-Akkâd", İstanbul: TDV İslam Ansiklopedisi (DİA), C. 2, 1989.
- ZEYDÂN, Corci, *Tarihu'l-âdâbi'l-lûğati'l-'Arabiyye*, Mısır: Hindâvi Eğitim Kurumu Yayınları, 2012.
- ZİRİKLÎ, Hayruddin, *el-A'lam*, Beyrut: Daru'l-İlmi li'l-Melâyîn, 2002.